III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

ЧЕРНОМОРИЕ

№1. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. МЕНТЕШЕТО КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Теодор Роков

Спасителните разкопки в местността „Ментешето” край кв. „Владиславово” на гр. Варна се наложиха поради възможно строителство на жилищна сграда в частен парцел. В района отдавна е локализирано антично селище с доста големи размери, а преди две години (2007 г.), собственик на вила в района съобщи в музея, че при заравняване на терена, в парцела на негови съседи е открита своеобразна каменна структура. Според него, преди години в други съседни парцели, разположени южно от тази структура, са били унищожени две по-малки подобни структури, покрити с пръст.

При посещение на място тогава бе установено, че там действително има такава каменна структура, изработена от плочести камъни с големи размери. Оформлението ѝ наподобява доста долмените от ранножелязната епоха, известни от Южна Тракия – предимно от района на Странджа и Сакар планина (Обр. 1). Същевременно, според други сведения, каменната структура е била изградена през 80-те години на XX в. – при строежа наблизо на голямо водохранилище за Варна. При направеното обхождане наоколо се откриха отново фрагменти от римска керамика и стана ясно, че точно тази част на местността „Ментешето” носи и локалното название „Суютчука” – именно във връзка с изобилната вода от съществуващия тук голям извор.

На около 100 м североизточно от. т.нар. „долмен” се намира естествена могила с допълнителен насип на върха. Тя е била пресечена и в насипа отгоре личат следи от гроб с правоъгълно вертикално сечение. В подножието на тази могила колегата Вл. Славчев е открил фрагмент от каменна брадва от бронзовата епоха.

Целта на проучването, проведено през м. юни 2009 г., беше да се установи дали съществуващата структура е изградена в съвременната епоха, или е исторически паметник, а също и има ли в парцела останки от други исторически периоди.

Самият „долмен” представлява голяма каменна структура с дължина 3,30 м, максимална ширина 2,20 м и височина 2,30 м (вътрешната височина варира от 1,80 до 1,90 м от съвременното ниво). Изграден е от естествени плочести варовикови камъни. Размерите им варират от 1 х 1,20 до 2,40 х 1,90 м, а дебелината им е от 0,35 до 0,50 м.

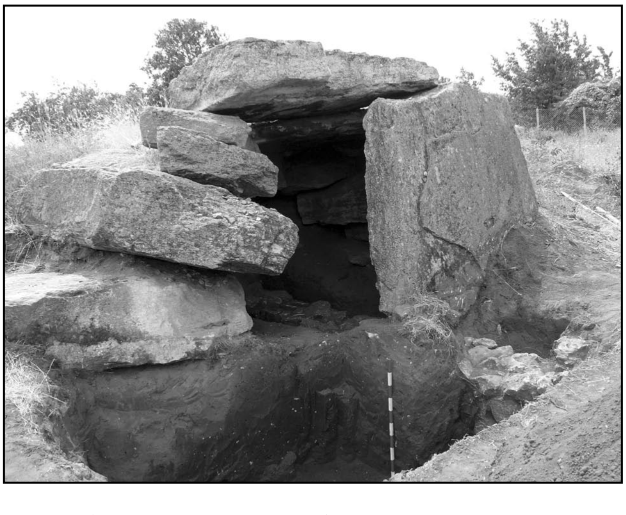

Обр. 1. Варна, кв. Владиславово. Каменна структура в м. Ментешето

Структурата има надлъжно сечение на неправилен трапец и е ориентирана по надлъжната си ос СИ – ЮЗ с вход от СИ. Височината ѝ е 1,80 м а ширината е 0,80 м. От север за стена на „долмена” служи изправена вертикално огромна варовикова плоча с неправилна трапецовидна форма и дебелина 0,40 м, а от юг и запад стените са от хоризонтално поставени една върху друга по-малки плочи, покрити с пръст. Покривът е огромна варовикова плоча с неправилна трапецовидна форма, дебела 0,55 м.

Направени бяха два сондажа – вътре и извън каменната структура. Вътрешният имаше размери 2,20 х 1,10 м, като в него бе достигната дълбочина от 0,65 м. Не бе достигнат стерилен пласт отвътре, поради опасността от евентуално срутване на структурата. В най-горния пласт от

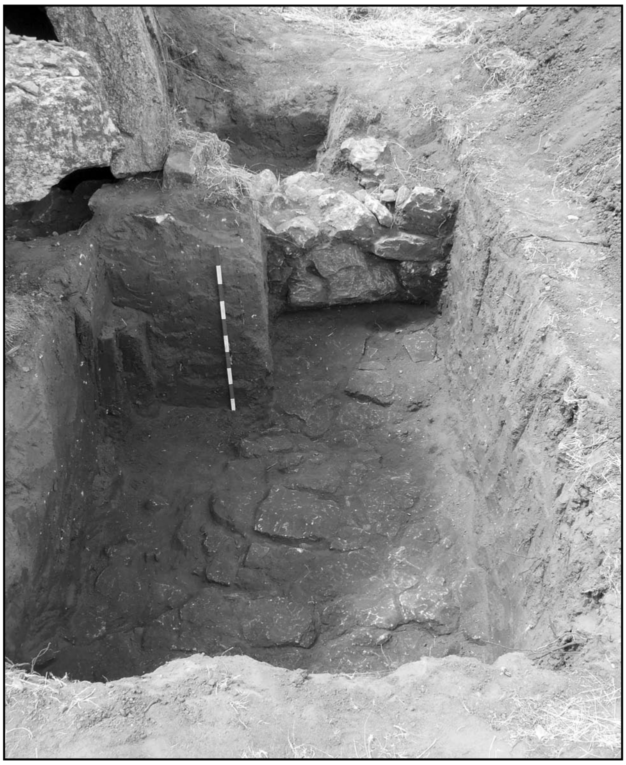

Обр. 2. Варна, кв. Владиславово. Зид и каменна настилка в сондажа извън каменната структура

0,20 – 0,25 м, сред съвременни отпадъци, бяха открити малко фрагменти от римска и късноантична керамика, като и от XVIII-XIX в.

В сондажа, който в процеса на работата бе разширен, се откри основа на каменен зид с посока североизток – югозапад и ширина 0,70 м. Граден е от дребен ломен камък със спойка на кал. Около него не бяха открити находки, освен два малки фрагмента от късноримска керамика (III-IV в.). Зидът бе проследен във вътрешността на дължина 2 м, като се установи, че основите на каменната структура минават над него. Те стъпват направо върху съвременното ниво, а не са вкопани в терена, както е характерно за истинските долмени в Странджа и Сакар.

Това на практика определи, че т. нар „долмен" е съвременен градеж, а не принадлежи на по-ранна историческа епоха.

Външният сондаж бе разположен пред входа на „долмена" и имаше първоначални размери 1 х 1 м. В неговия западен профил, на дълбочина 0,35 м от съвременното ниво бяха открити останки от огнище (?). Там то бе проследено на дължина 0,85 м, ограничено от тънка 0,02-0,03 м опалена глинена стеничка. Край него и под него, на дълбочина до 0,80 м от съвременното ниво, се откриха фрагменти от старобългарска керамика с врязана украса и с излъскани ивици. Тя се отнася към два периода – IX-X и X-XI в. Керамиката е само от кухненски съдове – гърнета с различни размери. Под пласта със старобългарска керамика следва друг – с дебелина 0,20 м, без находки, който достига до настилка от дребни и неравномерни плоски камъни.

Впоследствие външният сондаж бе разширен в северна и западна посока и достигна обща дължина 3 и максимална ширина 1,60 м. След разширението, зидът от вътрешността бе проследен и извън каменната структура и достигна обща дължина 3,30 м, без да се стигне неговия източен край. На дълбочина 0,20 м под него бе открита част от същата настилка, направена от малки и неравни варовикови плочки, която се проследи в последствие по дъното на целия сондаж. Върху нея не бяха открити никакви находки, освен един безличен фрагмент от римска керамика. Той насочва датирането на тази настилка евентуално към II-III в.

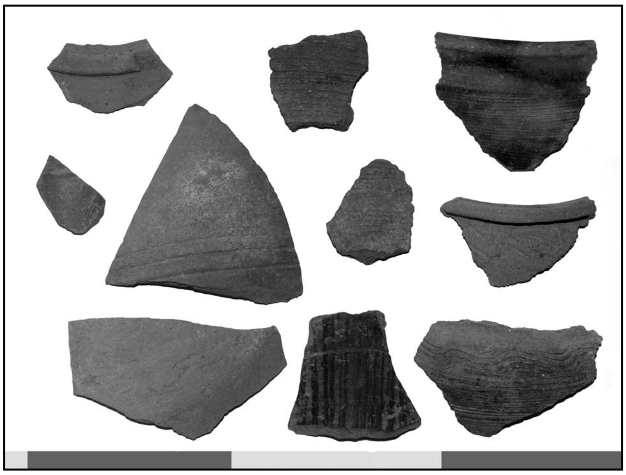

Обр. 3. Варна, кв. Владиславово. Керамични фрагменти от сондажа

Продължение на сондажа в дълбочина в североизточния външен ъгъл на изкопа показа, че настилката е положена непосредствено върху дебелия варовиков слой, който се открива при строежи навсякъде в района. При изграждането на водохранилището, той е бил разбит и части от него – плочи са използвани за изграждането на „долмена" през 80-те години на XX в. Това бе потвърдено след направени допълнителни проучвания, като бе открит и човекът, който е направил тази структура.

Макар и малки като площ и време, спасителните сондажни разкопки в м. „Ментешето" край Варна дадоха важни резултати. На първо място бе изяснено, че т. нар. "долмен" е изграден всъщност в съвременната епоха.

Установени бяха и три евентуални периода на обитаване на тази част от местността. Към най-ранния – римската епоха, се отнася вероятно настилката от дребни плочести камъни на дъното на сондажа. Той би трябвало да се отнесе към II-III в. и принадлежи може би на двора на сграда с неизвестно предназначение в рамките на римското селище в м. „Ментешето”, но не е изключено и да е част от вила рустика.

Следва един хиатус, може би причинен от готските нашествия в Долна Мизия през 249 – 251 г., като по-късно на това място е била изградена нова сграда, на която принадлежи зидът от ломен камък, открит под т.нар. „долмен” и извън него. Той би могъл с известни резерви да се отнесе към края на III – IV в.

Не е изключено, обаче, този зид да е от старобългарската епоха, към която трябва да се отнесе и огнището, съобразно откритите около него фрагменти от керамика. Както бе споменато, тя може да се раздели условно на две групи: от IX-X в и от X – началото на XI в. В такъв случай, тази сграда би принадлежала по-скоро към втория от тези подпериоди.

Тези разкопки, наред с локализирането на неизвестно досега селище от старобългарската епоха (IX – началото на XI в.) в близките околности на Варна позволиха за пръв път да се установят няколко историческите периоди на обитаване на м. „Ментешето” край Варна.

№2 РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКАТА ЦЪРКВА В М. ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

През 2009 г. планираното археологическо проучване на раннохристиянската църква в м. „Джанавара” край Варна се проведе през м. юли. Целта бе да се изследва значителна част от пространството източно и северно от църквата. При сондажни проучвания през 2007–2008 г. на няколко места там са открити части от зидове, свързани с раннохристиянския храм (Минчев, Тенекеджиев, 2008, 519), а това предполага наличието на допълнителни сгради около него. Всъщност, за пръв път се осъществиха разкопки на голяма площ, неизследвана от Х. Шкорпил през 1915 и 1919 г. (Обр. 1).

Проучени са общо 225 кв. м, които обхващат площта около североизточния ъгъл на църквата и

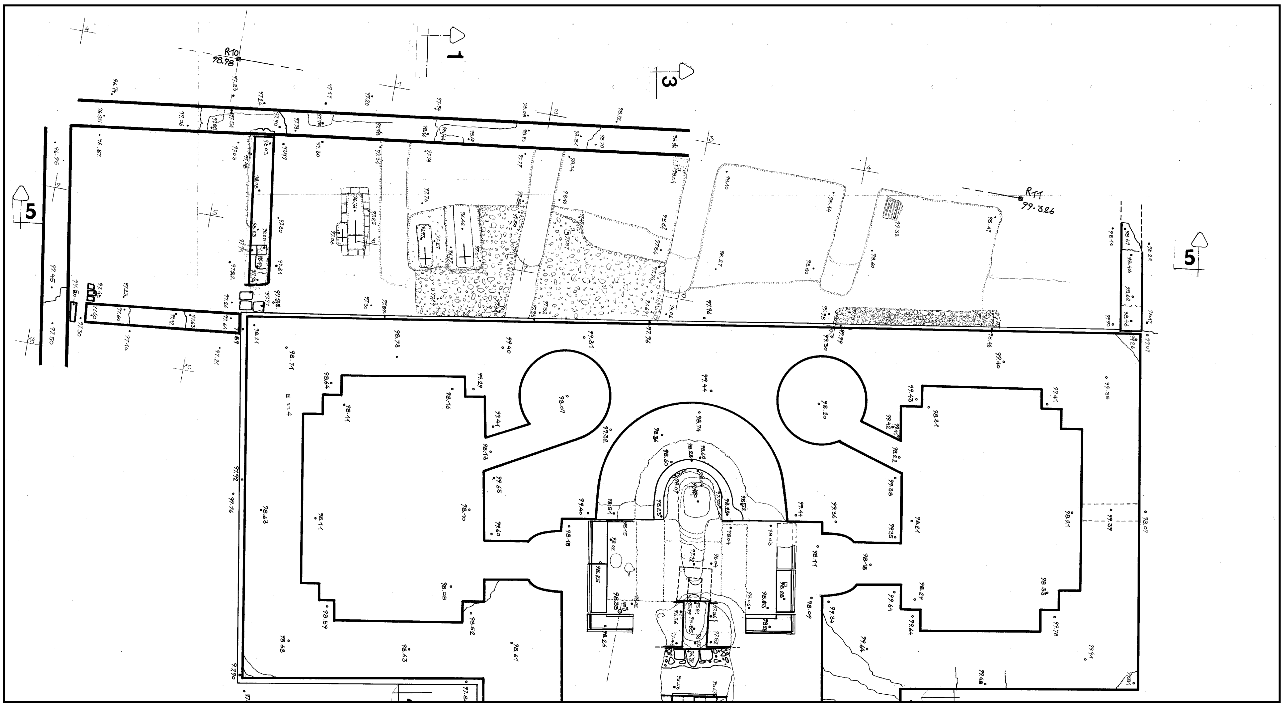

Обр. 1. Варна, м. Джанавара. План на сградата от източната и северната страна на църквата

значително пространство източно от нея, като на места се достигна максимална дълбочина от съвременното ниво до 2,40 м (Обр. 2). Разкрити са части от две (източно и северно) свързани крила на сграда, която обикаля църквата от изток, север и юг.

В проучената част има няколко помещения, от които са разчистени две. Те обаче са силно разрушени през XIX в. Първото от тях заема североизточния ъгъл на заобикалящата църквата сграда и е разкрито изцяло. То е с почти квадратна форма и размери 5,80 м на 5,60 м. Въз основа на някои находки, макар и открити в преобърнати пластове, може да се съди, че е жилищно.

На две от стените му (южната и западната), се откриха напречни канали. Каналът на южната стена е изграден от тухли и е с квадратно сечение. Намира се около предполагаемото подово ниво на съседното, голямо правоъгълно помещение. Вторият канал (на западната стена) е изграден от обработени квадри с различни размери и ширина 0,35 м и запазена височина 0,30 м. Той пресича стената под вероятното подово ниво. На същото ниво е открит и детски гроб на новородено, вероятно от късния османски период.

Второто помещение, разположено южно от квадратното, е правоъгълно, с ширина в посока изток – запад 5,70 м и с проучена досега дължина в посока север – юг 14 м. Дебелината на външната му източна стена е 0,85 – 0,90 м. Вероятно първоначално то е разделено с вътрешни стени на части – т. е. там да са разположени две или дори три помещения с по-малки размери. Външният му фасаден зид е граден от квадри, с пълнеж от ломен камък и спойка от червен хоросан. Отвътре личи замазка с врязана декоративна украса от свързани елипсоиди.

В суперструкция е запазена само източната фасадна стена на помещението и отчасти северният му зид, а цялата му вътрешност, включително и пода са напълно разрушени през XIX в. Само в северната част на източната стена се откриха малки части от хоросанова основа на оригиналния под, което даде възможност да се определи, че той се намира на около 1 м от съвременното ниво, което е почти същото и за пода на църквата. Откритият през 2007-2008 г. зид на кал, който засега ограничава това помещение от юг, е свидетелство за някогашното му разделение на части отвътре с леки зидове.

В разкопаните помещения са открити малко находки – фрагментирана късноантична керамика, части от стъклени съдове, медни монети, две бронзови фибули, едната с надпис „MINNA" и др. Те обаче подсказват, че характерът им е жилищен.

Под съществуващата варница от XIX в., теренът е изследван в дълбочина, за да се проследи стратиграфията на обекта. Бяха открити 4 гроба (№ 2 - 5), вкопани в мергелния пласт под предполагаемото подово ниво на голямото източно помещение. Първите два принадлежат на възрастни (№ 2 и 3), погребани в правоъгълни гробни ями, които вероятно са имали някога покритие от дъски. Вкопани са на дълб. 2,20 м от съвременния терен. Скелетът на погребания в гроб №2 е на възрастен мъж, а в №3 беше твърде изгнил, но размерите му сочат, че е на дете.

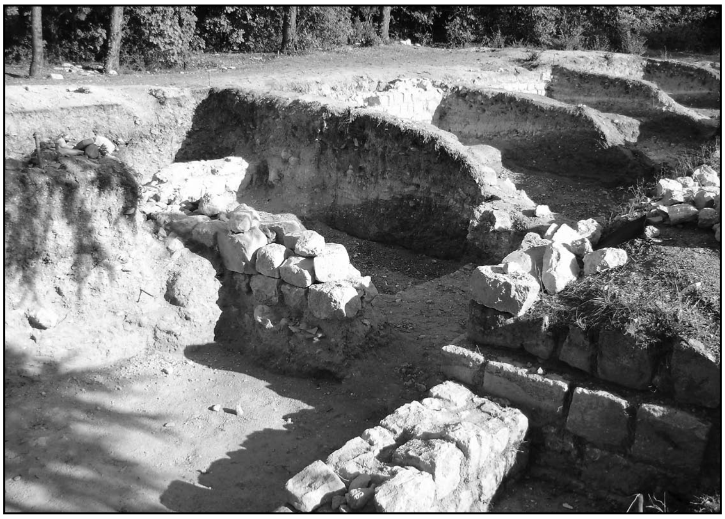

Обр. 2. Варна, м. Джанавара. Общ поглед към зоната на разкопките

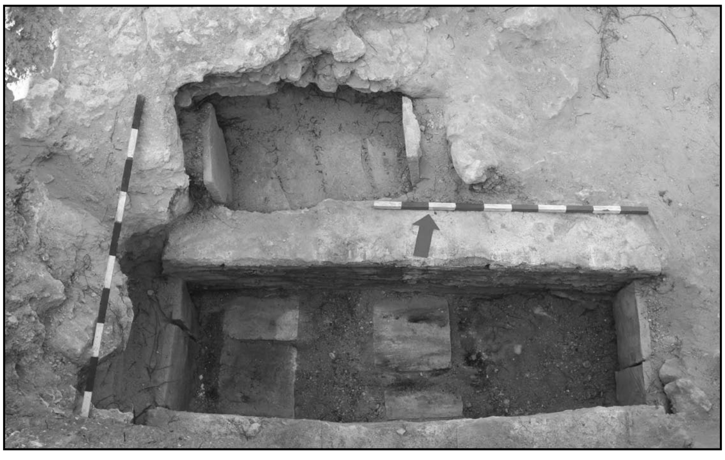

Обр. 3. Варна, м. Джанавара. Гробове № 4 и 5 след разчистването им

В гроб №4 е погребано малко дете – може би на около година. Той е оформен по късите стени (източна и западна) от квадратни римски тухли. Стената на гроба от север е гола, а за южна е използвана стената на гроб №5. Покрит е с преизползвана мраморна плоча с неправилна четириъгълна форма, а дъното – с фрагментирани и половинки римски тухли. Наличието на детски и юношески гроб в близост до църквата поставя някои въпроси за характера на този малък некропол.

Най-добре оформен е гроб №5. Той е зидан, изграден на място във вкопана в мергелния пласт гробна яма. Дългите й стени са градени от половинки римски тухли, свързани с розов хоросан, а късите са облицовани с вертикално изправени тухли. По една цяла и около половината от друга тухла са поставени на дъното на ямата под ковчега – на мястото, където се е намирала главата на погребания и под таза му. Гробът е покрит с неправилен правоъгълен плосък покрив – плоча от хоросан и камъни, излята на място в кофраж. Разположението на гробове № 4 и 5 предполага родствена връзка между двамата погребани, като е възможно да става дума за баща и дете (Обр. 3).

Проучените през 2009 г. помещения източно и северно от раннохристиянската църква в м. Джанавара, макар и в по-голямата си част твърде разрушени, показват едно планирано и значително по обем застрояване около нея. Еднотипният като цяло и качествен градеж са свидетелство, че това строителство е осъществено с определена цел и едновременно. Като се съпоставят тези данни с резултатите от сондажните проучвания през 2007-2008 г. може да се приеме, че източното крило продължава със сигурност до южния фасаден зид на църквата (Минчев, 2008, 502; Минчев, Тенекеджиев 2009, 519-520, фиг. 1), а е възможно и да продължава още в южна посока.

Може да се предположи, че от три страни – от изток, север и юг, около църквата са разположени допълнителни, добре планирани и структурирани помещения. От запад се намира атриум, споменат от К. и Х. Шкорпил. Резултатите от разкопките не позволяват засега да се твърди със сигурност, че това е манастир. Ако се съди по откритите през тази година монети, помещенията, разположени в източното и северно крило около църквата могат да се отнесат към средата или втората половина на VI в. – т.е. към края на управлението на Юстиниан I (527 – 565) и към времето на Юстин II (565 – 578). Краят на раннохристиянския храм, заедно с неговата пристроена допълнително обител, засега може да се отнесе към времето на голямото аварско нашествие от 586 г., тъй като най-късната открита монета е на Маврикий и Тиберий, отсечена през 584-585 г.

Литература

Минчев 2008: Спасителни разкопки на раннохристиянска църква в м. „Джанавара" край Варна. – АОР за 2007 г. София, 2008, 500 – 503.

Минчев, Тенекеджиев 2009: Ал. Минчев, В. Тенекеджиев. Аварийни разкопки на раннохристиянската църква в м. Джанавара край Варна. – АОР за 2008 г. София, 2009, 517 – 520.

№3. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В МАРЦИАНОПОЛ, СЕКТОР „ЗАПАДНА ИНСУЛА"

Христо Кузов

Археологическите разкопки се проведоха западно от проучваната през втората половина на 70-те и началото на 80-те години villa urbana. Работихме в квадратите заложени по източната фасада на съседната инсула и на северния декуманус (Обр. 1).

Първото застрояване на мястото е от началото на III в. Според монетните находки, разрушение, придружено с пожар, се случва към деветото десетилетие на III в. Към първия строителен период със сигурност можем да отнесем запазената основа на зид, успореден на вътрешното лице на източната фасада и отстоящ на разстояние 0,90 м от нея. През същия период, но на по-късен етап (?), са изградени фасадата и помещенията отвътре. Фасадата с дължина 36,90 м е изградена в три различни строителни техники. Южната й отсечка е от различни по размери, прецизно изработени квадри, без

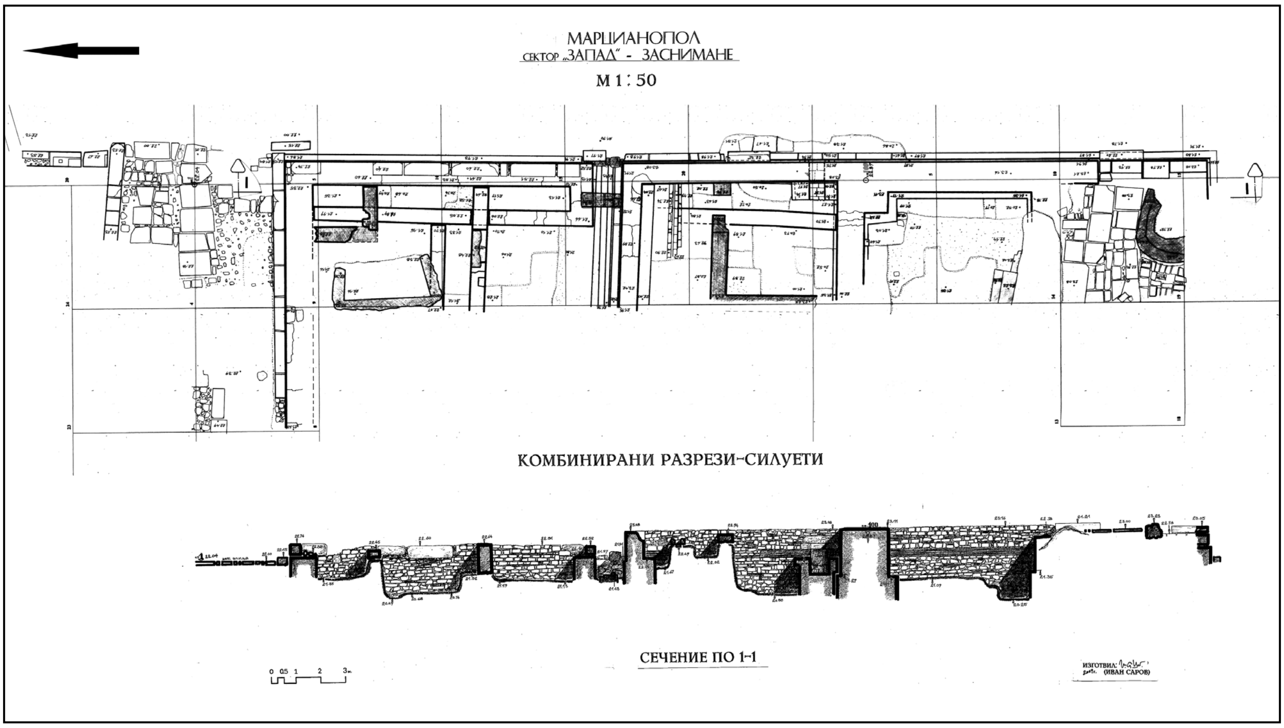

Обр. 1. Марцианопол. Сектор „Запад", план

спойка (Обр. 2). Средната е от смесена зидария с каменни блокчета, някои от които рустицирани, и четири редов тухлен пояс със спойка от бяло сивкав хоросан, примесен с малко парченца керамика. Запазената северната част на фасадата е изградена от грубо оформени квадри като цокъл, а от вътре с груба зидария от необработени камъни на калова спойка. Тази отсечка най-вероятно е строена изцяло наново.

Отвътре на южната отсечка от фасадата е обособено помещение, което оформя югоизточния ъгъл на сградата. Покрай централната съществуват две помещения и покрай северната – също две, като едното е съответно в североизточния ъгъл на инсулата. Фасадата и напречните на нея зидове, изградени в opus mixtum, са дълбоко вкопани в стерилната кафеникава глина, върху пласт баластра, съдържащ се в нея. Първоначално в изкопаните за основите траншеи са наслагани необработени камъни и върху тях са положени редовете зидария. На нивото над банкета, покрай стените, се забелязва натрупано голямо количество дребен чакъл и керамични фрагменти, явно използвани за дренаж.

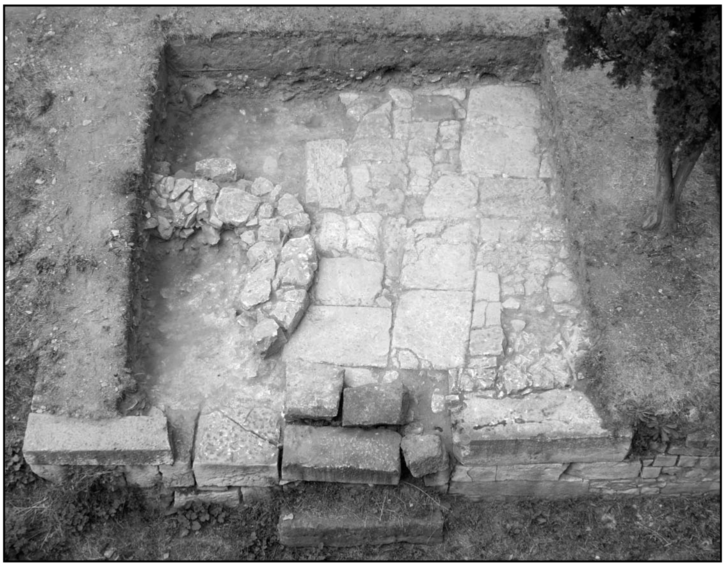

Обр. 2. Марцианопол. Сектор „Запад". Южна част на източната фасада

По цялата дължина на източната фасада личат три входа. При южното, ъглово помещение, се очертават страниците на два пъти преправян вход (Обр. 2). При третото помещение в северна посока също личи долната част на вход. Фасадата и северната стена на помещението, изпълнени първоначално в техника opus mixtum, са надзиждани със същия строителен материал след регистрираното първо разрушение. В източния край на северната стена също има данни за вход, по-късно запушен или повдигнат. Това строителство е започнало в последните години на III в.

Върху ранния пласт от пепел на

места се регистрират подови нива от пясък, примесен с дребни камъчета, а на други – хоросанова подложка, чиято настилка отгоре не е запазена. В близост до разложено хоросаново петно са открити два мозаечни тесера – от синьо стъкло (смалта) и по-голям, от бял мрамор. Намерени са и фрагменти от облицовъчни, добре обработени мраморни плочки от сив дребнозърнест мрамор с дебелина 2 см.

Между средната и северната отсечка на фасадата и съответните помещения е обособен коридор с ширина 1,20 м, който е грубо запушен с камъни и пръст. Той се намира покрай северната страна на третото помещение. Надлъжно по дъното на коридора са запазени няколко редици от споени с хоросан тухли, останали от долната част на съоръжение (канал ?) (Обр. 3а). Вероятно този коридор е отделял южните жилищни помещения от северните – стопански. Запушването му е след поредното опожаряване и разрушение на Марцианопол.

Вторият пласт от пепел, с по-светъл сив цвят, бележи готските нападения от 377/8 г. Пожар от същото време е регистриран и при други разкопки в Марцианопол (Мирчев 1951, 120, 121; Тончева 1965, 77, 78). При разкопките в съседната инсула обаче не са констатирани опожарявания и разрушения от посочените тук два периода (Minchev 2002, 245 – 251; Ангелов 2002, 107 – 118).

Следващите строителни дейности от края на IV в. са извършени с по-груба каменна зидария на калова спойка и кирпич. Надзижданите вече веднъж фасада и стена отново са надстроявани. В третото помещение е оформено по-малко, от което са запазени северната и западната стени. В северозападния му ъгъл личи огнище. В източния край на новоизградената северна стена има вход, който вече изпълнява функциите на по-рано зазидания. Между новоизградената северна стена и по-ранната надстроена, е обособен коридор, в пода на който е изграден канал, отвеждащ отпадните води към източното кардо. В градежа на канала са преизползвани имбрици за дъно и необработени камъни за страници (Обр. 3б).

Новоизградeният коридор е разположен южно от запушения. По същото време е изграден и североизточния ъгъл на инсулата, разрушен по-рано до основи. Подовите нива са доста повдигнати в сравнение с уличната настилка и явно отпадните води са се оттичали направо на улицата. По същото време е изграден плочник на мястото на помещението в югоизточния ъгъл на инсулата, а входа му е повдигнат като е поставено допълнително стъпало отвън (Обр. 2). Плочите са извлечени от близката улична настилка на кардото. Те застъпват нефункциониращата вече стена между по-ранните първо и второ помещение. Под нивото на каменния плочник в първото помещение разкрихме малка част от по-ранен тухлен. Тухлите са с квадратна и правоъгълна форма, с червен и жълт цвят. Третият период на обитаване прекъсва най-вероятно по време на хунските нашествия през 447 г., защото последните монети от V в. са на император Теодосий II (402 – 450).

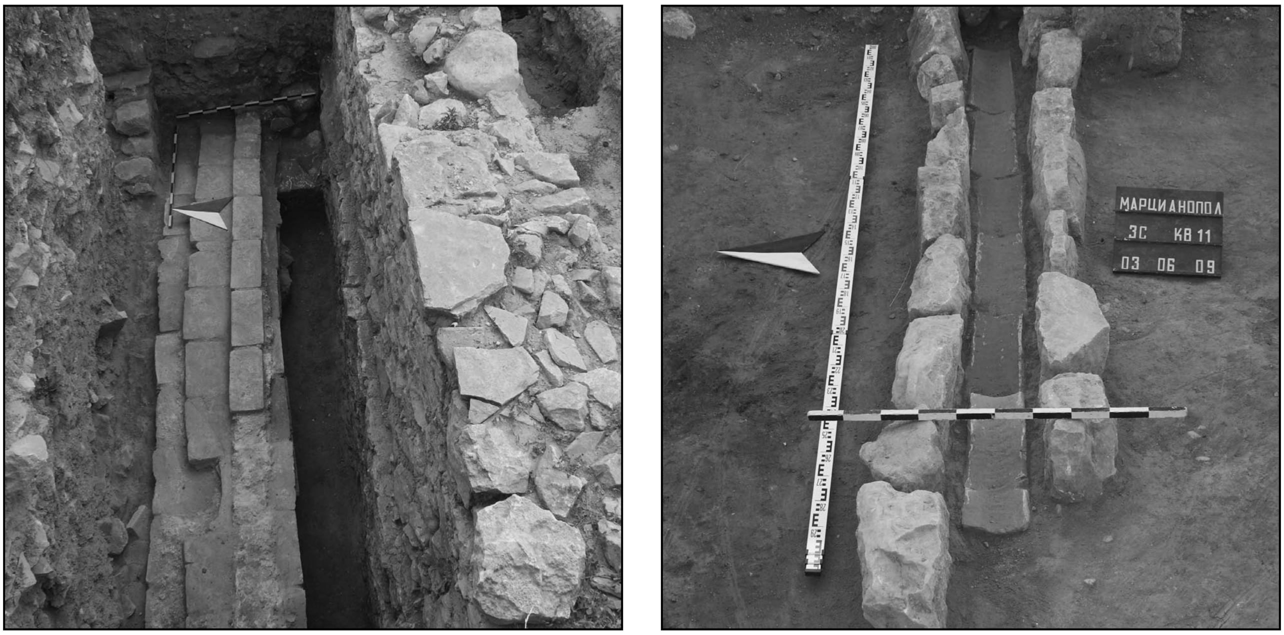

а) *б)*

Обр. 3. Марцианопол. Сектор „Запад“: а) канал (?); б) канал за отпадни води

Последните градежи се състоят от съвсем груба зидария на калова спойка. Постройките са малки и с неправилна форма. Тези жилища вече не са съобразени с вътрешната планировка на инсулата. Обикновено те са вкопани и долепени до някоя стена от старите градежи, и входовете им са от към тази страна. Подът е от трамбована пръст. Единият от входовете е към източното кардо, където е коригиран за последен път, а другият е към северния декуманус. Явно трасетата на улиците все още са се използвали. Възможно е жилищата да са на готски преселници, отседнали за някакъв период от време в рамките на града, през последната трета на V в. (Minchev 2002, 251; Ангелов 2002, 108). Откритите монети с най-късна дата са две бронзови на Юстин II и София (570/1) и на Юстин II (574/5).

Литература

Ангелов 2002: Ан. Ангелов. Марцианопол. – В: Римски и ранновизантийски градове в България. София, 2002, 105 – 122.

Мирчев 1951: М. Мирчев. Подова мозайка в с. Р. Девня. – Известия на Варненското археологическо дружество в гр. Сталин VIII 1951, 119 – 121.

Тончева 1965: Г. Тончева. Разкопки в Марцианопол през 1955 г. – Известия на Народния музей – Варна I (XVI) 1965, 71 – 78.

Minchev 2002: Al. Minchev. The „House of Antiope” – A Late Roman residential house with mosaics at Marcianopolis (Devnya, Bulgaria). – В: Римският и късноантичният град. София, 2002, 245 – 251.

№4. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВЕТИ АТАНАС ДО ГРАД БЯЛА, ВАРНЕНСКО

Валери Йотов, Александър Минчев

В статия от 1892 г. братята Х. и К. Шкорпил описват старините по Черноморското крайбрежие и споменават за малка късноантична крепост на нос Св. Атанас до днешния гр. Бяла (на 50 км южно от Варна). Дълго време районът остава извън вниманието на археолозите. Едва през 70 – 80-те години на XX в. са проведени подводни археологически проучвания в залива. Те насочват вниманието и към други извори, които са посочени в кратка бележка от М. Лазаров. Според древногръцкия географ и историк Страбон, тук някъде – между Одесос и Навлохос, се е намирал един от многото градове, известни с името Лариса.

От петдесетте години на XX в. до неотдавна на южната част на носа съществува военно поделение. Днес почти цялата брегова линия край Бяла, която е била горски фонд, е частна собственост.

В резултат на теренните обхождания, вече е почти изяснено предполагаемото трасе на укрепителната линия. Тя затваря носа от североизточния до южния склон в крепост с площ от около 40 дка.

Проучена е крепостната стена (запазена само в основи) в квадрати D-3, Е-4. Тя представлява двулицев каменен зид с ширина 180 см, който е нивелиран с хоросанова замазка. Фундаментът на крепостната стена е вкопан до 120 см от нивото на античния терен. За него се съди по устията на вкопаните долиуми с капаците върху тях. На същото ниво е вкопан и напречен на стената зид с ширина 80 см. Изграден е от големи плочести камъни (двете лица) на спойка от кал, на места нивелирани с тухли. Пълнежът между двете лица е от натрошени тухли и керемиди. Предназначението на този зид е неясно, но южно от него в посока към долиума до вътрешеното лице на крепостната стена са открити рухнали керемиди и няколко гвоздея. На няколко метра пред крепостната стена има ров, характерен за военната укрепителна практика през античността и средновековието.

В имоти 87 и 88 е разкрит друг участък от крепостната стена. До вътрешното лице са разчистени три долиума. Два контролни сондажа и видимата, макар и слаба дъга на разкритата част от стената, дават основание да се предположи, че съоръжението е кула с порта.

Частично е проучена и сграда на южния склон на нос Св. Атанас в квадрат 5. Южната й стена е дълга 6,30 м. Двете запазени стени, които се развиват на север (засега не са проучени изцяло), са дълги навярно повече от 15 м. Най-вероятно става дума за казарма. Между камъните на зида в югозападния ъгъл и сред останките от рухналия изгорял покрив се откриха две сборни находки с медни монети от VI в.

Не далече от източния склон на нос Св. Атанас, западно и източно от действащ трафопост, е частично проучена раннохристиянска базилика. Храмът е изграден през V в. върху специално изравнен терен. В изравнителния насип има и фрагменти от римска керамика и късноримски монети. Базиликата е трикорабна, едноапсидна, с външни размери дължина 22,50 и ширина 14 м. Зидовете са изградени от добре обработени камъни, изравнявани с тухли. В източната стена на северния кораб има вход с частично запазен плочник (Обр. 1).

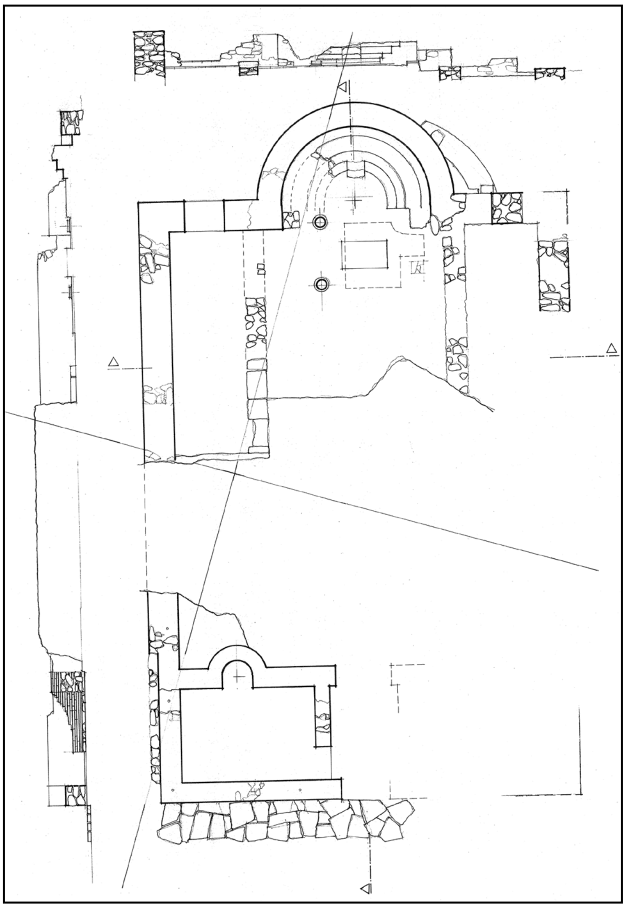

Обр. 1. Бяла, Варненско. План на раннохристиянската базилика (V-VI в.)

Проследяват се няколко етапа на градеж. През първия базиликата е с плитка апсида, от която е запазен само един сегмент от югоизток. Навярно външните стени на църквата през този етап са с ширина до 80 см. При втория период базиликата е надградена над съществуващите стени на ранната сграда, но новите са разширени до 120 см (това личи на добре запазения й северен зид). Новоизградената апсидата е вече с по-голям радиус. В северния кораб, в част от централния кораб и в бемата се откри частично запазена настилка от керамични плочи (тухли) и фрагменти от мраморни колони и бази.

От запад базиликата има притвор с вход към централния кораб. Той е граден в опус микстум, а напречните разделителни стени – само от тухли. При строителни дейности в ново време е разрушена южната му част. Северната му, добре запазена, представлява помещение с вътрешни размери 4,50 на 3,10 м. На източната стена е оформена дъговидна ниша, подобна на малка апсида. Тези особености позволяват определянето на помещението като параклис.

Тази по-късна църква е претърпяла също поне едно съществено преустройство, което ясно се вижда в олтарната част. Това преустройство е свързано основно с установения тристъпален синтрон и епископски престол (вграден в средата на синтрона камък), което показва, че в определен момент църквата става епископален център – резиденция. Между дъговидния синтрон и вътрешното лице на апсидата има подобно на коридор празно пространство, което е запълнено с примесена с камъни земна маса.

Части от изработени от варовик капители и колони, както и части от мраморни детайли от олтарната преграда (Обр. 2) се откриват предимно в централния кораб, в предолтарната част. Явно бемата е затворена от П-образна олтарна преграда. Трудно е да се установят местата на олтарните колонки и на носещи олтарните преградни плочи жлебове, но запазено гнездо за прикрепване на северната пета на апсидата позволява хипотетична реконструкция. За сега няма никакви данни за съществуване на олтар с три части: няма оформени помещения от двете страни на бемата, нито следи от ограждане на източните краища на страничните кораби. Затова следва да приемем, че олтарът е едноделен. В центъра на бемата е запазена основата на олтарната маса. Тя е излята (хоросан и цели или фрагментирани тухли) на място в кофраж.

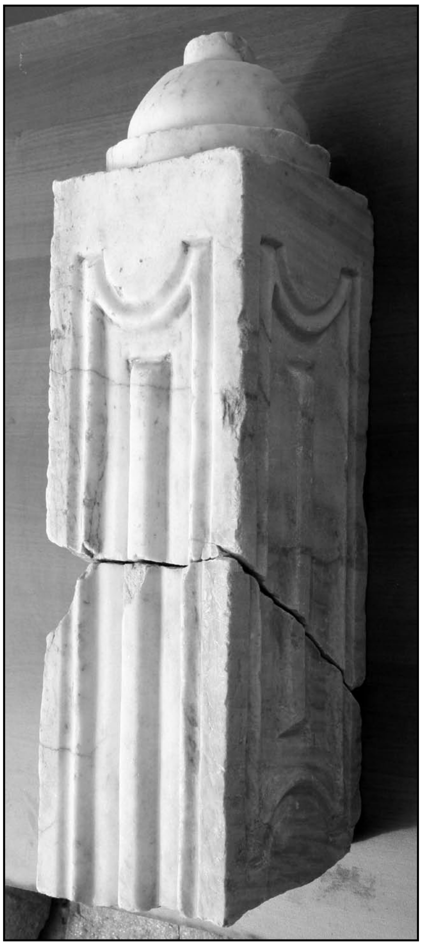

Обр. 2. Бяла, Варненско. Колонка от олтарната преграда

Изследването на литургичните съоръжения и на точната хронология на преустройване е доста затруднена, защото голяма част от архитектурните детайли не са запазени или са силно разрушени. До външното югоизточно лице на апсидата са намерени укрити (или складирани, за да бъдат запазени) части от мраморна олтарна маса и три крака колонки, които позволяват цялостната ѝ реконструкция.

В пространството под основата, която е носела олтарната маса, на дълбочина 1 м бе разкрит под на жилище с предварителна датировка в III пр. Хр. и до него яма за смет. В последната са открити няколко добре запазени керамични съда.

При изкопни работи за ново строителство в района са проучени сондажно и части от няколко други сгради. Те са разрушени и опожарени през първите години на VII в. Събраните при тези аварийни проучвания археологически материали са основно фрагменти от строителна и битова керамика и над 50 медни монети от V-VI в. Сондажите на няколко места показват, че в почти всички археологически структури се откриват следи от силен пожар. Това потвърждава известните от други подобни обекти данни за напускане от жителите и разрушени селища, причинени от аваро-славянските нашествия в края на VI – началото на VII в.

На този първоначален етап на проучване може да се приеме с много увереност, че крепостта е късноантична (V – VI в.) и че е част от голямата военно-отбранителна система, изградена при византийските императори Анастасий (491 – 518) и Юстиниан I (527 – 565). Както в почти всички черноморски византийски крепости последните монети са на императорите Маврикий Тиберий (582–602), Фока (602 – 610), и най-късно на Ираклий (610 – 641), но от първите години от неговото управление (613 – 614/15).

МЕСАМБРИЯ

№5. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В НЕКРОПОЛА НА МЕСАМБРИЯ /МЕСЕМВРИЯ (ПАРЦЕЛ УПИ I ОБЩ, УПИ X ОБЩ, КВ. 54)

Анелия Божкова, Петя Кияшкина, Тодор Марваков

През 2009 година продължиха спасителните разкопки на обект „Некрополи на Месамбрия/Месемврия", разположен върху терен от ок. 10 000 кв. м, непосредствено на запад от провлака към Стария Несебър. Финансирането бе осигурено от Община Несебър. Проучванията се осъществиха в период от 7 месеца, под ръководството на ст. н. с. Анелия Божкова (НАИМ), Петя Кияшкина (директор на Музей „Старинен Несебър") и Тодор Марваков (Музей „Старинен Несебър"), с участието на студенти и докторанти. Реставратор на екипа бе Георги Гьонев (Музей „Старинен Несебър"). Нумизматичният материал бе определен от проф. Иван Карайотов и ст. н. с Дочка Аладжова.

Хронология и топография на некропола. Проучената част от некропола се локализира върху полегат склон с експозиция на изток, в средата на които вероятно в древността се е разполагало плитко дере. Последното е запълнено по време на свлачищни процеси в периода между елинистическата епоха и средновековието.

През отчетния сезон бе проучена площ от 4200 кв. м., (изцяло на запад от терена, проучван през 2008 година), върху която са открити 394 гробни съоръжения (Обр.1), които се датират както следва:

- 25 гроба от класическата епоха;
- 84 гроба от времето на елинистическата епоха;
- 16 гроба са общо античнигръцки (неопределени);
- 264 гроба са християнски (от VII – XII в. и XIV в.);
- 5 гроба са с неустановена хронология.

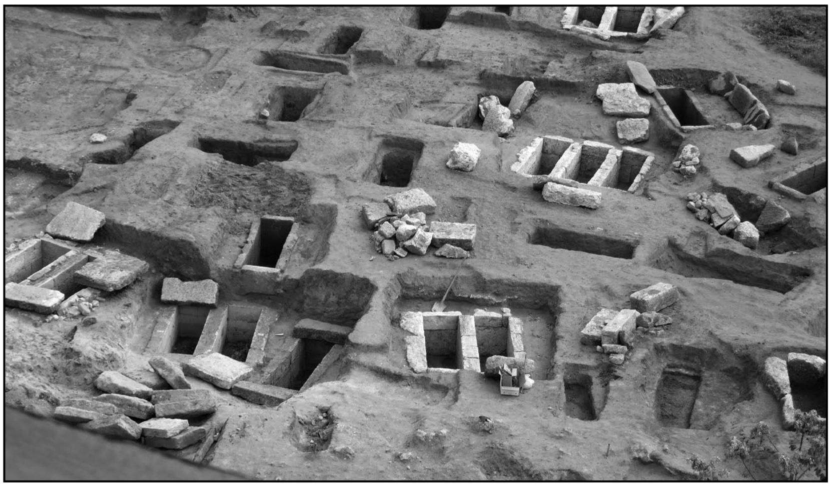

Обр. 1. Несебър. Участък от некропола с концентрация на цистови гробове

Освен изброените, върху терена бяха проучени още останки от средновековни структури с производствен характер (пещи) от – XIII – XIV в., и пет средновековни ями от същото време.

По време на проучването бяха извършени съществени наблюдения относно топографското развитие на некропола в хронологически аспект. Най-ранните гробове (от средата и втората половина на V в. пр. Хр.) се ситуират в североизточния край на проучения участък, респективно най-близо до провлака и територията на античния полис. В началото на IV в. пр. Хр. некрополът се развива в западна и южна посока, а през елинистическата епоха разширява територията си в същите направления. През периода на средновековието некрополът обхваща цялата усвоена през вековете територия, като гъстота и интензивността на гробните структури е различна в отделните участъци.

Типология на гробните съоръжения. Гробните съоръжения от различните епохи имат сравнително еднотипна характеристика с известни специфики и изключения. Те се отличават с опростена конструкция в няколко основни варианта. Това са:

- Прости гробни ями, вкопани плитко в древния терен – антични (класически и елинистически) и християнски гробове;
- Гробни ями, вкопани дълбоко в скала – също се датират във всички регистрирани епохи;
- Ями, съдържащи дребни и средни по размер необработени камъни около и в гробната яма – датират от всички епохи;
- Ями, оградени от две или три страни с обработени камъни (вероятно от разрушени антични съоръжения) – датират се в средновековието;
- Гробове от стреховидно подредени керемиди – открити са останки от два разрушени гроба от елинистическата епоха и от друг, също разрушен, от времето на късната античност;
- Гробове градени от печени тухли на хоросан, цели за основата и половинки за градежа във височина – християнски, най-вероятно от късноантичната епоха;
- Каменни цисти – документирани са 25 цистови гроба от елинистическата епоха (III – II век пр. Хр.), градени прецизно от масивни или по малки дялани каменни блокове. Те се откриват поединично или групирани по две или три, а в един случай и по четири, съответно с една или повече общи междинни стени;
- Много от античните гробни съоръжения съдържат следи от дървени ковчези или ложета с крачета, стъпващи в четирите края на ямата;

Елементи на погребалния обред и ориентация. Преобладаващият в некропола погребален обред за всички периоди е трупополагането. Ориентацията на гробовете е следната: изток – запад за гробовете от класическата епоха; изток – запад или юг – север за тези от елинистическата епоха и съответно запад-изток за християнските. Съществуват единични примери на гробове, при които обредът е трупоизгаряне на място (при един случай от елинистическата епоха) или другаде (при друг случай с купа-урна от класическата епоха). Като специфични могат да се определят случаите с документирани ями с останки от множество индивиди от XIV в.

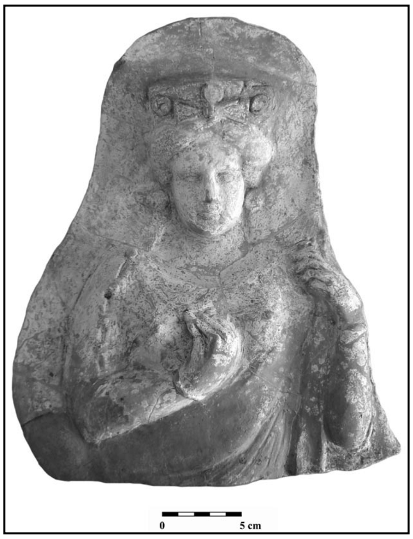

Обр. 2. Несебър. Червенофигурно ойнохое, късно класическа епоха

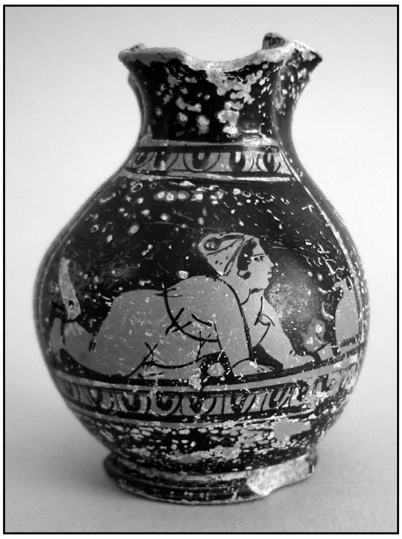

Обр. 3. Несебър. Керамичен релеф (теракота) с изображение на женско протоме, късно класическа епоха

Гробен инвентар. Част от проучените гробни комплекси притежават изразителен гробен инвентар с предмети, характерни за съответната епоха. Репрезентативен и богат инвентар се откри в много от гробовете от IV в. пр. Хр. който съдържа обикновено червенофигурни или чернофирнисови съдове (Обр. 2), теракотови релефи (протомета с женски образи – Обр. 3) или теракотови фигурки (понякога до 6-7 броя в гроб), алабастрони, бронзови огледа, бронзови пръстени и други накити от бронз или сребро. Относно накитите от бронз се налага наблюдението, че те представят типове, известни в античното ювелирство най-вече с примери от благородни метали, което предполага специалното им производство за сепулкрални нужди.

Гробният инвентар от елинистическата епоха представя по-различен набор от дарове. Най-обичайни и тук са глинените съдове, но вече с друга формална характеристика (основно специфични, унифицирани като морфология кани, унгвентарии и чаши с релефна украса), стригилите от желязо (за разлика от бронзовите стригили от класическата епоха). По рядко, сред керамичните съдове се срещат още паничките/солнички, лампи и кантароси от местни или малоазийски ателиета. Малобройните златни накити, открити през 2009 година, напомнят за ювелирното богатство на Месамбрия от елинистическата епоха.

Гробните комплекси от времето на късната античност и средновековието рядко предоставят погребален инвентар. В някои от тях обаче, също са открити интересни находки като накити, елементи на облеклото (копчета и коланни токи) и др. който позволяват да се установят хронологическите рамки на християнския некропол.

Литература

Cimbuleva 2005: J. Cimbuleva. La necropole antique de Messambria. Materiaux et etudes. In: Nessebre, III, Bourgas, 2005, 91 – 117.

Кияшкина, Марваков, Димова 2008: П. Кияшкина, Т. Марваков, С. Димова. Спасителни археологически проучвания в гр. Несебър, обект „Античен некропол на Месамбрия” – УПИ V, кв. 54А. – АОР за 2007 г., София, 2008, 301 – 304.

№6. СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В УПИ VI-147 И УПИ VII-147 ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР

Тодор Марваков

Във връзка със заявени инвестиционни намерения от община Несебър в старата част на града през месец август 2009 г. започнаха спасителни сондажни археологически проучвания в УПИ VI-147 и УПИ VII-147. Парцелът се намира на сегашния южен бряг на полуострова и е с площ от приблизително 1 дка. На това място през 60-те години на XX век е построена сграда, която е използвана от Министерство на отбраната като почивен дом. В началото на 90-те години тя е прехвърлена на община

Несебър, която я използва за детска градина. През последните 10 години сградата е необитаема и поради опасност от срутване и бе съборена и теренът разчистен през м. февруари.

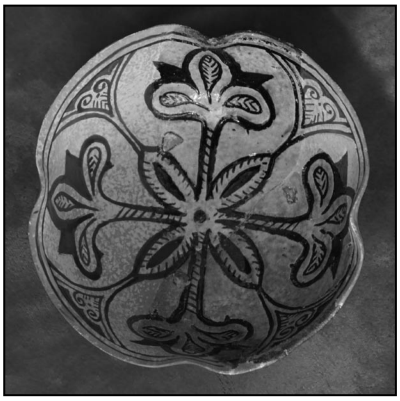

Обр. 1. Несебър. Сграфито купа от яма 1, XIV век

Проучванията започнаха през м. август 2009 г. Възможностите за ситуиране на сондажи по терена се оказаха силно ограничени поради преминаващите от тук действащи комуникации. През средата на парцела и в неговия южен край, почти на повърхността преминават електрически кабели, които захранват уличното осветление и съседните сгради. През северозападния край преминава водопровод, снабдяващ съседните ресторанти с чиста вода. Затова сондаж 1 е заложен в средата на северната половина (размери 10 х 5 м), а сондаж 2 – в южната половина (размери 3 х 3 м). Теренът е с денивелация от близо 2 м север – юг, към морето. В северозападния ъгъл на сондаж 1 се попадна на основи на сграда от XVIII в., съществувала на това място до началото на XX век. В централната част на сондажа, непосредствено под руините на сградата на детската градина са разкрити останките от пещ. Тя е много лошо запазена. Има издължена правоъгълна форма и е двукамерна. Долната горивна камера е разделена на две от продълговата подпора. В пепелта и се откри монета, латинска имитация на византийска от XIII в. Не може да се даде еднозначен отговор относно предназначението на пещта.

В сондаж 1 са проучени и 2 средновековни ями с богат и разнообразен керамичен материал (Обр. 1). Най-късната монета от тях е на Иван Александър (1331 – 1371).

За установяване на стратиграфията са направени 2 траншеи, широки по 1 м покрай северната и западната стена на сондаж 1. Средновековният пласт, който започва непосредствено под руините на сградата на детската градина и към който принадлежат пещта и двете ями (XIII-XIV век), е с дебелина между 0,30 и 0,50 м. Следва жълто кафяв пласт с дебелина 0,20–0,40 м без каквито и да е археологически структури, с незначително количество обезличени антични материали. В него се откри монета на Филип II (382 – 336 г. пр.Хр.). Следва сиво черен пласт с дебелина 0,30 – 0,50 м с много малко силно обезличени антични материали. След него започва светложълтия песъчлив материк. Подобна картина е регистрирана на северния и на южния бряг на полуострова. Обяснението на тази стратиграфия в град с хилядолетен непрекъснат живот е в активните свлачищни процеси, предизвикани от колебанията на морското равнище. В този участък късноантичната и средновековна стена е регистрирана на повече от 30 метра навътре в морето – още едно доказателство за непрекъснатите промени в топографията на полуострова.

Вкопано в светложълтия материк се очерта помещение с квадратна форма (2,40 х 2,40 м). Неговата северна стена с прилежащите ъгли, е облицована с ломен камък, добре напасван един с друг „на сухо" (без спойващ разтвор) и загладен от вътрешната, южна страна (Обр. 2). В помещението се откриха фрагменти от поне 4 амфори, 10 глинени пирамидални тежести, лекит направен от глина, добила след изпичането равномерен сив цвят (Обр. 3). От средата на южната стена излиза „проход" с широчина 1 м и влизащ под южния профил на изкопа. Дали това е вход към помещението или е коридор към съседно помещение за сега не може да се даде еднозначен отговор.

Най-общо този комплекс може да се датира в първата половина – средата на V в. пр.Хр. За съжаление поради обилните есенни дъждове, които наводниха сондажа, както и липсата на финансиране,

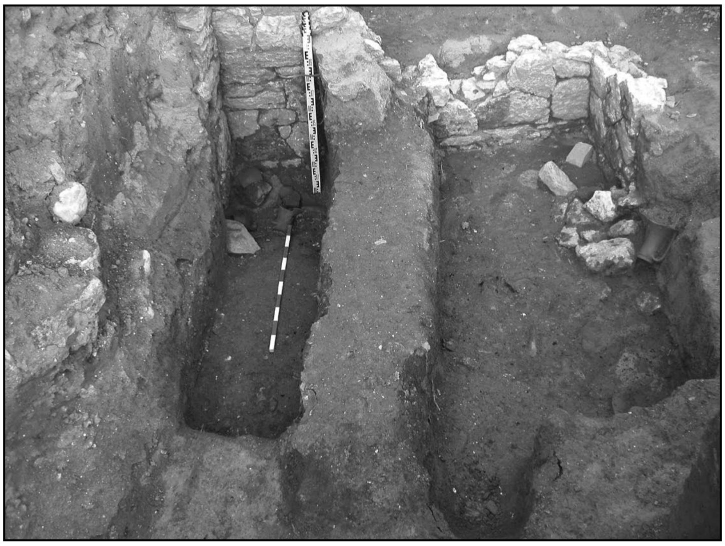

Обр. 2. Несебър. Помещение от средата, втората половина на V в. пр. Хр. Поглед от юг

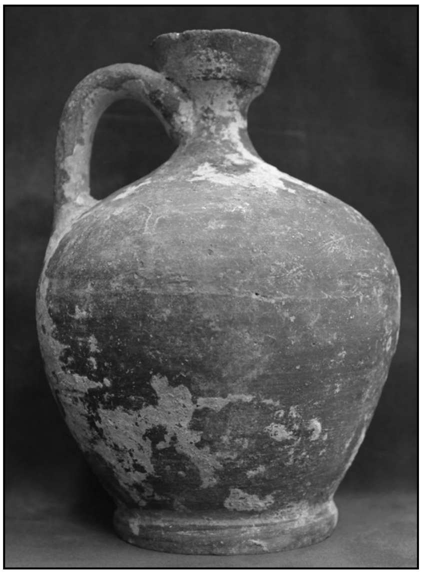

Обр. 3. Несебър. Лекит от помещението

това помещение остана недопроучено. Твърде вероятно е в непосредствена близост да има и други комплекси. Две подобни структури, също с материал от първата половина – средата на V в. пр. Хр. са проучени през 2007 г. на североизточния край на полуострова и интерпретирани като деструкции на постройка с мазе от нетраен материал, с кирпичени сегменти в конструкцията (Божкова и др. 2008, 306).

В източния край на сондаж 2, непосредствено под съвременната повърхност, се разкри канал за отпадни води, направен от плочести камъни с материали от XVIII–XIX в. Той вероятно е свързан със сградата от това време в северният край на парцела. Прерязан е от основите на сградата на детската градина. Под него се попадна на основи от Т-образен зид, градени от ломени камъни и обилно залети с калов разтвор. Според материалите, добити при разчистването му, главно фрагменти от амфори и строителна керамика, той може да се датира най-общо към края на XIII, първата половина на XIV в. Този сондаж за съжаление не може да се разшири, поради опасността от прекъсване на някоя от преминаващите през парцела комуникации.

Сондажните археологически разкопки показаха необходимостта от цялостно проучване на терена преди да се изпълнят инвестиционните намерения на община Несебър, нещо потвърдено и от комисия, назначена от директора на НИНКН и утвърдено от министъра на културата.

Литература

Божкова и др. 2008: А. Божкова, П. Кияшкина, М. Даскалов, Т. Марваков, К. Трендафилова. Спасително археологическо проучване на ул. „Крайбрежна” в ААР „Старинен Несебър”. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София 2008, 304 – 307.

№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ АНХИАЛО

Сергей Торбатов

Археологическите разкопки на римския град Улпия Анхиало през 2009 г. бяха проведени на площ от 175 м^2 в Сектор III на обекта. Проучванията продължиха не до, а с вкопаване в стерилния терен (хомогенен пласт пясък), на дълбочина до колкото позволяваше актуалното ниво на подпочвените води (през отчетния сезон: 0,58 м абсолютна надморска височина).

В резултат на разкопките през 2009 г. изцяло беше разчистена част от трасето на улица с посока север – юг (*cardo*), правеща специфична чупка на югоизток (Обр. 1). В конструктивен план, проучената улица се състои от следните елементи: улично платно, тротоари, подтротоарни канали и надлъжни опорни зидове. Широчината на уличното платно, с характерна централна гърбица, е около 5 м, а настилката, запазена само частично, е от много големи каменни плочи, поставени косо спрямо посоката на движение. В страничните плочи са специално оформени легла, върху които са стъпвали монолитните блокове, оформящи тротоари с широчина около 1,20 м. Подтротоарната канализация е изградена от добре обработени квадри, но поне засега няма никакви данни каналите да са били измазани с хоросан, а дъната им – настлани с тухли, каквато ситуация е констатирана при проучванията през 1966 - 1970 г.

Откриването на един страничен канал, вливащ се в този под източния тротоар, налага ревизия на становището, че тази система е предназначена само за отвеждане на атмосферните води. Надлъжните опорни зидове (два в конкретния случай), предназначени, заедно с вътрешните зидове на подтротоарните канали, да носят уличната настилка, са специфичен за Анхиало конструктивен елемент, дължащ се на нестабилния пясъчен терен, върху който е издигнат римския град. В проучените останки от тях ясно личат два строителни периода, вторият от които е свързан с частичното им надстрояване, а в един участък – и цялостно преизграждане.

Сред най-важните открития през отчетната кампания са останките от канализационна система, предхождаща изграждането на уличната мрежа. По-добре запазените от тях са от солидно изграден водопровод с масивни стени от ломен камък и хидрофобен хоросан, с дебела подложка от идентичен по състав хоросан под дъното и настилка от правоъгълни тухли с модул 36,5 х 20,8 х 3,5 см. Според измерените коти по неговото трасе, той е довеждал вода от западна посока. Макар на този етап да не разполагаме с абсолютни хронологически индикатори, по стратиграфска позиция въпросният водопровод със сигурност следва да се отнесе към най-ранните градежи в римския Анхиало.

От анализа на наличните към момента сигурни данни убедително се налага извода, че проучваният понастоящем Сектор III се намира в най-южната периферия на същинския град. Ориентацията на регистрираните тук градежи от най-ранния строителен период обаче свидетелства за липсата на предварително утвърден градоустройствен план, а за възникването на такъв впоследствие, в хода на самото застрояване. Първа в хронологически порядък изглежда е храмовата постройка, която се развива в северна и западна посока извън границите на обекта. Относителен *terminus post quem* за нейното възникване предоставя една монета на Домициан, намерена върху стерилен терен под проучения в югозападната ѝ част жертвеник. За последователността в изграждането на водопровода и разположената непосредствено на юг от него сграда засега не може да се каже нищо определено, но пълното съобразяване на тяхната ориентация и частичния допир между техните стени говорят, ако не за синхронност, то поне за незначителен времеви дисонанс.

Следващият строителен период включва изграждането на уличната мрежа с характерната за Анхиало подулична инфраструктура, при което съществувалият дотогава водопровод е прекъснат и престава да функционира. Вторият регистриран строителен период може да бъде отнесен най-общо към втората четвърт на II в. Възникналата пред градостроителите дилема за съобразяване на уличните трасета в изследвания сектор със съществуващите постройки очевидно е решена в полза на разположената на юг от някогашния водопровод сграда.

Досега от сградата са регистрирани три помещения, но тя се развива в западна и южна посока (Обр. 2). Градежът е от ломени камъни и твърд бял хоросан, при различна дебелина на зидовете (от 0,70 до 1,05 м). Останките са зле запазени. Предназначението на сградата не е ясно на настоящия етап от проучване. Най-източното от частично проучените помещения е с много дебели външни стени и вътрешността му е изцяло запълнена до запазеното ниво на зидовете със стерилен пясък, което подсказва най-правдоподобна интерпретация като палестра. Най-долната част от запълнителя обаче, до достигнатото ниво от 0,58 м абсолютна надморска височина, съдържа огромно количество натрошена ранноримска амфорна тара, което дава основание да се предположи, че тук е оформено избено помещение, използвано като склад. В един по-късен момент то е изоставено и запълнено с пръст, след което е оформен под от дебел пласт трамбована глина.

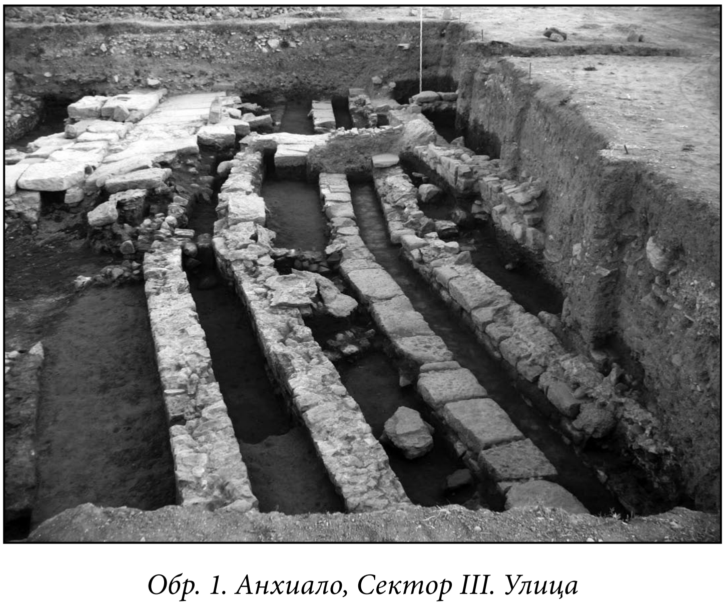

Обр. 1. Анхиало, Сектор III. Улица с посока север – юг (cardo)

Краят на обитаването на сградата е настъпил в резултат на мощен пожар, довел до образуването на дебел пласт от въглени и пепел върху глинобитния под на коментираното помещение. За съжаление, този пласт е запазен само на площ около 4 м^2 в югоизточния ъгъл на помещението, при това – частично изгребан при предприетото нивелиране на терена, предхождащо новото строителство на това място през следващия период. Въпреки това, от него произхождат множество находки със сигурна датировка през първата половина на III в., както и една колективна монетна находка. Последната се състои от 9 монети – 8 бронзови и една сребърна, най-късната от които е отсечен в неидентифицирана провинциална монетарница екземпляр на император Гета. Най-интересното в случая е, че, наред с емисиите от римската епоха, находката съдържа и две бронзови елинистически монети – едната отсечена в Маронея между 386/385 и 348/347 г. пр. Хр., а другата – в Енос, в периода 300 – 200 г. пр. Хр. Гибелта на сградата вероятно се свързва с известното от писмените извори превземане на Анхиало от готите около 270 г.

Засега все още не може да се прецизира, кога точно започва отстраняването на нанесените от готите поражения в проучвания сектор. Сигурно е обаче, че през първата половина на IV в. тази част от Анхиало придобива съвършено нов, много по-различен облик. Върху останките от опожарената и разрушена сграда възниква нова, която се вписва в контурите на предходната, но отчасти използва само нейните външни зидове, при това – изглежда само като основи, а вътрешната ѝ планировка е изцяло нова. Досега са регистрирани 4 помещения, от които са проучени двете северни. Субструкцията, както на външните, така и на разделителните зидове на новата сграда, е от ломени камъни на кална спойка, но суперструкцията представлява стабилен хоросанов градеж в *opus mixtum* с четири реда тухли. В западното от двете проучени помещения е изграден басейн, от който са запазени само част от дебелата подподова хоросанова замазка и фрагмент от долния фриз на стенната мраморна облицовка. Под западната периферия на басейна е изграден канал, за оформяне на едната страна на който е преизползван зид от ранната сграда, демонтиран до необходимото ниво. Входът в помещението с басейна е в западния край на южната му стена.

Непосредствено на север от сградата, през същия строителен период, над останките от изоставения още през втората четвърт на II в. водопровод, е изграден един канал за отточни води, покрит от плочите на пренаредената на значително по-висока кота нова улична настилка.

В близост до сегашния източен профил на Сектор III са регистрирани останки от две намиращи се в суперпозиция късноантични сгради, които се развиват в източна посока и чието проучване тепърва предстои. По-ранната от тях може да се отнесе към първата половина на IV в., а другата – към края на V/VI в.

Около средата на V в. Анхиало преживява тежко бедствие, вследствие на което всички сгради в изследвания сектор са напълно разрушени и изоставени. При разкопките през 2007 и 2008 г. не се установиха следи от живот на това място преди втората половина на VI в., но проучванията през 2009 г. съществено запълват образувалия се хиатус.

Обр. 2. Анхиало, Сектор III. Сгради с неизяснени функции от II – IV в.

През втората половина на V в. върху руините на късноримската сграда в югозападната част на сектора е изградено кирпичено жилище. То просъществува сравнително кратко и е унищожено от мощен пожар през последното десетилетие на V в. Свидетелство за това е откритата тук колективна монетна находка, съдържаща 62 екземпляра от най-дребните номинали на късноримското медно монетосечене от IV – V в. В находката са солидно представени владетелите от V в. Най-късните монети са на император Анастасий I, от предреформения период в неговото монетосечене (491 – 498).

Макар засега само въз основа на стратиграфски наблюдения, най-вероятно към края на V/VI в. следва да се отнесе издигането на една нова сграда в източната част на сектора, която възсяда останките на изоставена сграда от предходния период.

Следващият, и последен за античната епоха в тази част на Анхиало, строителен период се отнася към втората половина на VI в. Той е свързан с изграждането на жилища-полуземлянки, вкопани в заварения пласт рушевини.

№8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА”, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ

Цоня Дражева, Димчо Момчилов

През 2009 г. продължи проучването на термите на късноантичната и средновековна крепост Акве калиде при Бургаските минерални бани. Целта бе да се изясни стратиграфията и плана им. Разкопките бяха финансирани от община Бургас . В екипа участваха стажант-археолозите Драгомир Гърбов и Георги Колев от НБУ, Атанас Каменаров - геодезист и арх. Венета Иванова. Проучената площ през тази година е 620 кв.м и обхваща източната част на термите в две основни помещения – тепидариума и съблекалнята/аподитериума (Обр. 1).

Тепидариумът е с ширина 8,2 м и разкрита дължина 28 м и запазена максимална височина на стените 4,3 м. В северната му част е разкрит напълно басейн с правоъгълна форма и размери 7,7 х 4 м. Северната му страна завършва с широка конха. Дъното с дълбочина 1 м е облицовано с тухли и с хидрофобна замазка. Строителният насип в басейна е изцяло от тухли и хоросан, което дава основание да се предположи, че е бил покрит с тухлен свод. Градежът на носещите стени е изпълнен в смесена зидария: каменни квадри от местен пясъчник споени с бял хоросан с едро счукана тухла и пояси от четири реда тухли. Ширината на стените от вътрешната страна е уплътнена с втори зид с ширина 1 м и височина до нивото на хипокауста. Зидът е изцяло от дребен ломен камък, обилно залят с

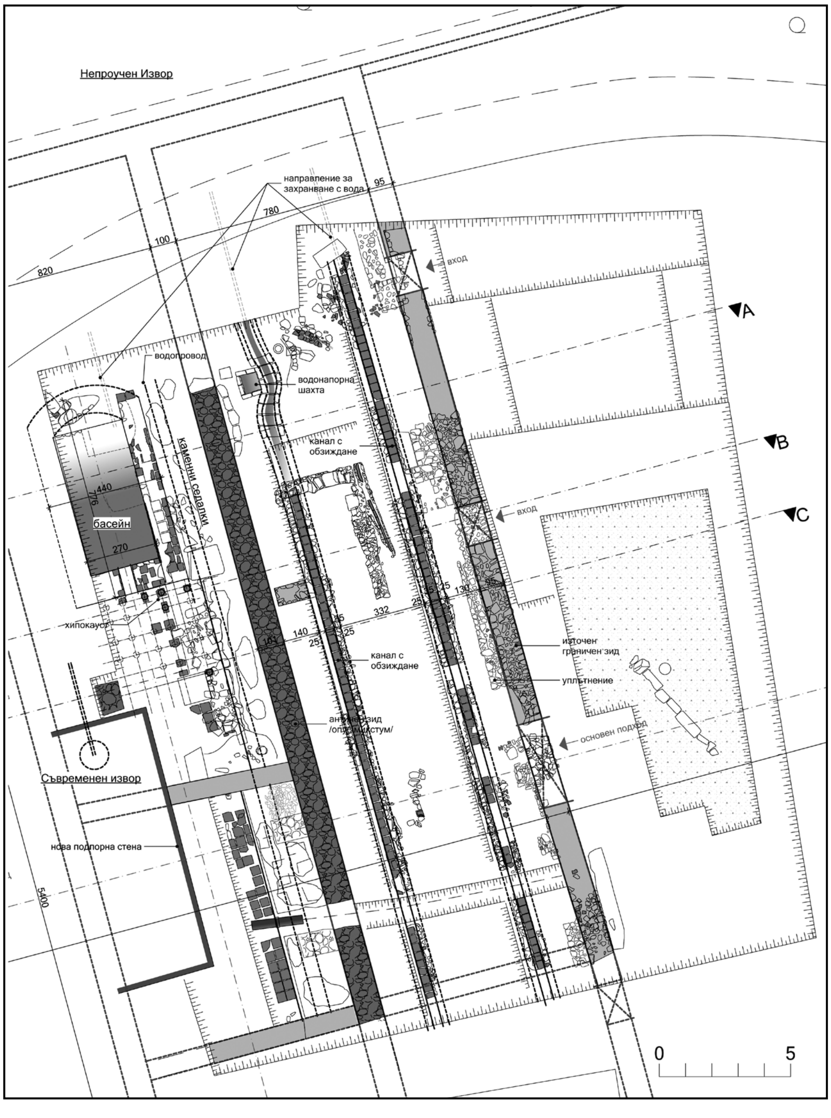
Непроучен Извор
направление за захранване с вода
95
780
100
820
вход
A
B
C
водопровод
водонапорна шахта
канал с обзиждане
каменни седалки
440
776
басейн
270
вход
хипокауст
140
101
25
332
130
95
източен граничен зид
уплътнение
канал с обзиждане
античен зид /опус микстум/
основен подход
Съвременен извор
нова подпорна стена
5400
0
5

Обр. 1. Акве Калиде, Бургаско. Общ план на достигнатия етап на проучване на баните бял хоросан с кръгли хоризонтални отвори, през които е отвеждан топлия въздух за отопляване на външните стени.

Допроучена е хипокаустната система под пода на тепидариума, която е най-добре запазена в централната част на помещението. Каналите под подовете и основата на хипокауста са градени с квадратни тухли със страна 0,38 м. Запазени са осем тръби от хипокауста с цилиндрична форма и височина 0,62 м. Над тях частично е запазена подова настилка от големи каменни плочи. Южната част на тепидариума над нивото на каменната настилка е пресечена от основите на два успоредни зида, които оформят по-късно помещение с размери 8,2 x 8 м. Градежът им е по-небрежен – от ломен камък на калова спойка. При проучването на пода на помещението е разкрито масирано разрушение от положен през 1910 г. канал за водоснабдяване на Бургас от минералния извор.

При дълбочина 2,13 м от ската продължи проучването и документирането на водното съоръжение, открито през 2008 г. в северозападната част на съблекалнята. При пълно разчистване на насипа се установи, че това е водонапорна шахта. Тя е свързана с водопроводна система за довеждане на топлата вода от извора до каналите в тепидариума и съблекалнята, изградена през III в. и преправена в VI в. В профила на шахтата личат три строителни периода, които се отличават един от друг по използваните строителни материали и техника. В най-ниската част шахтата е изградена от стандартни римски тухли със страна 38 см, споени с хидрофобен хоросан. В план дъното ѝ е неправилен полукръг, чиято дъга се развива от северната, западната и южната страна. В северния край на дъгата при ъгъла с правата страна, на дълбочина 3,5 м от повърхността, е открито отверстието на керамична тръба с диам. на отвора 0,1 м за пълненето на съоръжението с вода. Промените в градежа на стената на шахтата показват, че керамичната тръба първоначално не е включена в общия план на съоръжението. При допълнителното ѝ поставяне, част от северната стена е демонтирана и в последствие преизградена. Полукръглата тухлена конструкция, която маркира първия и втория строителен период на водното съоръжение е запазена на дълбочина до 1,90 м. При третата преправка горната част на шахтата е стеснена до квадрат със стена 0,7 м и е изградена изцяло от преизползван каменен материал, споен с бял хоросан. Във венеца на шахтата, излизащ над околния терен е вграден сполий – част от мраморен корниз с флорална украса. Шахтата е плътно запълнена с голямо количество фрагментирана керамика: амфорна тара, кухненска и трапезна керамика, стъклени и метални предмети, които се датират най-общо в периода III – XII в.

Проучена е съблекалнята в източната част на банята на дълбочина 1,8 м в дълж. 30 м и шир. 7,8 м. Разкрити са два надлъжни канала изградени на разстояние 1 м от страничните зидове, а разстоянието между двата канала е 2 м. Те са с правоъгълно сечение с шир. 0,62 м и височина 0,5м. Стените на каналите са зидани с каменни блокчета и ломен камък, споени с бял хоросан. Откриват се преизползвани като сполии фрагменти от надписи на гръцки език от II-III в. Дъното на каналите е покрито с тухли, а отгоре са затворени с големи каменни плочи. Те са свързани с водонапорната шахта в СЗ край, от която влиза в тях топла вода за отопление на помещенията. Изграждането на каналите е свързано с преустройството на банята през VI в. (Обр. 2).

При източната външна стена са разчисте-

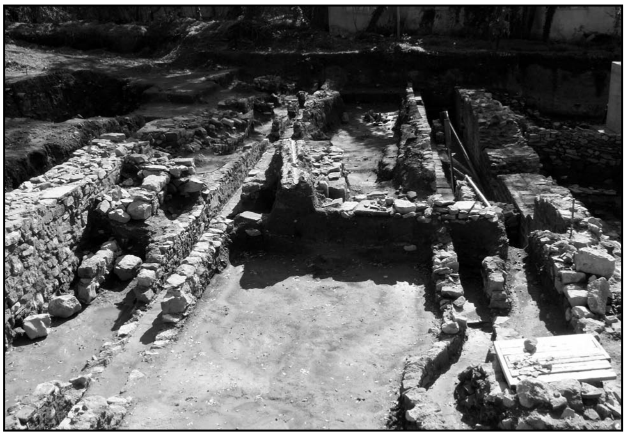

Обр. 2. Акве Калиде, Бургаско. Каналите за отопление на пода в аподитериума

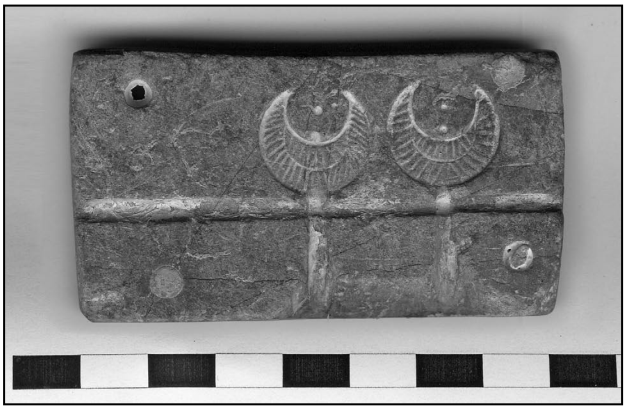

Обр. 3. Акве Калиде, Бургаско. Каменен калъп за отливане на накити и бронзов пръстен печат с изображение на лъв от XIII в.

ни три входа, които отвеждат извън сградата. Тук е запазен културен пласт от XI – XIII в., който е силно опожарен вероятно през 1206 г. от латинския император Хенри II. Открити са много находки: керамични съдове, стъклени гривни, византийски монети, български и латински имитации, свързани с активното функциониране на баните в този период. Най-интересните находки са каменен двустранен калъп за отливане на накити и бронзов пръстен-печат с изображение на лъв от XIII в. (Обр. 3).

№9. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА” В НАР ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Христо Прешленов

Археологически разкопки на обект Обществена сграда на територията на римската колония Деултум са проведени през 1986 – 1992 г., 2004 г. и 2008 г. Проучен е терен от 1250 м^2 със слаб наклон към р. Средецка, от която отстои на 300 м. През 2009 г. в сондажа, заложен през 2004 г. и новото му разширение на североизток на площ 100 м^2, продължи проучването на устройството на декумануса и прилежащото му застрояване. На кота 15,70-15,73 м при южните бордюри се разкри участък от уличното платно с дължина 13,50 м. Част от него, разкрита при разкопките до 1992 г., впоследствие е затрупана при обрушванията по северната и западната му граница. Настилката е изпълнена от каменни плочи с неправилна форма, с размери от 0,45 x 0,55 м до 1 x 2 м, дебелина от 0,10 до 0,30 м и сивкав цвят. Между отделните блокове не са оставени фуги. Липсват следи от коловози (Обр. 1).

Изглежда, че трасето на улицата в този участък е положено върху незастроен терен на склона на втората надзаливна тераса на р. Средецка. В траншеите под банкета на сградата в северозападната четвърт на сондажа и в пукнатината (изток-запад) в уличната настилка се разкри ранният хумусен пласт. В него, вероятно при подравняването му, е попаднал фрагмент от устието на римска червено глинена лампа с издаден навън фитилник. Естественият наклон е нивелиран с жълтеникава сбита глина. На места над нея в сбита жълто- и тъмнокафява почва с мощност около 0,25 м, вероятно насипана допълнително от близката околност, се срещат фрагменти от ранноримска керамика, фрагмент от чернофирнисов съд с некачествено покритие и елинистическа керемида.

Настилката на декумануса, положена върху тази подложка, е с изразен наклон север – юг. Бордюрът е изпълнен от два реда блокове. Първите имат паралелепипедна форма с ширина 0,25 м и дължини от 1,10 до 3,45 м и се издигат до 0,25 м над настилката. В резултат на изменения на терена между тях и втория тротоарен ред блокове с ширина 0,65 м се е образувала фуга с ширина до 0,07 м и слаба деформация на надзиждащата ги стена на източното верижно наредено помещение.

Западно от двете верижно наредени помещения продължи разкриването на югоизточния ъгъл на помещение със сходни на техните функции.

Проходящата част на уличното платно пред западното верижно наредено помещение е преустроена не по-рано от края на първата трета на IV в. сл. Хр. Северно от бордюра на кота 16,18-16,21 м е изграден канал за отпадни води с просвет 0,35 x 0,30 м и сходно устройство с участъка, открит през 2008 г. (Обр. 2). Уличната настилка е частично демонтирана. На север страницата на канала е формирана от уличните плочи, а тази на юг е изградена от каменни блокове на калова спойка. За покритие са използвани демонтирани от декумануса плочи. На юг от канала няма непрекъсната настилка, а предимно трамбован чакъл и ломен камък. Наклонът ѝ е „обърнат” на север, с което е улеснено оттичането на повърхностните води към канала.

Изграждането на две масивни постройки върху уличното платно го свежда до тесен пасаж с ширина 1,55 – 1,75 м (Обр. 3). Западната постройка с предполагаем горен етаж има непрекъснат банкет, широк 0,15 м откъм вътрешните лица на стените ѝ. На нивото му (кота 16,17-16,22 м) през 2008 г. се откриха части от тухлен под и срутен керемиден покрив. Градежът ѝ (дебелина 0,75 м) е в смесена зидария. По време на подготвителните работи уличната настилка в обсега на сградата е демонтирана. Източно от нея са разкрити два успоредни зида (север - юг) със същите характеристики. Първият от тях, който отстои на 5 м, има триредов нивелиращ тухлен пояс с дебелина на хоросановата спойка (0,05-0,06 м), надвишаваща дебелината на самите тухли (0,03-0,04 м). При южното му чело е положена нивелирана тухлена подложка на хоросанова спойка. Двата зида засега хипотетично може да се интерпретират като фланкиращи входа на голяма постройка с вътрешна ширина 7,10 м. Между тях не са открити синхронни, напречно свързани с тях стени. Пространството над тях изглежда е било частично покрито. Върху уличната настилка са разпилени деструкции от кирпичени стени и керемидено покритие.

Южно от постройката между уличните плочи в резултат на деформация на терена в настилката на декуманиса е образувана пукнатина (Обр. 1). В пласта, запълнил пукнатината, са попаднали монета на Констанций II (355 – 361) и ладиевидна глинена лампа. Монета на Констанций II или Констант от 347/48 г. е открита и във фуга на уличната настилка под пласт с деструкции на опожарени градежи. Деформацията на платното, разместването на бордюрните блокове и стената на източното верижно наредено помещение и опожаряването може да се дължат на сеизмична дейност, регистрирана в средата на IV в. по Западното Черноморие.

Обгоряла нечетлива монета от IV в. е открита и върху уличните плочи в пространството между двете масивни постройки в смесена зидария. След пожара деструкциите изглежда са разчистени, а ходовото ниво на места е подравнено с трамбована глина.

При по-късните фази на обитаване пространството северно от източното верижно наредено помещение, частично разкрито при разкопките до 1992 г., изглежда остава незастроено. Във фугите и върху уличната настилка са открити бронзови монети на Лициний (313 – 317), синовете на Константин I (337 – 361), Валент (364 – 378), както и зле съхранени монети от края на IV – V в.

Пластът между двете масивни постройки в смесена зидария е наситен с фрагментирани керемиди, тухли, ломени камъни, горели и разложени кирпичи, късове горяла глинена обмазка положена върху плет, въглени и пепелни прослойки от каменно-кирпичени и паянтови градежи. Фолис на Юстиниан I, открит на кота 16,55 м при повдигнатия праг на входа на западното верижно наредено помещение, принадлежи на ниво, маркирано с дъна и части от стените на питуси.

През втората половина на VI в. проходното пространство по линията запад-изток е изоставено (Обр. 2). Застрояването отчасти се съобразява с плановете на по-ранните постройки. Променено като направление е и събирането и отвеждането на атмосферните и битовите води. След установеното през 2008 г. преграждане на пасажа в пласта с монети на Маврикий (594/5) и Фока (604/5) през 2009 г. на 0,45 м източно от стеснения от запад вход на западното верижно наредено помещение се разкри канал (север – юг) от ломени камъни на калова спойка, ниве-

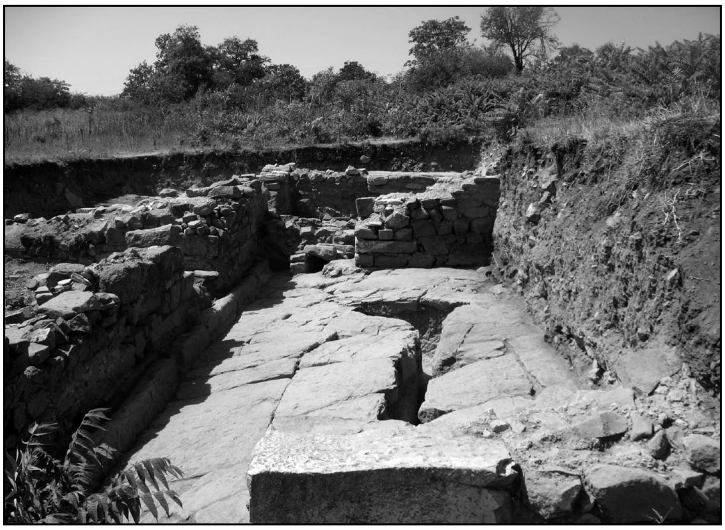

Обр. 1. Деултум. Изглед към декуманиса от изток

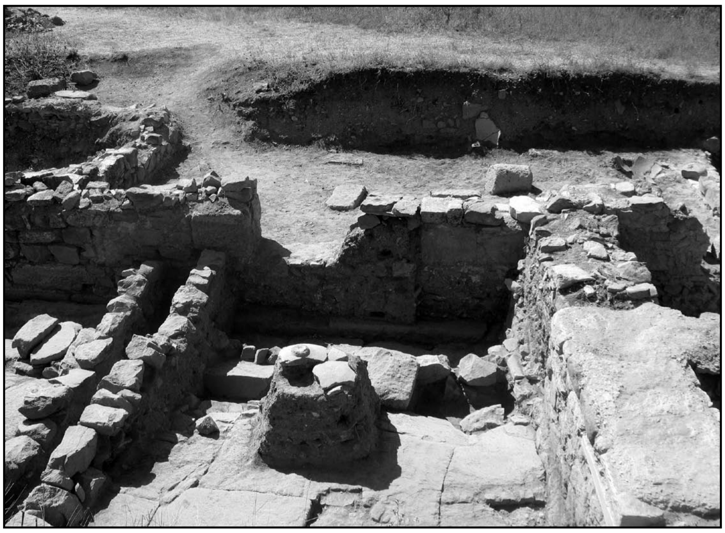

Обр. 2. Деултум. Изглед към преустроеното улично платно от север

лирани на около 16,60 м. В проучения участък покритие на канала не се установи. Дъното с ширина 0,35 м следва напречния наклон на декумануса и заустcovа в къснoримския канал. За целта една от плочите на последния е отместена от строителите. При изграждането на новия канал съществуващият пласт не е напълно изчистен. В сбита тъмносива пръст, въглени, горял кирпич и вторично изрязани амфорни капачета в него се откри добре запазен фолис на Юстиниан от 538/39 г., а под западната му страница част от късноантична амфора от втората половина на VI – началото на VII в.

Обр. 3. Деултум. Изглед към обекта от запад

№10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА О. СВ. КИРИК

Кръстина Панайотова, Методи Даскалов,
Росица Пенчева, Катя Трендафилова

Остров Св. Кирик се намира в акваторията на гр. Созопол, като е свързан със Стария град чрез тесен провлак. Археологическите изкопи са разположени в най-високата му част, от източната и южната страна на Морското училище.

Най-ранните проучени сгради се отнасят към късната архаичната епоха (Обр. 1). Храмът има правоъгълен план с ориентирана на север дълга ос. Запазената максимална дължина на източната му стена е 11,80 м, а максималната височина на западната стена е 1,50 м. Стените на храма са двулицеви, изградени от варовикови квадри без спойка. Въпреки че липсват каменни архитектурни детайли, може да се смята, че е решен в йонийски ордер. Размерите и плановата му схема предполагат, че е имал фасада с две колони в анти.

Вътре в храма и около него се откри голямо количество строителна керамика (коринтски плоски керемиди и лаконски покриващи керемиди). Паралелите позволяват датирането на строителната керамика и архитектурната теракота, а оттам и изграждането на храма, в края на VI и първата четвърт на V в. пр. Хр.

В непосредствената околност на храма се намериха 4 фрагмента от глинени плочки с войни, както и фрагменти от глинени плочки с астрагал, йонийски киматион и фасция. Тяхното място и връзка с архаичния храм остават неясни. Те намират паралели, които се датират също в първата четвърт на V в. пр. Хр.

Южно от храма бе разкрит олтар, при оформянето на който са използвани същите по размери блокове от варовик. Има почти квадратен план с дължина на страните 5,95 х 5,76 м. Използваният материал, техниката на обработка и градеж са сигурни указания за датирането на олтара в края на VI – първата четвърт на V в. пр. Хр.

В първата четвърт на 5 в. пр. Хр. могат да се поставят варовиков олтар с кръгла стена, както и мраморни и варовикови детайли от архитектурната украса на други олтари.

Източно от архаичния храм се откри храм от елинистическата епоха (края на IV – началото на

III в. пр. Хр.) с правоъгълен план и размери 9,60 х 6 м. Стените му са изпълнени в двулицева, двуредова техника на градеж от малки квадри с трапецовидно сечение и пълнеж от глина, типична за елинистическата епоха. Макар и разрушен, безспорно е, че и този храм е без периптер, вероятно с две колони в анти. Освен характерната за елинистическата епоха техника на градеж, друг основен аргумент за датата на храма е масираният пласт от елинистическа строителна керамика (коринтски плоски и покриващи керемиди, както и челни керемиди с меандър и букви в полетата на меандъра), разкрит в и около него.

Под стената на северния кораб на късноантичната базилика се разкри дъговидна стена, изградена от сегментни блокове от плътен варовик, запазени в два реда. Външният диаметър на съоръжението е 5,60 м, а вътрешния е 4,70 м. Обработката на блоковете и използваният строителен материал показват сходство с тези на елинистическия храм, което е указание за изграждането на толоса след средата на IV в. пр. Хр.

Южно и югозападно от архаичния храм и олтара се откриха останки от жертвеници, ботроси и пепелища. Те съдържат пепел, животински кости, рога от дребен рогат добитък и черупки от черна черноморска мида, керамични фрагменти и теракоти.

Анализът на керамичния комплекс от архаичните ботроси и пепелища е представителен за периода и показва, че територията на днешния остров е била усвоена още от първите аполонийци. Към най-ранните материали се отнасят голям брой фрагменти от „чаши с птици" от края на VII – началото на VI в. пр. Хр. Към първата половина от VI в. пр. Хр., макар че вероятно се използват и след средата на столетието, принадлежат и фрагментите от „чаши с розети". Сред материалите има и многобройни фрагменти от килики със семпла украса от ивици боя по външната и вътрешна повърхност, които се разпространяват масово през втората четвърт и средата на VI в. пр. Хр.

Най-ранните материали включват и фрагменти от източногръцка керамика в стил „Дива коза", за които може да бъде предложена дата в края на VII – първите десетилетия на VI в. пр. Хр. Средата и втората половина на VI в. пр. Хр. е представена от фрагменти в стил „Фикелура" (ок. 560 г. пр. Хр. – началото на V в), произхождащи главно от амфори, които са най-характерната за групата форма.

Към импортната йонийска керамика от VI в. пр. Хр. принадлежат фрагментите от блюда на високо столче и паници с лотосови цветове и пъпки и меандър по ръба на устието. Многобройни са фрагментите от йонийски съдове с по-семпла украса от ивици и вълнообразни линии, сред които има ойнохоета, амфори, хидрия, паници и др.

За момента най-ранният фрагмент от атически чернофигурен съд от Св. Кирик принадлежи на *Siana cup*, с традиционна дата във втората четвърт на VI в. пр. Хр. Средата и третата четвърт на века също са добре представени от различни групи чаши – „малки майстори", няколко фрагмента от *Band cup* (от втората четвърт на века), *Droop cup* (около 540 – 530 г. пр. Хр.) и *Cassel cup* (530 – 520 г. пр. Хр.). От последната четвърт или края на VI в. пр. Хр. датират фрагмент от кратер с частично запазено изображение на воин и от фрагмент от киликс с горгонейон. Началото на следващото столетие е представено от части от чернофигурни скифоси.

Репертоарът на трапезната керамика включва и фрагменти от монохромни съдове (основно леканета и дълбоки паници) на грънчарско колело със сива или кафеникава повърхност. Керамиката на ръка е засвидетелствана от редки фрагменти от гърнета с релефна украса – ямички

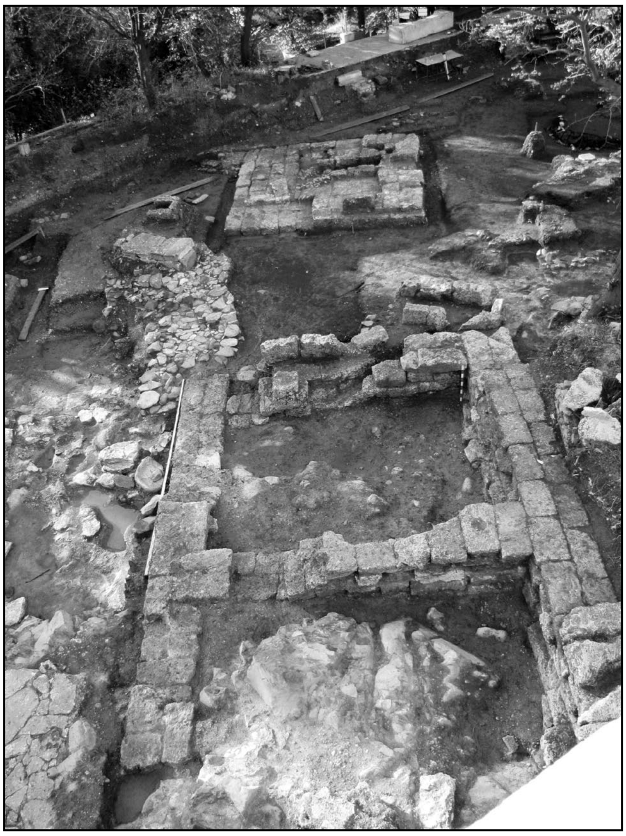

Обр. 1. Созопол. Остров Св. Кирик. Храм и олтар от късната архаична епоха (края на VI – първа четвърт на V в. пр. Хр.)

и прилепени ленти с притискания.

Фрагментите от архаични амфори представляват съществен дял от материалите, открити около архаичните съоръжения. Представени са почти всички основни групи, засвидетелствани в Черно море през VI и началото на V в. пр. Хр.: южнойонийски (самоски, милетски и родствени амфори), севернойонийски (хиоски и клазоменски) и еолийски (лесбоски) амфори.

През 2009 г. се откриха около 30 графити. Те са врязани върху съдове с различни форми и функции (Обр. 2) – транспортни амфори и трапезна керамика (чаши и паници), които могат да се отнесат най-общо към края на VI и V в. пр. Хр. С едно изключение всички графити са врязани върху вътрешната повърхност на съдовете. Фрагментите с графити IH/HI образуват голяма и хомогенна група. Контекстът на откриване (теменос) насочва към връзка с култа и може да се предположи, че IH (ретроградно HI) са първите две букви от епиклезата на Аполон ΙΗΤΡΟΣ (Лечител), за чието почитане в Аполония има изрични изворови и епиграфски данни.

Откритите главно сред пепелищата фрагменти от теракоти представляват изображения на хора, животни и птици. Сред най-ранните екземпляри преобладават седнала женска фигура от архаичен йонийски тип. Консервативната, фронтално седяща поза с величествено държание внушава, че статуетката изобразява богиня, но без допълнителни атрибути е трудно да се идентифицира коя именно. Останките от мъжки фигури, между които изображение на Харпократес, са значително по-малко.

Възможно е в качеството на дарове на това място да са оставяни и бронзови върхове за стрели (46 бр.), стрели-монети и монети. 42 % от откритите през 2009 г. общо 75 монети се отнасят към предримския период, като най-ранната е на Лизимах (305 – 281 г. пр. Хр.).

В югозападната част на разкрития сектор са проучени части от сгради и верижни помещения, градени от ломени камъни, споени с кал. Едната сграда може да се идентифицира като металургична работилница от предримския период. Тя има две помещения, в едното от които са запазени останки от пещ, руда и голямо количество шлака, които очертават един завършен технологичен процес, свързан с целенасочено производство на бронз на това място.

За сега не са открити сгради или съоръжения, чието функциониране да може да се отнесе категорично към римската епоха. От този период произхождат 15 монети, най-ранната от които е на Олбия (I – I в). Останалите, между които 1 сребърна на Септимий Север (193 – 211) Кападокия - Цезарея и 2 билонови на Куетос (260-261) и Веспасиан (69 – 79), се вместват във времето до Аврелиан (270 – 275). С култови практики през този период могат да се свържат откритите в района на базиликата една цяла и част от друга оброчна плоча на Тракийския Херос.

В периода на късната античност на о-в Св. Кирик е изградена от ломени камъни и розов хоросан трикорабна едноапсидна базилика (Обр. 3). Максимално запазената дължина на северната ѝ стена е 22 м, а широчината ѝ – 13 м. От северната страна е добавен баптистерий с писцина и апсида от изток. В предолтарното пространство се откри ограбен двукасетъчен реликварий, изграден от тухли, споени с розов хоросан. В централния кораб и в баптистерия е запазена част от подовата настилка от тухли с обичайния за епохата формат. Първоначалното изграждане на базиликата може да се постави в края на IV – началото на V в. (при император Теодосий I или неговите наследници).

Южно и югозападно от базиликата се развива некропол, датиран в V – VII век. Сред проучените 63 гробни съоръжения преобладават ямите (56,25 %). Погребванията са извършвани понякога в дървени ковчези или амфора, в покрити с керемиди ями, зидани с камъни и тухли гробове, и цисти от преизползвани плочи и квадри. Откриха се и два надгробни паметника. Дълговременното използване особено на зиданите и цистовите гробове се доказва от останките в някои от тях на 4 – 5 до 9 индивида. В единичните и при последно погребаните в многократно използва-

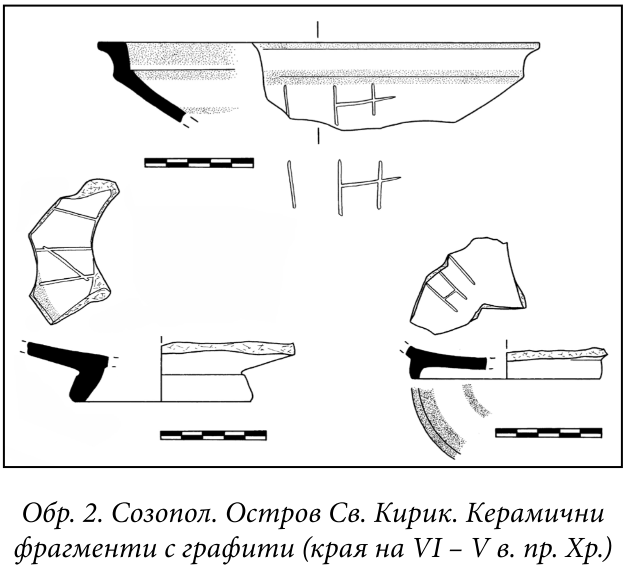

Обр. 2. Созопол. Остров Св. Кирик. Керамични фрагменти с графити (края на VI – V в. пр. Хр.)

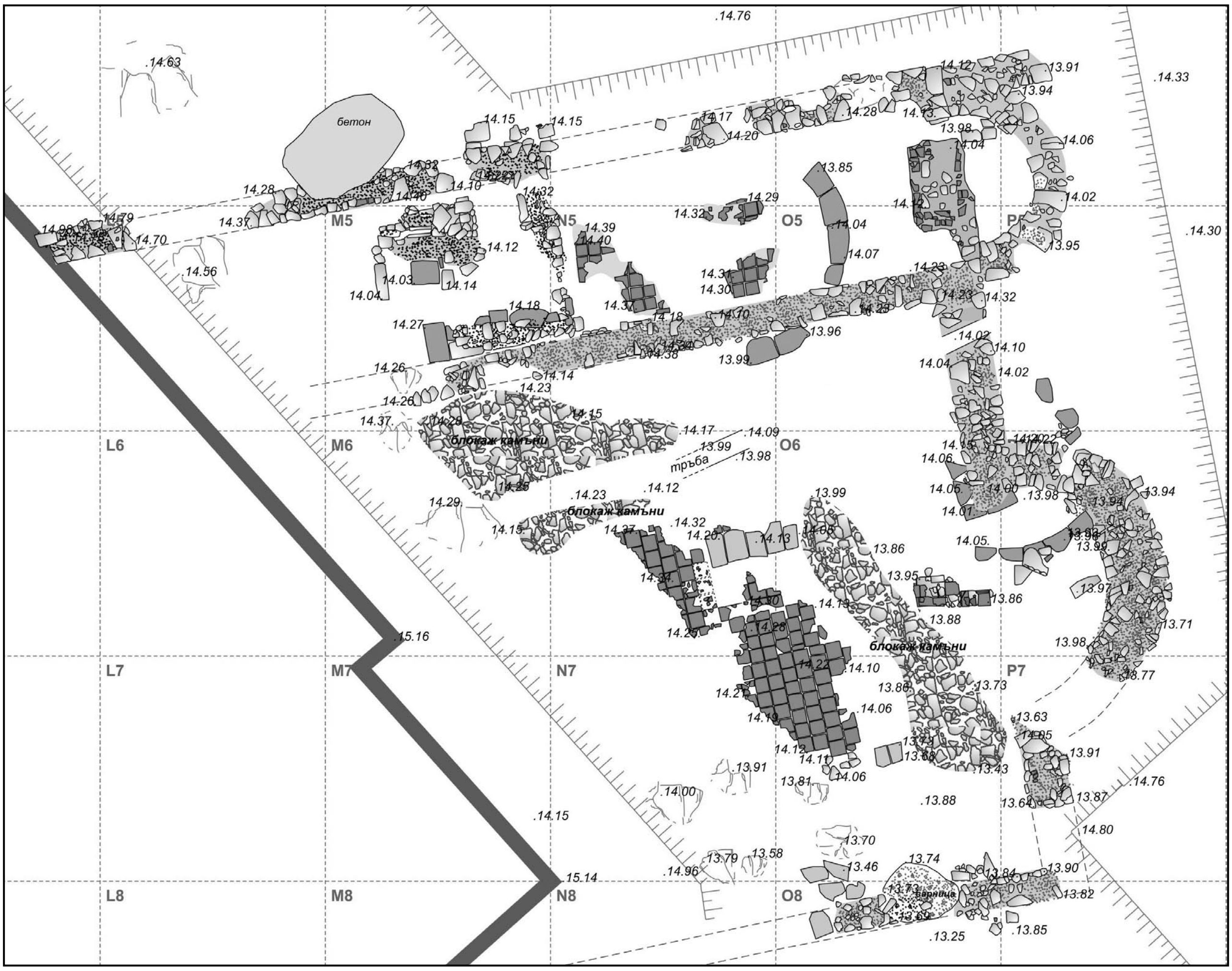

Обр. 3. Созопол. Остров Св. Кирик. План на раннохристиянската базилика (края на IV – началото на V в.)

ните гробове преобладават положените с изпънати крайници, като китките са край тялото или върху таза и тазобедрените стави. Два индивида са погребани в поза хокер, а в един случай скелетът лежи на лявата си страна.

Гробният инвентар е необичайно богат за епохата – в 29 гроба има дарове: керамични лампи, ойнохое, стъклена чаша, златни, сребърни и бронзови обеци и гривни, мниста. В 12 гроба се намериха железни и бронзови токи и украси за колан и аксесоари към него (тока и накрайник за чантичка тип „Салона – Истрия"). Колекцията от коланни токи включва всички варианти на типа „Сиракуза", както и редки за българските земи типове. Те са сигурно свидетелство за използването на некропола през V-VI и по-голямата част на VII в.

Предварителните резултати от археологическите проучвания показват, че територията на о-в „Св. Кирик", където най-вероятно се намира храмът на Аполон Лечител, е използвана като сакрално място от началото на VI в. пр. Хр. Теменосът на Аполония през римската епоха става място и за култа към Тракийския конник. През християнския период свещената територия е белязана от наличието на ранновизантийската базилика и некропол, както и известните засега само по исторически извори средновековен манастир „Св. Св. Кирик и Юлита" и по-късна църква „Св. Троица".

№11. АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В МЕСТНОСТТА КАЛФАТА/БУДЖАКА – СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Росица Пенчева

Спасителното археологическо проучване на обект „Античен некропол на Аполония Понтийска в м. Калфата/Буджака" през 2009 г. се проведе в границите на УПИ XI – 5101, което се намира на носа, ограждащ Райския залив от запад.

В западната част на обекта се разкри варовикова скала, която влиза в западния профил на изкопа. Правилните по форма изсичания в нея (Обр. 1), както и откритите на места заготовки на варовикови блокове дават основание да се счита, че става въпрос за каменна кариера, от която се добиват необходимите за нуждите на некропола блокове. Такива изсичания се наблюдават по цялата дължина на скалата, като особено добре са изразени в нейната северна част, където скалата е оформена на различни нива. На най-ниското ниво тя е дъговидно изсечена, с ясно изразени заготовки с правоъгълна форма в северната част.

Обр. 1. Созопол. УПИ XI – 5101. Каменна кариера

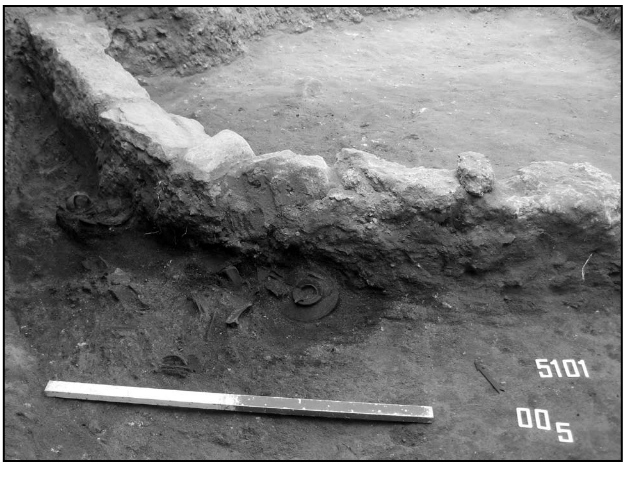

Обр. 2. Созопол. УПИ XI – 5101. Обредно огнище №5

Останки от кариера – легла от изрязвани каменни блокове по високия варовиков венец над морския бряг, са регистрирани при спасителни археологически проучвания и на други места на територията на аполонийския некропол, разположен на п-ов Буджака (Лещаков 2009, 73-74).

След преустановяването на дейността на кариерата, на това място се е развил некрополът на Аполония, който следва извивките на скалата, като тя е използвана при изграждането на някои от гробните камери. Проучени са 11 гробни съоръжения, в които са извършени погребвания през IV и началото на III в. пр. Хр. Само в едно от тях са открити погребани останки от трупоизгаряне, съхранени в керамична урна. Кремацията е извършена извън мястото на погребване.

Сред гробните съоръжения преобладават гробните ями (8 на брой). Тези от тях, които са изкопани в глинесто-песъклив слой са с неясни очертания или имат елипсовидна форма. Те се отнасят към тип I вариант 1– без покритие и допълнително устройство. Две от ямите са изсечени във варовиковата скала и са покрити с по четири варовикови плочи – вариант 6. При гроб №3 северната и южна дълги страни на ямата са оградени с необработени варовикови камъни – вариант 4 (Панайотова 1998, 11-12). Конструкцията на гроб №4 илюстрира прехода към градените гробове. Две от страните на гробната камера са изсечени в скалата, а другите две са доизградени с големи ломени блокове.

При изграждането на цисти – тип III, вариант 2 (Панайотова 1998, 13) в УПИ 5101 също са използвани особеностите на терена като някои от стените са изсечени в скалния масив. За покритие са употребени варовикови блокове (също 4 на брой). Насипът над някои от тях е ограничен с ниска крепида от ломени камъни.

Мъртвите са полагани направо в гроба или в дървен ковчег по гръб, с изпънати крайници. Преобладават погребаните с глава на изток индивиди, с отклонения на североизток или югоизток (8), като един е положен с глава на юг.

Елементите от облеклото и накитите на погребаните в границите на УПИ 5101 са илюстрирани с 2 бронзови игли и една бронзова фибула, която впечатлява с размерите си, бронзов пръстен и стъклено манисто.

Сред гробните дарове традиционно преобладават съдовете за благовония. Лекити (червенофигурни, с червена палмета или с мрежест орнамент), са поставени в 8 от 11-те проучени гроба. Един от богатите комплекси – гроб №5 (вероятно принадлежал на жена), освен съдовете за благовония съдържа червенофигурна пиксида, миниатюрна хидрия, три теракоти и бронзово огледало.

Останалите метални предмети, открити в некропола са стригили (в 3 гроба), още едно огледало и желязна ножица.

В още пет гробни комплекса са намерени теракоти, върху някои от които са запазени следи от полихромна украса. В един гроб са открити керамични магически предмети.

Гробният инвентар включва и съдове за течности като миниатюрна хидрия, кана, чернофирнисови амфориск, киликс, кантарос, паничка и гърнета.

През 2009 г. е открита само една еднофитилна чернофирнисова лампа, каквито много рядко се намират сред гробните дарове в аполонийския некропол. В два гроба на деца са поставени астрагалоси.

Извън гробовете, разположени между или над тях, се намират единични, цели или фрагментирани съдове, керамични и амфорни струпвания. Те съдържат различни типове кани с пробити дъна и/или амфори със счупени столчета, които са били използвани при поменалните обреди.

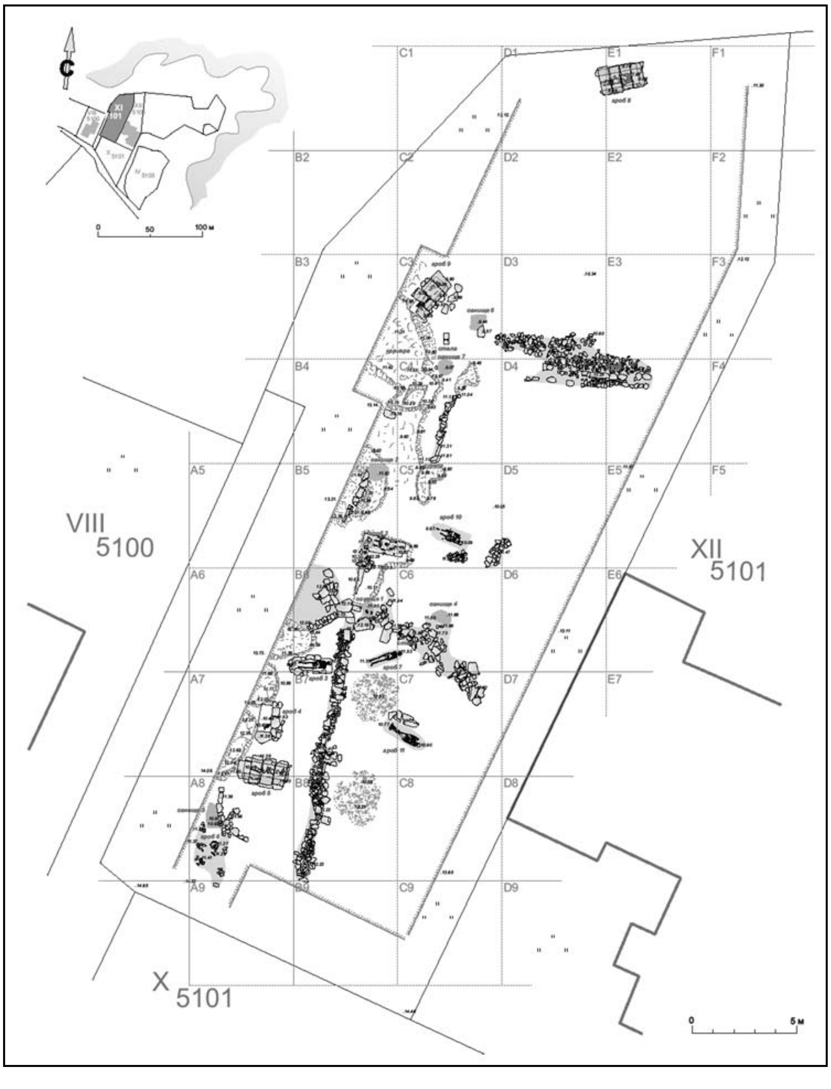

Обр. 3. Созопол. Общ план на УПИ XI-5101

Ритуалите, при които хранителните приношения и използваните съдове или части от тях са хвърляни в огъня, са извършвани над или между гробовете или извън крепидите (Обр. 2). Проучените през 2009 г. седем обредни огнища имат кръгла или елипсовидна форма. Някои от тях са ограничени с по 3 камъка.

Откритият в огнищата керамичен комплекс включва традиционните форми съдове, използвани при извършването на тези пост-погребални ритуали от жителите на Аполония (Панайотова 2003, 135 - 137). Това са задължителните гърнета, местни и чернофирнисови ихтии и скари за печене на риба; червенофигурни леканета и аскоси, между които два с цедка и един с астрагалосоподобна форма; различни по форма и големина паници и купи, рядко метални предмети (стригила).

Откритите в УПИ XI-5101 шест стели представляват варовикови или мраморни блокове, върху които са отбелязани имената на починали през класическата епоха жители на тази Черноморска колония. Някои от изписаните върху тях имена се срещат за първи път в Аполония.

В най-горната част на културните напластявания в границите на УПИ XI-5101 се разкриха останки от стена, изградена от ломени камъни с калова спойка. Южно от нея се откриха две големи депа, достигащи до 3 м в диаметър и дебелина на пласта от фрагментирани съдове около 0,30-0,40 м (Обр. 3). Откритият керамичен материал дава основание да се смята, че тези останки принадлежат към северозападната част на проучения през 2006 г. в УПИ XII–5101 комплекс от сграда и две пещи (Панайотова, Гюзелев, Недев 2007, 364). Трета пещ е разрушена при изграждането на оградата между двата имота. За датирането на комплекса допринася намирането на анонимна византийска монета (1060 – 1065 г.).

Литература

Лещаков 2009: П. Лещаков. Спасителни археологически разкопки на късноенеолитно селище Буджака, Созопол. – АОР през 2008, София. 2009, 71 - 74.

Панайотова 1998: К. Панайотова. Некрополът на Аполония Понтика в местността Калфата. - Археология, 1998, 3-4, 11 - 24.

Панайотова 2003: К. Панайотова. Обредни огнища в некрополите на Аполония Понтика. - В: Сборник в памет на д-р П. Горбанов. Stidia Archaeologica. Suppl. 1. София, 2003, 133 - 140.

Панайотова, Гюзелев, Недев 2007: К. Панайотова, М. Гюзелев, Д. Недев. Спасителни проучвания на некропола на Аполония през 2006. - АОР през 2006 г., София, 2007, 364 - 368.

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЛЕГИОННИЯ ЛАГЕР И РИМСКИ ГРАД-КОЛОНИЯ ЕСКУС

Гергана Кабакчиева

Археологическите разкопки бяха проведени в сектор CXLV, в югозападната част на укрепения град. В тях участваха Гергана Кабакчиева – научен ръководител, Соня Лазарова – заместник ръководител и арх. Светла Радулова. Проучванията бяха сондажни. Локализирани са три сондажа на важни пунктове за изграждането на различните укрепителни системи по южната линия на Ескус и за строежите вътрешно от тях.

Сондаж 1 в кв. 48/CXLV. Мястото на сондажа е специално подбрано в участък, където каменно-землената крепостна стена е тотално разрушена (Кабакчиева 2004, 105-106.; Kabakchieva 2000, 6-7, Abb. 3). Тук се пресичат трасетата на каменно-землената крепостна стена и тази на колонията. Целта на проучването е да се установи как е фундирана каменно-землената крепостна стена на ранноримския лагер на V Македонски легион, както и да се открият следи от първоначалната дървено-землена крепостна стена.

Сондажът е ситуиран в кв. 48/CXLV. Неговите размери първоначално са 4 х 1,80 м, а след това той е разширен до 4,60 х 2 м. Дълбочината на изкопа е от кота 24,50 м до кота 21,05 м. Направен е напречен разрез на субструкцията на каменно-землената крепостна стена (Обр. 1). Установена е нейната дълбочина, която е 0,80 м и широчина – 1,40 м. Тя е изградена от бял хоросан и отделни нахвърлени ломени камъни.

При коти 22 – 21,90 м в най-южната част на сондажа и под долния край на основите на крепостната стена на града се откриха останки от каменна настилка (Обр. 2). Тя маркира каменна пътека от дребни камъни край вътрешното лице, най-вероятно на най-ранната крепостна стена на легионния лагер или на дървено-землената крепостна стена. По този начин трасето на дървено-землената крепостна стена на легионния лагер може да се локализира южно от каменно-землената крепостна стена.

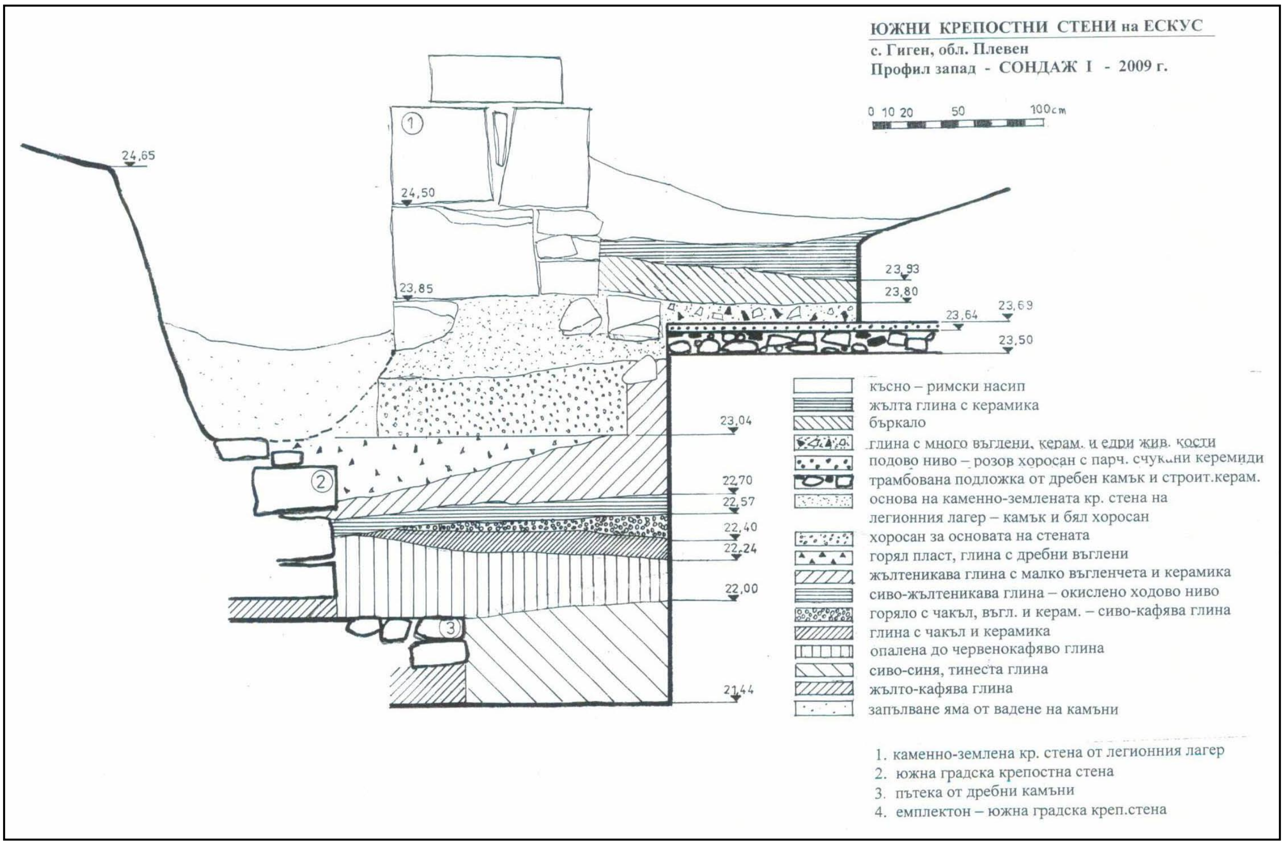
ЮЖНИ КРЕПОСТНИ СТЕНИ на ЕСКУС
с. Гиген, обл. Плевен
Профил запад - СОНДАЖ I - 2009 г.
0 10 20 50 100cm
24,65
24,50
23,85
23,93
23,80
23,64
23,69
23,50
23,04
22,70
22,57
22,40
22,24
22,00
21,44
①
②
③
късно – римски насип
жълта глина с керамика
бъркало
глина с много въглени, керам. и едри жив. кости
подово ниво – розов хоросан с парч. счукани керемиди
трамбована подложка от дребен камък и строит.керам.
основа на каменно-землената кр. стена на легионния лагер – камък и бял хоросан
хоросан за основата на стената
горял пласт, глина с дребни въглени
жълтеникава глина с малко въгленчета и керамика
сиво-жълтеникава глина – окислено ходово ниво
горяло с чакъл, вълг. и керам. – сиво-кафява глина
глина с чакъл и керамика
опалена до червенокафяво глина
сиво-синя, тинеста глина
жълто-кафява глина
запълване яма от вадене на камъни
1. каменно-землена кр. стена от легионния лагер
2. южна градска крепостна стена
3. пътека от дребни камъни
4. емплектон – южна градска креп.стена

Обр. 1. Улпия Ескус. Западен профил в сондаж 1

Под нивото на долния край на субструкцията на каменно-землената крепостна стена са открити два културни пласта със следи от силен пожар. Дебелината им се увеличава в южна посока. Между тях са проучени пластове, които са били ходови нива. В тях са намерени различни дребни находки и керамика: вносна, италийска и основно от Арецо тера сигилата, тънкостенна, полирана, лакова, римска обикновена, амфори, сива излъскана, сива фина, и местна. Монетите от сондажа са само две – от първа половина на I в. сл. Хр.

Стъклото и фрагментите от глинени лампи открити на това място също са малко. Един фрагмент от стъкло може да бъде определен като такъв от балсамарий форма 8 по К. Исингс (Isings 1957, 24). Лампите са вносни, италийски – от групите Bildlampen, волутен тип XVII и XVIII, както и Firmalampen, тип XXIV и XXV по Г. Кузманов (Кузманов 1992, 17 - 19; 32 - 34).

Обр. 2. Улпия Ескус. Разкриване на „строителна работна пътека" в южната част на сондаж 1

Под долния пласт от тинеста синьо-сива глина започна да извира подпочвена вода, което затрудни работата в сондажа и се наложи да преустановим проучванията. В глината бяха намерени фрагменти от керамика, както и много части от запазено дърво. Някои от тях са обработени. Видовете дърво са определени от Цветана Попова от НАИМ. Според нея сред късовете един фрагмент е от лозова пръчка. Това е първото археологическо доказателство за разпространението на облагородената лоза в Ескус.

В северния край на сондаж 1 е разкрита запазена част от стабилно подово ниво – хоросанова замазка в розов цвят. Тя е направена по римски образец, със стабилна подложка от дребни камъни, фрагменти от строителна керамика и хоросан. Определено е изпълнена след разрушаването на ранната каменно-землена стена. Върху нея е открито частично запазено строително бъркало, което може да се свърже с някоя от поправките на крепостната стена на колонията.

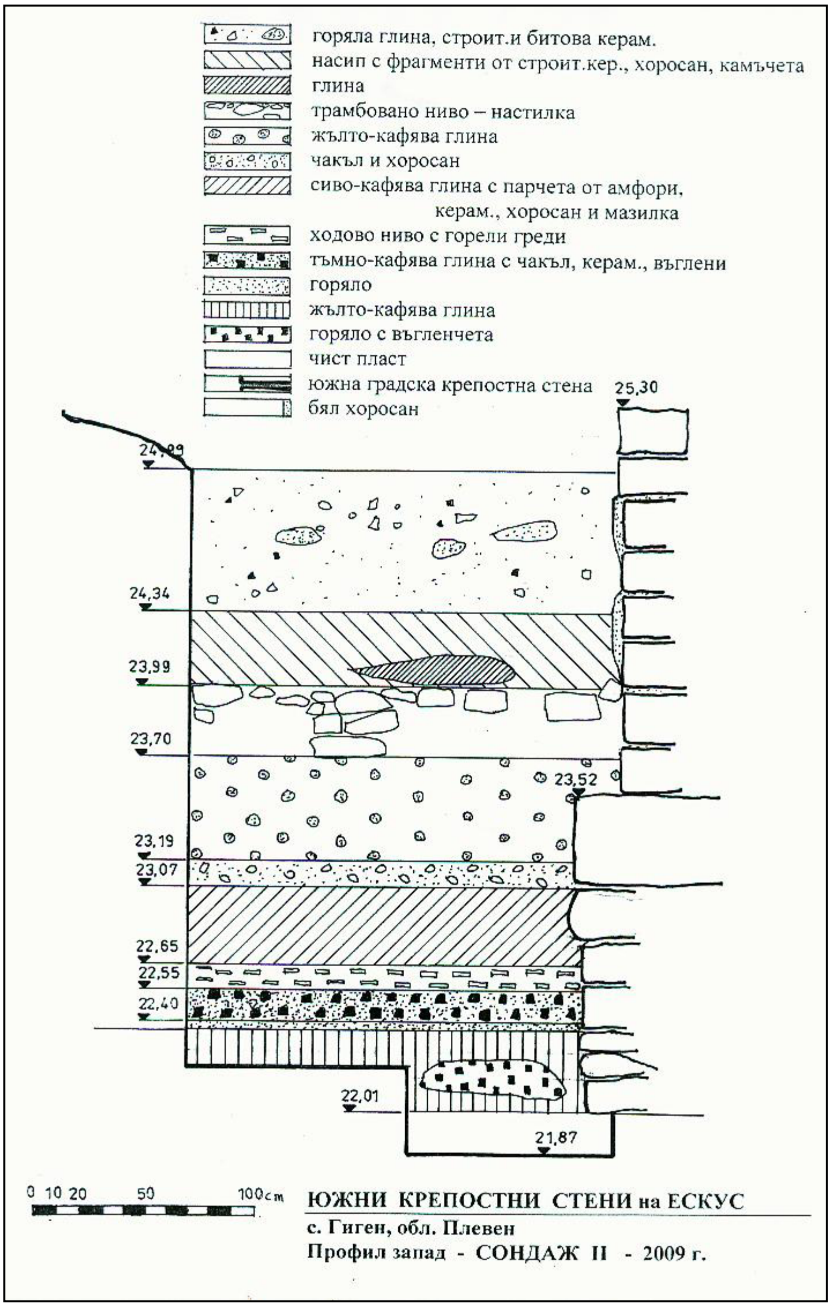
горяла глина, строит.и битова керам.
насип с фрагменти от строит.кер., хоросан, камъчета
глина
трамбовано ниво – настилка
жълто-кафява глина
чакъл и хоросан
сиво-кафява глина с парчета от амфори, керам., хоросан и мазилка
ходово ниво с горели греди
тъмно-кафява глина с чакъл, керам., въглени
горяло
жълто-кафява глина
горяло с въгленчета
чист пласт
южна градска крепостна стена
бял хоросан
25,30
24,89
24,34
23,99
23,70
23,52
23,19
23,07
22,65
22,55
22,40
22,01
21,87
0 10 20 50 100cm
ЮЖНИ КРЕПОСТНИ СТЕНИ на ЕСКУС
с. Гиген, обл. Плевен
Профил запад - СОНДАЖ II - 2009 г.

Обр. 3. Улпия Ескус. Сондаж 2 край външното лице на крепостната стена на римската колония Улпия Ескус

Сондаж 2 в кв. 45/46 –CXLV. Той е ситуиран край външното, южно лице на крепостната стена на римската колония Улпия Ескус с цел да се изясни как е фундирана и върху какви останки е издигната. Началната кота е 25,30 м на горното запазено ниво при външния край на крепостната стена. В тази част е разкрит античен насип от горяла глина, смесена с много керамика и други дребни находки, датирани след средата на III в. Дебелината му в западната част на сондажа достигна до 1,20 м.

Под него (Обр. 3) са разкрити частично запазени две каменни настилки – „работни строителни пътеки", оформени край външната страна на крепостната стена за улеснение и удобство на строителите по време на изграждането й. Двете пътеки са направени от дребни и речни камъни (Обр. 4) и са едновременни. Широчината им е 1,20 м. Разкрити са на дължина 2,20 м. Между двата слоя на „строителната пътека" и край крепостния зид са открити шест плоски керемиди, една от които е с печат LEGVMAC. От това ниво е и находката на горна половина на средиземноморска мида (*pecten jacobaeus*), определена от Лазар Нинов от НАИМ – БАН.

От нивото на „строителната пътека" крепостният зид вече е без лицев градеж. Камъните са ломени, някои с по-малки размери. Спойката е бял качествен хоросан. Основите на стената са вкопани в терена на дълбочина 3,10 м. В сондаж 2 под каменната пътека е намерена бронзова монета – ас на император Клавдий I (41-54), много изтрита.

Сондаж 3 в кв. 3/CXLV. Той е ситуиран в североизточния край на голямата къснoримска сграда, която бе проучвана преди няколко години (Кабакчиева, Лазарова 2005, 168-169). Целта бе да разкрием ъгъла на тази сграда. Освен това с този сондаж целяхме тя да бъде затворена и установени нейните размери. Размерите на сондажа бяха: 2,50 х 3,50 м. Разкрит бе един много голям варовиков блок, който е преизползван тук като част от някакво съоръжение към късноантична работилница. Размерите на блока са: 1,25 х 0,90 м х 0,90 м. В резултат на сондажните проучвания, търсеният североизточен ъгъл на голямата късноримска сграда от IV в. бе разкрит и така определени размерите на сградата. Те са: 9 х 7,35 м. Тази голяма и много масивна като градеж сграда е била разрушена към края на IV или началото на V в.

Резултатите от сондажните проучвания дадоха нови много важни данни за преустройствата на укрепителните системи в Ескус по неговата южна линия.

Литература

Кабакчиева 2000: Г. Кабакчиева. Oescus. Castra Oescensia. Ранноримският военен лагер при устието на Искър. София, 2000.

Кабакчиева 2004: Г. Кабакчиева. Археологически проучвания в Ескус през 2003 г. – В: АОР за 2003 г., София, 2004, 105 - 106.

Кабакчиева, Лазарова 2005: Г. Кабакчиева, С. Лазарова. Археологически проучвания в Улпия Ескус през 2004 г. – В: АОР за 2004 г., София, 2005, 168 - 169.

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. София, 1992.

Conspectus Formarum 1990: E. Ettlinger, B. Hedinger, B. Hoffmann, Ph. M.kenrick, G. Pucci, K. Roth-Rubi, G. Schneider, S. von Schnurbein, C. M. Wells, S. Zabehlicky-Scheffenegger. Conspectus Formarum Terrae sigilatae italico modo confectae. Bonn, 1990. **Isings 1957:** K. Isings. Roman Glass from dated finds. Groningen-Djakarta, 1957.

Kabakchieva 2000: Die frührömische Militärgeschichte der Provinz Moesia an der Unteren Donau. – Jahresbericht der Gesselschaft pro Vindonnisa, 2000, 3 - 8.

АНТИЧНА КРЕПОСТ ДИМУМ

№13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ДИМУМ ПРИ ГР. БЕЛЕНЕ

Соня Лазарова

Археологическите разкопки се проведоха през м. август – септември. Те бяха финансирани от Община Белене. Археологическият екип беше в състав: С. Лазарова (РИМ – Плевен) – научен ръководител, В. Найденов (РИМ – Плевен) – зам. ръководител и ст. н. с. д-р Г. Кабакчиева (НАИМ – БАН) – научен консултант.

Проучванията продължиха в западна и северна посока от разкритата през миналите кампании южна стена на голяма обществена сграда (вероятно принципии), разположена в центъра на кастела. Основната задача беше изясняване плана на сградата и уточняване на нейните параметри и строителни периоди (Обр. 1).

На разстояние 13,20 м от западната страница на входа се очерта вътрешния югозападен ъгъл на сградата. Зидовете са с ширина 1,35 м и височина 0,60 – 0,90 м в суперструкция. От западната стена е разкопан участък с дължина 2,10 м. Отгоре зидът е обилно полят с хоросан с бял цвят и примес от чакъл и малко счукана тухла. В насипа над останките бяха открити мраморна екзагия и монети, сечени по времето от Гордиан III (238 – 244) до Юстин I (518 – 527), както и два анонимни византийски фолиси от XI в.

На разстояние 17,80 м северно беше разкрит и северозападния ъгъл на сградата (Обр. 2). От запазените останки се вижда, че суперструкцията на външните ѝ зидове е изпълнена в техника *opus mixtum* – редуват се каменни и тухлени пояси, споени с бял хоросанов разтвор, с много чакъл в състава му. Точно в ъгъла, на височина 0,70 м над каменната зидария, са запазени два реда от тухления пояс. В пълнежа между двете лица на зида са използвани ломени камъни и парчета строителна керамика. Северният зид е в конструктивна връзка с пиластър, който е продължение на западната стена в северна посока. Той е с размери: дължина 0,70 м, ширина 1 м и височина в суперструкция 1,20 м. Източното му лице е с обмазани фуги между камъните. Над каменната зидария са запазени два реда от тухления пояс.

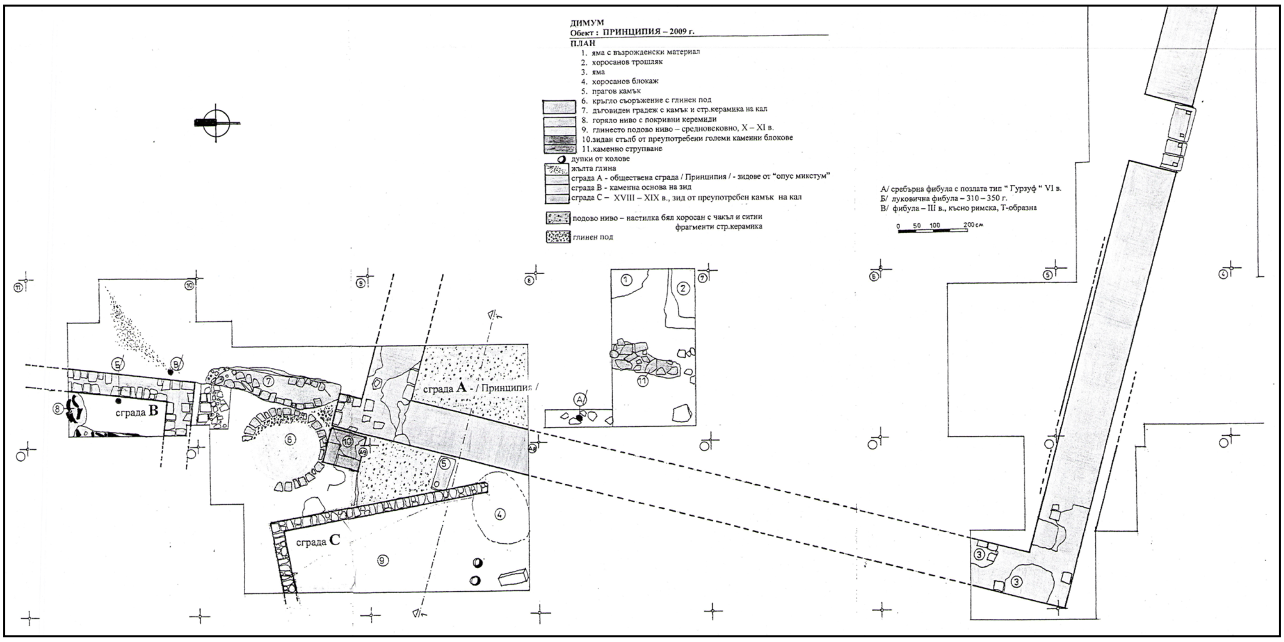
ДИМУМ
Обект : ПРИНЦИПИЯ – 2009 г.
ПЛАН
1. яма с възрожденски материал
2. хоросанов трошляк
3. яма
4. хоросанов блокаж
5. прагов камък
6. кръгло съоръжение с глинен под
7. дъговиден градеж с камък и стр.керамика на кал
8. горяло ниво с покривни керемиди
9. глинесто подово ниво – средновековно, X – XI в.
10.зидан стълб от преупотребени големи каменни блокове
11.каменно струпване
дупки от колове
жълта глина
сграда А - обществена сграда / Принципия / - зидове от "опус микстум"
сграда В - каменна основа на зид
сграда С – XVIII – XIX в., зид от преупотребен камък на кал
подово ниво – настилка бял хоросан с чакъл и ситни фрагменти стр.керамика
глинен под
А/ сребърна фибула с позлата тип " Гурзуф " VI в.
Б/ луковична фибула – 310 – 350 г.
В/ фибула – III в., късно римска, Т-образна
0 50 100 200 см
сграда А - / Принципия /
сграда В
сграда С

Обр. 1. Димум. План на обществената сграда и прилежащите ѝ археологически структури

При западната стена на сградата са запазени три реда от тухления пояс над каменната зидария, но личат леглата и от 4-ти ред. В по-голямата част от разкопаната му дължина зидът е запазен в два реда каменна зидария, отгоре обилно залети с хоросан. Откритите монети до външните стени на сградата са: III в. – 1 бр.; Константин I (306 – 337) – 1 бр.; Констанций II (306 – 337) – 1 бр.; неразчетена от средата на IV в. – 1 бр.

До момента, от плана на обществената сграда се очертава голямо правоъгълно помещение, чиято надлъжна ос е с посока североизток – югозапад. Външните размери са: ширина 20 м и предполагаема дължина около 30 м. Разкрит е вход на южната страна. От досегашните проучвания може да се допусне, че сградата е престанала да изпълнява своето предназначение на принципии през периода след император Констанций II, т.е. при вторите готски нашествия. Във вътрешното ѝ пространство са установени деструкции от по-късни градежи, вероятно от федератски жилища, към които се отнасят намерените сребърна фибула с позлата тип „Гурзуф” (VI в.), две бронзови фибули от типа с подвито краче, отнасящи се към втората половина на VI/началото на VII в., част от бронзов пръстен и др.

След разрушаването на сградата, нейните стени при северозападния ъгъл са използвани при ново строителство. Към втори строителен период се отнася разчистената на дълбочина 2,20 м от съвременния терен хоросанова настилка, с включен в нея трошляк и чакъл. Тя продължава и от външната страна на западната стена, ограничена от юг с голям каменен блок, поставен перпендикулярно на стената. Вероятно той е служил за вход, за което съдим по пробита върху горната му повърхност дупка. Настилката достига до зидан каменен стълб, изграден на фуга към западния външен ъгъл на сградата. Лицата му са оформени от преупотребени големи каменни блокове с бучарда и тухли, а пълнежът е от ломени камъни с големи и средни размери, обилно полети с хоросан с бял цвят и много чакъл и по-малко счукана тухла в състава му.

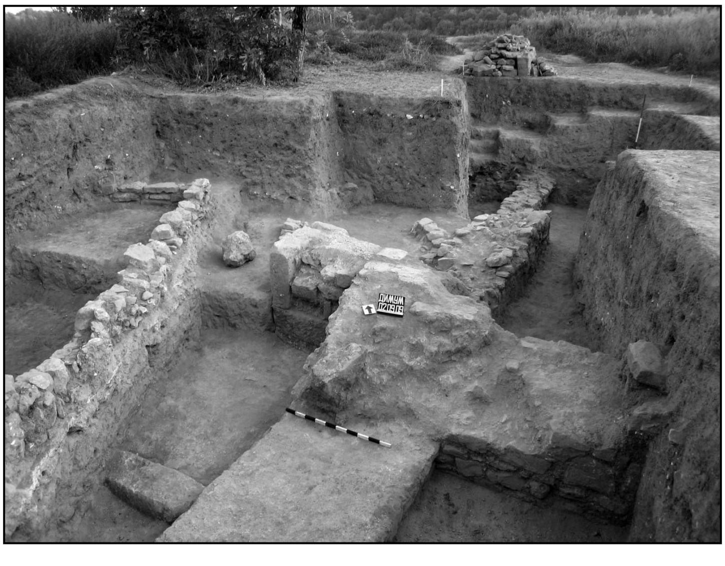

Обр. 2. Димум. Северозападен ъгъл на обществената сграда и разкритите по-късни градежи към нея (поглед от юг)

Към трети строителен период се отнася съоръжение с кръгла форма, в чийто градеж е включено и северното лице на зидания стълб. Вътрешният му диаметър е 1,60 м, а външният – 2,20 м. Съоръжението е обградено с каменен зид, изграден от различни по големина ломени камъни (някои с обработени лица) на калова спойка. Във височина са запазени два реда зидария. Подът му е от трамбована глина. Подобни съоръжения има разкрити и на други обекти и се тълкуват като зърнохранилища. В насипа над него преобладава средновековната керамика. Намерени са метална апликация, бронзов пръстен и бронзово кръстче от XI в.

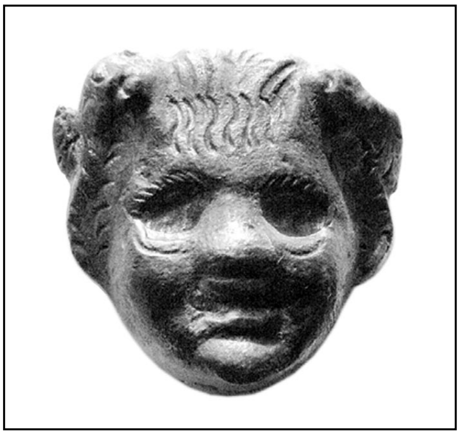
Обр. 3. Димум. Бронзова апликация от сандъче

При проучването на терена северно от обществената сграда (А), в кв. 10, на дълбочина 2,40 м от съвременния терен, е разкрит югоизточен ъгъл на помещение (В), вероятно жилищно, което се развива в западна посока. Неговите стени в основата си са градени от различни по големина камъни и подпъхнати между тях фрагменти строителна керамика, на калова спойка, а във височина – от кирпич. То е унищожено от силен пожар, следи от който личат в целия проучван сектор.

На разстояние 1,80 м източно от помещението е разчистено легло от масивна греда, пробито в глинестия пласт, като глината около него е опалена до червено от силния пожар (Обр. 3). В рушевините над източната основа са намерени две бронзови фибули. Едната е луковична, датирана в периода 310 – 350 г., а другата – Т-образна, с период на разпространение до средата на III в. В пласта от жълта глинеста пръст под горелите деструкции са открити 23 монети (Септимий Север, Аврелиан, Проб, Констанций I Хлор, Максимиан, Константин I Велики и Констанций II), като най-многобройни са тези от втората половина на III – средата на IV в. Керамиката е късноримска и късноантична. Въз основа на откритите находки функционирането на сградата може да се отнесе към втората половина на III до средата на IV в.

При проучването на сектора западно от обществената сграда, на дълбочина от 0,60 до 1,55 м от съвременния терен, се попадна на основи от паянтова постройка (сграда С), от която беше разчистен североизточен ъгъл на помещение, ориентирано север - юг. Зидовете са градени от вторично употребени плочести и средни по големина ломени камъни и парчета строителна керамика, на калова спойка. Една от тухлите е с печат на I Италийски легион, а в градежа имаше включен и фрагмент от печенежки тип котел. Вътрешните лица са по-прецизно оформени, като личи стремеж към лицева зидария. В южната си част източният зид стъпва върху хоросанов блокаж и прекъсва. Постройката е изградена върху солиден пласт от строителни останки. В насипа над помещението са открити много счупени турски глинени лули и стъклени гривни, глинен прешлен за вретено, каменна чукалка, тежест за тъкачен стан, железни ножчета, изрязан от античен съд пул за игра, пробита византийска монета от XI в. Откритата керамика е смесена – възрожденска и средновековна. Стратиграфската позиция, характерът на градежа и откритите материали ни дават основание да отнесем постройката към XVIII – XIX в.

№14. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „АНТИЧЕН КАСТЕЛ ДИМУМ”, М. КАЛЕТО, ГР. БЕЛЕНЕ, ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ

Владимир Найденов

Сондажните археологически разкопки се проведоха в района на южната кула при западната порта на античния и късноантичен кастел Димум през месеците март и април (9 дни) и месеците август и септември (8 дни) на 2009 г. Те са реализирани с финансиране от Община Белене, във връзка с проект за реставрация и експониране на този участък. Археологическите структури са доразкрити, което потвърди, прецизира и допълни информацията за конструктивните особености на укрепителната система в сектора, получена при проучванията през 1990 г. (Джонова 1991, 89 – 91).

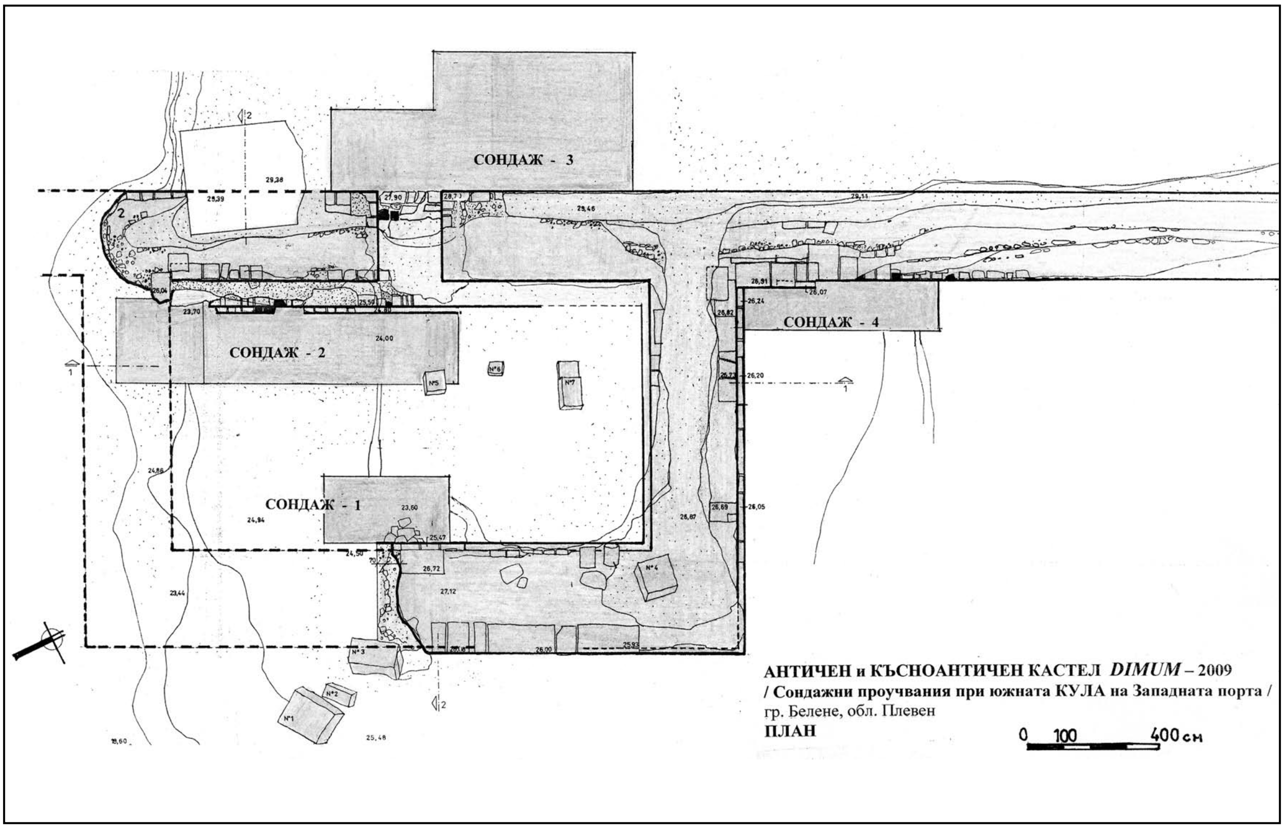
СОНДАЖ - 3
СОНДАЖ - 2
СОНДАЖ - 1
СОНДАЖ - 4
29,38
29,39
27,90
28,7
29,46
29,11
26,04
23,70
25,50
24,80
24,00
N°5
N°6
N°7
26,91
26,07
26,24
26,82
26,73
26,20
26,69
26,05
26,87
24,86
24,94
23,60
25,47
24,50
70
26,72
27,12
N°4
23,44
N°3
26,18
26,00
25,93
N°2
N°1
18,60
25,48
1
2
АНТИЧЕН и КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ *DIMUM* – 2009
/ Сондажни проучвания при южната КУЛА на Западната порта /
гр. Белене, обл. Плевен
ПЛАН
0 100 400 см

Обр. 1. Димум. План на южната кула при западната порта на античния кастел

Заложени са четири сондажа, които позволяват да се установят размерите на кулата: ширина – 10,90 м; запазена дължина – 17,50 м (Обр. 1).

Сондаж 1 е с размери 3,50 (Ю – С) x 1,80 (З – И) м. Той е разположен при северното прекъсване на западната стена на кулата. Целта е да се изяснят размерите на стената, техниката и материалите на градеж, нивото на фундиране. Западната стена на кулата е с дебелина 2,90 м, като в суперструкция е запазена до 1,45 м от нивото на вътрешния банкет. Градежът е в *opus quadratum implectum*. Двете лица на стената са изградени от преизползвани варовикови блокове с големи размери и обработени камъни (речен пясъчник) със средни размери, споени с бял хоросан на широка фуга. Пълнежът е от ломен камък с хоросанова спойка. Субструкцията се проследява на дълбочина до 2 м. Банкетът е широк 0,17 м и горното му лице е обмазано с бял хоросан. Вътрешното (източно) лице на стената в субструкция е от камъни (речен пясъчник) с обработена лицева повърхност, споени и обмазани с бял хоросан.

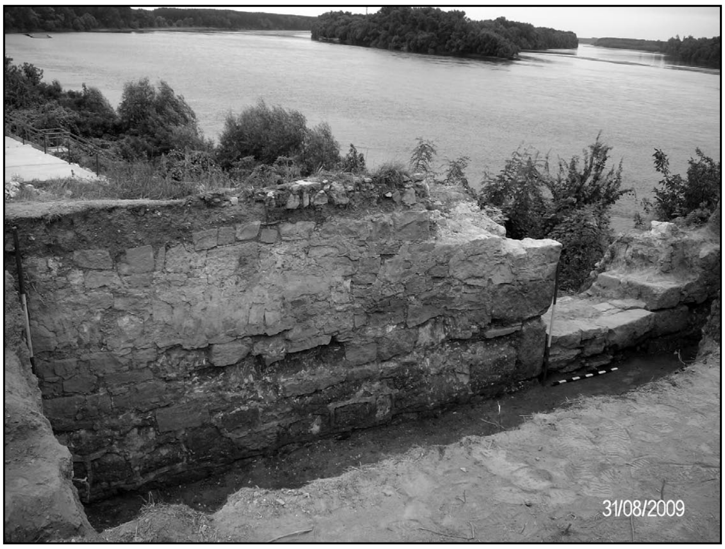

Обр. 2. Димум. Сондаж 3 – източното лице на крепостната стена и входа на кулата (поглед от югоизток)

Върху жълто-кафявата пръст са разкрити две каменни структури, ориентирани в посока изток-запад, на разстояние 1,20 м една от друга. Южната каменна структура лежи на хоросанова основа. Тя е изградена от варовикови камъни със средни и малки размери, споени с хоросан. Северната структура ляга върху жълто-кафявата пръст. Изградена е от ломен камък на калова спойка. Поради ограничения размер на сондажа, на този етап е трудно да се изкаже категорично мнение за предназначението на тези каменни структури.

Сондаж 2 е с размери 9,60 (Ю – С) х 2,60 (З – И) м. Разположен е във вътрешността на кулата, с цел да се прецизират конструктивните особености на крепостната стена в този участък. Субструкцията във вътрешността на кулата е с височина 0,75 м. Градежът е от камъни със средни размери и обработена лицева повърхност, цели и фрагментирани тухли, споени с хоросан. Банкетът се издава с 0,15 м в западна посока. Лицето му е обмазано с бял хоросан. Следва отстъп с височина 0,75 м и ширина 0,80 м. Той е изграден от три реда камъни с обработена лицева повърхност (0,20 х 0,25 м) и два тухлени реда между тях. Горното лице на отстъпа е обмазано с бял хоросан, който е запазен само в отделни участъци. На много места камъните от градежа са извадени. Използваният камък в субструкцията и при отстъпа е преобладаващо речен пясъчник, а в суперструкция – варовикови блокове. Пълнежът е от ломен камък с хоросанова спойка.

Сондаж 3 е с размери 8,65 (Ю – С) х 3,80 (З – И) м. Разположен е източно от крепостната стена, с цел намиране източното лице на куртината и входа към кулата. Във височина стената е запазена до 2,60 м (Обр. 2). В градежа са използвани камъни (основно пясъчници) със средни (0,40 х 0,25-0,30 м) и малки (0,25 х 0,20 м) размери, с едно обработено лице, както и плоски. Камъните са споени с хоросан с натрошена тухла, на широка фуга, а на места фугите са обмазани с розов хоросан. При оформянето на ъгъла при входа са вложени преизползвани варовикови блокове с по-големи размери. Входът към кулата е локализиран на около 7 м южно от северното прекъсване на куртината. Неговата ширина е 1,85 м, а запазената дължина – 1,55 м. Прагът е с размери 1,85 х 0,60 м, при височина 0,40 м. Изграден е от два реда преизползвани варовикови блокове, ломени речни пясъчници и тухли (фрагментирани и цели), споени и обмазани с хоросан. В предвходовото пространство (източно) са разкрити разнесени камъни със средни размери, с неправилна форма и една обработена страна. Между тях се забелязва пласт от хоросан и кирпич.

Сондаж 4 е с размери 5,90 (Ю – С) х 1,50 (З – И) м. Разположен е южно от южната стена на кулата, при западното лице на куртината. Южната стена на кулата е с дебелина 2,50 м и във височина е запазена до 1,30 м. При южното ѝ лице се наблюдават два реда варовикови квадри. В участъка южно от кулата, западното лице на стената е изградено от варовикови квадри. Тяхната височина е 1,00 м. Проследяват се на 3,50 м от ъгъла на кулата в южна посока. След това стената е от камъни със средни размери и обработена лицева повърхност (при тази дълбочина се проследяват в два реда). Не се наблюдава банкет. Дебелината на куртината е 2,60 м, а във височина е запазена до около 3,80 м. Градежът е в *opus quadratum implectum*.

Планировката и размерите на южната кула при Западната порта на кастела Димум насочват към датировка след началото на II в., а използваните при градежа строителни техники и материали – до VI в. Въпреки наличието на някои ранни керамични фрагменти и монети, преобладаващите са от периода от началото на IV – средата на V век.

Литература

Джонова 1991: Д. Джонова. Археологическите разкопки на античния кастел Димум. – В: Археологически открития и разкопки през 1990 г. Ловеч, 1991, 89 – 91.

БЪЛГАРО-ПОЛСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ

№15. НОВЕ. ПРОУЧВАНИЯ НА СГРАДАТА НА ЩАБА НА ЛЕГИОНА И ЛАГЕРНИТЕ УКРЕПЛЕНИЯ

Тадеуш Сарновски

След близо 30-годишно проучване беше завършено окончателно изследването на най-важната сграда в римския военен лагер Нове, а именно – комендатурата или щабът на легиона (принципии). За консервация е предадена нейната задна част с най-важните помещения – светилището на знамената, съкровищниците, офицерските клубове, канцелариите и архива. Заедно с базиликата с две трибуни и с оградено култово пространство, където са разположени базите на конните и пешите статуи, тя заема площ от 1500 м^2. Останалата част на сградата е около 4500 м^2 и там се намира вътрешният двор на щаба с кладенец, перистил около него, както и монументална порта към комплекса.

През последните години разкопките имаха за цел да изяснят ситуацията с най-ранните принципии (строени между 50 и 90 г.), тъй като до този момент беше проучвана главно сградата от края на I в. до средата на V в., когато в резултат на хунските набези тя престава да изпълнява функциите си.

Комендатурата на VIII Августов легион е разположена приблизително на същото място като по-късната. В профилите не се забелязва първичен хумус, което означава, че целият терен е нивелиран преди строителството. Липсват и следи от заселване преди лагера, както и от големи дървета, което показва, че теренът е обраснал по-скоро със степна растителност. Останки от първата сграда на щаба могат да се открият само в двора и в перистилите на по-късната постройка. Във всички случаи става въпрос за плитки основи, изградени от ломени камъни, споени с жълтеникав хоросан. Намирането сред тях на бронзова монета на Нерон ги датира около средата на I в. Конструкцията на стените остава неизвестна. Възможно е те да са от плет, обмазан с глина в техника напомняща *Fachwerk*, от която обаче не са останали следи.

Първоначално принципиите са значително по-малки и заемат само предната част от пространството, заето от по-късните флавиево-траянови постройки.

Щаб на легиона	**Дължина**	**Широчина**	**Ширина на административната част**	**Размери на вътрешния двор**	**Ширина на перистила**
VIII Августов легион	> 55 м	53,75 м	> 7 м	43,50 х ? м	3,50 м
I Италийски легион	106 м	58,75 м	10 м	42,50 х 47,50 м	6,40 м

За плана на принципиите на VIII Августов легион не знаем почти нищо. Единствено сигурно е, че те имат почти същата ориентация като по-късните. Това означава, че те са имали административно крило със светилище на знамената също от южна страна. Оста север-юг е минавала на около 70 м по на изток от тази на по-късната постройка. Същото отклонение има и виа преториа. След оттеглянето на VIII Августов легион, щабът е разрушен, а руините са покрити с настилка от ситно натрошена тухла (Обр. 1).

След приключването на разкопките на принципиите, усилията бяха съсредоточени в избрани точки от укрепителната система, където от няколко години се документират старите изкопи. Уточняващите изследвания са проведени по северната и по източната крепостна стена. На северната стръмна страна на лагера е завършен изкоп от 160 м^2, започнат още през 60-те години на XX в. Там бяха ре-

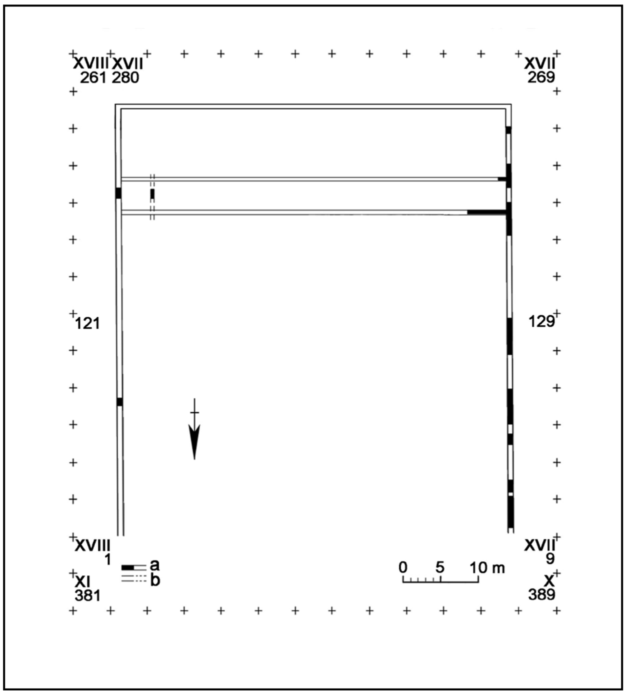

Обр. 1. НОВЕ. План на принципиите на VIII Августов легион

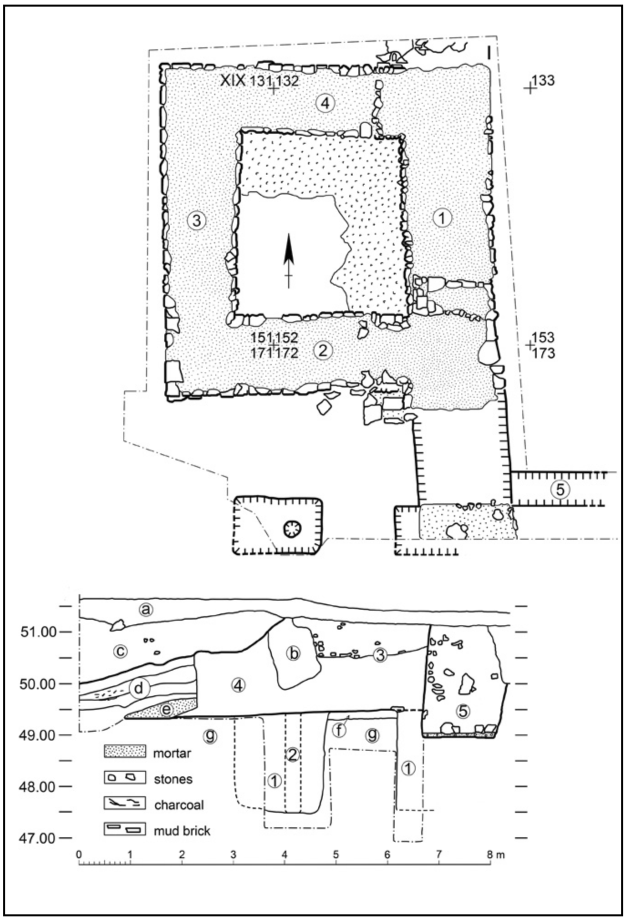

Обр. 2. Нове. Каменна кула по източната крепостна стена

гистрирани следните елементи:

– Ров от времето на Нерон и Флавиите;

– Земен вал и рампа от същото време;

– Крепостна стена от времето на Траян;

– Кула от същото време;

– Улица, покрита с калдъръм – виа сагуларис, използвана от времето на Траян до IV в.;

– Пещи от II и III в., разположени в интервалума, на нивото, отговарящо на горната част на вала;

– Следтраянова правоъгълна конструкция от кирпичи върху каменна основа, вероятно с производствено предназначение;

– Едно помещение от войнишка барака (II – IV в.);

– Удебеление на крепостната стена от външна страна (V или VI в.);

– Голямо късноантично помещение с неизвестно предназначение;

– Пещ за керамика от VI в.

По източната крепостна стена е изчистена и документирана първата каменна кула, разположена на юг от източната порта. Кулата е разкопавана през 90-те години на XX в. от П. Доневски. На документирания профил личат негатива на източната крепостна стена, земния вал и рампата към него. След построяването на каменната кула, от страната на интервалума е насипана нова рампа, този път не успоредна на вала, а перпендикулярна на нея (Обр. 2).

В светлината на последните изследвания върху фортификациите на двата последователни лагера на VIII Августов и на I Италийски легион, а и на ранновизантийския град до края на VI в., могат да се направят следните изводи:

I. Около 50 г. – строеж на дървено-землените укрепления на VIII Августов легион. Последователност на действията:

1. Строеж на дървените кули (установени по източната и западната крепостна стена).

2. Строеж на каменен цокъл под вътрешното лице на земния вал (източна крепостна стена).

3. Изкопаване на рововете (на всички страни).

4. Издигане на земния вал и на рампите, водещи към върха на вала (източна, западна и южна страна). Тези фортификации остават в употреба и по времето на Флавиите.

II. Около 100 г., управление на Траян – строеж на каменни крепостни стени от I Италийски легион. Последователност на действията:

1. Перпендикулярно срязване на предната част на вала и засипване на рова (западна, северна и източна страна, с изключение на североиз-

точния ъгъл на крепостта).

2. Натрупване на пръст в интервалума до върха на вала (северна страна).

3. Строеж на каменната крепостна стена и на кулите в предната част на вала (всички страни без североизточния ъгъл, където стената е построена в основата на възвишението със свободен достъп от всички страни).

4. Натрупване на пръст и камъни в североизточния ъгъл след срутването на вала и строеж на каменната стена с кулата.

5. Издигане на нови рампи край кулите (по източната и западната стена).

6. Изкопаване на нов по-широк ров (от източната и западната стена).

7. Изграждане на калдъръма на виа сагуларис (по източната и западната страна).

III. Периодът на Антонините, Северите и кризата от III в.

Използване на интервалума за стопански цели (правоъгълни помещения и пещи за производство и за хляб (източна, западна и северна страна). Там се разполага и част от водопроводната система (южната част на източната страна).

IV. Периодът на Тетрархията, около 300 г.

Строителство на крепостните стени на разширението.

V. Периодът от около 300 г. до 375 г.

Строителство на кулите с U-образна форма по южната стена, преустройство на южните ъгли на крепостта и на западната и южната порти. Начало на разграждането на източната стена на лагера.

VI. Периодът от около 375 г. до около 450 г.

Преустройство на северозападния ъгъл и поправки в североизточния. Продължава разграждането на източната крепостна стена.

VII. Периодът от около 450 до около 600 г.

Удебеляване от външна страна на северната стена и на стените на разширението.

Поправки на североизточния ъгъл.

№16. НОВЕ. РАЗКОПКИ В СЕКТОР IV – ВАЛЕТУДИНАРИУМ

Пьотр Дичек

През 2009 г. разкопките в сектора се проведоха в т. нар. Флавиеви терми. Те се намират на около 2 м под военната болница, а единственият метод за тяхното проучване е сондажния. Общо всички сондажи достигнаха площ от 250 м^2 и до 8 метра дълбочина от нивото на терена.

През 2008 г. беше разкрита една от абсидите на калдариума, която е обърната на запад. Това даде основания да се смята, че топлите помещения са разположени по оста изток – запад, за разлика от фригидариума и тепидариума, които са ориентирани север – юг. В заложения сондаж обаче бяха констатирани два правоъгълни басейна и една апсида, ориентирана на север, която излиза на виа сагуларис. Установен беше и тухлен зид с ориентация север – юг.

При проследяването на плановете и стратиграфията се стигна до извода, че освен с тепидариум, банята е разполагала с още три топли помещения с абсиди – първото ориентирано изток – запад, а останалите две – север – юг. Едно от тях е изпълнявало ролята на калдариум. На дъното на един от басейните е открито голямо парче от хидрофобната замазка, на чиято долна страна личат отпечатъците на дървения кофраж, върху който е отливан пода на басейна.

След частичното разрушаване на банята, разглежданите помещения са преустроени. Абсидите са оградени с нова стена, подсилени са и стените на басейните за топла вода.

Тепидариумът е лишен от абсиди и поради това излиза в по-малка степен на виа сагуларис. Поради тази причина тук е намерено място за префурниум, разположен в северозападния ъгъл на помещението.

Разкопана е и западната стена на тепидариума, заедно с част от хипокауста, засвидетелстван при разкопките от 2008 г. Той е с колонки, изградени от тухли с размери 23 х 23 см и 28 х 28 см. Върху самата западна стена личат пукнатини, за които може да се предположи, че са от земетресение, настъпило някъде около 80 г.

В един от сондажите е намерен входът към *basilica thermarum*, разположен от източна страна откъм виа преториа. Той е фланкиран с две къси стенички и има висок каменен праг. В помещението при входа върху стената е запазена мазилка. До височина 1,10 м тя е бяла и е служила за фон на известните от по-ранни разкопки рисунки и щукатури. В палестрата се е влизало и от юг. Там е открит капител от пиластрите, фланкиращи този вход. Оказа се, че не целият под на палестрата е покрит с керамични плочи. Неговата източна част е от трамбована глина, което предполага, че тя е използвана за упражнения.

През тази година беше разкрит и голям фрагмент от под, изграден от специални малки тухлички, наредени в *opus spicatum*. Те са залепени върху розов хидрофобен хоросан. Под него се намират няколко изравнителни пласта – от хоросан с керамични парченца и от средни по големина ломени камъни. От южната му страна се намира водопровод от керамични тръби, споени с хоросан. Върху една от тях се е запазил печат в *planta pedis* ...RIVS (Marius?). Единствената установена засега стена, която може да се свърже с пода, е от юг. Всичко говори, че той е дъното на студения басейн (*natatio*). Измерената му ширина е 9 м, предполагаемата дължина – 18 м. Той е разположен в северната част на палестрата.

Открит е и крайният южен зид на банята. Той минава на около 30 см на север от южния зид на болницата и е с ширина 90 см. Преместването на южната стена на валетудинариума пò на юг вероятно е продиктувано от технически съображения и за по-голяма стабилност на пръстта, в която е вкопана основата. Стените на банята са разградени и материалите са вградени в новата постройка.

На 3,50 м на север от южния зид е разкрит стилобата на портика на южната страна на палестрата. По-късно на него е подпряна една от стените на болницата. Палестрата има портик само от южната страна, докато останалите три са с ниши, образувани от къси стенички, върху които са стояли полуколони. Подът е покрит с глина или с жълт пясък.

Анализът на архитектурните останки показва няколко поправки и преустройства. Преди всичко е поправян хипокаустът в тепидариума, което е свързано с цялостното разграждане и изграждане наново на съоръжението. Поправян е и подът в *basilica thermarum*, преустройвани са горещите помещения, затворени са някои префурниума, променяна е канализацията.

№17. НОВЕ. РАЗКОПКИ НА СЕКТОР X – СКАМНУМ ТРИБУНОРУМ

Евгения Генчева

През 2009 г. продължиха изследванията на най-северната част на сектор X, в който се намира едно от жилищата на легионните трибуни. По всичко изглежда, че сградата, разположена на север от водопровода, захранващ банята в жилището, не е свързана с него. Тя е широка 12,90 м и се състои от свързани двойни помещения с еднаква ширина – 5,50 м. Носещите дълги зидове са с дебелина: южният – 70 см, а северният – 60 см. Вътрешните преградни зидове са също по 60 см. Това разпределение не се запазва дълго и помещенията бързо са преградени и преустроени на по-малки.

До момента не може да се каже със сигурност какво е било предназначението на сградите. Обикновено на това място във военните лагери се помещават клубовете на различни сдружения. Двойните помещения не предполагат тук да продължават таберните, каквито има от източната и южната страна на сектора.

Поради запазването на стените само в основи не може да се установи дали е имало входове от двете страни на дългата сграда. Фасадата ѝ със сигурност е обърната към малката уличка, разделяща жилището на трибуна от военната болница, но дали е могло да се влиза и през прохода от южната страна е трудно да се каже. Неговата ширина е 2 м и е напълно възможно там да са съществували задни входове.

Преустройствата на сградата следват едно след друго. И тук, както и в по-голямата част от сектора, липсват следи от използването ѝ през II в., въпреки че поне едно от преустройствата на задните помещения е извършено именно тогава. От това време са хоросановите подове в разкритите помещения. Масивният строеж на каменните стени е допринесъл за преизползването на някои от зидовете през по-късно време.

Основното преустройство на сградата е от периода на големите строежи в лагера след края на III и в началото на IV в. Тогава на това място се издига масивна, жилищна по своя характер, постройка, която продължава съществуването си поне до средата на V в. Тя нарушава плана на лагера, защото ляга частично върху валетудинариума, който вече не функционира, и ликвидира улицата, която го отделя от юг.

Първите данни за сградата говорят, че нейната направа е малко по-късна от тази на обществената сграда, издигната в сектора през периода от началото на IV в. до времето на Константин Велики. Находките от пластовете на използване на сградата са главно от средата и втората половина на IV в. Краят на функционирането й слагат хуните при атаките си около средата на V в. Оттогава са и намерените трирьба стрела и част от желязна фибула, войнишки тип.

Сред следи от пожари и разрушения в нея е открита и една готска фибула. Тя е датирана от края на IV в. и е свързана вероятно с готските набези от това време. Същите следи от разрушения са констатирани и в обществената сграда, разположена на юг от новооткритата.

Следващата фаза на използване на разглеждания терен е свързана с каменно кръгло съоръжение. То е изградено от средни по големина камъни, от които е запазен само един ред. Те са без спойка. Дъното му е от дребни камъни и парчета тухли. Личат следи от горене, дори обгаряне на някои от пясъчниците. Паленето на огън е имало за цел обгаряне на стените. По всяка вероятност става въпрос за силоз за зърно, каквито вече има открити на територията на Нове.

След разрушенията от средата на V в. на изследвания терен се развиват различни стопански дейности. Недалеч е разположена голямата пещ за керамика, разкопана преди няколко години. Вероятно зърното е за нуждите на занаятчиите, скрили се сред руините на града, за да продължат своята дейност, въпреки атаките на различните варварски племена. Този период завършва със строителството на първата базилика около средата или към края на V в.

Продължи и разкриването на дървено-землената войнишка барака от най-ранния период на съществуване на лагера. Установена е ширината на едно от помещенията на войнишката барака, която е 3 м.

№18. НОВЕ. РАЗКОПКИ НА СЕКТОР X (ПОЛСКИ) – ГОЛЕМИТЕ ЛЕГИОННИ ТЕРМИ

Анджей Биернацки

От 1974 г. при западната страна на щаба на легиона в Нове се разкрива комплекса на големите легионни терми, построени през първата половина на II в. Северната му част се състои от три еднакви помещения – калдариум, тепидариум и судаториум, свързани посредством голяма правоъгълна съблекалня. В южната част е разположена огромна по своите размери палестра – *basilica discoperta*, място за почивка и развлечение на легионерите. От северната страна на калдариума е открит огромен префурниум, чрез който той са се загрявали, а едновременно се е затопляла водата за двата малки правоъгълни басейна. Към банята съществува и студено помещение – фригидариум с правоъгълен басейн. То се намира в югоизточната част на комплекса.

Калдариумът на термите от III в. е в югозападната му част. Той прави впечатление с размерите си – 16,53 x 15,81 м или 261 м^2. Неговата югозападна част е заета от басейна за гореща вода, а в югоизточната е разположена ниша, в която вероятно се е издигала статуя.

В южната част на комплекса са разкрити няколко помещения, всяко с площ над 200 м^2. В едното от тях е разкопан добре запазен полукръгъл басейн с диам. 7,80 м. От източната му страна се намират седалките, които позволяват да се седи полунатопен във водата.

През 2009 г. основните усилия бяха насочени към проучването на крайните зидове на банския комплекс от юг и от запад. Разкрит е югозападният му ъгъл, като впечатление правят изключително добре запазените зидове, като например южният е съхранен до 3,50 м височина. По северното му лице личат 14 реда железни гвоздеи, които придържат тубусите на стенното отопление.

Локализирана е и латрината на банята. Тя се намира в югозападната част на палестрата. Ширината ѝ е 7,10 м. Подът ѝ е покрит с тегули с размери 0,56 х 0,46 м, като от северната и от южната страна са разположени каменните улеи за вода (Обр. 1).

В северозападната част на банята продължи разкриването на голямо правоъгълно помещение с неизвестно засега предназначение. По диагонал то е пресечено от отводнителен канал, събиращ водите от топлите басейни. Той е разкопан на дължина около 15,50 м.

Проведени са значителни архитектурни и стратиграфски изследвания. Установено е, че термите заемат площ от 7500 м^2. Като се имат предвид досегашните данни, трябва да се каже, че строежът им е бил поетапен. Най-напред е издигната северната сграда. Това е настъпило по времето на император Хадриан (117 – 138). Южната част е строена по-късно, вероятно по времето на Антонин Пий (138 – 161). Тогава е направена и палестрата, която играе свързваща роля между северната и южната сграда. Поредното преустройство се отнася към времето на Северите, през първите 30 години на III в.

По своята големина и архитектура легионните терми далеч надхвърлят подобни постройки, известни от други военни лагери. Откритите през тази година два римско-дорийски капитела от типа с издължена канелирана шийка са потвърждение на казаното.

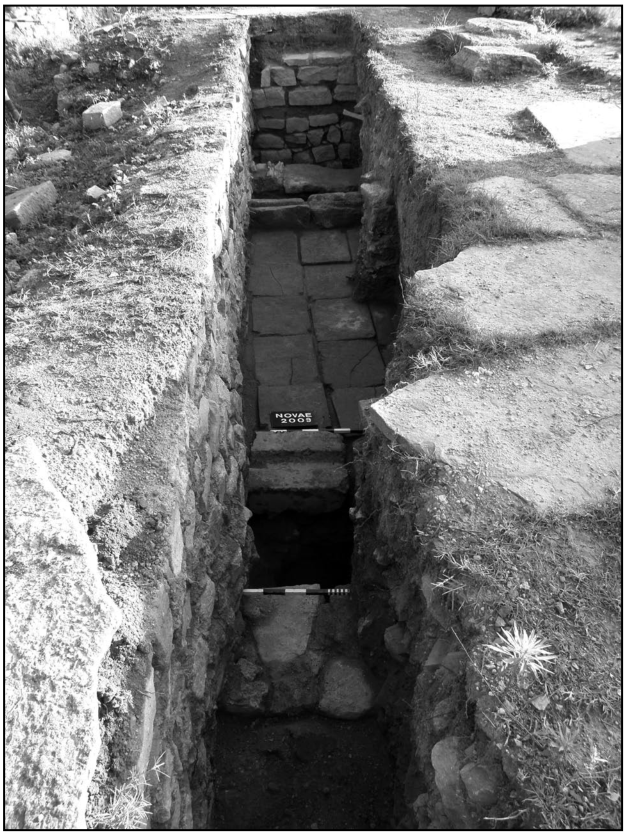

Обр. 1. Нове. Сектор Х. Латрината на легионните терми

№19. НОВЕ. РАЗКОПКИ НА СЕКТОР VIII А – СГРАДА *EXTRA MUROS*

Павлина Владкова

Проучената площ в сектора през сезон 2009 г. е около 60 м^2. Разкрити са помещения и части от такива в западната част от комплекса, принадлежащи към различните строителни периоди.

Помещение Б (Обр. 1). Размерите му са И – З – 4,20 м; С – Ю – 6,50 м. Субструкцията на зидовете е изградена от дялан и ломен камък на хоросанова спойка с примес от баластра. На места са използвани тухли за подравняване. Лицата са добре оформени, а емплектонът е от по-дребни камъни. Основите са разграничени чрез банкет с ширина 0,15 м и са вкопани 0,50 м в стерилния пласт. На места зидовете са запазени до 1,40 м – до нивото на пода на помещението, което е отопляванo с хипокауст. Колонките стъпват върху подложка с дебелина 0,60 – 0,70 м от ломени камъни и строителна керамика, неравномерно залети с хоросан. Те оформят правилни редове. Изградени са от тухли със страница 19-20 см и дебелина 9 см, на глинена спойка. Тухлите имат печати на I Италийски легион. При източния и западния зид колонките опират до стените, като най-високо запазената се състои от 7 тухли (височина 0,60 м). Подът на хипокауста в помещение Б е на ниво 47,54 м ВНМ.

Помещение Б1 (Обр. 1). Ситуирано е западно от помещение Б. Размери: И – З – 3,50 м; С – Ю – не са известни, но вероятно са еднакви с тези на описаното помещение (6,60 м). Градежът на стените не се различава от този на помещение Б. Колонките на хипокауста лежат върху дебел, грубо подравнен пласт строителна керамика и са изградени от кръгли тухли с диаметър 19 см и дебелина 9 см, с печати на I Италийски легион. Най-високо запазената колонка се състои от 8 тухли (височина 0,80 м), като спойката е от глина. При източната стена са разположени двойки колонки. Пластът във вътрешността на помещението е от разрушен покрив, под, кирпичени стени, строителна керамика и суспензура. Подът на хипокауста е на ниво 47,35 м ВНМ.

Помещение В (Обр. 2). Разположено е южно от помещения Б и Б1 и западно от помещение Б1. Има Г-образна форма, с разширение в северозападната част. Градежът на зидовете е от камъни в редове, подравнен с тухли. Вътрешните лица на стените са обмазани с хоросан с примес от баластра. Хипокаустът е изграден от тухли със страница 19,5 см и дебелина 8 см, с правоъгълни или в табула ансата печати на I Италийски легион. Колонките са запазени до височина 0,75-0,80 м. Подовата хоросанова замазка е фина, а към стените са оформени бордюри с височина 6-7 см. Дебелината на пода е 4 см, на суспензурата – 10 – 13 см, на бипедалните тухли – 6-7 см, а височината от горното ниво на пода на помещението до пода на хипокауста е 1 м.

До южното лице на северната и западното на източната стени се разкриха зидове от I строителен период, частично разградени. Върху тях стъпват колонки от хипокауста. Пластът между колонките е наситен с фрагменти строителна керамика, по-голямата част с печати в позитив на I Италийски легион в правоъгълна форма или в табула ансата. Върху два фрагмента печатът е LEGIITALI. Между колонките на хипокауста се откриха оловен слитък, оловен предмет, фрагменти от стъклен и от меден съд, железен гвоздей, цветни мазилки и две монети – на Макрин (217-218) и на Гордиан III (238 – 244), които дават най-ранната възможна дата на разрушаването на хипокауста – средата на III в.

Стилобат (Обр. 3). Върху подравненото с тухли чело на южния зид на помещение В са положени блокове с различна дължина (от 0,45 до 1,50 м), ширина 0,40 м и дебелина около 0,30 м. Дължината на разкрития стилобат е 19 м. Базите са с почти квадратна плинта с дължина на страницата 0,43-0,44 м и височина 0,30 – 0,40 м, а горната цилиндрична част е с височина 0,20 м и диаметър 0,36-0,37 м, колкото е долният диаметър на колоната. Интерколумното разстояние е от 2,20 до 2,30 м, като са открити леглата на 8 бази. Южно от стилобата са разкрити плочи от настилка с плитък улей в северната си част. Южните страници на блоковете на стилобата са скосени и върху тях лягат северните страници на плочите.

Настилката на вътрешния двор е положена върху ломени камъни, строителна керамика и хоросан, а пластът над нея

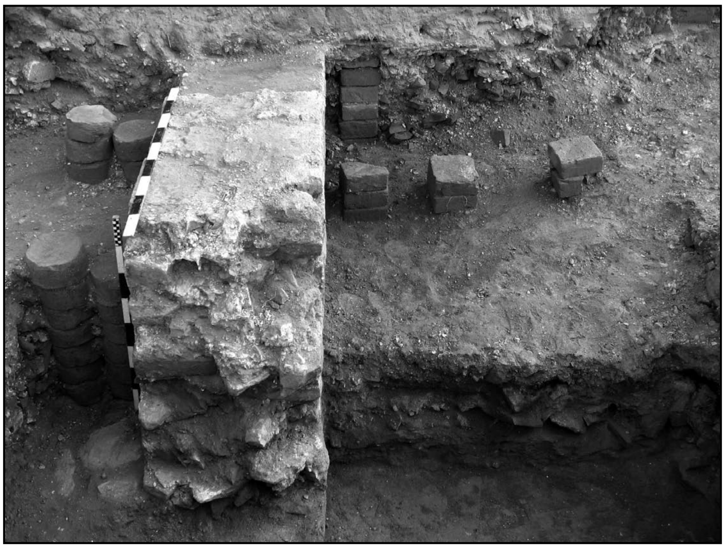

Обр. 1. Нове. Сектор VIIIA. Части от помещения Б и Б1 (поглед от юг)

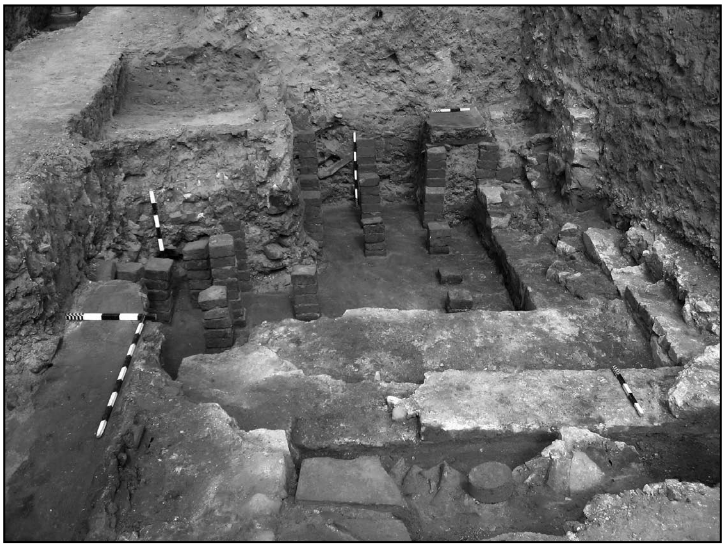

Обр. 2. Нове. Сектор VIIIA. Централната северна част на помещение В със запазени подови нива (поглед от изток)

Обр. 3. Нове. Сектор VIIIA. Южна част на помещение В и по-късният стилобат (поглед от запад)

е от сива горяла пепелява пръст. Северно от последната разкрита база се очерта югоизточен ъгъл на блок, принадлежащ на северен портик. Западно от стилобата, на 0,90 м под неговото ниво, се разкри южна страница на канал или водопровод, свързан с термите от I строителен период, който влиза под плоча от настилката.

Вътрешният двор е синхронен с басейна, разположен на 4 м южно от стилобата, с вътрешни размери 3,80х2 м. Стените са градени върху каменни основи и над тях следват редове от тухли с формат 27х12 см, по-голямата част от които с печати. Дъното на басейна е с хоросанова замазка и бордюри при стените.

От подравнителния пласт над стилобата и настилката произхождат три монети – от II–III в., на Тацит (275 - 276) и на Диоклетиан (284 - 305). През 2008 г. в същия пласт над басейна са намерени две монети – на Тацит и на Галиен (260 - 268). Те не противоречат на стратиграфските данни за изграждането и функционирането на вътрешния двор и потвърждават датата на разрушаването му – към 80-те години на III в.

През 2009 г. беше допълнен планът на комплекса през отделните строителни периоди. От най-ранния I период са зидовете в североизточната част на помещение В, което е част от термите. Началото на изграждане на тази сграда се отнася към началото на II в., а нейният край – около 80-те години на същия век, доказателство за което е тухла с печат на консула Марулус от 186 г. в колонка от хипокауст и липсата на данни за хиатус между двата периода.

През II строителен период, с начало след 186 г. и край – последните 20 години на III в., се разграничават две фази. Разкритите цялостно или частично помещения от западния сектор на комплекса принадлежат към него. Във всяко едно от тях са констатирани ремонти на хипокаустите или затварянето им, преграждания и стесняване на площта, но подовите нива не се променят. Най-значителното преустройство е изграждането на втория вътрешен двор. Причината за по-голямата част от промените може да бъде свързана с готските нашествия в средата на III в. Сградата е пострадала сериозно при варварските нападения към края на същия век или малко по-рано.

От III строителен период, датиран във времето между началото и последната четвърт на IV в., през 2009 г. са открити единствено следи от хоросанова замазка върху настилката на двора и части от една стена, която затваря помещение.

В западния сектор липсват данни за сгради, които принадлежат към IV строителен период, продължил до към 30-те години или средата на V в., като несъмнено неговия край се свързва с някое от многобройните хунски нашествия. В западна посока не се е развил и некрополът, свързан с готите на Теодерих Велики от последната четвърт на V в., нито пък има следи от градежи, синхронни на базиликата, функционирала от началото на VI до 70-те – 80-те години на същия век.

№20. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПЪТИЩАТА КЪМ ВОЕННИЯ ЛАГЕР НОВЕ

Евгения Генчева, Януш Рецлав

През 2009 г. бяха заложени три сондажа за уточняване на пътищата, водещи от и към римския военен лагер Нове. Главната цел беше установяването на трасето на Крайдунавския път. Изследванията бяха насочени към потвърждаване на хипотезата, че той минава по височините над брега на р. Дунав, за да се спести строежът на мостове над рекичките и деретата, които се вливат в реката. За целта предварително бяха обходени всички запазени калдъръмени пътища в околностите на гр. Свищов и направена преценка на евентуалните трасета. За извършване на сондажни проучвания бяха набелязани няколко от тях.

На първо място беше обходен участъкът от с. Ореш към с. Българско Сливово, тъй като това е най-вероятното трасе на Крайдунавския път, в случай че той е прокаран по височините. Там съществува стар калдъръмен път, изграден от ломени камъни с бордюр по края. Сред тях личат и базалтови камъни, донесени от района на Павликени. В м. Корея пътят беше прорязан с изкоп с дължина 6 м и дълбочина 1 м. В него не бяха забелязани следи от подложка или материали от римската епоха.

В м. Пчелинова могила, близо до с. Българско Сливово, беше разчистен още един отрязък от същия път. Характерът на настилката е същия като в първия случай и поради тази причина не беше заложен изкоп.

Следващият сондаж беше разположен над с. Вардим, в м. Старите лози, където личи стар път, който минава по билото на възвишението и е трасиран от осем могили, подредени в права линия. Оттук върви старият път от гр. Свищов за с. Караманово. Той е без настилка, силно трамбован. Сондажът, заложен в полите на втората по ред могила от запад на изток, го пресича с изкоп с дължина 8,40 м и ширина 0,80 м. Достигнатата дълбочина е 1,10 м. На това място не бяха открити никакви следи от по-ранен път. Пръстта е стерилна, без никакви вкопавания. По всяка вероятност, ако е преминавал оттам, римският път трябва да се търси по-встрани от черния и по-встрани от могилите.

№21. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРИМАМИУМ, ОБЩИНА ИВАНОВО

Върбин Върбанов, Деян Драгоев, Никола Русев, Методи Димитров

Разкопките в Тримамиум през 2009 г. се проведоха на два етапа: от 01.06 до 30.06.2009 г. и от 11.07 до 04.08.2009 г.

Сондаж А включва квадрати I А – I В, I 1 – I 3 и II 1 – II 3, или общо 225 м^2. През 2009 г. е завършено проучването на сграда А и част от сграда В. Разкрити са зидове от по-ранна сграда, означена като Е и 12 ями от античността и средновековието, а също и съд-хранилище и пещ от средновековния период.

Римско ниво (II–III в.). Към него се отнасят сгради В и Е и две ями, означени с № 6 и 9. През 2009 г. се разкри южния ъгъл на сграда В. Установи се, че първоначално тя има най-малко три помещения. През III в. средното и южно помещение на сградата са съединени и е монтирана стенна хипокаустна отоплителна инсталация (Обр.1). В края на века тя е изоставена и запълнена със сбита жълта пръст, в която е открита част от монетна находка – 19 монети с *terminus post quem* 283 г. Освен монетите, в запълнителя са открити фрагменти от тухли и тегули с печати на cohors I Bracaraugustanorum и на I Италийски легион и седем тубули.

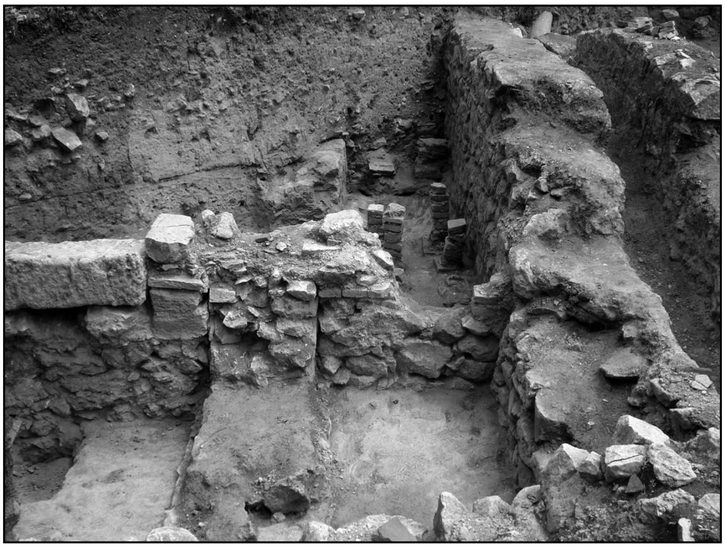

Обр. 1. Тримамиум, сондаж А. Сграда с хипокауст

Непосредствено северно от втория преграден зид на сграда В е разчистена част от паднала покривна конструкция и подовото ниво от периода преди монтирането на хипокауста. Открити са фрагменти от тегули с печати на cohors I Bracaraugustanorum и тухли на I Италийски легион. Във вътрешността на сградата е открити находка от над 300 железни стрели.

Яма №6 е позиционирана в кв. II 3. Според находките тя датира най-общо от III в. Яма №9 е позиционирана под средновековен съд-хранилище, в квадрат II 2. Датировката ѝ е през периода втората половина на II – първата половина на III в.

Късноримско и късноантично ниво (IV–VI в.). Към късноримското и късноантично ниво се отнасят сграда А и последния етап от преизползването на сграда В, а също и ями с номера 4, 5, 8, 10, 11 и 12. Сграда А е построена през IV в. и е преизползвана през VI в. При разкритата ЮИ стена ясно личи етап от надграждането ѝ от VI в. Сграда В е използвана през IV в., но е възможно да е преизползвана и през VI в. През V в. тя не е обитавана.

Ями №4 и 8 са датирани през периода V – VI в. Яма №5 се отнася към средата/втората половина на V в. Яма №10 е вероятно септична и се отнася към IV в. Яма №11 е проучена частично, отнася се към IV – VI в. Яма №12 е с неясни диаметър и форма. В нея няма открити датиращи материали. Към последната фаза на късната античност се отнася и открития варник, разрушен частично от яма №1.

Средновековно ниво (X – XIV в.). Средновековните пластове са най-компрометираните в крепостта Тримамиум. Въпреки това е установено, че тя е обитавана инцидентно и преди IX в., но по-интензивно през X – XI и XII – XIV в. В средновековните пластове са открити голямо количество керамика и монети. В квадрат II 1 и I 1 е разчистено тухлено подово ниво и огнище от средновековно жилище. Към периода XII – XIV в. се отнасят ями №1, 2, 3, вероятно яма №7 и съд-хранилище, вкопан в по-ранно средновековно ниво и изпечен на място. Находките и керамиката, открити в него, позволяват датирането му в рамките на периода XII – XIV в. Под средновековното огнище в квадрат II 1 – I 1 е позиционирана каменна пещ, вкопана в льосовото ниво. По откритите в нея материали тя се отнася към периода X – XI в.

Сондаж В. През 2009 г. беше заложен сондаж в най-високата част на предполагаемото трасе на крепостната стена, в югоизточната част на укреплението, в непосредствена близост до вече съществуващия от предходните сезони сондаж А.

В хода на проучването се разкриха малки участъци от три различни по хронология крепостни стени, с приблизително една и съща ориентация – югозапад-североизток (Обр. 2). Хронологически най-късната е изградена от полуобработени камъни при подчертан стремеж към лицева зидария. Фугите са обмазани с бял хоросан. Емплектонът е от дребни ломени камъни, споени с бял, ронлив хоросан. Широчината на стената е 2,25 м. Изградена е без допълнително фундиране, непосредствено върху по-ранна крепостна стена. От външната страна на стената е налице едностъпален отстъп с широчина от 0,90 до 1,10 м. Състои се от два реда камъни с добре оформено външно лице, стъпващи върху нивелиращ деструкциите от по-ранната стена пласт льос. Датата на нейното изграждане и функциониране попада в непрецизираните на този етап от проучването хронологически рамки XI – XII в.

Втората крепостна стена е със същата ориентация, но с отклонение от 3-4° на северозапад. Изградена е в *opus incertum*. Запазени са до пет реда от вътрешното лице. Спойката е бял хоросан. Широчината на стената не може да се проследи, поради застъпването ѝ от средновековната. Стената не е фундирана, а ляга върху пласт хоросан, положен върху деструкции от по-ранна крепостна стена. Сигурен *terminus post quem* за изграждането ѝ предоставя открития нумизматичен материал, според който това са годините след 585 г.

Третата и най-ранна крепостна стена е засвидетелствана в ограничен сектор, заключен между разкритата средновековна църква и късноантичната стена. Изградена е от добре обработени каменни блокове с ясно изразен лицев градеж. Спойката е бял хоросан. В суперструкция е запазена на височина 2 м. В стената ясно се очертава страница на вход, вероятно вход на кула или потерна. Стратиграфски тя би могла да се отнесе към края на III или IV в. и да се свърже с крепостта, в която според „Списъка на служебните рангове” са настанени „войници Константинови”. Като се има предвид, че името на Тримамиум не фигурира сред възстановените крепости от император Юстиниан I, изброени в съчинението на Прокопий „За строежите”, може да се предположи, че крепостната му стена е била в изправност, поради което не са предприемани мерки по възстановяването.

В северната част на сондажа се разкри северозападния ъгъл на сграда, долепена до крепостната стена. В субструкция стените са изградени от ломени камъни на калова спойка, а във височина с кирпич. Функционирането на сградата се отнася от началото до средата на V в.

В непосредствена близост до ъгъла на тази сграда се проучиха две ями. По-ранната (яма №2) е запълнена с вторично горели тегули и отухлен кирпич. В запълнителя ѝ се откри фрагментирана керамика, представена от форми, характерни за IV–V в., керамична лампа и две дребнономинални монети, отсечени съответно през 383 – 395 г. и 408 – 421 г. Втората яма е частично вкопана в яма №2. В запълнителя ѝ се откриха фрагменти от гърнета, амфорна тара и пентанумиум на Юстин I, датиращи функционирането ѝ през първата половина на VI в.

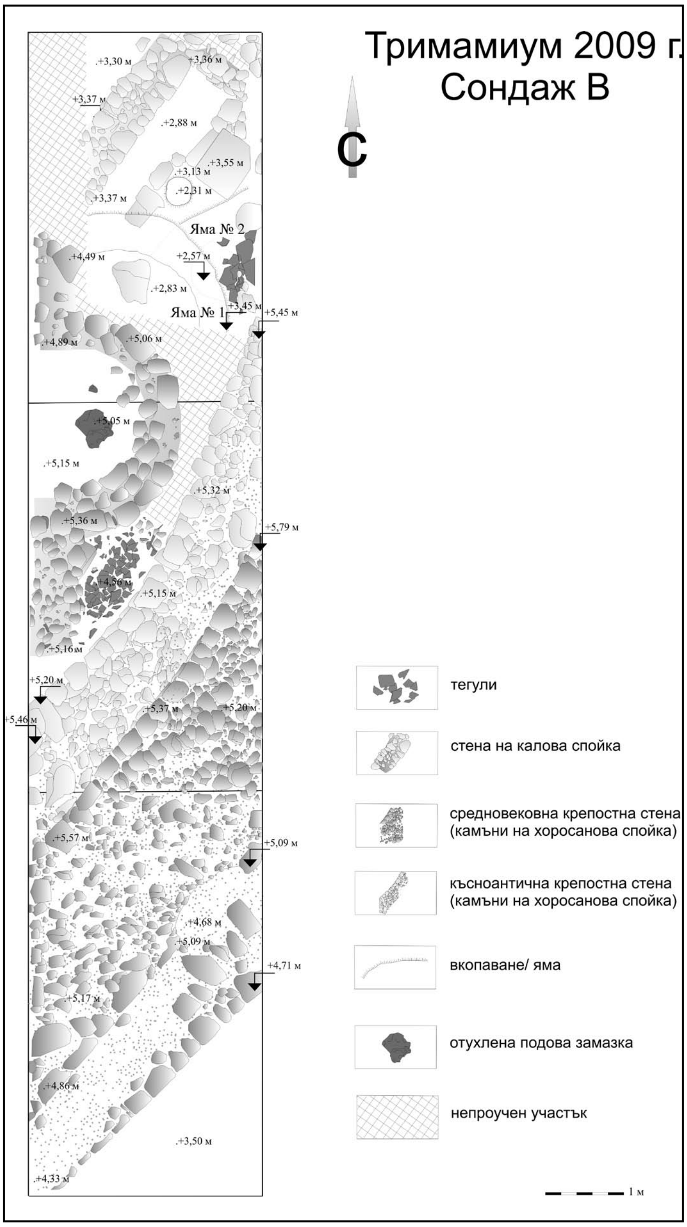
Тримамиум 2009 г.
Сондаж В
С
+3,30 м
+3,36 м
+3,37 м
+2,88 м
+3,55 м
+3,13 м
+2,31 м
+3,37 м
Яма № 2
+4,49 м
+2,57 м
+2,83 м
+3,45 м
Яма № 1
+5,45 м
+4,89 м
+5,06 м
+5,05 м
+5,15 м
+5,32 м
+5,36 м
+5,79 м
+4,56 м
+5,15 м
+5,16 м
+5,20 м
+5,37 м
+5,20 м
+5,46 м
+5,57 м
+5,09 м
+4,68 м
+5,09 м
+4,71 м
+5,17 м
+4,86 м
+3,50 м
+4,33 м
тегули
стена на калова спойка
средновековна крепостна стена (камъни на хоросанова спойка)
късноантична крепостна стена (камъни на хоросанова спойка)
вкопаване/ яма
отухлена подова замазка
непроучен участък
1 м

Обр. 2. Тримамиум, сондаж В. План на разкритите структури

В участъка В/1 се разкри малък участък от подово ниво на жилище от VI в., което е във функционална връзка с яма №1. Жилището е асинхронно на крепостната стена от последната четвърт на VI в., което е довод за функционирането на ранната крепостна стена до първата половина на VI в.

Хронологически най-късната разкрита структура в сондаж В е апсидата на средновековна църква, изградена от ломени камъни на калова спойка. На базата на откритата непосредствено източно от апсидата латинска имитационна скифата изграждането и функционирането на храма се отнася към началото или първата половина на XIII в.

№22. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев

Обр. 1. Сексагинта Приста – проучена площ през 2009 г.

Археологическите разкопки се проведоха в периода 01.09 – 23.10.2009 г. (с прекъсвания) и бяха финансирани от РИМ – Русе. Проучванията бяха съсредоточени в „светилището на знамената” на принципиите на Сексагинта Приста, където е запазено тухлено подово ниво от IV век и ненарушени структури от поранни епохи. Изцяло са проучени около 25 м^2 (Обр. 1).

Общо за сезон 2009 г. са открити 3391 фрагмента керамика, от които 1927 се отнасят към тракийския, 1455 към римския и късноримски, 3 към средновековния (X – XI век) и 6 към късноосманския период (XIX в.). Открити са и 25 монети от периода I – IV в.: един изтрит ас от I в., 6 от първата половина на III в., 13 от последната четвърт на III в., 4 от първата половина на IV в. и една неопределима.

Тракийски период. През 2009 г. са изследвани 10 ями (означени с номера от 75 до 82 А), в квадрати Г’ 2, Г’ 3, II’ 2 и II’ 3. Дълбочината им (от предполагаемото тракийско ходово ниво) е от -1,30/-1,50 м до -3,28 м от репер, а диаметрите им, при льосовото ниво, са от 0,90 м до 1,70 м. Интересна е формата на яма №78, дъното на която е на -2,79 м от репер, с диаметър при льоса 1,50 м. В нея е вкопана друга яма, с диаметър около 0,70 м, която се разширява надолу в льоса и при дъното диаметърът ѝ е вече 1,44 м. В яма №78, на различни нива, в пласт пепел, са открити дъно от гърне и гърне без устийния ръб.

В проучваната площ, в ненарушения тракийски пласт не са открити други структури освен ями. Пълнежът им е подобен на този на проучените през предните сезони. Открити са 30 кремъка, 39 камъка варовик, 103 фрагмента обмазка, 28 фрагмента от питос и 1927 фрагмента керамика. От нея 1112 фрагмента са открити във вкопаните в льоса ями, 555 – в ненарушеното тракийско ниво над льоса и 125 – в римските нива. Съотношението на керамиката, работена на ръка, и тази на колело е малко повече от 2:1.

Датировката на откритите керамика и находки е в рамките на II в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Важна за датировката на целия комплекс е откритата фибула, производна от типа Aucissa, датирана от 20 до 60 – 80 г. сл. Хр. (тип 14а по Генчева 2004, 39-40). Други датиращи находки са анепиграфен печат и фрагменти от имитации на мегарски чаши с релеф. Интерес предизвиква и откриването на фрагменти графитна керамика.

Римски и късноримски период. След демонтирането на запазения тухлен под в „светилището на знамената” на принципиите на кастела Сексагинта Приста се установи, че той е нарушен от яма, означена с №1. В пълнежа ѝ са открити само нехарактерни фрагменти късноантична керамика и затова може да се заключи, че ямата е изкопана след началото на V в., когато принципиите преустановяват функциите си. В останалата площ са регистрирани още две ями (означени с номера 2 и 3), запечатани от подовото ниво в „светилището на знамената”. Те са добре датирани по откритите в тях монети и находки. В яма №2 са открити осем монети, като последната е на Диоклетиан, емисия 292 г. В яма №3 са открити три монети, като последната е на Максимиан Херкулий, емисия 293 г. Ямата частично разрушава друга римска яма, означена с №4. По откритата там керамика тя може да се датира най-общо в III век.

Освен римските ями, в проучваната площ са зачистени няколко петна с концентрация на отухлена глина, пепел, въглечета, камъни и кости. В техния контекст са открити фрагмент от мраморна оброчна плочка и девет монети, най-късната от които е на Максимиан Херкулий, емисия 285-286 г. На ниво -1,00 м от репер, в квадрат II' 2/I' 2, е зачистена *in situ* четириъгълна база за колона, която е свързана с храма на Аполон.

Важни за хронологията на принципиите са откритите три монети от IV в. между тухленото и хоросановото подово ниво и една, открита в хоросановото. Те позволяват да се датира изграждането на принципиите (и въобще на късноримския кастел Сексагинта Приста) по времето на Константин Велики. Достигналото до нас тухлено подово ниво обаче е от ремонт, направен между двете готски войни на император Валенс.

Късноосмански период. Към този период се отнася вкопаване в кв. II 2, което е с площ по-малко от 2 м^2 и стига до ниво -0,70 м от репер. Находките са характерни за XIX в. Сред тях са открити и три керамични фрагмента от периода X – XI в.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I век пр. н. е. до VII в. на н. е. Велико Търново, 2004.

№23. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. ДОЛАП БОАЗ/КАЛЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВАЛЕНИК, РУСЕНСКА ОБЛАСТ

Деян Драгоев

През 2009 г. продължи археологическото проучване на късноантичната крепост в м. Долап боаз в землището на с. Сваленик. Разкопките бяха проведени с финансиране от страна на РИМ – Русе и подкрепата на Община Иваново. И през тази година участие в проучването взеха представители на ИМ – Попово, студенти от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий” и РУ „Ангел Кънчев”. Научен консултант на проучванията беше С. Торбатов (НАИМ-БАН). Геофизическите заснемания бяха осъществени от А. Каменаров. Остеологичният материал беше обработен от Л. Нинов (НАИМ – БАН).

В месеците, предхождащи археологическото проучване, беше извършено цялостно геофизическо заснемане на обекта и характерните профили на терена (Обр. 1). Обектът беше привързан към единна план-квадратна мрежа. Номерацията на квадратите е с латински букви във възходящ ред от север на юг и с арабски цифри от запад на изток.

Основната цел на проучването през 2009 г. беше да се добие по-цялостна представа за характера и вида на укрепителната система на обекта. За постигането ѝ, работата се концентрира в квадрати с номера K/21, K/22, K/23, L/21, L/22 и L/23, ситуирани в най-високата, южна част на укреплението, върху предполагаемото трасе на крепостната стена и прилежащата ѝ територия. Работата продължи до пълно изчерпване на почвения пласт.

Отчетливо се разграничават два строителни периода (Обр. 2). Първият попада в хронологическата рамка от средата на IV в. до последната четвърт на IV в. Към този период се отнася изграждането на укрепителната система на обекта. Проследиха се 14 м от вътрешното лице и близо 4 м от външното лице на южната крепостна стена. Поради естествената защитеност на терена, широчината на стената е 1,30-1,40 м. Фундирана е директно върху предварително разчистената за целта ма-

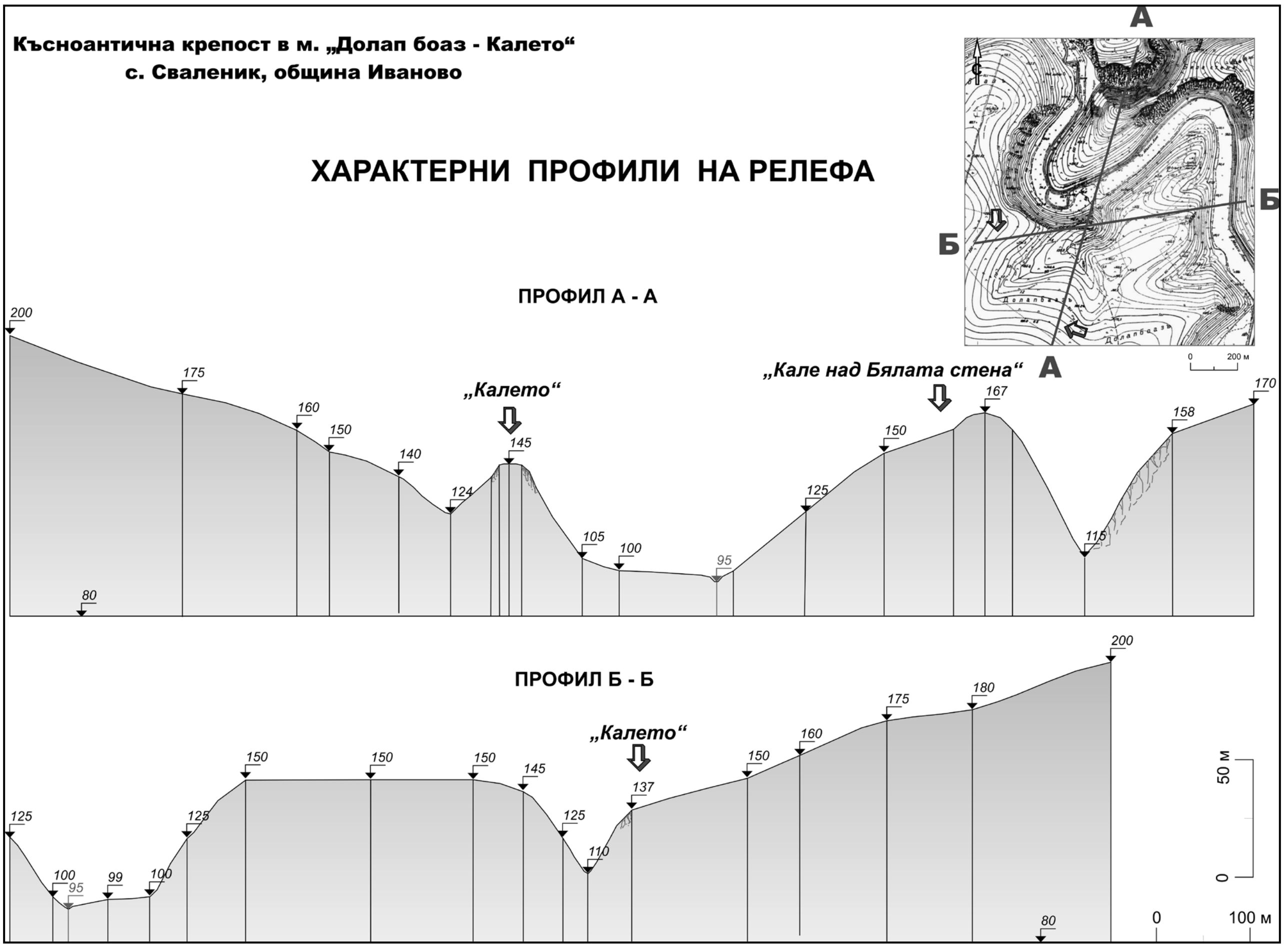
Късноантична крепост в м. „Долап боаз - Калето“
с. Сваленик, община Иваново
ХАРАКТЕРНИ ПРОФИЛИ НА РЕЛЕФА
ПРОФИЛ А - А
200
175
160
150
140
124
„Калето“
145
105
100
95
80
125
150
„Кале над Бялата стена“
167
115
158
170
ПРОФИЛ Б - Б
125
100
95
99
100
125
150
150
150
145
125
110
„Калето“
137
150
160
175
180
200
80
50 м
0
0
100 м
А
А
Б
Б
0
200 м

Обр. 1. Сваленик, Русенско. Местоположение и топографски профили

терикова скала. Изградена е в *opus vittatum* от дребни и средни по големина каменни блокове, при подчертан стремеж към лицева зидария. Спойката е бял хоросан, примесен на места със счукана строителна керамика. Липсват видимо разграничими суб- и суперструкция. Стената е запазена до четири реда от вътрешното и един ред от външното й лице. Пластът с деструкциите от стената е запазен на ниво с около 0,40-0,50 м по-високо от нея. Непосредствено северно от крепостната стена е налице естествено пропадане на материковата скала, запълнено с плътен блокаж от ломени камъни, в който се откриха фрагменти от провинциално-римска керамика, характерна за периода II-III в., вероятно произхождаща от неукрепеното селище, локализирано в подножието на крепостта. През 2009 г. не бяха разкрити структури, индикиращи за наличието на вътрешно застрояване през първия строителен период, извън проучената през предходните години голяма сграда в източната част на укреплението.

В чимовия пласт, в северната част на кв. К/22, на дълбочина 0,10 м от повърхността (ниво +3,32 м от репер) се откри колективна находка от 18 късноримски дребнономинални монети с най-късна по хронология монета на император Валентиниан I, отсечена в периода 367-375 г. По този си показател тя е напълно сходна с находката, открита през 2008 г. Макар да не е обвързана с конкретна археологическа структура, находката се явява достатъчно обективен маркер за катаклизъм, сполетял крепостта през последната четвърт на IV в.

Вторият строителен период се отнася в непрецизираните на този етап от проучването хронологически рамки от края на V-VI в. Характеризира се със значително преустройство на вътрешната планировка на крепостта. Укрепената площ е плътно застроена със сгради, чиито стени в основата си са изградени от ломени камъни, споени с калов разтвор, а във височина – с кирпич. По останките от такива зидове в проучените квадрати могат да бъдат идентифицирани три сгради, принадлежащи към втория строителен период на укреплението, без обаче да се изключва и възможността разкритите структури да се отнасят към една по-голяма, верижна сграда, долепена до крепостната

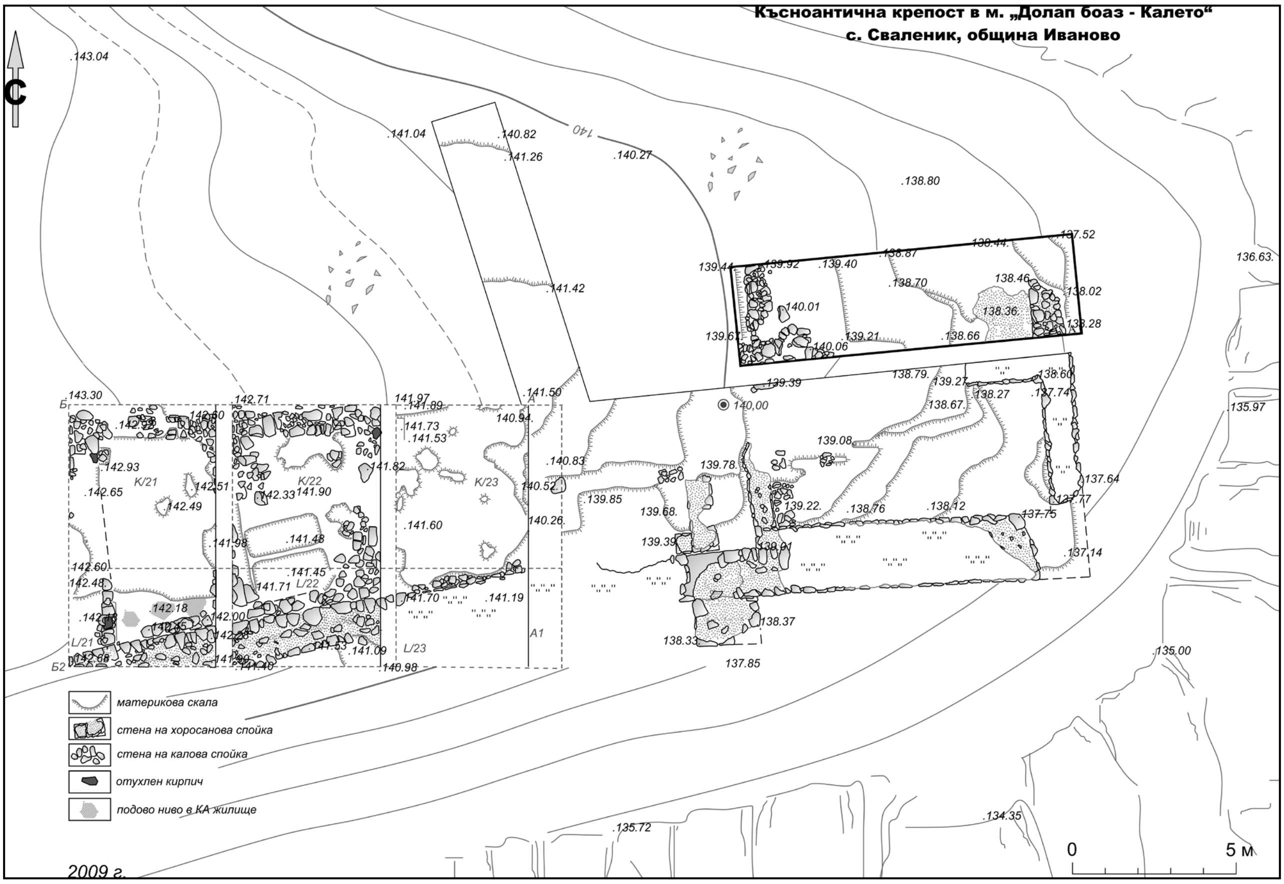
Късноантична крепост в м. „Долап боаз - Калето“
с. Сваленик, община Иваново
С
К/21
К/22
К/23
L/21
L/22
L/23
A1
Б2
материкова скала
стена на хоросанова спойка
стена на калова спойка
отухлен кирпич
подово ниво в КА жилище
0
5 м
2009 г.

Обр. 2. Сваленик, Русенско. План на разкритите структури

стена, а засвидетелстваните на терена изсечени в материковата скалата ъгли да маркират отделни помещения в нея.

Условен *terminus post quem* за изграждането на тази сграда/сгради се явяват три дребнономинални монети от V в., най-късната от които на император Теодосий II, с период на отсичане 425-450 г., открити в каловата спойка на стените им. В почти всички проучвани квадрати беше регистрирано запазено подово ниво, оформено посредством изсичане и подравняване на материковата скала, и запълване на естествените пропадания на терена с пласт ломени камъни и трамбована пръст. Унищожението на сградата е предизвикано от силен пожар. Добър хронологически репер за унищожението на сградата/сградите, а вероятно и на самото укрепление някъде към края на VI в. се явяват откриваните върху подовото ниво горели железни и бронзови фибули с подвито краче и псеведонавивки, елементи от коланни гарнитури и монети. На тази датировка кореспондира и откритият керамичен материал, включващ форми, характерни за втората половина на VI в.

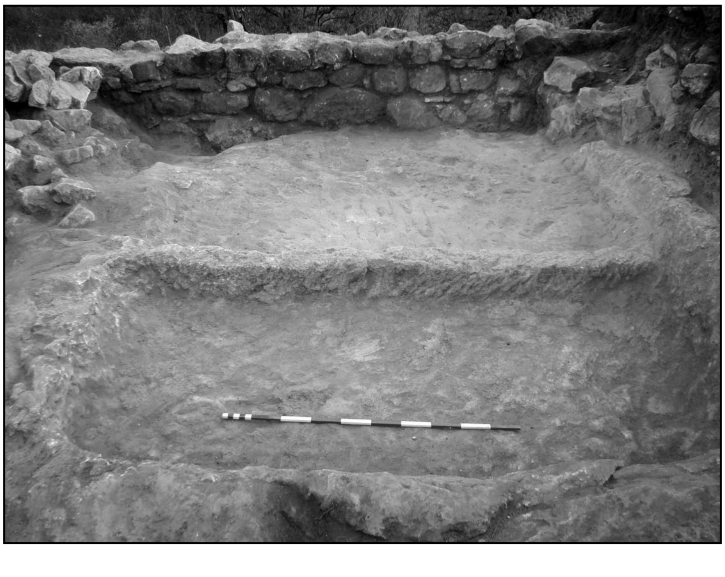

Обр. 3. Сваленик, Русенско. Изсечено в материковата скала съоръжение

С втория строителен период на укреплението се свързва и разкритото след отнемането на пласта с деструкции от южната крепостна стена, изсечено в материковата скала съоръжение в квадрати К/22 и L/22 (Обр. 3). То е с неправилна правоъгълна форма и размери 2,30 х

0,80/0,90 м. Посредством оформено в скалата ребро с широчина 0,15 м е разделено от второ такова, с неясни размери, поради естественото пропадане на скалата в южна посока. Вероятно достига до южната стена на сградата, долепена до крепостната стена. Запълнителят на това съоръжение представлява отухлена пръст, в която се откриват множество фрагменти керамика, представена от характерни за VI в. форми на гърнета, амфори и капаци. В запълнителя се откри и горяла бронзова фибула с подвито краче и псевдонавивки, явяваща се условен *terminus post quem* за запълването на съоръжението. Въпросът с неговата функционална принадлежност на този етап от проучването е трудно разрешим. При все това, имайки предвид откритите фрагменти шлака, множество брусове, носещи белезите на продължителна употреба, би могло да се допусне, че съоръжението е с производствен характер, свързан с добиването и обработката на метали.

№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА, ОБЕКТ „СЕВЕРНА КРЕПОСТНА СТЕНА” В ГР. ТУТРАКАН

Емил Петков

Спасителните археологически разкопки в Тутракан се наложиха във връзка с проект за изграждането на крайдунавски парк в града. Обектът е частично проучен при спасителни и редовни археологически разкопки през 1989 – 1997 г. Разкопките се проведоха през периода от 29.07 до 09.12.2009 г. Първоначално бяха заложени 3 сондажни участъка с оглед максимално точното фиксиране на трасето на куртината между кули 1 и 2.

Сондажните участъци 1 и 2 са разположени в посока изток – запад и успоредно на разкрита част от крепостната стена западно от кула 1. При сондаж 1 първо бе снет горния пласт, състоящ се от асфалтова алея. Материалите под нея са от късната античност. В него са вкопани и ями от XVIII – XX в.

В сондаж 2 на ниво 23,80 м се разкри суперструкция на масивен каменен зид, изграден на хоросанова спойка. Ориентацията на зида е в посока север – юг и азимут от 330°. Зидът в долния край на суперструкцията е с широчина от 180 см. Във височина има стъпало, което намалява ширината до 160 см. Зидът е долепен е на фуга до куртината и продължава на юг в извън площта на проучвания участък. Изграден е по-късно от крепостната стена, която е от периода 294 – 298 г. Той вероятно датира от втората четвърт на IV в.

В северния профил на сондаж 2 в се разкри потерна в крепостната стена. За проучването от северната страна на куртината бе разположен сондаж 3. Това е втора потерна, открита в крепостната стена на Трансмариска. Тя е с ширина 272 см. Подът ѝ е на ниво 22,33м и на височина от 40 см от банкета на субструкция на куртината. Той в по-голямата си част е настлан от големи каменни плочи с размери 100 на 30 – 70 см. Страниците ѝ са изградени от големи добре обработени каменни блокове. Северната и южна фасада са конструирани от рустицирани квадри с блокаж. В северния ѝ край при прага са запазени кръглите дупки от осите на врата. През прага има и издълбан улей за оттичане на дъждовната вода.

По-късно подът на потерната е повдигнат на ниво 21,05 м. Върху него са положени масивни каменни блокове без спойка и пространството между тях е запълнено с хоросанови рушевини, баластра и земна маса. Повдигането на нивото се отнася към началото на IV в.

С цел по нататъшно разриване на трасето на крепостната стена в западна посока е заложен сондаж 4. Разположен е точно на ската на бившата надзаливна тераса на терена. При неговото разкопаване се попадна на материали свързани строителни дейности и други рушевини от XIX-XX век. Запазената част на суперструкцията на крепостната стена в сондаж 4 е на дълбочина 19,80 м.

В резултат на археологическото проучване е изцяло разкрито голяма част от трасето на куртината, заключена между кули 1 и 2. Открита е и втора потерна на кастела, както и масивен зид, долепен на фуга до куртината.

№25. ЮЖНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ДУРОСТОРУМ-ДРЪСТЪР-СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Николай Руссев, Денислав Денев,
Светлана Иванова, Стоян Михайлов

Продължи проучването на южната крепостна стена в НААР Дуросторум-Дръстър-Силистра, сектор Изток, започнало през 2007 г. (Атанасов и др. 2008, 253 – 256; Атанасов и др. 2009, 433 – 435). Бяха разкрити източното лице на триъгълната кула/бастион №6, петоъгълната кула №7 и стената между тях. Градежът им е с три реда големи, обработени варовикови квадри, като първият ред от суперструкцията е оформен като цокъл. Над квадрите лицевият градеж е тухлен, като на места е запазен до 18 реда. Квадрите и тухлите са споени с розов хоросан. Вътрешността между двете лица е запълнена с емплектон от средни и дребни ломени камъни на хоросан с едро счукана тухла.

Проучванията започнаха със сондаж върху демонтираната в ново време стена между триъгълната кула/бастион №2 и източната бадемовидна кула на южната порта. Установи се, че и камъните от субструкцията на тази стена за извлечени. На места е запазен само първия ред дребни камъни на основата, положени върху здравия льос.

Кула №6. Част от западното лице на кула/бастион №6 е проучено през 2008 г. (Атанасов и др. 2009, 433 – 435) През 2009 г. бе разкрита цялата му дължина – 3,76 м. Източното лице на кулата е с дължина 3,82 м, а ширината в основата й е 4,20 м. В суперструкция са запазени два реда квадри. Сметна яма от османската епоха е унищожила последните блокове от източното лице на кулата и емплектона.

Куртината между кули №6 и №7. Куртината между кули №6 и №7 е с дължина 12 м. Дебелината й е 3,60 м. Тя е силно разрушена. Все пак при северното лице на куртината са запазени и части от тухления градеж над квадрите (до 9 реда).

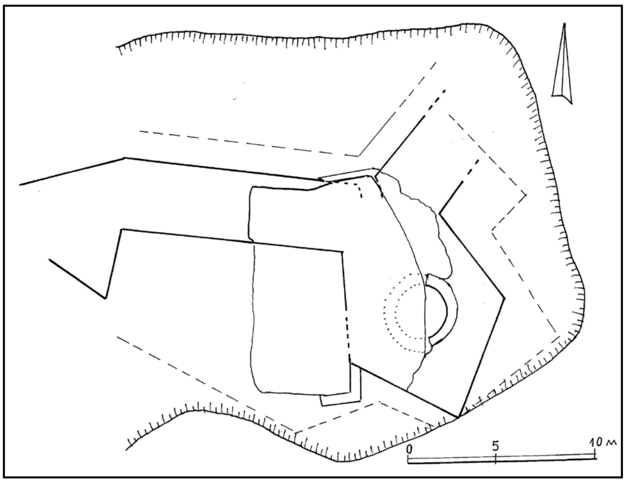

Обр. 1. Дуросторум. Петоъгълна кула №7 и куртината на стената между кули №6 и №7 – план

Северното лице на куртината при кула №7 и източно от нея е запазено в три реда големи квадри и 8 реда тухли над тях, споени с бял хоросан. Разкритата й дължина е 2,60 м. В нея е преупотребен по-ранен латински надпис. Непосредствено до вътрешната й страна попаднахме на гроб с ориентация изток-запад. Липсва инвентар. Това е четвъртият гроб от вътрешната страна на стената и вероятно принадлежи на известния некропол от XIV в. (Ангелова 1993, 59 – 103)

От южното лице на стената източно от кула №6 са запазени в суперструкция два или три реда каменни блокове. На места е запазен и тухленият градеж (до 7 реда). При разкритото турско жилище стената е запазена само в субструкция (ломени и полуобработени варовикови камъни, споени с бял хоросан).

Обр. 2. Дуросторум. Петоъгълна кула №7 и куртината на стената между кули №6 и №7

До южното лице на куртината, на 2,20 м от кула №6 е разкрито помещение от османската епоха с градеж от камъни на кална спойка. Размерите му са 3,07 х 1,90 м. Материалът в него е битова керамика от XVII – XIX в. Източно от него цялото южно лице на крепостната стена е разрушено, емплектонът е отстранен и е изградено друго по-голямо помещение (6,34 х 3,83 м). Материалите в него са от XVIII-XIX в. – битова керамика, керемиди и опожарени греди от покривната конструкция.

Кула №7. Разстоянието между кула №6 и кула №7 е 12,10 м. От източното лице на петоъгълна кула №7 са запазени в суперструкция два реда големи, обработени квадри. Югоизточната страна на кулата е с дължината 6,40 м, а североизточната – 5,78 м. Дебелината на стената й е 2,80 м. От запад тя е запазена в два реда каменни блокове само при върха. Останалата й част е разрушена и се установява в субструкция. Югозападната страна на кулата е 5,79 м, а северозападната – 6,08 м. От вътрешния кръг на кулата с диаметър 2,80 м е запазена само източната половина в един ред квадри. Във вътрешността на кулата попаднахме на септична яма с диаметър 0,90 м. Друга, по-голяма яма с диаметър 1,60 м прорязва югозападното лице на кулата. При ъгъла между югозападното и западното лице на кулата попадаме на зид от обработени и полуобработени квадри, споени с кал. Този зид рамкира в южна посока голямата сграда от XIX в., при чието е демонтирана куртината между кули №6 и №7.

На югозапад от кула №6 беше проучена пещ, изградена от тухлени фрагменти, измазани с глина. Ширината и е 1,07 м, а височината – 0,45 м. Насипът във вътрешността й съдържа фрагментирана строителна и битова керамика от XVII – XIX в.

През 2009 г. са открити общо 50 монети: Септимий Север (193 – 211) – 1 бр.; Константин I (306 – 337) – 2 бр.; римски от III в. – 2 бр.; римски от III-IV в. – 2 бр.; римски от IV в. – 4 бр.; римски от V в. – 4 бр.; анонимни фолиси клас А, А1, А3, В, D и I (X – XI в.) – 11 бр.; Никифор III (1078 – 1081) – 1 бр.; българска от XIII в. – 1 бр.; Иван Александър (1331 – 1371) – 1 бр.; латинска имитация от XIII в. – 1 бр.; турска или татарска от XIV в. – 1 бр.; западноевропейска от XV-XVI в. – 1 бр.; турска от XVIII-XIX в. – 1 бр.; неопределими – 17 бр.

Проученият досега участък от южната крепостна стена е с дължина около 100 м. Той включва част от южната порта на крепостта, три малки триъгълни кули/бастиони и три по-големи петоъгълни кули, и дава възможност за определени изводи относно фортификацията на Дуросторум-Дръстър-Силистра.

Според отчетливата вертикална стратиграфия кастелът е построен през VI в. Той е с полигонална или трапецовидна форма. Максималният му размер по линията север – юг е около 250 м. Дължината му край речния бряг е около 350 м, като стената тук следва конфигурацията на брега. От северозападния му ъгъл започва система без аналог във фортификационното строителство, включваща ритмично повтарящи се петоъгълни и малки триъгълни кули през около 12 м. Куртината е дебела около 3,60 м, с фундамент 2,90 – 3 м, който обикновено достига до здравия льос. В суперструкция първите три-четири реда са от големи обработени квадри, вкл. сполии. Над тях лицевият градеж е с тухли на червен хоросан. Засега са установени две порти, които са функционирали и през средновековието. Едната (централната ?), частично проучена през 2008 г., е при югозападния ъгъл. Тя е защитена от две издължени елипсовидни (бадемовидни) кули. Въз основа на анализа на всички налични данни може да се твърди, че построения през VI в. (вероятно при Юстиниан I) кастел е възстановен в приблизително първоначалния си вид при българските ханове около началото на IX в. Без особени промени в плана, но периодично преправян, той играе роля на цитадела на средновековния и османския до 1810 г., когато е разрушен от артилерията на ген. Кутузов и княз Багратион (Атанасов, 2009, 246 – 248).

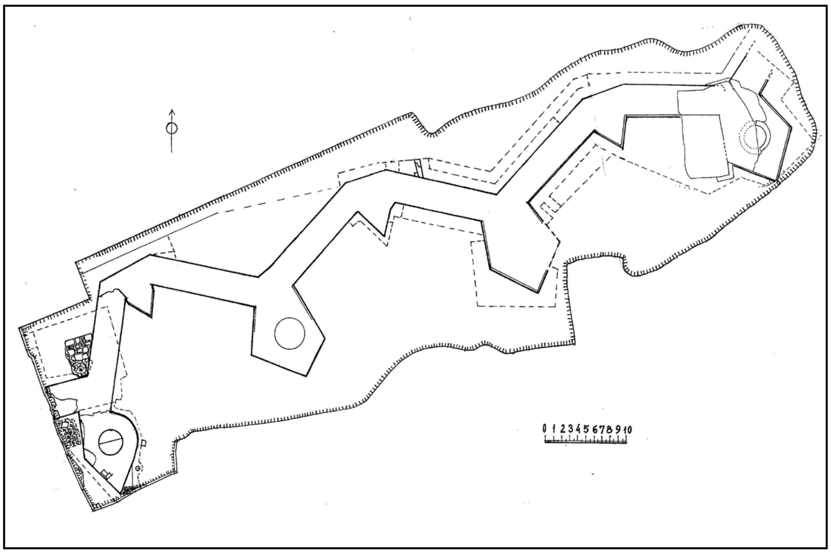

Обр. 3. Дуросторум. Южната крепостна стена на Дурусторум-Дръстър-Силистра, проучена през 2007 – 2009 г. – общ план

Литература

Ангелова 1993: Ст. Ангелова. Средновековен некропол край южната стена на Дръстър (Силистра). – Годишник на Софийския университет, Исторически факултет, 86, 1993, 59 – 103.

Атанасов и др. 2008: Г. Атанасов, Н. Русев, Д. Денев. Петоъгълна кула №3 на Дуросторум-Дръстър-Силистра. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 253 – 256.

Атанасов и др. 2009: Г. Атанасов, Н. Русев, Д. Денев, Й. Йотов. Южната крепостна стена на Дуросторум-Дръстър-Силистра. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 433 – 455.

Атанасов 2009: Г. Атанасов. Добруджанското деспотство (към политическата, църковната, стопанската и културната история на Добруджа през XIV в.). Велико Търново, 2009.

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОРИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И КЪСНОРИМСКО СЕЛИЩЕ CONBUSTICA ДО С. КЛАДОРУБ, ОБЩИНА ДИМОВО

Красимира Лука

Археологическите разкопки на античния обект до с. Кладоруб започна през 2008 г., когато бе установено наличието на правоъгълно укрепление с размери 110 x 140 м, съществувало от I до към края на IV в. Данните от тези първи разкопки ни дадоха основание да интерпретираме обекта като лагер на аукcилиарна единица или легионно вексилацио, настанено тук още преди Дакийските войни на император Траян (Лука 2009, 441).

През 2009 г. продължиха проучванията по протежение на източната крепостна стена, южно от заложения през 2008 г. стратиграфски сондаж. Разкопана беше площ от около 60 м^2, източно и западно от крепостната стена (Обр. 1). Установено бе, че теренът, попадащ във вътрешността на укреплението, е изцяло унищожен от иманярските вкопавания. В западната част от проучваната площ бяха установени три периода на обитаване с обща дебелина на културния пласт до 1 м.

Директно върху стерилната льосова почва беше регистрирано ниво, представляващо глинена обмазка, дебела от 3 до 10 см. Над обмазката има жълтеникав пласт с дебелина до 50 см, съдържащ голямо количество въглени и глинени отложения, както и миниатюрни фрагменти от гладка тера сигилата (Обр. 2). Пространството, върху което беше регистрирана въпросната обмазка обхваща около 15 м^2. Вероятно тя е подово ниво на постройка с лека конструкция.

На същото ниво и под пласта със жълтеникав цвят бяха разкрити още две съоръжения – настилка, разположена северно от останките от постройка, и плитка овална яма (яма №1), южно от него. От находките, произхождащи от пълнежа на ямата, трябва да се отбележи една дисковидна фибула (Обр. 3/1) – тип 25б по Е. Генчева, която се отнася към периода от Клавдий до Флавиите (Генчева 2000 а, 67, табл. XXV, 4), както и тънкостенната керамика (Обр. 3/2), произвеждана в Sirmium в предфлавиево и флавиево време (Dimitrova-Milčeva 2000, 25, Taf. 25/399 – 411; Taf. 26/412 – 422).

Военният характер на обекта през този най-ранен период се доказва ясно от откритите фрагменти от lorica segmentata (Обр. 3/3 – 6) (Генчева, 2004b, 135, Обр. 3), както и от една бронзова посребрена пластина – обков на кания на меч, с гравирана върху нея сцена „Виктория надписва щит, окачен на трофей" (Обр. 3/4). Сцената има почти точни аналогии върху монети на Домициан, сечени през 85-86 г., както и на Траян от времето на Първата дакийска война (103 – 111 г.)[1].

---

[1] Изказвам своята сърдечна благодарност на Евгений Паунов, който ми оказа неоценима помощ при интерпретацията на посочената сцена и от когото бяха определени и каталогизирани всички монети, произхождащи от проучванията на обекта през 2009 г.

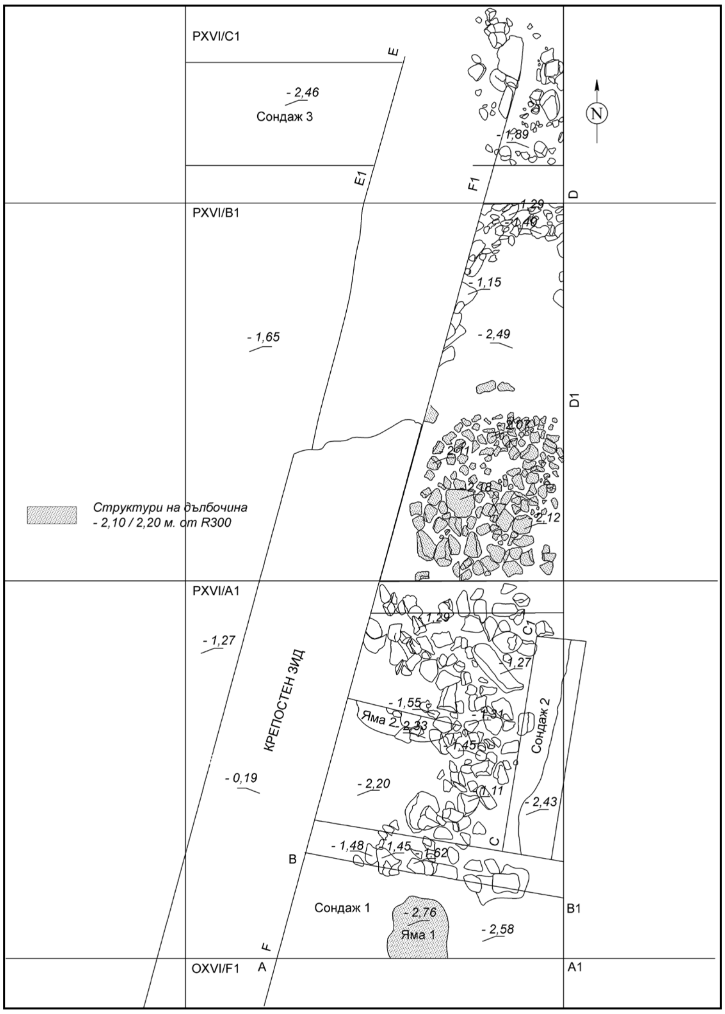
PXVI/C1
E
- 2,46
Сондаж 3
N
- 1,89
E1
F1
D
PXVI/B1
- 1,29
- 1,49
- 1,15
- 1,65
- 2,49
D1
- 2,07
- 2,01
- 2,18
- 2,12
Структури на дълбочина
- 2,10 / 2,20 м. от R300
PXVI/A1
- 1,29
- 1,27
C1
- 1,27
КРЕПОСТЕН ЗИД
- 1,55
Яма 2
- 2,33
- 1,31
Сондаж 2
- 1,45
- 0,19
- 2,20
- 0,11
- 2,43
C
B
- 1,48
- 1,45
- 1,62
Сондаж 1
- 2,76
Яма 1
- 2,58
B1
F
OXVI/F1
A
A1

Обр. 1. Кладоруб, община Димово. Общ план на проучванията през 2009 г.

Непосредствено над най-ранните останки бе установен подравнителен пласт с дебелина до 50 см, в който е вкопана субструкцията на крепостната стена. Нейната дебелина е 1,50 м. Градежът ѝ е от речни камъни. С оглед на характеристиката на подравнителния пласт, в който е вкопана стената, нейното изграждане може да бъде отнесено най-рано към коснофлавиево време.

Третият и последен период на обитаване в изследвания сектор е през късната античност. Датиран е с монети, най-късната от които е на Хонорий (408 – 423). Проучени бяха деструкции от помещение, разположено фронтално на крепостната стена, както и останки от две пещи (с кръгла в план скара и един подпорен стълб), регистрирани още през 2008 г. западно от укреплението. Анализът на произхождащия оттук керамичен материал потвърди предположението ни от 2008 г., че разрушаването на керамичния център е в самото начало на V в.

Може да се обобщи, че най-късно в тибериево-клавдиево време на това място е настанена военна единици. Регистрираните най-ранни структури могат да се свържат с период на дървено-землено строителство и използване на постройки, градени от плет и глина. Военният лагер е придобил изключително стратегическо

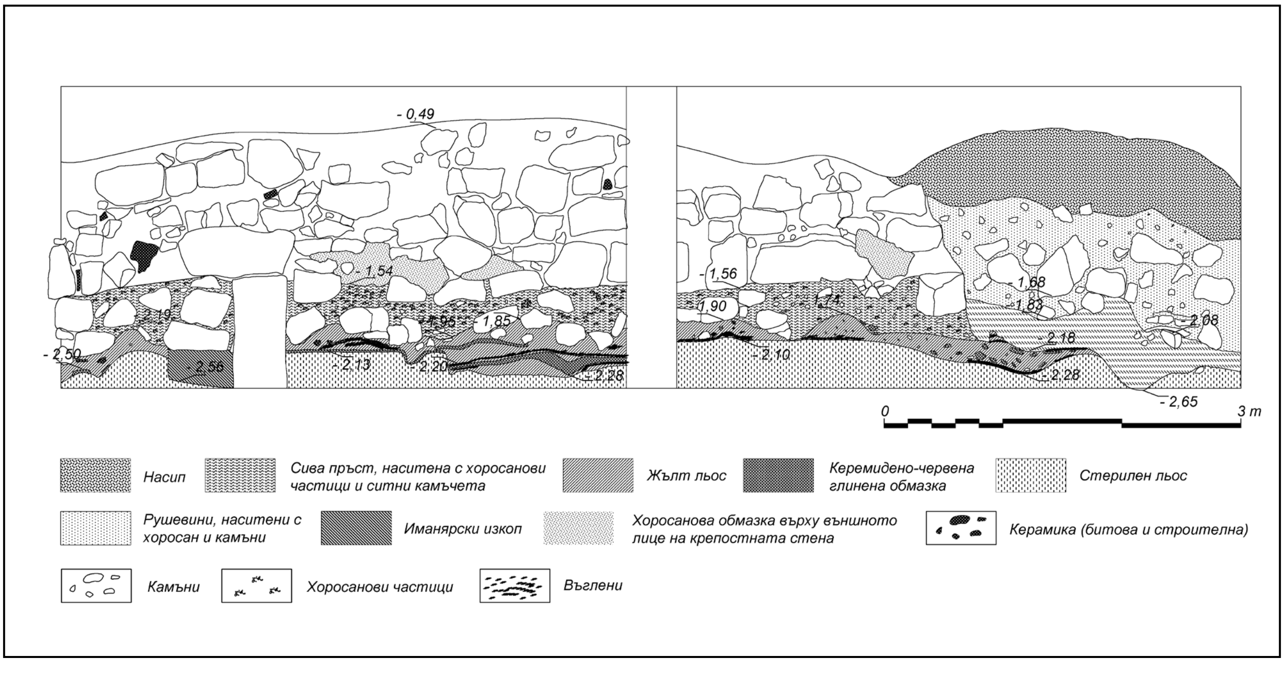
- 0,49
- 1,54
- 1,56
- 1,90
- 1,71
- 1,68
- 1,83
- 2,08
- 1,95
- 1,85
- 2,18
- 2,50
- 2,56
- 2,13
- 2,20
- 2,28
- 2,10
- 2,28
- 2,65
0
3 m
Насип
Сива пръст, наситена с хоросанови частици и ситни камъчета
Жълт льос
Керемидено-червена глинена обмазка
Стерилен льос
Рушевини, наситени с хоросан и камъни
Иманярски изкоп
Хоросанова обмазка върху външното лице на крепостната стена
Керамика (битова и строителна)
Камъни
Хоросанови частици
Въглени

Обр. 2. Кладоруб, община Димово. Източно лице на крепостната стена. Изглед и разрез F – F1

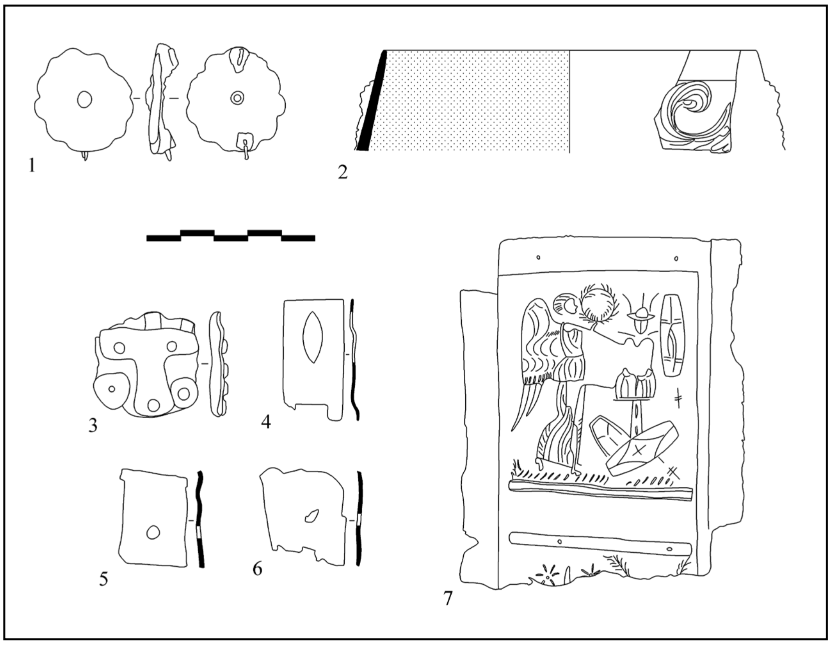

Обр. 3. Кладоруб, община Димово. Рисунки на находки

значение по времето на Флавиите и по-конкретно при войната на Домициан с даките в 85-86 г., когато предвижването на римските войски в посока към Дунава е ставало по пътя Naissus – Ratiaria (Иванов 1999, 102-103). Вероятно непосредствено след този период е предприето и изграждането на каменно отбранително съоръжение.

Промяната в обстановката след войните на Траян с даките и по-точно редуцирането на римските войски южно от р. Дунав, е документирана добре при обекта. Стратиграфските данни тук свидетелстват за един сравнително дълъг период, през който изследваният терен не е обитаван. Ограниченият обхват на проучената площ обаче, както и публикуваните от Б. Геров надписи от времето на Северите с местонамиране при с. Кладоруб (Геров 1950 – 1952, №20, 237 – 239), не ни позволяват да допуснем, че обектът е изоставен изцяло. Епиграфската информация може да бъде допълнена с данните за още два надписа, открити в околността от местни жители. Първият от тях е документиран на снимка. Може да се разчете като: I.O.M. DOL | …….......... | ………BE | COSLEG | ………... Вторият е с неточен препис: M.D KOS | ANQIDS BE | COS LEGVM | LAGENSV | VOTO POS. Въпреки непълните косвени данни, ясно е, че става въпрос за посвещения, направени от beneficiaries consularis. При втория надпис се разчита и името на Пети Македонски легион.

Резултатите от 2009 г. показаха сигурно обитаване на изследвания терен в края на IV и началото на V в. Предвид анализа на керамичния материал, долната хронологическа граница на този период на обитаване може да бъде поставена в самия край на III в., след 272 г., когато изоставянето на отвъддунавска Дакия е довело до преселването на големи човешки маси в районите южно от река Дунав. Периодът е с добре документирано занаятчийско производство, представено от богата колекция железни инструменти, както и от керамичния център, разположен западно от крепостта. По това време запазеното от по-ранно укрепително съоръжение е преизползвано, но поддържането на неговите отбранителни функции не е сигурно. Селището е загинало в самото начало на V в. от хунското нападение, при което е било разрушено и укреплението при гр. Кула.

Литература

Геров 1950 – 1952: Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики (част I). – Годишник на Софийския университет, Филологически факултет, 47, 1950 – 1952, 17 – 121.

Иванов 1999: Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. София, 1999.

Генчева 2004a: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в.пр.н.е. до края на VI в. на н. е. В. Търново, 2004.

Генчева 2004b: Е. Генчева. Въоръжението на римската армия през времето на Принципата. – В: Археология на българските земи, Т. I, София, 2004, 133 – 153.

Dimitrova-Milčeva 2000: A. Dimitrova-Milčeva. Terra Sigillata und Dünnwandige Ceramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarian). Sofia, 2000.

Лука 2009: К. Лука. Сондажни археологически проучвания на античен обект „Калето" при с. Кладоруб, Община Димово. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 437 – 441.

№27. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА В МОНТАНА

Гергана Кабакчиева

През 2009 г. бе подновено археологическото проучване на антична Монтана. Поднови се изследването (започнало още през 70-те години на XX в.: Огненова и др. 1987, 1 – 90) на раннохристиянската базилика, в чиято подпорна стена са открити 8 антични ари с посвещения на Диана и Аполон (Велков, Александров 1994, 22 – 30). Тя е останала недопроучена и това обуслови новите разкопки.

Раннохристиянските базилики. Базилика I принадлежи към един от ранните типове на християнските храмове (Чанева-Дечевска 1999, 221 – 223). Тя е трикорабна, с една вписана абсида и с две странични помещения със специални функции – протезис и диаконикон (Обр. 1). Този план е сравнително слабо разпространен в провинциите Крайбрежна и Вътрешна Дакия. Сградата е с дължина 20,30 м и с вътрешна ширина 13,10 м. Основите й са дълбоки 0,80 м при западната стена.

Базиликата е градена от камък и тухли. Най-прецизно е оформен главният й вход. Той е с двукрила врата. Прагът му е изработен от монолитен блок с размери 2,33 x 0,72/0,89 x 0,21 м. Страниците на главния вход, както и тези на южния и северния вход, са били изградени от тухли. От страничните входове по-запазен е южният. Ширината му е 1,80 м. За праг е използвана част от преупотребена мраморна надгробна плоча с размери 1,80 x 0,62 x 0,12 м. Рамката на вратата също е от преизползуван мрамор. Зидани, тухлено-каменни бази разделят вътрешното пространство на три кораба. Подът е с настилка от тухли върху хоросанова замазка. Стените са били покрити с цветни мазилки. Сградата е имала остъклени прозорци.

Издигането на базилика I е станало вероятно още в първата половина на IV в. Към тази да-

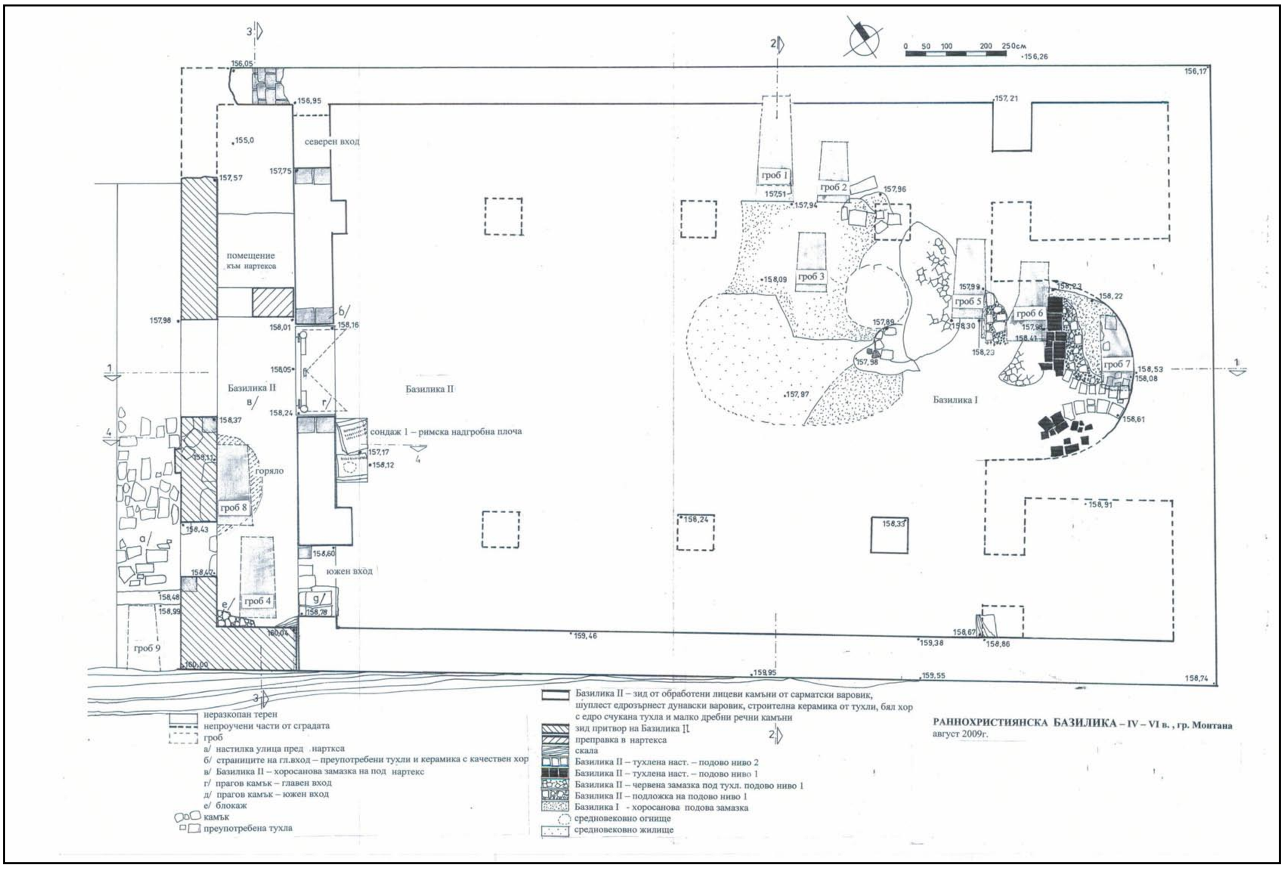
северен вход
помещение към нартекса
Базилика II
Базилика II
сондаж 1 – римска надгробна плоча
горяло
гроб 1
гроб 2
гроб 3
гроб 4
гроб 5
гроб 6
гроб 7
гроб 8
гроб 9
южен вход
Базилика I
а/
б/
в/
г/
д/
е/
0 50 100 200 250см
неразкопан терен
непроучени части от сградата
гроб
а/ настилка улица пред нарткса
б/ страниците на гл.вход – преупотребени тухли и керамика с качествен хор
в/ Базилика II – хоросанова замазка на под нартекс
г/ прагов камък – главен вход
д/ прагов камък – южен вход
е/ блокаж
камък
преупотребена тухла
Базилика II – зид от обработени лицеви камъни от сарматски варовик, шуплест едрозърнест дунавски варовик, строителна керамика от тухли, бял хор с едро счукана тухла и малко дребни речни камъни
зид притвор на Базилика II
преправка в нартекса
скала
Базилика II – тухлена наст. – подово ниво 2
Базилика II – тухлена наст. – подово ниво 1
Базилика II – червена замазка под тухл. подово ниво 1
Базилика II – подложка на подово ниво 1
Базилика I - хоросанова подова замазка
средновековно огнище
средновековно жилище
РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА – IV – VI в. , гр. Монтана
август 2009г.

Обр. 1. Монтана. План на раннохристиянските базилики в източното подножие на хълма „Калето” тировка насочват както плана на сградата, така и намерените находки. Може да се допусне, че откритите монети, сечени през последното десетилетие от управлението на император Констанций II, дават *terminus post quem* за нейното разрушаване, което вероятно е станало скоро след 361 г.

Видът и разположението на базилика I – в югоизточния край на хълма „Калето", свидетелстват, че тя е обслужвала не само тези, които са живеели в крепостта, но и обитателите на околността.

През втората половина на V в. останките от базилика I са били използвани за изграждането на нова църква – базилика II. Тя е с по-разгърнат план. Западно от наоса е добавен нартекс (Обр. 2), чийто под е с розова хоросанова замазка. Размерите на базилика II са 25,70 х 14,80/15,40 м. Дебелината на стените й е различна. Тя е най-голяма при източната стена – 1,10 м. Местата на входовете на базилика съвпадат с тези на по-старата базилика. При оформянето на страниците им също са използвани тухли. Запазеният праг на южния вход е от преупотребена варовикова плоча. В западния край на базилика II открихме фрагменти от стенописи в червено, черно, тъмно и светлосиньо. И тя е имала остъклени прозорци. Западно от сградата разкрихме част от външна каменна настилка.

Както първата, така и втората базилика са частично вкопани от юг в скалистия терен. Тук са най-добре запазените останки – до 1,80 м. В стените на двете църкви са вградени много и различни мраморни сполии – от надгробни плочи, архитектурни и посветителни паметници от езическия период.

При вкопаването в сондаж №1 в кв. 21 (за установяване на фундирането на западната стена на базилика I) открихме мраморна надгробна плоча, разчупена на две части. Тя е с изцяло запазен латински надпис в 9 реда. Тя е пренесена при изграждането на базилика II, за да бъде използвана като олтарна маса (*mensa sacra*), но неволно е счупена и след това закопана под пода на сградата.

От надписа (Обр. 3) разбираме, че надгробния паметник е издигнат за Аврелий Лициниан и неговата съпруга от признателните им син и внуци през III в. Аврелий Лициниан е най-богатият известен досега гражданин на антична Монтана (Кабакчиева, под печат). В надписа е отбелязано, че е бил дуценарий. Починалият е заемал важна и отговорна длъжност в Монтана и най-вероятно е бил императорски наместник в управлението на мините на територията на *municipium Montanensium*. Съпругата му носи тракийското име Сура, което познаваме и от други епиграфски паметници от северозападната част на Тра-

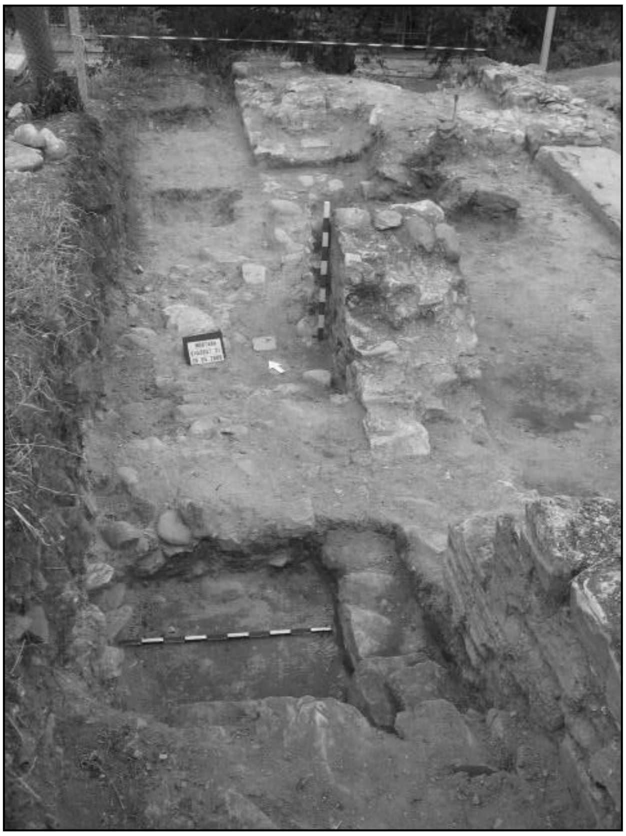

Обр. 2. Монтана. Западна част на базилика II

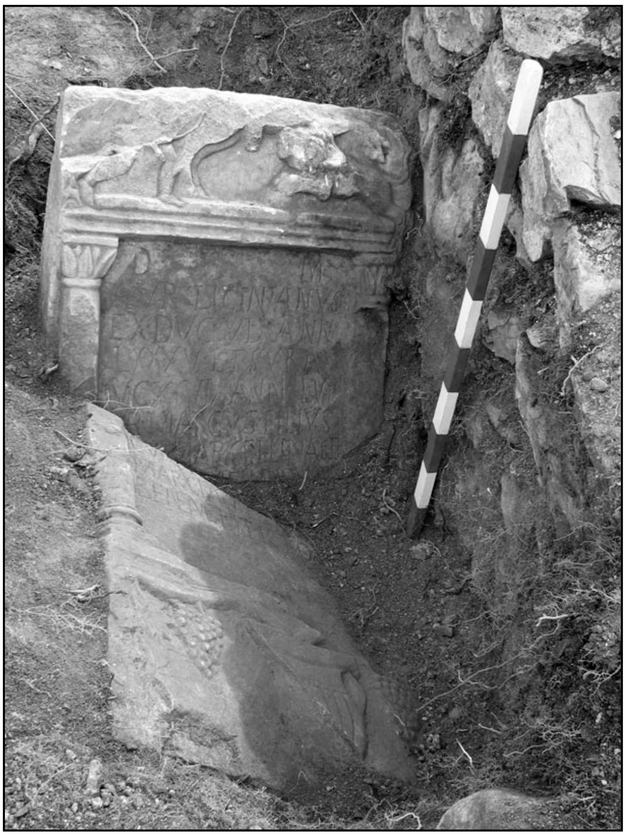

Обр. 3. Монтана. Надгробна плоча от сондаж №1

кия и от Мизия. Доказателство за тракийския произход на фамилията от Монтана е не само името на жената, но и отчасти запазената сцена с тракийски конник в горния край на надгробната плоча. Конникът се връща от лов, а насреща му е показана фигурата на лъв. Украсата на плочата е характерна за III в. Откриването й е ценен принос към изучаването на историята на Монтана.

Разрушаването на базилика II свързваме с нашествията от втората половина на VI в. Най-късна сред откритите от нас монети е на император Юстин II и София, сечена в 568-569 г.

Некропол. В самия край на античността върху вече разрушената базилика II се появява некропол на много бедно езическо население. Той вероятно е използван за кратък период. Гробните ями са с правоъгълни очертания. Те пробиват подовите настилки на двете църкви. Скелетите са в право положение, с изпънати ръце и глави на юг. В разкритите 9 гроба не е открит какъвто и да е инвентар. Погребаните са поставени в ковчези, от които са останали железните гвоздеи. Гробовете са на възрастни от двата пола и на деца, което означава, че некрополът е принадлежал на селище.

Средновековни жилища. През ранносредновековния период (VII в.) в руините на базилика II е направено полувкопано жилище. Част от него разкрихме в източната част на централния кораб. Жилището е преизползвало участък от подовата замазка на църквата. Разчистихме огнището му. В пласта му открихме фрагментирана керамика и една желязна тока за колан. Останки от същия период, но поразрушени, проучихме и в нартекса на базилика II.

Освен представената по-горе надгробна плоча бяха намерени още шест епиграфски паметника, които са с частично запазени надписи. В сондаж №1 е открита и бронзова закопчалка от войнишка ризница от римската епоха. Битовата керамика е малко. По-голямо е количеството на строителната – тухли и керемиди.

Новите археологически разкопки не дават данни в подкрепа на хипотезата, че базилика I е издигната върху руините на светилището на Диана и Аполон. То трябва да се търси по-близо до извора.

Литература

Велков, Александров 1994: В. Велков, Г. Александров. Монтана. Т. 2. Епиграфски паметници от Монтана и района. Монтана, 1994.

Кабакчиева, под печат: Г. Кабакчиева. Новооткрит надгробен паметник с надпис от антична Монтана. – В: М. Славова, Н. Шаранков (ред.), Сборник в памет на проф. Димитър Бояджиев, под печат.

Огненова и др. 1987: Л. Огненова, В. Велков, В. Божилова, Г. Александров. Монтана. Т. 1. София, 1987.

Чанева-Дечевска 1999: Н. Чанева-Дечевска. Раннохристиянската архитектура в България IV – VI в. София, 1999.

№28. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТОВЕТЕ ОТ АНТИЧНАТА ЕПОХА НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО” КРАЙ ГР. МЕЗДРА

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

Редовните археологически разкопки през 2009 г. на пластовете от античната епоха в многослойния обект „Калето” в гр. Мездра бяха осъществени в рамките на 18 работни дни. Заложени бяха два нови сондажа в източната част на обекта – III/10 и III/11.

Сондаж III/10 обхваща вътрешността на южното помещение на голяма триделна сграда от ранновизантийския период (Обр. 1). Работата в сондажа започна от кота -0,96 м (ЦР), където са прекратени проучванията при ранните разкопки, и приключи на кота -1,80/-2,05 м (ЦР), на което ниво се достигна материковата скала. Регистрирани са архитектурни останки от четири строителни периода, установени и на други места в чертите на обекта.

Към най-ранния от тях принадлежи част от северния зид със североизточния ъгъл на структура с неясно предназначение, изградена върху стерилен материков терен. Според подемния материал, както и по стратиграфска позиция, тя се отнася към първата фаза от функционирането на светилищния комплекс на хълма Калето и следва да се датира най-общо през първата половина на III в. Предвид незначителната дебелина (едва 0,30 м) и слабия градеж на зида, въпросната структура едва ли би могла да се отъждестви със сграда, а по-скоро с оградено жертвено пространство (олтар), каквито вече са засвидетелствани на територията на обекта, но през втората фаза в развитието на светилището.

През втората фаза на светилищния комплекс, съвпадаща с втората половина на III в., теренът около ранния олтар е нивелиран, самият той е изоставен, а северно от него е изграден нов, напълно идентичен по конструктивно-строителни параметри на проучените в централната част на обекта през 2006-2007 г. В обредната практика и в композицията на жертвените дарове през двете фази не се наблюдават промени. Освен огромно количество фрагментирана битова керамика, находките от „светилищния" пласт включват множество оловни тежести за рибарска мрежа, елементи от тоалетни сандъчета, украшения, различни железни предмети и представителна монетна серия. Следва да се отбележи, че ако до отчетния сезон най-късната монета, сигурно свързана с функционирането на светилището, се отнася към 285-286 г., то сега вече е известен екземпляр от 295-296 г., което дава основание да се премести горната граница на неговото съществуване поне до към първите десетилетия на IV в. Най-ценната находка е миниатюрен бронзов ароматник. За съжаление, опитът да бъдат идентифицирани поставените в него частици от растителни и дървесни видове се оказа безрезултатен.

Културен пласт от късноримския период е частично запазен в сондаж III/10. Към него се отнасят останки от сграда, принадлежаща към новото застрояване от първата половина на IV в., свързано с възникването по това време върху руините на изоставеното светилище на укрепена селищна структура. От пласта произхождат монети с датировка от втората четвърт до края на IV в.

Периодът в развитието на селището, обхващащ края на V и първата половина на VI в., е представен в сондажа само с архитектурни останки – южната част на пристроена към крепостната стена сграда, състояща се от две големи помещения, разположени огледално спрямо централен коридор с вход от изток.

Керамичният материал от сондаж III/10, включващ 2631 фрагмента, е статистически обработен съобразно установената през последните години методика. Отново се потвърждава чувствителния превес (72%) на лаковата керамика в пластовете, отнасящи се към времето на функциониране на светилището.

Другият сондаж – III/11, е заложен в най-източната част на укрепената територия, с цел изясняване на относителната, а при възможност – и на абсолютната хронология на наслоените тук разновременни фортификационни и жилищни градежи, които са частично разкопани (и дори консервирани!) в миналото, но за чиято интерпретация липсват сведения в запазената документация.

Въпреки незначителната дебелина на запазения културен пласт (около 0,50 м) и оскъдното количество подемен археологически материал, осъществените

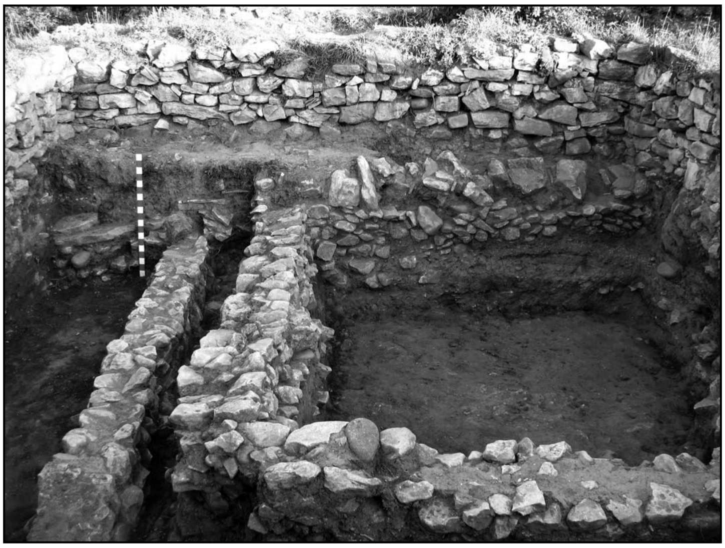

Обр. 1. Мездра, Калето. Сондаж III/10

Обр. 2. Мездра, Калето. Източната кула на римското укрепление, преустроена през ранновизантийския период в кула-порта

стратиграфски наблюдения дават възможност за задоволително проследяване на историята на обитаване и строителната активност в тази част на обекта през античната епоха. Най-ранните градежи са от фортификационно естество и са свързани с изграждането около средата на II в. върху необитавания по това време хълм на римско военно-полицейско укрепление от типа *praesidium*. Запазени са останки от плътна четириъгълна кула с размери 5,62 х 5,78 м, издаваща се пред и зад фронта на отбранителната линия, както и от прилежащите ѝ крепостни зидове (Обр. 2). Поради рязката денивелация в източна посока и слабия терен, челата на кулата и на крепостната стена са предварително подсигурени срещу свличане посредством изграждането на масивна субструкция, отделена от суперструкцията с широк хоризонтален банкет. Такава обаче липсва от вътрешната страна на укрепителните съоръжения, които са издигнати тук направо върху заварения терен, върху който ясно личат хоросановите бъркала, синхронни на строителството.

През III в., по време на съществуването на светилището, пространството в укрепената територия в непосредствено съседство с кулата е усвоен за извършване на религиозни ритуали. От това време датират разчистените тук две глинобитни култови площадки (есхари).

Покриващият останките от есхарите дебел нивелационен пласт от разстлани строителни рушевини свидетелства за предприетите през първата половина на IV в. ремонтни работи по отбранителната инфраструктура, целящи привеждането ѝ във функционална годност във връзка с появата на новото укрепено селище. Към сграда от неговата вътрешна застройка принадлежи един зид, успореден на кулата.

Тоталната реконструкция на укрепителната система в края на V/първата половина на VI в. особено чувствително засяга коментирания сектор. Останките от кулата са демонтирани до ниво около 0,80 м над банкета, разделящ суб- от суперструкцията ѝ, и върху така оформената платформа е издигната нова кула-порта. Практически изцяло е преизградена и крепостната стена на север от кулата. Към този строителен период спадат три от разкритите в съседство с кулата сгради.

Последният строителен период, отнесен по всяка вероятност към края на VI в., е свързан със зазиждане на прохода на кулата-порта и пристрояване от вътрешната ѝ страна на една нова сграда, северният зид на която възсяда останките от южния зид на сграда от предходния строителен период.

№29. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ

Валери Григоров, Татяна Борисова, Михаела Занева

През 2009 г. работихме в три сектора на крепостта Боровец до Правец – на билото на хълма, по югоизточния и по северозападния склон. На билото продължихме проучването на най-ранните пластове в сграда №1. Потвърди се, че под нея има пласт от предримската епоха. Той е наситен с въглени и пепел, и лежи непосредствено върху скалния грунд. В и над него открихме много фрагменти от средно големи и големи по размер съдове, характерни за IV в. пр. Хр.[1] Те са изработени на ръчно грънчарско колело. Имат релефна шнуровидна украса. Открихме също керамика с щемпелувана украса, една цяла пота, няколко фрагмента с черен фирнис и керамика на бързо колело от светложълта пречистена глина. В насип от иманярски изкоп, северно от сграда №1, открихме глинена лампа – еднофитилна, с пъпковидна украса върху горната ѝ част и с врязана украса по долната. Кладата и натрупаният върху нея дебел пласт от начупени керамични съдове показват, че комплексът е имал ритуално предназначение. В северозападния ъгъл на сграда №1 разкрихме по-ранен зид на калова спойка и установихме, че продължава в североизточна посока.

Продължи проучването на сграда №2. В кв. С4/5 се разкри част от южната стена на сградата с дължина около 2 м. Тя е изградена от средно големи ломени камъни, споени с хоросан. В кв. С3/4 се разкри еднолицев зид с посока север-юг и дължина 1 м. Изграден е от ломени и дялани камъни, споени с ронлив хоросан. След свалянето на профилите разкрихме и част от зид на хоросан, ориентиран запад-изток. Той е преграждал вътрешното пространство, отделяйки едно по-малко помещение

---

[1] Керамиката е консултирана с А. Божкова, на която благодарим.

(предверие) от юг. Между кв. С3/4 и кв. С4/1 разкрихме друг по-късен зид, ориентиран север-юг, който е на кал. Непосредствено до основите му открихме половин фолис на Юстиниан I, отсечен в Никомедия в 527 – 538 г.

Разширихме проучването на сграда №2 и в западна посока. В кв. С3/3 разкрихме част от зид, който върви успоредно на западната стена на сградата. Запазената му част е с дължина 4,50 м и дебелина 0,70 м. Граден е от ломени и дялани камъни, споени с хоросан. Лошото състояние, в което са останките на сграда №2, затруднява реконструкцията на плана ѝ. Все пак може да се допусне, че тя е имала правоъгълен план с размери 9,50 х 7,20 м. От запад е била издигната галерия с ширина 2,30 м (Обр. 1).

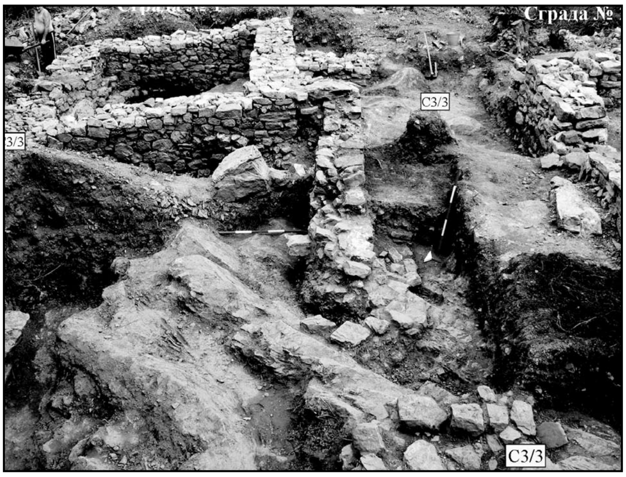

Обр. 1. Крепостта Боровец при Правец. Сгради №1 и №2

Засега предназначението на сградата не може да се прецизира. Мястото ѝ в центъра на хълма и на крепостта обаче едва ли е случайно. Монументалният ѝ вид предполага представителни обществени функции. Западно от сграда №2 бяха открити монети на Гордиан III (238 – 244), Траян Деций (249 – 251 г.), Валериан I (253 – 260 г.), Клавдий II Готски (268 – 270) и Аврелиан (270 – 275). Те са от пластове, съотносими стратиграфски с времето на изграждане на сградата и времето на използването ѝ. Монетните и другите находки ни дават основание да датираме сграда №2 в средата или в третата четвърт на III в.

В северозападния ъгъл на крепостта довършихме работата в започнатите в предходната година квадрати. В най-ранните пластове в квадрати 1 и 3 разкрихме две петна от хоросанови бъркала, долепени от вътрешната страна на крепостната стена.

Разкопките по югоизточния склон на хълма имаха за цел да се открие входът на крепостта. В кв. D5/15 се разкри проходът на вход, широк 2,20 м. (Обр. 2). Южното крило на входа е изградено асиметрично на северното, като е изтеглено с около 2 м по-навътре. На 10-15 см над скалния масив констатирахме подравнителен пласт с трамбовани дребни камъни и керамични фрагменти. Той маркира ходовото ниво. В него се откри част от желязна фибула, характерна за III-IV в.

Северно от входа, в кв. D5/11, разкрихме масивен крепостен зид с дебелина около 3 м. В определен момент северното крило на входа е било разрушено. При извършения впоследствие ремонт върху края на старата крепостна стена е била издигната малка плътна кула. Тя е с размери 3 х 3,80 м и е фланкирала отляво портата. До вътрешното ѝ лице е била долепена нова крепостна стена. Старата е била запазена на височина до 1,30 м и е служила вече като контрафорс, укрепващ новата стена откъм стръмния източен скат.

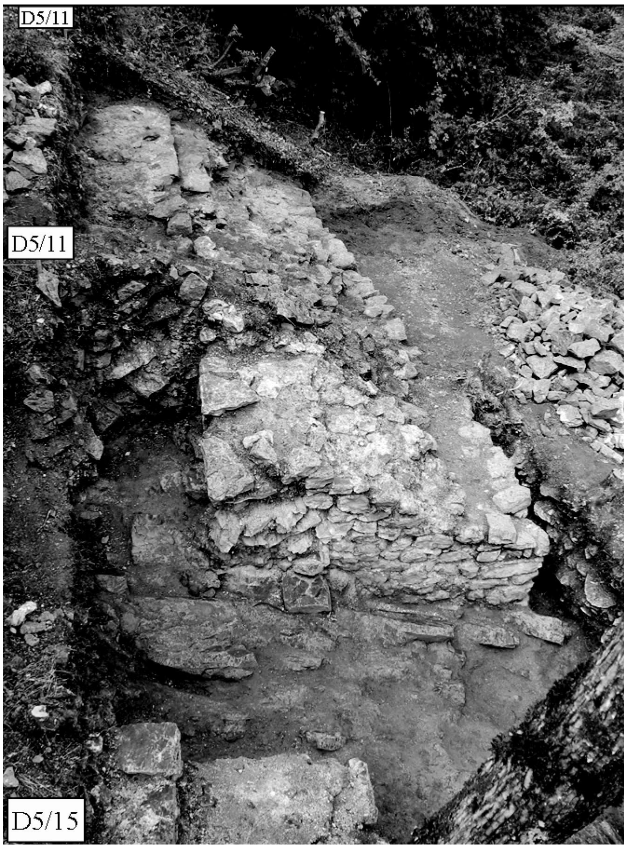

Обр. 2. Крепостта Боровец при Правец. Северното крило на портата

Южно от входа, в кв. Е5/3, разкрихме част от плътна кула с ширина 4,50 м, която е прикривала портата откъм достъпната страна (Обр. 3). По-късно кулата е била разрушена, а върху нея е била изградена нова стена. Предната източна част от кулата е била запазена на височина до 1 м и е служила за контрафорс, укрепващ стената откъм стръмния източен скат. В руините на кулата, непосредствено пред късната крепостна стена се откри монета на Северина, съпруга на Аврелиан (270 – 275), а пред кулата се намериха много парчета прозоречно стъкло.

За изясняване на химическия състав и процентното съотношение на елементите в хоросана, използван при изграждането на сграда №2 и на крепостните стени, беше направен енергийно дисперсивен рентгено-флуоресцентен анализ на 10 проби[1]. Резултатите от анализа показват, че и при ранната, и при късната крепостни стени е спазвана идентична строителна технология и еднакъв като състав хоросан. Този факт ни насочва към извода, че преустройството на входа вероятно е станало много скоро след изграждането на укреплението.

През 2009 г. бяха открити още 12 каменни точила, с което общият им брой става 23. Голяма част от тях са нови, по повърхността им няма следи от употреба. Вероятно в крепостта е имало работилница, в която са изработвани или складирани такива инструменти.

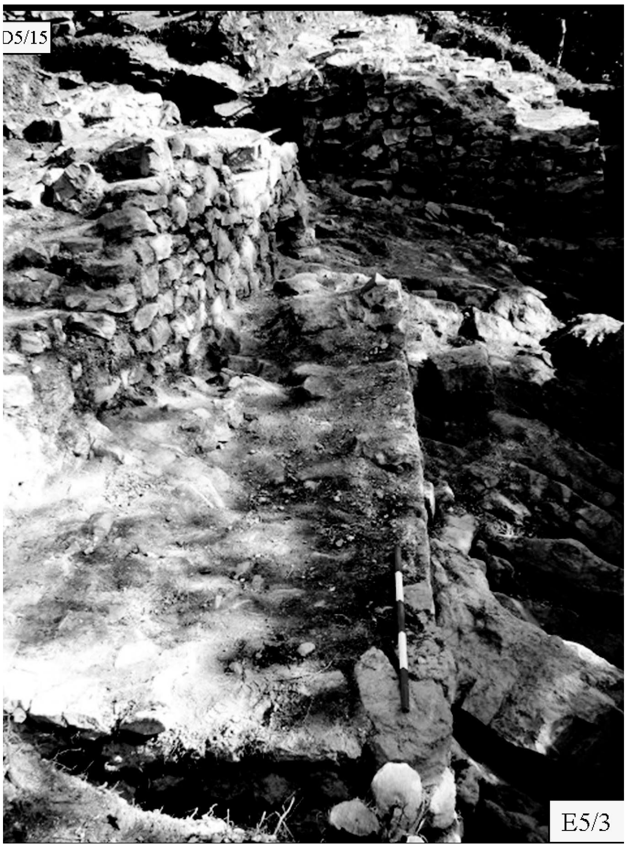

Обр. 3. Крепостта Боровец при Правец. Южната кула на портата

Вторият археологически сезон предостави нови данни за стратиграфията на обекта. На билото на хълма се установи предримски тракийски пласт с жертвена клада и голямо количество керамика, характерна за IV в. пр. Хр. Върху останките от кладата е изградена сграда №1, чиято датировка засега не може да бъде прецизирана. Около 60-те или 70-те години на III в. в центъра на хълма е била издигната представителната сграда №2. По същото време вероятно е било изградено и укреплението. Данните от разкопките при входа на крепостта свидетелстват за два строителни периода. През първия от юг портата е фланкирана с една правоъгълна кула, а от север – с дебела 3 м стена. Проходът на входа е с ширина около 3 м. Получената асиметрия на укрепената линия при входа осигурява по-удобна обстрелна зона пред портата. През втория строителен период южната кула е премахната. Върху вътрешната ѝ половина е била издигната нова крепостна стена, дебела 2,10 м. Северно от входа, в края на старата крепостна стена, е издигната малка плътна кула с размери 3 х 3,80 м. Зад нея на фуга е долепена нова крепостна стена. Ширината на входа е стеснена на 2,20 м. Засега не знаем какво е наложило предприетите мащабни преустройства на крепостните стени и на входа, но стратиграфските ни наблюдения показват, че те са станали много скоро след изграждането на укреплението. Няма данни крепостта да е била атакувана или превзета. Може би причина за разрушенията са конструктивни дефекти, проявили се вероятно при земетресение, което е повредило части от крепостните стени и входа.

---

[1] Технологичните изследвания са извършени от инж. П. Бонев в лабораторията на НАИМ – БАН. Анализът на пробите е направен със спектометър тип EDX-720, без вакуум.

№30. ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКИЯ ПЪТ ДИСКОДУРАТЕРЕ – АВГУСТА ТРАЯНА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БИЖОВЦИ, ОБЩИНА ТРЯВНА

Венелин Бараков

Трасето на римския път в отсечката Discoduraterae – Augusta Traiana на север от Балкана бе обходено през м. юли 2009 г. Теренните проучвания показаха, че въпросният път е част от по-голяма комуникационна артерия, свързваща провинция Тракия с големите селища на север от Хемус – Nicopolis ad Istrum и Novae. При обхожданията изяснихме основното направление на пътя и местностите, които пресича. Той е излизал от Никополис ад Иструм, пресичал е р. Росица, и е поемал в югозападна посока, по долината на малката река Бохот (десен приток на Росица). Следвайки направление юг, постепенно е изкачвал височините над селата Балван и Еленци и се насочвал към emporium Discoduraterae (край с. Гостилица, Дряновско). Оттам римският път е поемал на югоизток в посока към днешния град Дряново и с. Царева ливада (бивше Върбаново), заобикаляйки по този начин трудно достъпното карстово плато „Стражата”. Пътят е изкачвал хълмовете и височините над с. Царева ливада, като над селата Дурча и Драгойча неговото трасе е отлично запазено. От с. Царева ливада пътят катери околните височини, като следва посока на юг към гр. Трявна. Трасето минава през селата Тодореци, Войници и Бижовци.

Пътната настилка е много добре запазена в околностите на с. Бижовци. Ширината на пътя достига до 4 м. От самото с. Бижовци друмът е поемал на запад към едно от най-високите възвишения в околността на Трявна – вр. Черни връх. Оттам пътят е вървял по билото на хълмовете и височините над град Трявна в посока на юг към Балкана. Пресичал е високата м. Сечен камък, като трасето му преминава в близост до тракийска надгробна могила, доминираща над околността. След м. Сечен камък пътят е продължавал на юг покрай върховете Овчар и Мъхченица, и през седловината „Пряслапа” се е отправял към билото на Средна Стара планина, като достига вр. Бедек. В м. Улеите, край вр. Мъхченица, пътят пресича скалист участък, който изкуствено е изсечен за пътното трасе. Тук личат следите от древни коловози, които са се получили от преминаването през местността на тежки коли, теглени от животински впряг. От вр. Бедек, през вр. Атово падало пътят е слизал към крепостта „Градовете” (през късната античност тук съществува голямо укрепено селище, чието име – Мезидева, е с тракийски произход) и днешното с. Крън (в околностите е проучена голяма римска вила от II – IV в.), и е продължавал за Augusta Traiana.

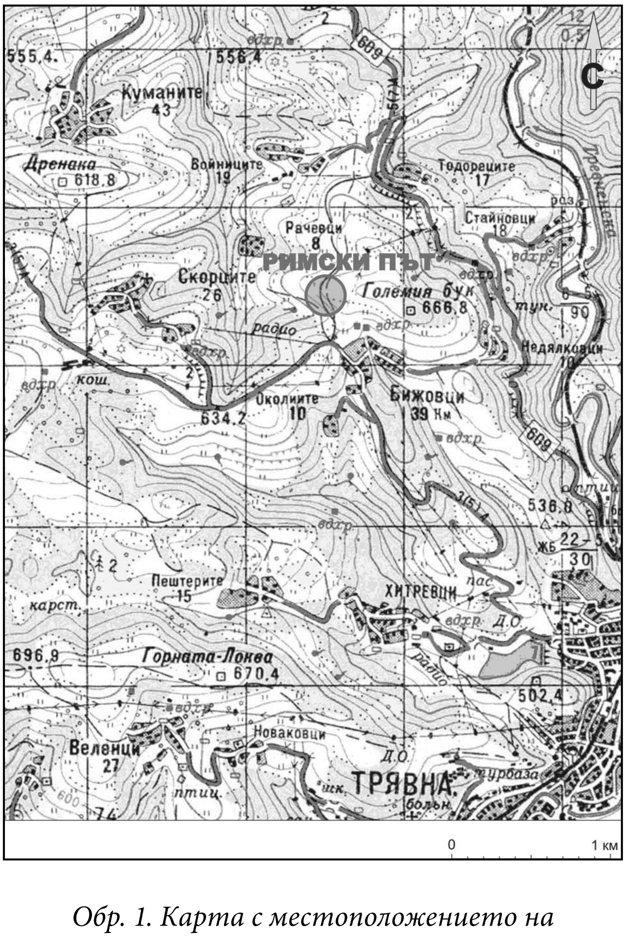

Обр. 1. Карта с местоположението на изследвания участък от римския път в землището на с. Бижовци, община Трявна

Теренните наблюдения показаха, че пътят е прокаран по хълмове и височинни местности, като стремежът е бил да се използва най-късото разстояние, без оглед на трудната достъпност. Избягвани са пресечените терени, като много рядко се е налагало да се преодолява голяма денивела-

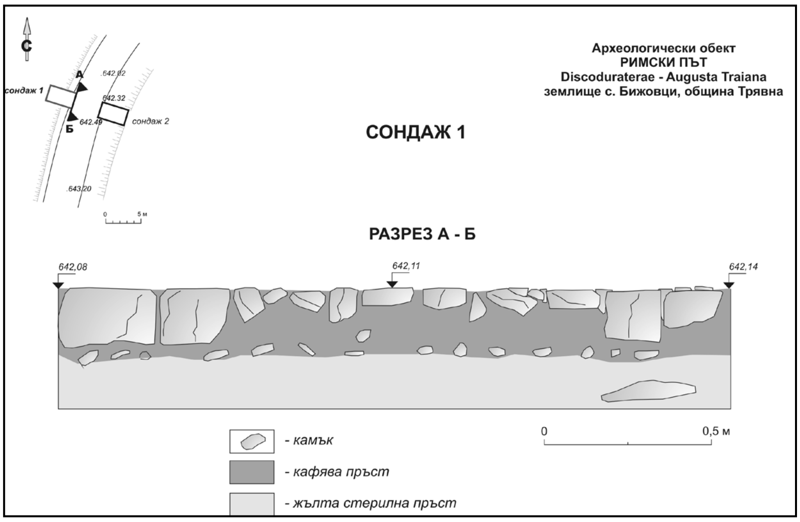
С
Археологически обект
РИМСКИ ПЪТ
Discodurаterae - Augusta Traiana
землище с. Бижовци, община Трявна
СОНДАЖ 1
сондаж 1
сондаж 2
А
Б
.642.02
642.32
642.49
.643.20
0
5 м
РАЗРЕЗ А - Б
642,08
642,11
642,14
0
0,5 м
- камък
- кафява пръст
- жълта стерилна пръст

Обр. 2. Разрез на пътя в сондаж №1 при с. Бижовци, община Трявна

ция – при навлизането в Предбалкана и пресичането на р. Тревненска пътят стръмно се спуска към реката, след което отново поема по височините. Ширината на пътя в Тревненския Балкан достига до 4 м. В хълмистите райони и по върховете ширината му се свива до 2-3 м. Констатира се една много важна закономерност, характерна и на други места. При движението по римския път, като ориентири за неговото направление са използвани тракийски надгробни могили, които винаги са насипвани на високи места и са доминиращи над околния терен. Те са се забелязвали от далеч и са указвали посоката, която е следвал пътя. Римският път през преминава последователно край редица големи, единични или групирани в некрополи могили.

С цел да се проучи начина на градеж и устройството на римския път през последната седмица на м. юли 2009 г. бяха проведени сондажни разкопки в най-добре съхранения участък от пътното трасе в Тревненския Балкан, при с. Бижовци, на 5 км северно от гр. Трявна (Обр. 1). Бяха заложени общо три сондажа отстрани на пътя. Във всички сондажи се регистрира една и съща археологическа ситуация.

Най-отдолу, на дълбочина 0,30 – 0,40 м, се открива стерилна пръст с жълт цвят и мергелни камъни, които представляват материковата субстанция, върху която е изграден пътя. Тази пръст е допълнително трамбована за изравняване на нивото, преди полагането на каменната настилка. Над стерилната пръст се регистрира пласт от дребни чакълести камъни, дебел 0,10 м. Това е подложката, върху която са подредени камъните от основната пътна настилка. Последната е с дебелина 0,20 м и включва грубо обработени плочести камъни, редени на тясната си страна, плътно един до друг (Обр. 2). Фугите между камъните са попълвани от дребни камъчета и пръст. Този пласт е основната част от конструкцията на пътя – калдъръм, чийто наименование идва от старогръцки и означава хубав път (калос дромос). Най-отгоре пътна настилка бе покрита с хумусен пласт и чимове тревиста растителност, дебел 0,10 м.

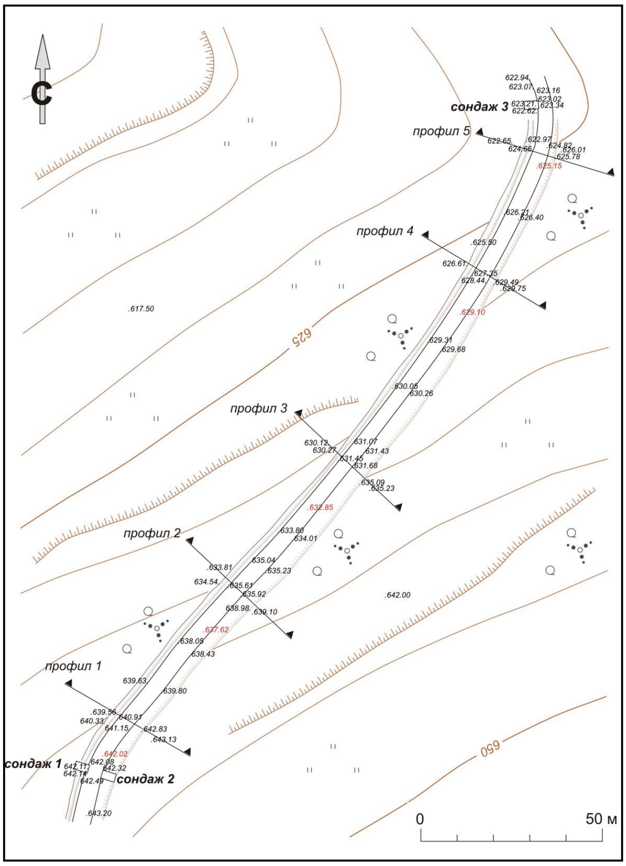
С
сондаж 3
профил 5
профил 4
профил 3
профил 2
профил 1
сондаж 1
сондаж 2
625
650
.617.50
.642.00
622.94
623.07
623.16
623.02
623.21
622.62
623.34
622.65
622.97
624.66
624.82
626.01
625.78
625.15
626.21
626.40
625.50
626.61
627.35
628.44
629.49
629.75
629.10
629.31
629.68
630.05
630.26
630.12
630.27
631.07
631.43
631.45
631.68
635.09
635.23
632.85
633.80
634.01
633.81
635.04
634.54
635.61
635.23
635.92
638.98
639.10
637.62
638.05
638.43
639.63
639.80
639.56
640.33
640.91
641.15
642.83
643.13
642.02
642.11
642.08
642.32
642.49
643.20
0
50 м

Обр. 3. План на трасето на римския път при с. Бижовци, община Трявна

Римският път в проучената отсечка край с. Бижовци, е изграден от два пласта, които му придават голяма здравина и устойчивост срещу дъждовете, пороите и механична интервенция. Пътят е широк 4 м път и е ограничен от двете си страни с бордюри от отвесно забити плочести камъни (Обр. 3). Преди да започне полагането на каменната настилка, пътното трасе е предварително терасирано в естествен склон с денивелация на места от 4-5 м. Цялостното му изграждане показва забележителни инженерни и технически умения.

При разкопките не бяха открити археологически артефакти. Поради това за датирането на изследвания път трябва да се използват данни от друго естество – неговото направление, хронологията на селищните структури, през които преминава и н.н. Въз основа на извършения анализ може да се предположи, че изграждането му е през втората половина на II в. През визираният период в региона се строи тържището Discoduraterae и нараства нуждата от комуникации между селищата на провинция Тракия и тези в Долна Мизия. По неговото трасе засега не са локализирани със сигурност пътни станции или крепости с военни гарнизони, каквито са установени например при пътя Oescus – Philippopolis през Троянския проход, изграден още през Клавдиево-Нероново време. Данни за селища и други обекти по трасето на изследвания от нас път съществуват, но техният характер може да бъде изяснен само след съответни проучвания.

№31. NICOPOLIS AD ISTRUM

Павлина Владкова, Иванка Дончева

Ранният строителен период на града. 1. Продължи проучването на кардото, върху което ляга западният зид на по-късната сграда 7 (Обр. 1). То е проследено в протежение на 23 м. Блоковете са с правоъгълна форма, различни размери и добре обработена повърхност. Ширината на улицата е 4,20 м. Платното е ограничено от стилобати, върху които са разкрити седем бази. Основите на стилобата, с шир. 0,60 м и дълб. 0,75 м, са градени от ломени плочести камъни и здрав хоросан. Достигна се края на улицата в северна посока и се разкри ъгловия северозападен блок с Г-образна форма и база върху него. Пластът върху уличната настилка е с горял кирпич и покривни деструкции. В идентичен пласт северно от кардото открихме монета на Антонин Пий (138 – 161). Тя обаче не е достатъчно основание за свързването на края на първия стр. период на града с нашествието на костобоките през 170 г., тъй като появата на сграда 7 над улицата е чак след средата на IV в.

В северния кораб на сграда 9 е разкрит блок от западния бордюр на кардото. В пласта над стилобата бяха намерени части от бази, колони, капители и от постамент с надпис на старогръцки език. Между южния зид на сграда 9 и канала, преминаващ под декуманус максимус, не бяха открити следи от улична настилка или стилобат.

2. Сградата с хипокауст, ситуирана източно от описаната улица и синхронна с нея, е широка (запад – изток) 18,60 м. В северна посока, в южния кораб на сграда 7, между южния зид и пилон 2, се откриха запазени тръби от хипокауст (Обр. 2) с вис. 0,75 м, диам. на светлия отвор 0,17 м и външен диам. 0,225 м, положени направо върху хоросановия под. Южно и северно от пилон 10 също беше открит хипокауст, но тръбите стъпват върху квадратни тухли и са с вис. 0,70 м, диам. на светлия отвор 0,14-0,15 м и външен диам. 0,22 м. Вероятно сградата е имала вътрешно членение, но преградните й стени попадат под зидовете на сграда 7 и не са запазени. Дължината (север - юг) на постройката надхвърля 38 м. Северният й край все още не е достигнат.

Чрез сондаж в северния кораб на сграда 9 се разкри източното лице и част от основите на зид с посока север – юг, върху който е изградена северната стена на по-късната сграда 9. Той е синхронен със сградата с хипокауст и представлява част от постройка, ситуирана на 4,30 м за-

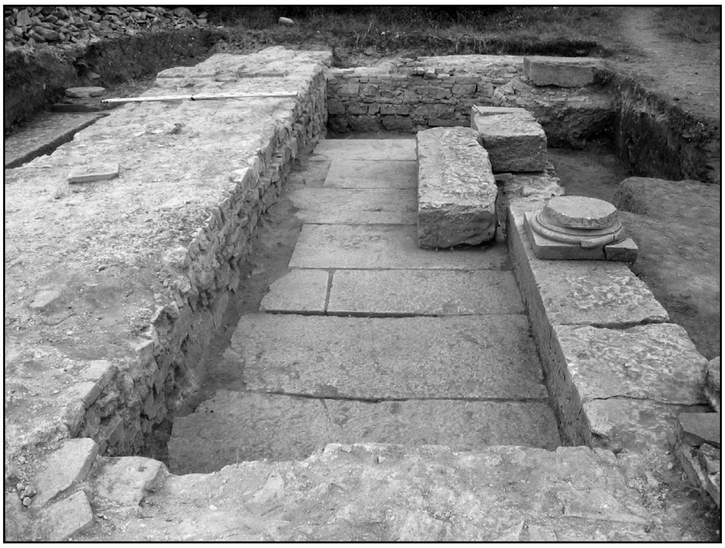

Обр. 1. Кардо от ранния строителен период на Никополис ад Иструм и западната стена на по-късната сграда 7 (снимка от юг)

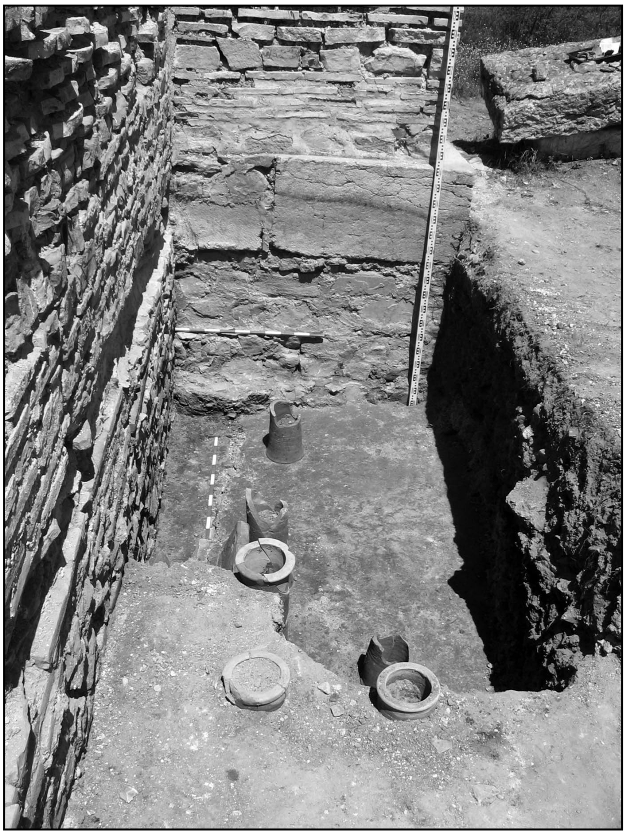

Обр. 2. Част от сградата с хипокауст от ранния строителен период на Никополис ад Иструм (между южната стена на по-късната сграда 7 и пилон 2) (снимка от юг)

падно от ранната улица.

Сграда 9. Разкопките бяха в северния кораб на сградата. Основите на северния зид са вкопани в стерилната пръст или лягат върху разградени зидове на ранните сгради. Банкет с шир. 0,10-0,12 м маркира долното ниво на суперструкцията и незапазеното подово ниво. На 19,50 м западно от източната стена на сградата се очерта зид с посока север - юг, който сключва прав ъгъл със северния зид на сграда 9. Това предполага наличието на преградна стена в северния кораб. Установено бе синхронното изграждане на северния зид на сграда 9 и източния зид на сграда 8. Средният стилобат е с шир. 0,80 м. Върху него са запазени варовикови плочи с неправилна правоъгълна форма, отстоящи на около 3,0 м една от друга. Основата му е вкопана на различна дълбочина – подълбоко там, където върху стилобата има блокове (бази), и доста по-плитко в останалите участъци.

Южният кораб на сграда 9 е широк 4,10 м, т. е. по-тесен от северния с 0,20 м. Проследени са основи на разграден зид с ширина 0,60 м. Той принадлежи към първия стр. период на сграда 9. До него по-късно е долепена от север новата стена, която стеснява сградата.

И през двата периода северно, източно и южно от сграда 9 се оформят коридори към сграда 7, към булевтериона и към декуманус максимус.

В пласта на/над нивото на банкета открихме битова керамика (вкл. сива с излъскани ивици), монети и други находки. Най-късната монета е на Валенс (364 – 368). Най-късни сред монетите, открити в северния кораб на сградата през 2008 г., са на Юлиан (355 – 360) и Констанций II (351 – 361), а сред тези от югозападния ъгъл на южния й кораб има екземпляри от 80-те години на IV в. Следователно датата на появата й не може да бъде поставена преди средата на IV в. Крайната й дата засега не може да бъде прецизирана.

Сграда 7. В западната част на сградата се оформиха три помещения (Обр. 3). Югозападното помещение I е с размери 5,30 (запад – изток) x 5,20 м. Стените над банкета са с хоросанова замазка. През първия стр. период помещението е имало и стенна декорация с мраморни облицовки и варовикови релефи. През втория стр. период нивото му е повдигнато, нивелирано с пласт хоросан и вероятно е било настлано с тухли. В източната

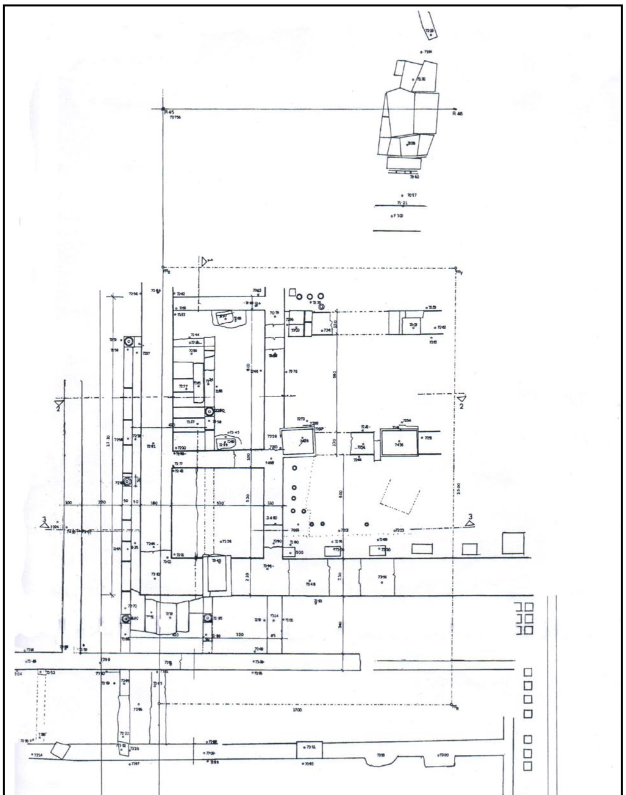

Обр. 3. План на проучените останки между декуманус максимус и декуманус 6 в Никополис ад Иструм

стена е оформен вход с шир. 1,30 м. В южната стена е запазен входа с шир. 1 м и дебелина на страниците по 0,30 м. Помещение II (северно от помещение I) е с размери 5,30 (запад – изток) х 8 м. В него, покрай централните части на северната и южната му стени, са разположени два блока (пилони 1 и 9), чиито основи са вкопани в пласт с горял кирпич и покривни деструкции. Отвътре стените на помещение II не са обмазани с хоросан. В северния зид е вградена база от портика на ранното кардо. Помещение III (северно от помещение II) не е разкрито изцяло, но вероятно е с размерите на помещение I.

В централната част на сграда 7, източно от помещение II (между пилони 2, 3, 10 и 11), изследвахме горял пласт с покривни деструкции. В него открихме 35 монети и други находки. Монета от 335 – 361 г., намерена в хоросана на южния зид на централния кораб, дава времето на изграждане на сградата, а три колективни находки с най-късните монети на Хонорий (393 – 423) и Теодосий II (402 – 450) поставят края на функционирането й (следствие от силно земетресение) в границите на първата половина на V в.

При проучванията през 80-те години на XX в. югоизточно от разкопавания сега участък е открита колективна монетна находка от 197 монети, като най-късните са на Лъв I (457 – 474). Т. Иванов отнася находката към III строителен период на сградата и я свързва със зидовете на калова спойка, което се потвърждава от новите проучвания.

В северна посока се достигна до зид с шир. на основите 1,30 м и дълб. 1,80 м. По градеж той не се различава от крепидата, разположена северно от южната стена на сградата, върху която е имало постаменти. Вътрешната ширина на северния кораб на сградата е еднаква с тази на южния – 6 м. Новите проучвания налагат още една корекция в плана на сграда 7 – северно от нея няма портик или тротоар, т.е. нейната северна фасада е непосредствено до декуманус 6.

Декуманус 6. Улицата е с шир. 5,40 м, с настилка от големи неправилни блокове и с бордюри, като северният е изваден. Под най-големите плочи в средата преминава зидан канал. Южно от улицата, на 0,70 м под нейното ниво, частично е запазен глинен водопровод с посока запад-изток, който извива в североизточна посока и влиза под плочите. Той вероятно е синхронен със сградата с хипокауст. Запазени са пет тръби, всяка с дълж. 0,49-0,50 м. Върху настилката на декуманус 6 на места е запазена хоросанова замазка от период, когато тя вече не функционира. Липсват датиращи находки.

На 1,20 м северно от декуманус 6 попаднахме на останки от стени на неизследвана досега сграда, която според напластяванията е опожарена. В овъгления пласт открихме монети, най-късната от които е на Аркадий (383 – 408), т.е. може да се предположи синхронност на новооткритата постройка със сграда 7.

№32. ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЗАПАДНИЯ АКВЕДУКТ НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

Иван Църов

В м. Могилите, на границата между землищата на селата Ресен и Никюп (Обр. 1) е разкрит частично малък сектор от канала *(specus)* на главния, западния акведукт на Никополис ад Иструм. Секторът се намира в синора на границата между двете землища.

Каналът е ориентиран най-общо запад-изток, на 82° измерено с компас. На известната снимка от 1943 г. мястото на изследвания сектор не личи като част от него.

В западна посока от сектора трасето се проследи по протежение на 182 м. Проследяването се извърши по видимите на повърхността късчета хоросан и камъни с хоросан, наблюдавани през няколко метра. Видимо е отклонението му към юг, което може да се обясни с естествения наклон на терена.

Сондажът е с размери 2,6 х 1,8 м. Каналът на акведукта е направен по обичайния начин. В предварително изкопана траншея е изградена конструкцията – дъно, страници и свод. Част от свода е разрушена. Във вътрешността на канала наблюдения се извършиха по протежение на 5,1 м. Върху страниците, с известен отстъп, стъпва покриващия канала свод. При изграждането му е използван кофраж. За направата на дъгата са подбирани сравнително плоски камъни с различни дебелини, но поставяни вертикално. От външна страна сводът е облицован с неголеми и дебели 0,02 – 0,04 м пло-

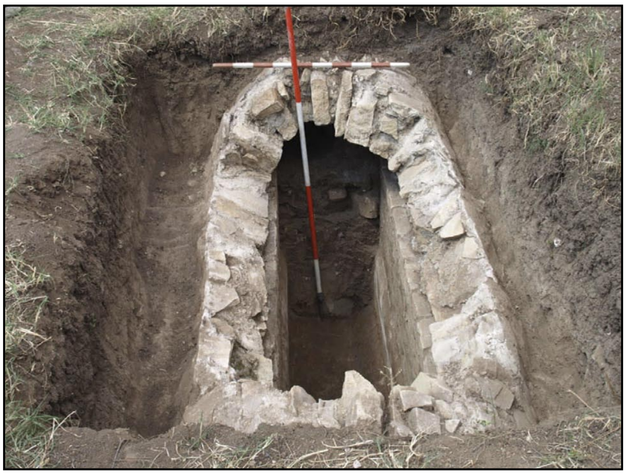

Обр. 1. Никополис ад Иструм. Разкритият участък от акведукта

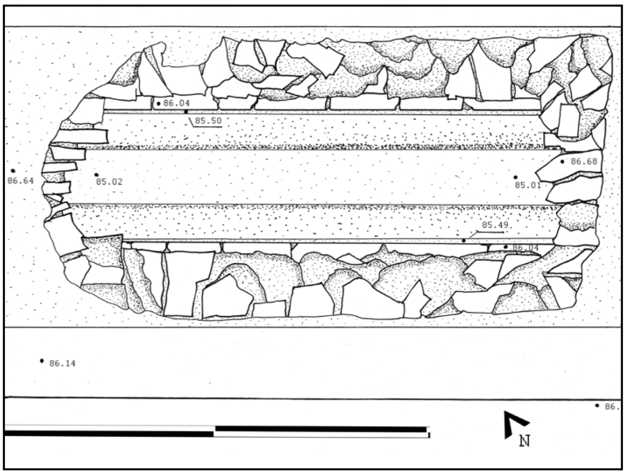

Обр. 2. Никополис ад Иструм. План на останките от разкрития участък

чести камъни, обмазани с обилно количество хоросан. Дебелината на свода е 0,28-0,30 м.

Страниците на канала са изградени от плочести специално подбирани камъни, дебелината на които не надхвърля 0,08 м. Дължината им е 0,14 – 0,30 м. Фугите между редовете и между отделните камъни са измазани изключително прецизно с мистирия, като и сега личат следите от инструмента. Над обмазката на канала и по двете страници се наблюдават по 7 реда камъни.

Би могло да се предположи, че обмазката е направена преди построяването на свода. Иначе би било изключително трудно на специалистите по измазването *(tectoris)* да си вършат работата в тясното и тъмно пространство на засводения канал. Използването на кофража при свода не е довело до повреди в готовата и достатъчно втвърдена обмазка. Външно обмазката е покрита с фин разтвор, който се прелива в общата структура. Дъното на канала е с трапецовидна форма. Обмазката по страничните рамене на трапеца е повредена и финото покритие липсва, което позволява да се наблюдава структурата на хоросана. Цветът не е обичайният розов, а сив, тъй като е използвано голямо количество тухли с жълт цвят. В средата на канала (основата на трапеца) е запазено финото покритие, както при страниците (Обр. 2).

Върху финото покритие на обмазката на страниците на канала, на височина до 0,20 м от дъното и по протежението на трасето му се наблюдават няколко следи от варовикови втвърдени отлагания *(limo concrescente)*. Те са се получили при отлагането на съдържащият се в протичащата вода варовик, когато водата продължително време е запазвала едно ниво. Най-високата следа е на 0,20 м. Следва друга на 0,17 м. Третата е на 0,12 м.

№33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ КРАЙ С. РЕСЕН, ОБЩИНА ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Иван Църов

При извършване на изкопни работи за водоснабдяване на с. Ресен, в района на т. нар. Малък Ресен, е пресечена структура, изградена от камъни и декорирани плочи. Наблюденията установиха, че конструкцията е свързана с протичане на вода.

Проучването показа наличието на канал за отпадъчни води – колектор (*cloaca*) (Обр. 1). Същият се е оттичал в р. Бара. Една част от трасето му попада под насипа на съвременния път. Вероятно при благоприятни обстоятелства в бъдеще в посока на запад от пътя би могло да се проследят още около 50 м. Това предположение е следствие от обстоятелството, че на пасбището, разположено на надзаливната речна тераса западно от шосето, се наблюдава едно леко хлътване на терена с 0,30-0,50 м следствие изваждането на камъка от някакъв строеж. В близост лежат две грубо оформени бази от доломитизиран варовик. Най-вероятно това е вила рустика.

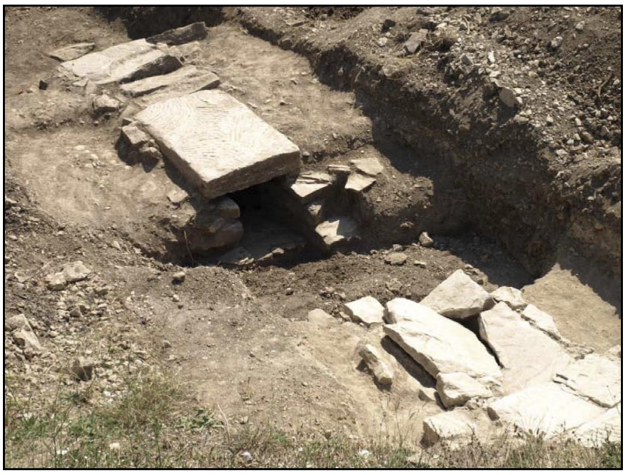

Обр. 1. Ресен, община В. Търново. Каналът от каменни плочи

Преизползваните за покриване на канала каменни плочи с декорация във вид на дъговидни насечки, са взети от конструкция на водно съоръжение. Двустранното им декориране подсказва, че плочите първоначално са били видими двустранно. При някои има гнезда с легла за железни свързващи скоби. В една от плочите е запазена част от скобата, а при друга – оловната заливка с гнездото на скобата и нейния отпечатък. Друга от плочите има три отвора при ъглите си, като четвъртият ъгъл липсва. Разположението на скобите подсказва, че плочите са свързвани както в хоризонтална, така и във вертикална плоскост. По ръбовете им личат остатъци от много твърда фина обмазка *(malta)*. При използването им като сполии някои са били разполовени, като по този начин от една са се получили две по-тънки плочи. На практика за колектора дебелината им е била без значение, щом е могло каналът да бъде покрит. Поне една от плочите е поставена с декорацията към канала, което я прави невидима. Две други пък са декорирани двустранно и едната страна е към канала. Това показва, че колекторът се е намирал изцяло под земята. В потвърждение на този факт се явява и редуването на декорирани плочи с обикновени блокове (Обр. 2 и 3).

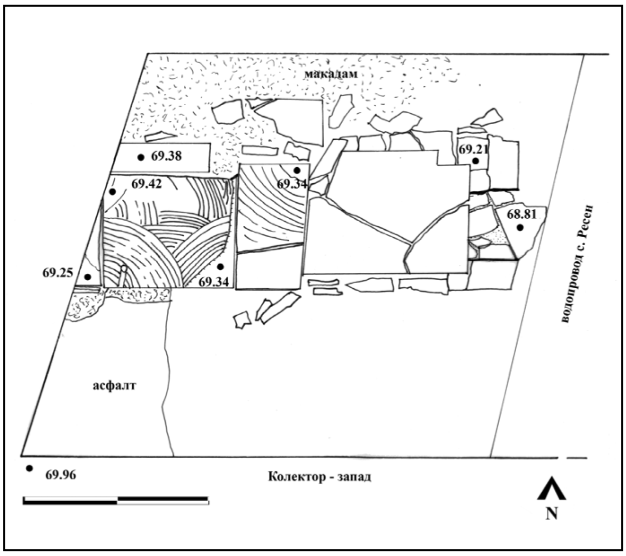

Обр. 2. Ресен, община В. Търново. План на канала

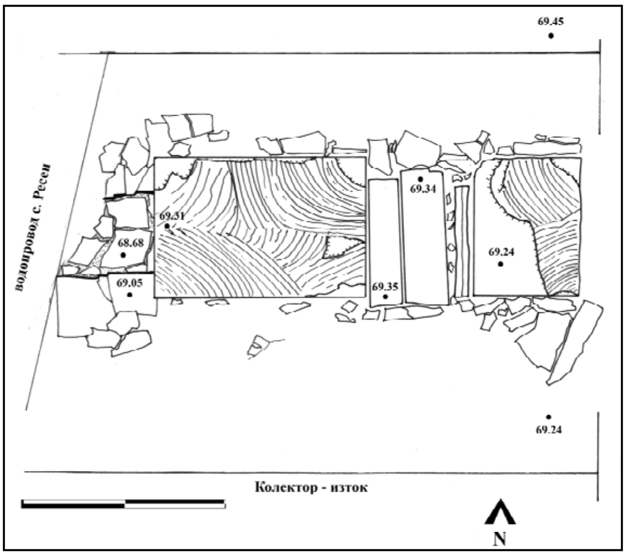

Обр. 3. Ресен, община В. Търново. План на канала

Каналът е изграден от плочести камъни. Дъното му е настлано с неголеми плочести камъни, по-малки дори от използваните при страниците. Не се наблюдават следи от нанос или утайка *(alluvio)*, което е признак за кратковременно използване или редовно почистване.

Поради липса на подемен материал не е възможна прецизна датировка на съоръжението. Най-общо го поставям в късноримско време.

№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ”, ОБЩИНА ПОПОВО

Никола Русев

Археологическите проучвания на късноантичната крепост Ковачевско кале през 2009 г. се проведоха от началото на август до средата на септември (с научен консултант Сергей Торбатов от НАИМ – БАН). Те се явяват продължение на разкопките от 2008 г. в сектор „Южен” (до южната крепостна стена), в отсечката между кули №XIII и XIV по плана на К. Шкорпил. В предходния сезон тук беше частично разкрит каменен зид на сграда, ориентиран северозапад-югоизток и попадащ на по-малко от 5 м северно от деструкциите на куртината.

I. При започването на разкопките на терена личаха два иманярски изкопа, направени непосредствено на север от проучвания през 2008 г. терен, означени с №1 и №2. Пръстта от първия изкоп е изхвърлена в проучвания кв. CXI_{13}, а с тази от втория е запълнен първия. В южния профил на изкоп №2 личеше външното лице на зид. След неговото почистване се установи, че е ориентиран североизток-югозапад, конструктивно свързан с разкрития през 2008 г. и сключващ с него приблизително прав ъгъл. Градежът му е ломени камъни, споени с глинест разтвор. Зидът е запазен до 1 м дължина, след което е напълно демонтиран.

Откритите тук монети (общо 9 бр.) датират от края на IV – средата на V в. (Валентиниан II, Теодосий I, Валентиниан III и Теодосий II). Останалите находки са железен косер, прешлен за вретено, железен нож, костена пластина за рефлексен лък, глинена тежест, бронзова фибула. В ненарушен пласт, заедно с две от монетите, се откри и железен връх на стрела.

II. След очертаване на трасето на северния зид на сградата, с оглед нейното цялостно разкриване, секторът беше разширен на запад.

С приключването на разкопките се установи, че по-голямата част от северния зид, попадащ в проучвания сектор, е напълно демонтиран. Единствената запазена отсечка, близо до северния профил на кв. CXI_{12}, е с дължина 0,92 м и дебелина 0,66 м (Обр. 1). Съхранена е до първия ред от суперструкцията, който е от едностранно оформени ломени камъни, споени с глинест разтвор. Между лицевите блокчета има пълнеж от по-дребни камъни и части от тухли (едната с печат ANNIA) (Обр. 2).

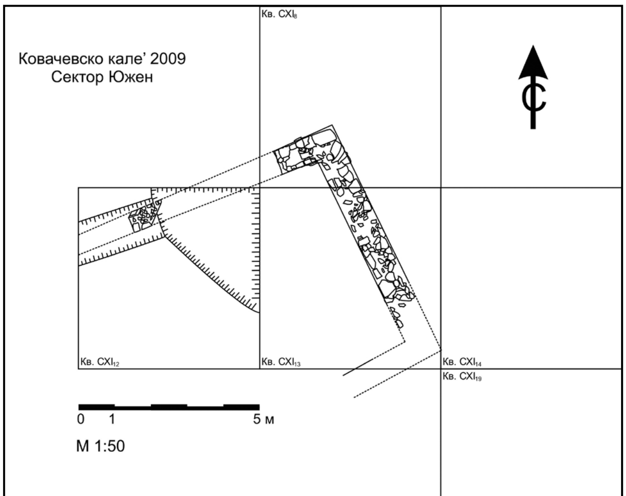

Обр. 1. Ковачевско кале. Южен сектор – план

Сградата вероятно е имала горен етаж, изграден от кирпичи, голямо количество от които се откриха по цялата проучвана площ. В резултат на опожаряване повечето от тях са се отухлили и придобили керемиден цвят. Наред с тях, близо до границата между основата и суперструкцията, се откриват изпечени глинени обмазки на дървени колове, свързани вероятно с подовото ниво на втория етаж.

Данни за покривната конструкция дават множеството фрагменти от керемиди, като останките от рухналия покрив са добре видими в западния и северния профил, запечатващи опожарените деструкции от сградата. Използвани са керемиди от двата типа (tegulae и imbrices). За скрепването на дървените конструкции, носещи покрива, са използвани железни гвоздеи и скоби.

Сред откритите в сградата находки, имащи пряко отношение към датировката ѝ, най-многобройни са монетите. Най-ранните екземпляри, чието отсичане предхожда значително възникването на сградата, са бронзова монета Филипов тип и два антониниана на Филип I Араб от типове LIBERALITAS AVGG II и SECVRIT.ORBIS. Останалите монети са от началото на IV до средата на V в. По типове се разделят по следния начин: GLORIA EXERCITVS, VOT XX MVLT XXX, FEL TEMP REPARATIO, SPES REIPVBLICE, RESTITVTOR REIP, GLORIA ROMANORVM (вар. 8), GLORIA ROMANORVM (вар. 15), VIRTVS EXERCITI, SALVS REIPVBLICAE, GLORIA ROMANORVM (вар. 21), CONCORDIA AVG, CONCORDIA AVGG, GLORIA ROMANORVM (вар. 23), GLORIA ROMANORVM (вар. 22), VT XXX V, „кръст във венец". Сечени са от името на Констанс, Констанций II, Валентиниан I, Валенс, Валентиниан II, Аркадий, Хонорий и Теодосий II.

Обр. 2. Ковачевско кале. Южен сектор

Останалите находки са железен пръстен, коланни апликации, вотивни пръчици, битови предмети, бронзова апликация с декоративна украса и оловна пломба. От строителните печати се откриха известните вече PRAELI и ANNIA.

Откритата през 2008 г. сграда, чието проучване продължи и през 2009 г., е унищожена от силен пожар, останки и следи от който личат в целия проучван сектор – отухлените кирпичени деструкции, пепел, въглени и останки от овъглени греди. Въз основа на откритите находки и най-вече на нумизматичния материал отнасяме опожаряването на сградата към 40-те години на V в., което може да се свърже с някое от многобройните хунски нашествия през този период.

III. Изследваният културен пласт в кв. CXI$_{12}$ е нарушен от три съвременни изкопа. Единият има форма на траншея, запълнен е с тъмна пръст и е оформен при изваждането на каменния материал от северния зид на сградата. От двете му страни личат изпечените кирпичени деструкции, а в западния профил ясно се откроява на фона на останалите напластявания. В запълнителя му се откриха единични находки, които вероятно трябва да се свържат с комплекса на сградата: монета на Констанций II от типа SPES REIPVBLICE, монета на Аркадий от типа GLORIA ROMANORVM (вар. 21) и коланна апликация.

Вторият изкоп е видим само в южния край на западния профил. Запълнен е с черно-кафява пръст. Пресича в дълбочина целия пласт и в него не се откриват материали.

Третият изкоп е с най голяма площ, обхващайки цялата североизточна част на кв. CXI$_{12}$. Той пресича първия изкоп с форма на траншея. Запълнен е със сива рохкава пръст, което го отличава от опожарения пласт на сградата. Ясно се откроява и в северния профил на квадрата. Материалите, които се откриха в него са малко – основно ломени камъни, битова керамика и кости. Монетите от запълнителя са три броя: една от средата на IV в. от типа FEL TEMP REPARATIO и два фолиса на Юстиниан I. Останалите находки са бронзова фибула, железен връх на стрела, фрагмент от тухла с печат PRAELI и прешлен за вретено.

IV. След разрушаването й, сградата повече не е била възстановявана. В един по-късен момент, през VI в., част от каменният материал е бил демонтиран и вероятно преизползван на друго място, а деструкциите заравнени до ходовото ниво на съответния период. В пласта над останките от сградата се откри разнообразен археологически материал – дребни фрагменти от битова керамика, силно натрошени животински кости, парчета от стъкло. Монетите са от периода средата на IV – края на VI в. и принадлежат на следните типове: FEL TEMP REPARATIO, SECVRITAS REIPVBLICAE, VIRTVS EXERCITI (вар. 2), GLORIA ROMANORVM (вар. 22), „кръст във венец", деканумия и пентанумия. Сигурно определимите са сечени от името на Аркадий, Юстиниан I и Юстин II. Останалите находки, произхождащи от пласта над сградата, са коланна тока, ремъчен накрайник и два фрагмента от керамични лампи.

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АБРИТУС

Галена Радославова

През 2009 г. продължиха редовните археологически разкопки само в сектора на сграда VIII, разположен в източната част на крепостта. Проученият терен е с площ около 176 м^2. Намира се северно от разкритите през миналия сезон археологически структури. Както навсякъде в сектора и тук вкопаванията от ранносредновековната епоха нарушават късноантичния пласт. Продължи разкриването на каменното съоръжение, долепено до северното лице на северния преграден зид на помещение №17. Върху разноформатни едри и дребни ломени камъни и пръст, лежащи върху материковата скала, са положени големи и средно големи, също разноформатни, но обработени каменни плочи, части от надгробни плочи, употребени като сполии, както и една квадратна тухла. Тази условно наречена от нас каменна настилка, лежаща на 0,50 м над материковата скала, е разрушена в западната си част от основите на вкопаното жилище от ранносредновековната епоха. Върху и около нея се разчистиха горели петна. Размерите на настилката са към 4 (запад – изток) х 3,75 м. Дебелината й с подложката е около 0,50 м.

В източния профил, докъдето е разкрита настилката, се откри база на колона. На 6,50 м северно от северозападната база с част от колона, открита през миналия археологически сезон, се разкри част от колона, стъпила върху голям каменен блок. Така предполагаемият двор с колонада се разшири в северна посока и придоби следните размери: 12,25 (север – юг) х 8 м. Последната база, открита в североизточния му ъгъл, е изнесена по-напред заради чупка на самия зид, породена вероятно от релефа на терена. От базата в северозападния ъгъл на колонадата започва на изток зле съхранен зид от ломени камъни на калова спойка. Разкритата му дължина (запад – изток) е 6,25 м. Разстоянието от него до зида, до който е долепена каменната настилка на север, е 6,50 м. Западният зид на така очерталото се помещение №19 е разрушен от вкопано жилище от ранносредновековната епоха.

В най-северната част на сектора, на 1,80 м източно от източната стена на помещение №11 се разкри част от каменен зид с посока север – юг, граден от обработени камъни и фрагменти от строителна керамика, споени с бял хоросан. Върху западното му лице има тънка замазка от бял хоросан. Върху нея е врязана геометрична украса. Разкритата дължина на зида е 8,25 м, а запазената му височина – 0,70 м. Дебелината му е 0,65 м. При основата има двустранен цокъл, широк 0,12 м. До южния му край е долепен на фуга друг зид, продължаващ в източна посока, т.е. очерта се югозападния ъгъл на помещение №20. Изследването на това помещение ще продължи през следващия сезон. Между помещение №11 и помещение №20 има проход с ширина 1,80 м и установена дължина 8,75 м (от северния профил до каменния праг на юг). Каменният праг, открит в южната част на прохода, е долепен на фуга до източния зид на помещение №6. Размерите на прага са: дължина (запад – изток) 1,20 м; ширина 0,70 м; дебелина 0,25 м. В северната му част е издълбано легло с правоъгълна форма и размери 0,75 х 0,25 х 0,07 м. То показва, че достъпът при входа е от север на юг.

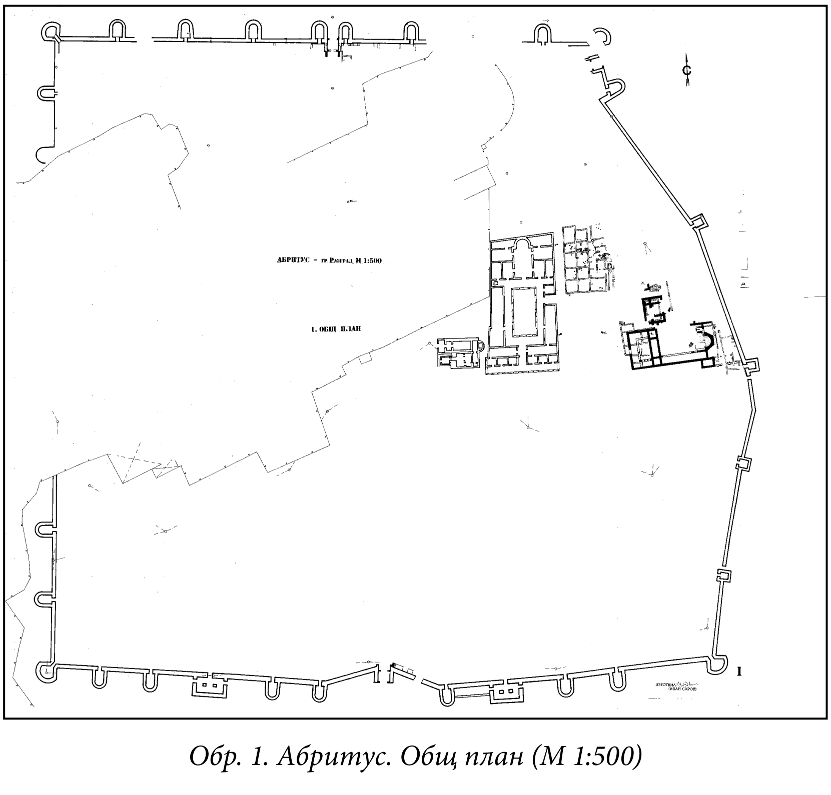

Обр. 1. Абритус. Общ план (М 1:500)

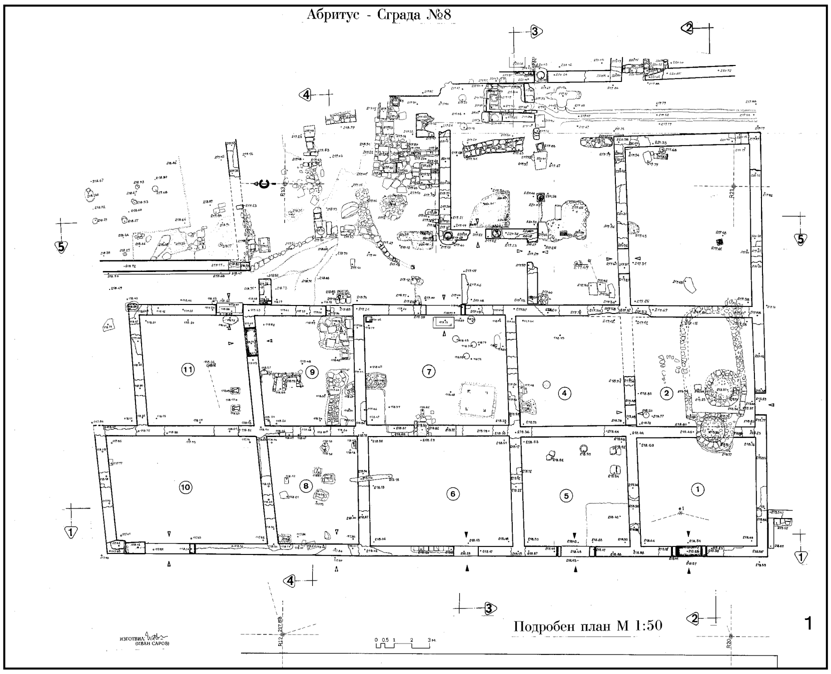

Обр. 2. Абритус. Подробен план на сграда VIII (М 1:50)

Стратиграфията, доколкото може да се проследи предвид силните разрушения, архитектурата и откритите находки (битова и строителна керамика, и бронзови монети) потвърждават предложените от нас периоди на изграждане и обитаване на сградата. Към най-ранния строителен период – времето на Константин I и синовете му, отнасяме двора с колонада, чиито две нови бази открихме тази година (една в северна посока и една в източна посока). С втория строителен период – времето след готската война от 376-378 г. до хунското нападение от 447 г., свързваме изграждане на каменния плочник и северния зид на помещение №19. Към периода след средата на V в. отнасяме масивния каменен зид източно от помещение №11. В тази част на сградата почти липсва керамика, характерна за VI в.

Бронзовите монети, открити при разкопките, са силно горели. Най-ранните сред тях са на Константин I и Лициний, а най-късните – на Теодосий II, сечени в 425-450 г.

Останки от най-малко три ранносредновековни съоръжения, както и множество фрагменти битова керамика и железни находки потвърждават развитието ранносредновековното селище на север.

№36. ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ №1 ОТ РИМСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. ГОРСКО АБЛАНОВО, ОБЩИНА ОПАКА

Сергей Торбатов, Никола Русев

Освен няколко единични могили, в землището на с. Горско Абланово досега са регистрирани два могилни некропола. Единият от тях, означен като могилен некропол №1, системно се проучва от 2008 г. Той се намира на 1,5 км изток-североизточно от селото, в м. Съчанлъка. Състои се от 6 могили с различна големина. През 2008 г. е изцяло разкопана най-малката от тях – могила VI.

Обект на проучване през 2009 г. стана могила I, заемаща крайно южно положение в чертите на некропола. Тя е с конусовидна форма и заоблен връх. Издигната е върху терен със значителна денивелация от юг на север (повече от 1,70 м) и по-слаба от запад на изток (около 1 м). Западната и южната периферия на могилата са обработвани в миналото, което е довело до промени в някогашната ѝ конфигурация. Погледната от север, сегашната ѝ височина достига 4 м, при среден диаметър около 20 м. В по-високата част от южната половина на могилния насип имаше стари иманярски изкопи, с дълбочина надхвърляща на места 1 м, но никъде нямаше податки да е достигнат античния терен, върху който е натрупана могилата (Обр. 1).

С цел да се документира централният профил с посока запад-изток, отначало е разкопана южната половина на могилата (Обр. 2). Могилният насип е с изключително еднородна структура. Състои се от белезникава глинеста пръст, сега гъсто прорязана в разни посоки от запълнени стари ходници на гризачи и дребни хищници, както и от изтлели корени на храсти и дървета. Завареният терен представлява недебел пласт стерилна канелена почва, образувала се над мощни льосови наслаги. Между него и най-

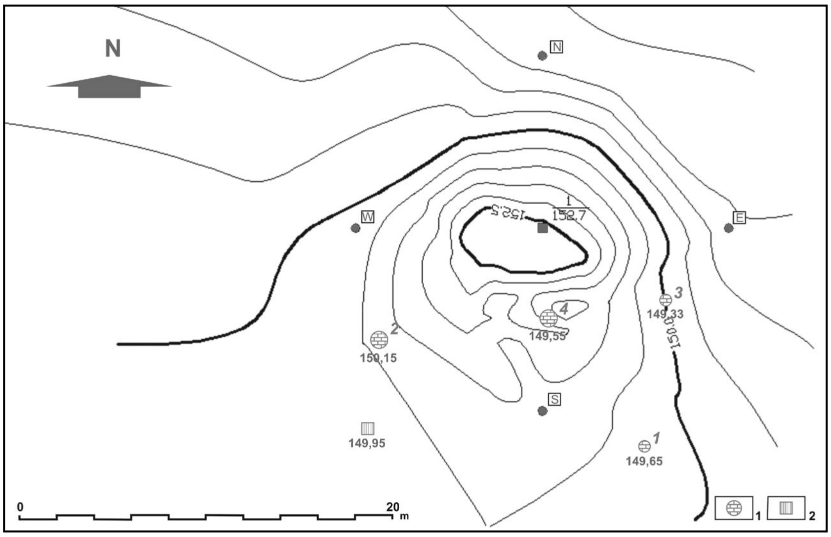

Обр. 1. Горско Абланово. Могилен некропол №1, могила I. Топографски план и структури. Легенда: 1. Огнища; 2. Керамично струпване

Обр. 2. Горско Абланово. Могилен некропол №1, могила I. Централен профил запад – изток

долната част на насипа повсеместно се разкри тънък слой (от 0,5 до 1 см) със сивкаво-пепеляв цвят, по всяка вероятност дължащ се на разложени органични останки (затрупано тревно покритие). Гъстата горска растителност, покриваща от десетилетия могилата, е довела до образуването на хумусен пласт с дебелина до 0,70 м в най-горната част на насипа.

Могила I е проучена изцяло, с вкопаване до 0,40 м в стерилния терен, но никакви останки от гробни съоръжения не са открити. Регистрираните археологически структури включват четири огнища и едно керамично струпване.

И четирите огнища са устроени върху заварения терен, преди натрупването на могилата. Тази практика е добре позната при могилните погребения и се обяснява като задължителен подготвителен етап, целящ пречистване на терена чрез магическата сила на огъня. Три от огнищата са разположени в права линия с приблизителна посока запад-изток и са се озовали впоследствие под централната част на могилния насип, а четвъртото е останало в неговата югоизточна периферия. За разлика от огнища 1, 3 и 4, които съдържат само пепел, въглени и бучки отухлена пръст, от огнище 2 произхождат и дребни парченца животински кости. Там е намерена и добре запазена бронзова монета на император Гета, отсечена в Томи, очевидно поставена след догарянето на огъня. След приключване на ритуала, огнище 2 е запечатано с пласт от трамбована жълта глинеста пръст, дебел 5-6 см.

В югозападната периферия на могила I, извън видимите сега на терена очертания на могилния насип, е разчистено керамично струпване, съдържащо фрагменти от провинциална римска битова керамика от II-III в. и едно парче от тухла. Деветнадесет от фрагментите произхождат от трапезни, а 7 – от кухненски съдове. Кухненската керамика е представена с фрагменти от поне 3 дебелостенни гърнета, изработени от непречистена и лошо изпечена глина, съдържаща едри силикатни примеси. Трапезните съдове спадат изцяло към фината лакова керамика. Сигурно са идентифицирани 4 съда – едно гърне с две дръжки и 3 паници.

Резултатите от проучванията през 2009 г. потвърждават датировката на могилен некропол №1 край с. Горско Абланово през римската епоха. Хомогенният и ненарушен в долната си част могилен насип със сигурност свидетелства, че отсъствието на гробни съоръжения в могила I не се дължи на иманярска интервенция. По своите характеристики, тя напълно се вписва в категорията на т. нар. празни могили, за чийто произход и предназначение в специализираната литература са изказани различни хипотези, но засега няма еднозначно и общоприето становище.

№37. СВЕТИЛИЩЕ В М. ЧЕРВЕНАТА СКАЛА КРАЙ С. ЖИВКОВО, ОБЩИНА ХИТРИНО

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов

Село Живково се намира на около 25 км северно от гр. Шумен. Около самото село са регистрирани различни по характер археологически обекти: селища, крепости, некрополи.

Светилището се намира на около 500 м западно от селото, върху необработваема площ около скален отломък. Самата скала е изкуствено оформяна. Издълбани са много ниши и са издялани площадки. На много места се виждат следи от легла на греди. По цялата площ на обекта има големи иманярски изкопи. По време на разкопките се установи, че в част от тях е копано до стерилен терен.

Проучванията се проведоха от 07.05 до 31.07.2009 г., с работници по програмата „От социални помощи към заетост”.

Работихме в 14 квадрата в рамките на два сектора. В квадратите се разкриха 13 ями (Обр. 1). Находките в някои от ямите позволяват да ги отнесем към римската епоха (II – III в.). В една от ямите се откри скелет на петел, а в яма №11 – скелетите на пет кучета.

Непосредствено в подножието на скалата се разкри част от южната стена на постройка, градена с ломени камъни на кал. Културният пласт в квадрати 5-15 и 6-16 е изчерпан и там се достигна до стерилен льос.

Находките през сезона не са многобройни. Преобладават, както и в предишния сезон, монетите – общо 22 на брой. Една от тях е османска, а останалите са римски, сребърни и бронзови монети. Представено е както централното монетосечене, така и провинциалното – на градовете Анхиало, Адрианополис, Деултум, Одесос, Пауталия, Марцианопол и Никополис ад Иструм. Монетите са сечени в периода 198 - 270 г. Принадлежат на императорите Каракала, Елагабал, Север Александър, Гордиан III, Филип Араб, Траян Деций, Херений Етруск и Клавдий II.

Сред останалите находки има накити, битова керамика и битови предмети, както и мраморни фрагменти, вероятно от оброчни плочки и архитектурни детайли.

Откритите през отчетния сезон материали потвърждават датировката на установеното светилище (II–III в.), както и обитаването на терена през праисторията и късноантичната епоха (V – VI в.). За последното по време обитаване на терена тук през XVII – XVIII в. свидетелстват откритите фрагменти османска керамика и монета на султан Ахмед III.

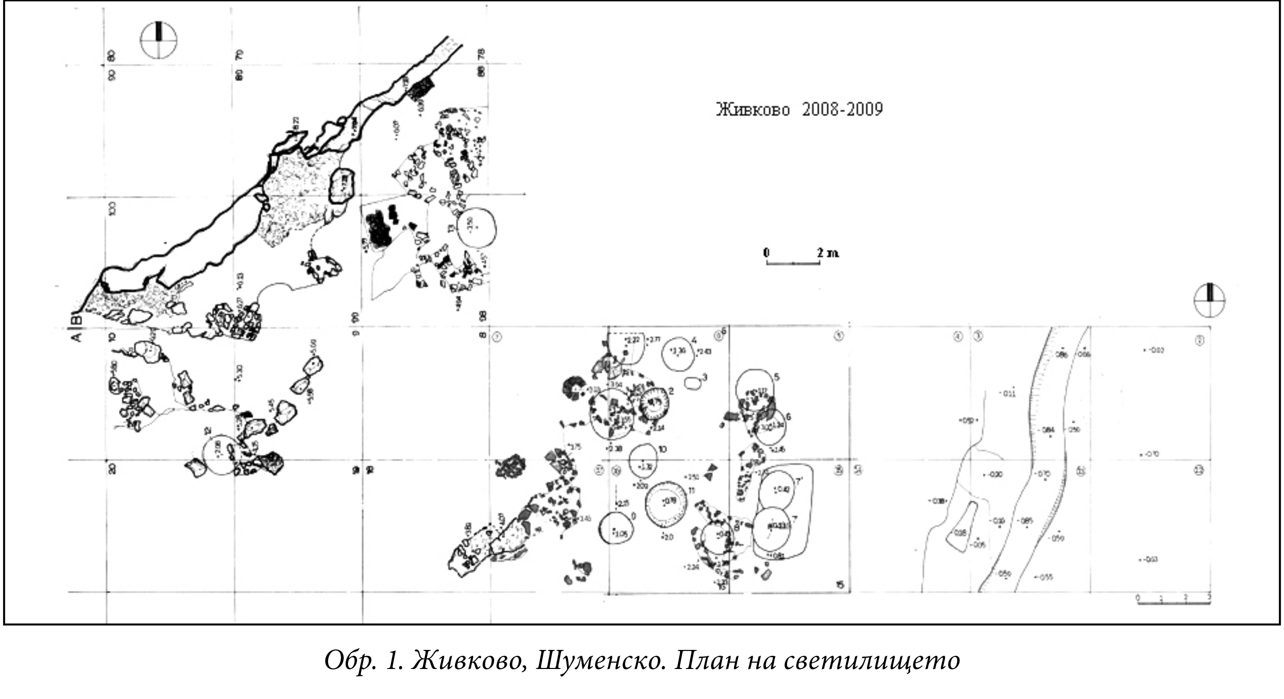

Обр. 1. Живково, Шуменско. План на светилището

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
РИМСКИ ГРАД УЛПИЯ СЕРДИКА

№38. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АР „СЕРДИКА – СРЕДЕЦ” – ОБЕКТ: „ТРАСЕ НА ТОПЛОФИКАЦИОНЕН КОЛЕКТОР И КАНАЛ ЗА ОТПАДНИ ВОДИ” – ЮЖНО ОТ БАНЯ БАШИ ДЖАМИЯ И СЕВЕРОЗАПАДНО ОТ ЦУМ

Константин Шалганов, Георги Бояджиев

Във връзка с реализацията на втория метродиаметър „север – юг” и метростанция №8 от Софийското метро, и свързаните с проекта изкопни работи, южно от Баня баши джамия и северозападно – западно от ЦУМ, се проведоха спасителни археологически проучвания в рамките на проектните трасета.

Бяха разкрити и проучени части от две помещения (с условна номерация помещение №1 и 2), част от по-голям архитектурен комплекс, най-вероятно термите на Сердика. Въпросните останки, въпреки, че са засичани при изкопни работи, в периода 1953-1954 г., досега не са маркирани върху археологическия кадастър на София.

Помещение №1 представлява частично разкрито полигонално (октогонално ?) помещение, с максимално запазена височина – 2,20 м, разкрита и проучена „разгърната” дължина на проученото вътрешно лице – 7,42 м и дължина на южната стена – 3,30 м. (Обр. 1). В южната стена, в посока север – юг е оформен засводен проход, с двойна дъга на свода, с обща височина – 0,87 м. Проходът е с вътрешни размери: шир. 2,32 м и вис. 2 м. Има податки за наличие на трета дъга над дъгата на прохода, оформена като „сляпа” арка във фасадата на южната стена на помещението, с дълбочина 0,58 м.

В рамките на прохода, частично издаващо се пред северното му лице е изградено двустъпално, в дълбочина, кръгло съоръжение, с неясна функция, вътрешен диаметър – 1,60 м и проследена дълбочина до 1,10 м, с много качествено лицево обмазване от розовочервен хидрофобен хоросан и облицовка от частично запазени сега мраморни плочки по горната повърхност. Местоположението на съоръжението от функционална гледна точка позволява да се предположи, че първоначално засводеният проход е дълбока, глуха ниша, в която се е помещавало въпросното кръгло съоръжение.

Градежът на разкритата част от помещение №1 е изцяло от тухли с формат 0,33/0,34 x 0,33/0,34 x 0,04/0,045 м със спойка от розов хидрофобен или сивкаво бял (с много слаб примес на натрошена строителна керамика) хоросан.

Обр. 1. Сердика. Помещение №1 – южна стена

Пред северното лице на засводения проход е положена хоризонтално масивна каменна плоча с проучени размери – 2,65 x 1,97 x 0,25 м, която частично покрива северната ⅓ от кръглото съоръжение. Големината и местоположението ѝ позволяват да се допусне, че помещение №1 е под „открито” небе, т.е. става въпрос вероятно за обособено дворно пространство, покрито с плочеста настилка.

В южния край прохода е бил частично преустроен чрез изграждането на П-образна рамка на вход/ изход, в южна посока, оформена от 3 бр. преизползвани каменни плочи, апликирани към вътрешните лица на същия и стъпващи върху горната повърхност на кръглото съоръжение.

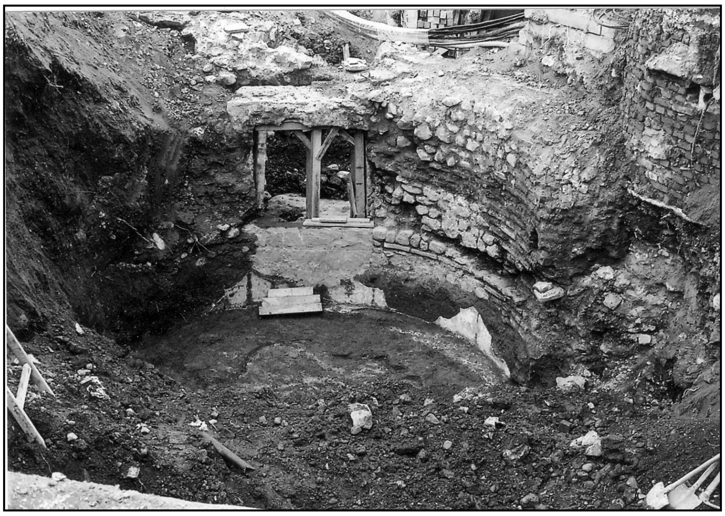

Обр. 2. Сердика. Помещение №2

Вътрешни размери: 1,85 х 1,42 х 0,60 м.

Помещение №2 е полукръгло по план (по-скоро част от кръг), отворено на юг с максимално запазена височина – 3 м и широчина на южната преградна стена – 0,60 м (Обр. 2). Вътрешни размери: диаметър – 4,56 м, радиус (дълбочина) – 1,91 м. Градежът на вертикалната дъговидна стена е нееднороден, състоящ се от тухлени пояси с различна обща височина и дължина, смесени с аналогични пояси от средноформатен речен камък.

В помещението е изграден полукръгъл басейн, с мраморна облицовка на стените и вътрешни размери: диаметър – 4,42 м, радиус (дълбочина) – 1, 84 м.

Дъното на басейна е с обща дебелина от 0,305 м и се състои от последователно редуващи се отгоре надолу пластове от мраморни облицовъчни плочки с шир. 0,30 м, неустановима дължина и дебелина 0,02 м; пласт от розовочервен хидрофобен хоросан с дебелина 0,04 м; единичен ред тухли с формат 0,33 х 0,33 х 0,045 м; пласт сиво бял хоросан с много слаб примес на натрошена строителна керамика.

Вертикалните стени на басейна са облицовани с правоъгълни мраморни плочки с формат: 0,70 х 0,30 х 0,01 м. Те са залепени към стените на помещението чрез 0,07 м дебел пласт от розовочервен хидрофобен хоросан.

Многобройните предходни изкопни намеси в проучения терен са довели до пълната липса на археологическа стратиграфия. Движимите археологически материали обхващат като съдържание животински кости, следосвобожденски метални предмети, керамични, фаянсови и порцеланови фрагменти от периода IV – XX в. и най-вече XVIII – XX в.

На базата на комплексните данни проучените археологически останки могат да датират през периода IV–VI в.

Литература

Бобчев 1964: С. Бобчев. Археологически проучвания в центъра на София през 1953 – 1954 г. в участъка на Централния универсален магазин и около него (участък III). – В: Сердика 1, 1964, 109 – 138, 118, табл. 1, 3.

Бобчев 1989: С. Бобчев. Преглед на останките от Сердика, открити в течение на петдесет години. – В: Сердика 2, 1989, 37 – 59, №44, Обр. 3.

Иванов, Бобчев 1964: Т. Иванов и С. Бобчев. Разкопки върху площта на хотел „Балкан” в центъра на София през 1952 – 1953 г. – В: Сердика 1, 1964, 9 – 58, табл. 1.

№39. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ПЛ. „НЕЗАВИСИМОСТ” (ЛАРГОТО), СОФИЯ

Константин Шалганов, Никола Козарев

Проектът е част от градоустройствената разработка за столицата, за т. нар. „Западно направление”. Той включва терена на пл. „Независимост” (Ларгото) между подлез „Източна порта на Сердика – Средец” (И), подлез „Св. Петка Самарджийска” (З), сградния корпус на ЦУМ – Министерски съвет (С) и сградния корпус на хотел „Шератон” – Президентство (Ю). Разкритите археологически архитектурни останки в рамките на въпросния терен трябва да бъдат запазени на място, консервирани, реставрирани, интегрирани и социализирани в съвременната градска среда под покритие. Така цялата зона под сегашното съвременно ходово ниво да се превърне в пешеходна.

Като изключим фрагментарно запазените архитектурни останки, с „клетъчен" градеж от XVII – XVIII в. – част от засводено помещение, най-интересните засега резултати се съсредоточават в източната част на проучвания терен. Тук е засечена и започна проучването на част от градско жилище (*domus*), с вътрешен перистилен двор. Жилището се развива в западна, северна и южна посока. В източна посока поне по отношение на вътрешния двор, архитектурата е унищожена от дълбоки изкопни намеси след 1878 г.

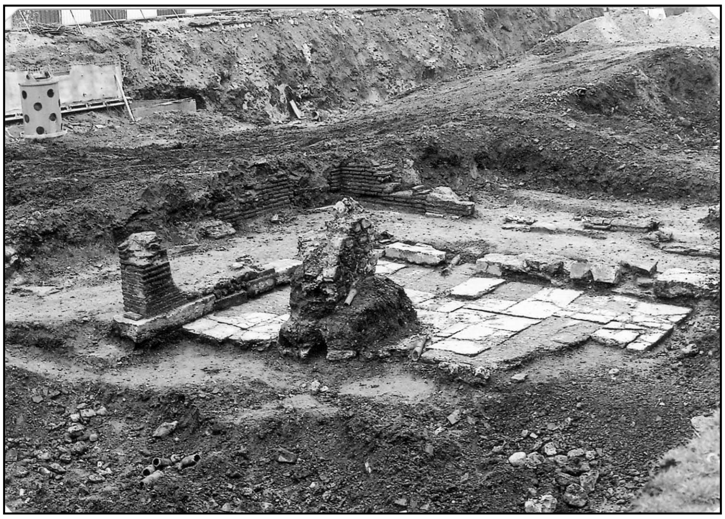

Обр. 1. Сердика. Ларго. Разкритата част от жилище, с вътрешен двор и портици

Разкритият участък обхваща част вътрешен перистилен двор, застлан с плочеста каменна настилка и рамкиран от юг и запад със стилобати от паралелопипедни каменни блокове от колонадата. Зад тях се развиват портици, които са част от перистила на сградата (Обр. 1). От вътрешния двор е разкрита площ от 52 м^2 (8,10 х 6,43 м). Той е настлан с правоъгълни каменни плочи, с различен формат и дебелина 0,20 м, подредени надлъжно в посока изток–запад. Стилобатите, рамкиращи от юг и запад двора са с височина 0,30 м. Те са изградени от паралелопипедни каменни блокове с макс. размери 1,92 х 0,53 м. Блоковете са монтирани върху субструкция от триредов тухлен пояс с обща височина – 0,25 м.

Върху по-добре запазения южен стилобат вместо колони са иззидани 3 бр. тухлени пилони, с правоъгълно сечение и максимални размери: 0,94 х 0,58 х 1,34 м. Ширина на междупилонните пространства – 1,84 м. Масивността на пилоните подсказва, че над тях се е развивало поне едно етажно ниво. Междупилонните пространства са затворени впоследствие чрез каменно-хоросанов градеж и пряката комуникация между портиците и вътрешния двор е прекъсната.

Успоредно на вътрешния двор, от запад и юг се развиват два обиколни коридора, отворени към него. Широчината им е 2,70 м и дължина 9,40 м (южния) и 10,20 м (западния). Подовете им са на нивото на горната повърхност на стилобатите, ограничаващи от запад и юг вътрешния двор и са покрити с дебел 0,07 м пласт от *opus signinum* – хомогенна смес от фин тухлен прах, дребна фракция от счукана строителна керамика и хоросан, загладени след изливането.

Зад портиците бяха частично разкрити стабилни тухлено-хоросанови градежи, които са от жилищните части на дома. Открити са фрагменти от подови мозайки, чието проучване ще продължи през 2010 г.

Многобройните предходни изкопни намеси в проучвания терен са довели до пълното нарушаване на археологическата стратиграфия. Движимите археологически находки са животински кости, керамични, стъклени, порцеланови и фаянсови фрагменти (IV – XX в.), и монети. Последните са силно нечетливи, но след консервацията и практическите консултации със ст. н. с. д-р Б. Божкова (НАИМ при БАН) могат да се отнесат към периода между I четвърт на IV в. – император Констант (337 – 350), от периода 337 – 341 г. и III четвърт на V в. – император Лъв I (457 – 474).

На базата на комплексните теренни данни от проучването можем да отнесем датировката на проучената част от жилище в периода IV – VI в., в това число и по-късните му преустройства.

№40. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „AMPHITHEATRUM SERDICAENSE”

Жарин Величков

Във връзка с инвестиционно намерение на фирма „ЕКО КОНСУЛТИНГ” ООД за строителство на хотел на ул. „Будапеща” №3, през 2007 г. е разрушена намиращата се в имота двуетажна сграда. Имотът попада във втора защитена зона на ИАР „Сердика - Средец” и частично върху руините на античния амфитеатър на Сердика, което изискваше провеждането на пълни археологически разкопки. Те бяха проведени на два етапа.

През първия етап беше проучена северната половина от имота, под подовете на мазетата на старата сграда, където се установи, че липсват недвижими археологически и архитектурни структури. Теренът от тротоара на бул. „Княз Александър Дондуков” представлява чиста материкова кафява на цвят пръст, която на юг постепенно навлиза в дълбочина. Имайки пред вид, че булевардът е част от диагоналния път от Сердика за Филипопол, може да се предложи, че тук той е насипан с материкова пръст, за да се преодолее преминаването през блатата. Именно тези блата са засипвани с боклуци от античния град, като при проучването се забелязваха отделни купчини от пръст с находки. В седиментите на тези пластове бяха открити множество движими културни ценности в това число и около 620 антични монети. Най-ценните находки са златна обица, златна плочка, сребърна апликация, датирани най-общо през III в. и напълно запазена оловна плочка с изображение на Дунавски конници.

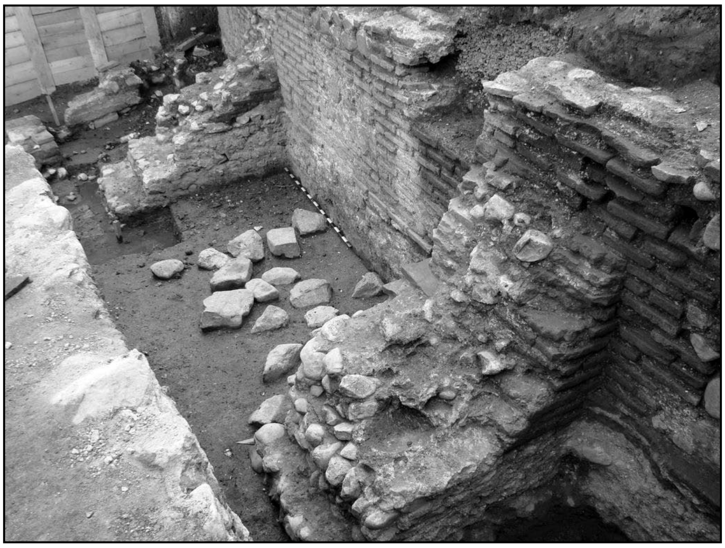

Обр. 1. Сердика. Амфитеатър – външното лице на зида на амфитеатъра с двата контрафорса

В тази северна половина на имота бяха разкрити и изследвани костни останки от 4 гроба без гробен инвентар – скелети на четири деца между 4 и 14 години и два на млади мъже на 20 и 25 години. Първите три гроба са определени като късноантични (IV–VI век), а четвъртия като средновековен.

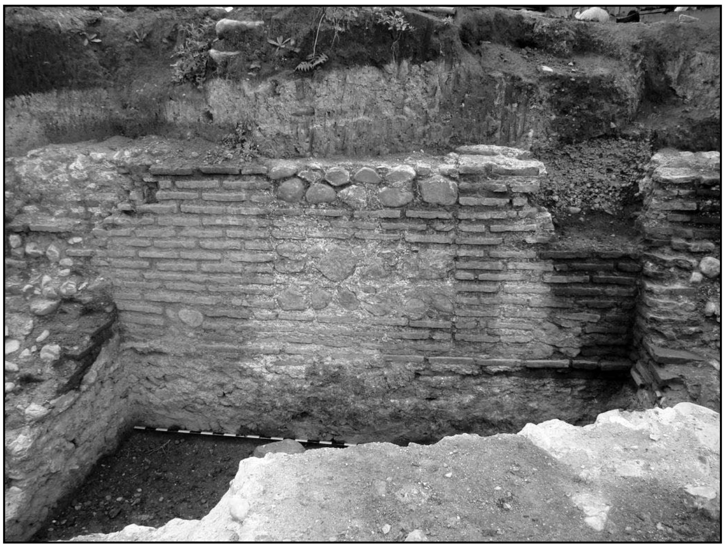

Обр. 2. Сердика. Амфитеатър – северозападният ъгъл на скенето на римския театър

В южната половина на имота е проучена площ от около 120 м^2, разположена в централната западна и основно в южната част, без да е изчерпан културния пласт. В тази част е разкрито северното външно лице на арената на амфитеатъра. При строителството зидът е разсякъл по-стара антична сграда, чието изясняване все още не е завършено. Разкрита е част от масивен Г-образен зид с дебелина 0,70 м. Основите му са изградени от ломени ка-

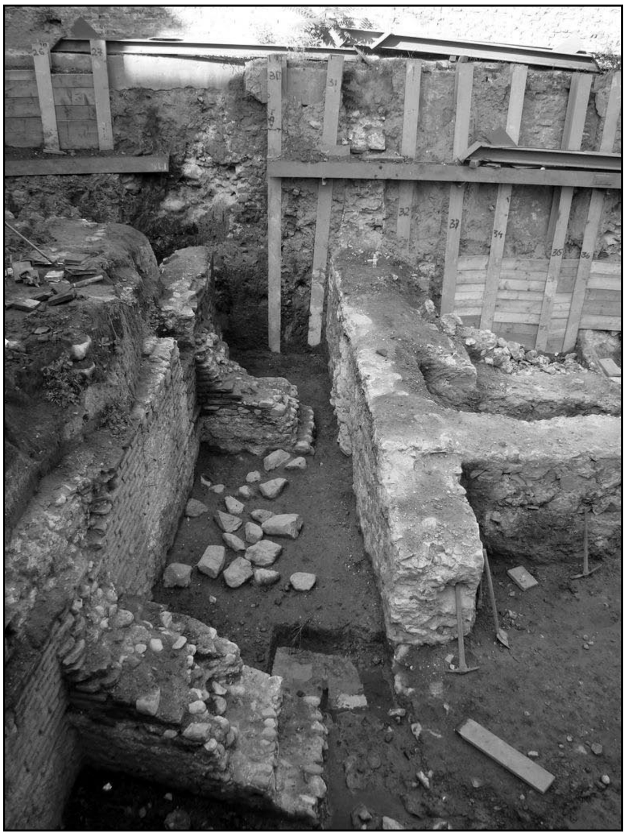

Обр. 3. Сердика. Амфитеатър – изглед на зида между двата контрафорса

мъни, споени с бял хоросан. Суперструкцията е запазена частично, градена от стандартни римски тухли, запазени най-високо до 7-ми ред (Обр. 2). За сега предполагаме, че става въпрос за руините на северозападния ъгъл от *скенето* на римския театър на Сердика, разкрит частично в имота на НЕК на бул. „Дондуков" №12. Във вътрешността е запазена част от тухлена настилка, перфорирана от късно-средновековна яма. В кв. 61 е засечен фрагмент от каменната настилка, принадлежаща вероятно на *орхестрата* на римския театър.

Зидът на арената на амфитеатъра е проследен по цялата широчина на имота (Обр. 1). Основите му са градени от ломени камъни, споени с бял хоросан, като от тях са разкрити около 0,70 м, тъй като при кота -5,50 м от нивото на тротоара започна да извира вода. Суперструкцията е градена в *opus mixtum* от стандартни римски тухли и речни камъни, споени с бял хоросан. Запазената й височина в най-високата точка е 1,65 м, а дебелината е 1,30 м. От север в този сектор на амфитеатъра, дъговидният зид на арената е усилен с два масивни конструктивно свързани с него контрафорса с дебелина 1,30 м, отстоящи един от друг на около 4 м разстояние. Външните им лица са оформени от тухли, а в ядрото са използвани речни камъни. Между контрафорсите в зида на арената са оформени правоъгълни пана от речни камъни, характерни за опуса (Обр. 3). Непосредствено при западния профил е разкрита източната тухлена страница на вход към арената. Входът е настлан с масивен прагов камък, с жлеб за залостване на врата. Разкритата му ширина е 0,70 м, но предполагаме, че може да е най-малко двойно по-широк.

Общо проученият античен пласт в централните западни и южни квадрати, се характеризира с изключително голяма наситеност находки от средата на III – началото на VI в. В рамките на археологически проучвания на амфитеатъра на Сердика, нумизматичният комплекс от сезон 2009 г. е огромен, общо 1929 броя, в това число 1900 монети, както и 22 (+3) оловни търговски пломби от импортни стоки от III – V в. и 4 екзагии /тежести за мярка/ – олово и бронз, от IV – VI в. В основния си обем монетите са от т.н. базов метал /мед и бронз/, само 4 са сребърни (денар на Септимий Север и 3 османски акчета), а няколко десетки са с ниско сребърно съдържание – билонови антониниани от средата на III век.

Най-многобройните монетни единици от пластовете на амфитеатъра се датират от IV век – поне 1365 броя (= 73 %). Това са предимно номиналите на император Константин Велики и синовете му, както и дребни, зле запазени от края на периода – императорите Валентиниан I, Теодосий I и Аркадий.

От по-ранните пластове (между нивото на разрушения театър и ниво арена на амфитеатъра) произлиза сравнително голям брой еднороден монетен материал – билонови и медни антониниани от периода ±238/244 – 276/282 г. Те са предимно на императорите Галиен, Клавдий II Готски и Аврелиан – общо 105 броя (= 6 %). Предшествани са от няколко централно-римски монети: ас на Комод, сечен в Рим, 180 – 192 г., денар на Септимий Север, 207 – 209 г. и лети имитации на римски денари от III в.

Към същата епоха спадат и колониалните монети – общо 12 броя. Те са от първата половина на III в. Най-ранната монета от обекта е случайно попаднала елинистическа дребна бронзова емисия, вероятно дело на малоазийска монетарница.

Средновековните монети са отново сравнително малко на брой – 6 византийски анонимни фолиси от края на XI – XII в. Пластовете от XVI – XIX в. са представени с 28 османски акчета и мангъри (= 1 %); 3 медни търговски жетони на град Нюрнберг, Бавария (от късни ями, пробити за наниз) от края на XVII в. и 2 медни модерни от XIX в.

На цялата проучена до сега площ от имота, са разкрити 10 ями. Повечето от тях са боклучни, но една може да се определи като отходна. В тях (ями – №2, 4, 5, 7 и 8) е открита османска керамика-та. Въз основа на археологически контексти от България, Гърция, Турция и Сърбия тя се датира най-общо между втората половина на XVII – първата половина на XX в. В квадрат №52 са открити три фрагмента от трапезен съд (чашка или каничка) с надписи на арабица. Запазена е фраза, която би могла да бъде преведена по следния начин: „*Без ръка няма щедрост.*”

По отношение на костния материал са изследвани останки от античните и османските пластове. В първите има предимно кухненски останки от храната на хората – от свиня, говедо и дребни преживни. Има и животински кости, по които няма следи от кулинарна обработка. Например голяма част от череп на камила, кости от кон и от едри кучета. Особен интерес представляват седем кучешки зъба от мечки. Те принадлежат на различни индивиди, включително и от един млад. Има също останки от бик.

Пробите от археоботаничните материали се отнасят към кв. №21 и 22. След направеният анализ се установи, съдържанието почти изцяло се състои от костилки на вишни/череши и сливи, както и дренки. Определена бе и овъглена дървесина. Тя принадлежи на дъб в повечето случаи, но са открити и два фрагмента от черен бор.

№41. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПОДПОДОВОТО ПРОСТРАНСТВО В БАЗИЛИКА „СВ. СОФИЯ”, ГР. СОФИЯ

Юниан Мешеков

Във връзка с реализиране на „Архитектурен проект за адаптация и експониране на археологическото ниво в подподовото пространство на базилика „Св. София” целогодишно през 2009 г. бе проведено наблюдение на строителните и укрепващи дейности на цялата площ на подподовото ниво. В резултат на горните дейности бяха разкрити, проучени и документирани три нови гроба, ситуирани както следва: гроб №1 – в пространството под северното рамо на трансепта; гроб №2 – в пространството под източната част на централния кораб и гроб №3 – в пространството под южното рамо на трансепта.

Гроб №1 – зидан с фрагментирани тухли, споени с бял хоросан. Покрит с 3 бр. бипедални тули и с дъно, оформено от два реда разминаващи се тухли в цял формат. Стените са с широчина на градежа 0,22/0,25 м. Покривните керамични плочи са фрагментирани от слягането на пласто-

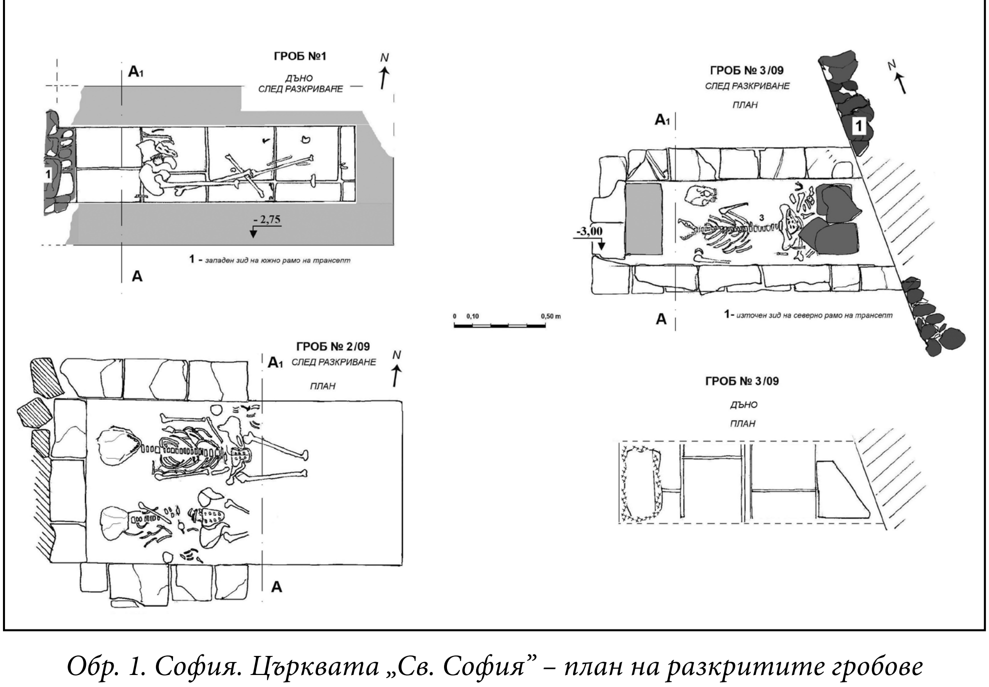

Обр. 1. София. Църквата „Св. София” – план на разкритите гробове

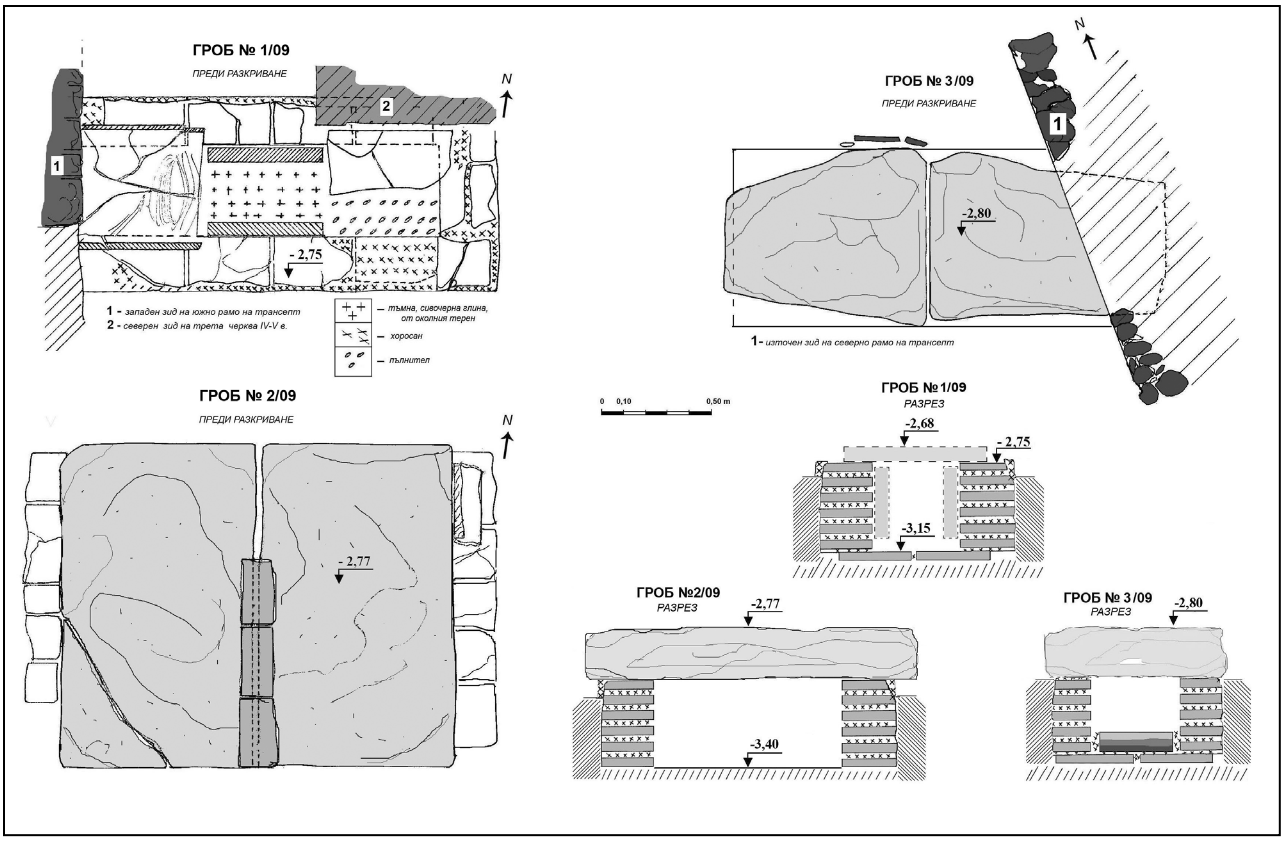
ГРОБ № 1/09
ПРЕДИ РАЗКРИВАНЕ
N
1
2
- 2,75
1 - западен зид на южно рамо на трансепт
2 - северен зид на трета черква IV-V в.
– тъмна, сивочерна глина, от околния терен
– хоросан
– пълнител
ГРОБ № 3/09
ПРЕДИ РАЗКРИВАНЕ
N
1
-2,80
1- източен зид на северно рамо на трансепт
ГРОБ № 2/09
ПРЕДИ РАЗКРИВАНЕ
N
- 2,77
0 0,10 0,50 m
ГРОБ № 1/09
РАЗРЕЗ
-2,68
- 2,75
-3,15
ГРОБ №2/09
РАЗРЕЗ
-2,77
-3,40
ГРОБ № 3/09
РАЗРЕЗ
-2,80

Обр. 2. София. Църквата „Св. София" – гробове № 1 - 3 – покривни плочи и профили

вете, а средната е разкрита строшена на две, като частите ѝ са пропаднали вертикално по двете вътрешни лица на дългите страни на зиданата камера. Това тяхно разположение, както и откритият железен гвоздей, разкрива наличието на дървен ковчег, след неговото изгниване двете части от бипедалната тухла пропадат в гроба.

Гробът е разбит и изнесен в цялата си западна половина при изграждането на западния зид на северно рамо на трансепта на съществуващата днес базилика. Костният материал е запазен от таза към долните крайници и принадлежи на индивид от мъжки пол[1]. Гробен инвентар няма. Ориентация – И – З, глава на запад. Размери: гробно съоръжение – макс. зап. дълж. 1,90 м; шир. 0,90; камера – макс. зап. дълж 1,50 м; шир. 0,40 м; вис. 0,40 м.

Гроб №2 – зидан с фрагментирани тухли, споени с бял хоросан. Покрит с два броя добре оформени правоъгълни масивни каменни плочи с дебелина 0,20/0,22 м, с фуга между тях, запечатана с ½ формат тухли, с хоросанова спойка. Дъното е направо върху околния терен. Стените са с широчина на градежа 0,20/0,25 м.

Гробът е разположен успоредно и под надлъжната ос на западния зид на църква №1, (т. нар. мартирион) и неговото вторично дострояване и удължаване в западна посока, след 313 г. Костният материал е както след инхумацията и

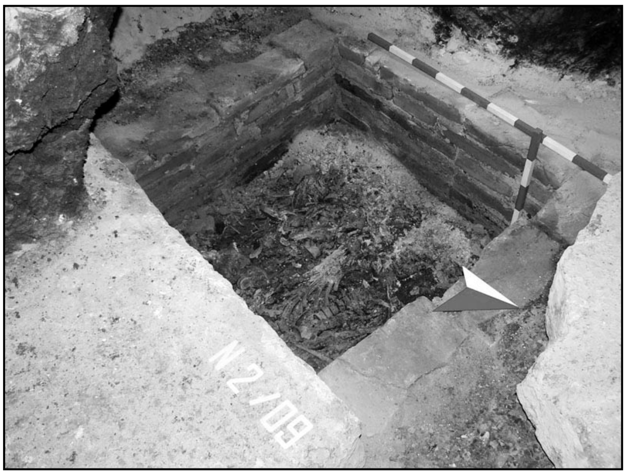

Обр. 3. София. Църквата „Св. София" – гроб №2 след вдигане на покривните плочи

принадлежи на членовете на едно семейство, погребани по едно и също време – четири индивида, по един от мъжки и женски пол, под 45 г. и две деца, едното на 4 – 4,5 год. възраст, а второто, в първа детска възраст – под 1 год. Гробен инвентар няма. Ориентация – И – З, глави на запад. Размери: гробно съоръжение – дълж. 2,10 м; шир. 1,50 м; камера – дълж. 1,75 м; шир. – 0,90 м; вис. 0,40 м.

---

[1] Изследването е извършено от проф. Й. Йорданов и д-р Бр. Димитрова от Института по експериментална морфология и антропология с музей – БАН, София.

Гроб №3 – зидан с фрагментирани тухли, споени с бял хоросан. Покрит с два броя грубо оформени масивни каменни плочи с дебелина 0,20/0,22 м и дъно, оформено от два реда разминаващи се тухли в цял формат. В западния му край, под ъгъл, е оформено „възглавие”, изпълнено с ½ формат тухла, скрепена към пода с хоросан. Стените са с широчина на градежа 0,15/0,20 м.

Гробът в източния си край е прекъснат от източния зид на южното рамо на трансепта от съществуващата днес базилика, но източната покриваща плоча не е демонтирана, а е запазена *in situ* и съобразена с новия градеж. Интерес представлява фактът, че при изграждането на зида на трансепта, строителите са унищожили друг гроб – разположен над него, хронологически по-късен от настоящия, като са събрали костния материал и са го вложили в източния край на гроб №3, на което вероятно се дължи разбиването на зидарията му, но не и на покривната плоча.

Костният материал е запазен до таза и принадлежи на индивид от женски пол. Долните крайници са смесени с материал, принадлежащ на споменатия по-горе препогребан през античността индивид вероятно от мъжки пол. Гробен инвентар няма. Ориентация – И – З, 20° СЗ, глава на запад. Размери: гробно съоръжение – дълж. 2 м; шир. 0,80 м. Камера – макс. зап. дълж. 1,30 м; шир. – 0,45 м; височ. 0,35 м.

При пълно отсъствие на конкретен гробен инвентар, най-общо гробните съоръжения, съобразени с други подобни от подподовото пространство на базилика „Св. София” и съпоставени като дълбочини, може да се приемат хронологически рамки след средата и през късния III в. и не по-късно от самото начало на IV в., когато се изгражда църква №1.

№42. ГЕОДЕЗИЧНО ЗАСНЕМАНЕ И ГЕОФИЗИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА РИМСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В КВАРТАЛ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ-Г” НА ОБЩИНА „ПОДУЕНЕ”, ГР. СОФИЯ

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков, инж. Илиян Катевски

Проучването беше финансирано от програма „Култура” на Столична община – договор РД-56-558 / 24.06.2009 г. То беше проведено от края на септември до края на ноември 2009 г. Четири от могилите (№1 – 4) са разположени в м. Седемте могили, намираща се северно от бул. „Владимир Заимов” и от новопостроена черква (Обр. 1). Разрешението ни за археологическо теренно проучване беше за разкопки включително със земекопна техника. То беше наложено от иманярски намеси в могилите и от план на Столична община да оформи парк с атракции в местността. Две от седемте могили били уни-

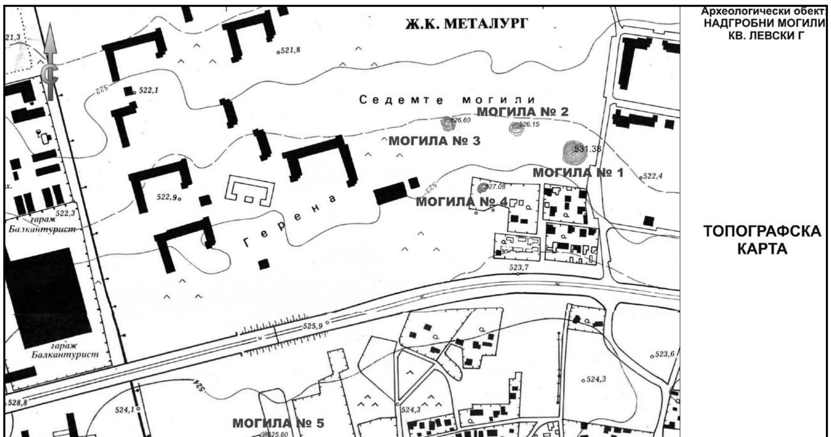

Обр. 1. София. Надгробни могили в кв. В. Левски – топографска карта

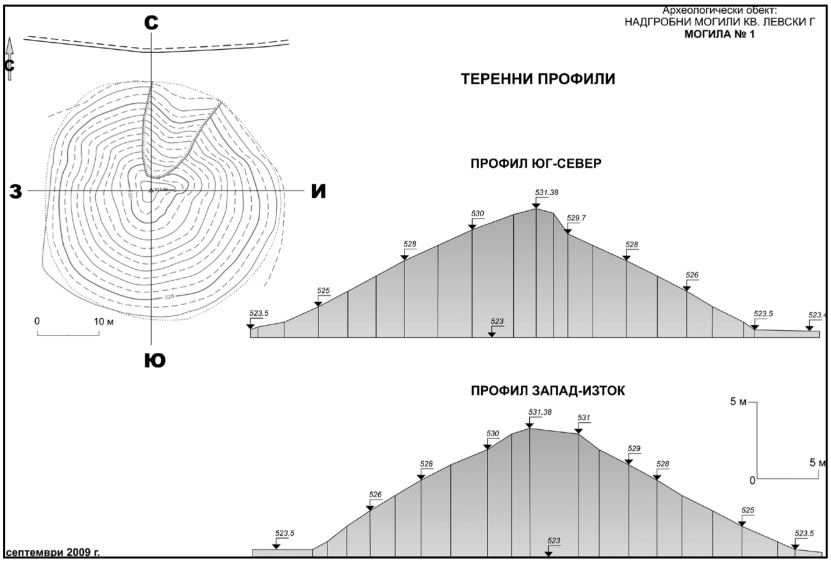
Археологически обект:
НАДГРОБНИ МОГИЛИ КВ. ЛЕВСКИ Г
МОГИЛА № 1
ТЕРЕННИ ПРОФИЛИ
С
З
И
Ю
0
10 м
525
ПРОФИЛ ЮГ-СЕВЕР
531.38
530
529.7
528
528
526
525
523.5
523.5
523
ПРОФИЛ ЗАПАД-ИЗТОК
531.38
531
530
529
528
528
526
525
523.5
523.5
523
5 м
5 м
0
септември 2009 г.

Обр. 2. София, кв. В. Левски. Теренни профили от геофизичното изследване

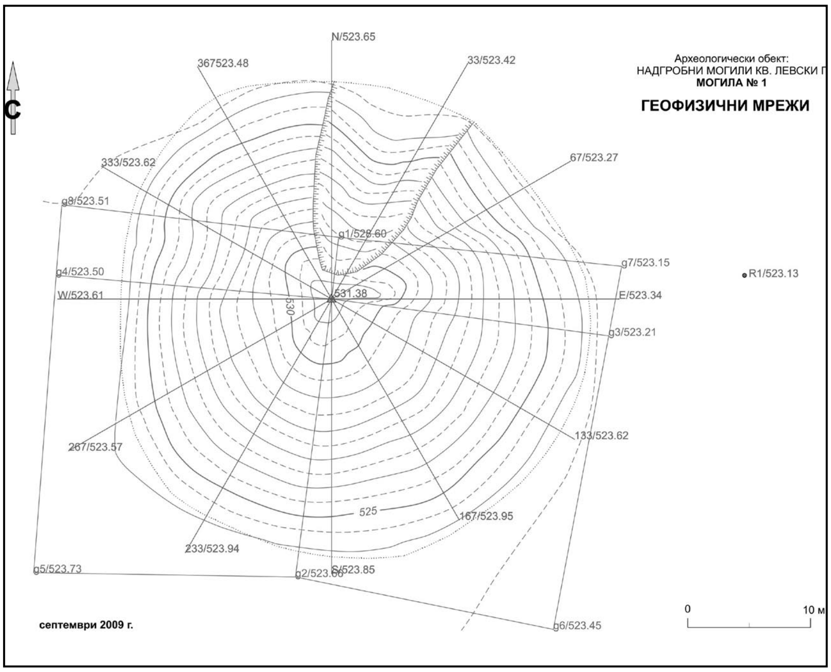
Археологически обект:
НАДГРОБНИ МОГИЛИ КВ. ЛЕВСКИ Г
МОГИЛА № 1
ГЕОФИЗИЧНИ МРЕЖИ
С
N/523.65
367523.48
33/523.42
333/523.62
67/523.27
g8/523.51
g1/528.60
g7/523.15
R1/523.13
g4/523.50
W/523.61
531.38
530
E/523.34
g3/523.21
267/523.57
133/523.62
525
167/523.95
233/523.94
g5/523.73
g2/523.66
S/523.85
g6/523.45
0
10 м
септември 2009 г.

Обр. 3. София, кв. В. Левски. Геофизична мрежа на надгробна могила №1

щожени от иманяри и от строители на околните жилищни блокове през средата и втората половина на XX век. Една е разкопана от колегата Даниела Агре в началото на XXI век. Други два могилообразни насипа („могили" № 5-6) лежат южно от булеварда и от подлез под него.

1. Геодезично заснемане. Реализирано беше прецизно геодезично заснемане на четирите надгробни могили и на двата предполагаеми/спорни надгробни могилни насипа (Обр. 2). То беше необходимо, не само защото липсваше каквото и да е в съответните столични служби, но преди всичко за нуждите на следващото геофизично изследване и евентуални археологически разкопки.

2. Геофизично проучване. То трябваше да определи, дали е оправдано да се извършат археологически разкопки. Приложен бе трудоемкият, бавен, но точен геоелектричен метод. Изследвани бяха четирите сигурни надгробни могили, северно от булеварда. Най-голямата могила (№1) е увенчана с масивна триангулачна точка. Както тя, така и високоволтовият кабел под съседната улица, затрудниха до известна степен геофизичното изследване (Обр. 3). Все пак беше установено, че липсва масивно гробно съоръжение и/или опасваща могилата крепида. Такива не бяха регистрирани и в останалите три могили. Отчетените аномалии в четирите могилни насипа не могат да бъдат свързани категорично с антични археологически комплекси, основна причина, за което са многобройни иманярски и строителни вкопавания. При могила №3 дори част от отнетия могилен насип е върнат обратно на място, но вече „обогатен" със строителни материали. С машини е унищожена цялата южна половина на могила №4.

Липсата на масивни гробни съоръжения за експониране в предвидения общински парк и недостатъчното финансиране определи решението ни да не разкопаваме могилите. Голямата могила №1 е сама по себе си привлекателен паметник на тракийската култура в района на римска Сердика, разнообразяващ (заедно с новата черква) околния скучен „блоков пейзаж". Разкопаването на могили №2 – 4 е приемливо, доколкото те продължават да бъдат обект на иманярски посегателства.

№43. НОВИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПРИ РИМСКАТА ПЪТНА СТАНЦИЯ *SCRETISCA* КРАЙ ГР. КОСТИНБРОД

Венцислав Динчев

Първоначално, през втората половина на м. август, археологическите проучвания започнаха като надзор на изкопните дейности във връзка с поредното разширение на пречиствателната станция на Производствения център „Coca Cola HBC” край гр. Костинброд. Впоследствие, в края на м. септември и през първата половина на м. октомври, проучванията прераснаха в спасителни разкопки. В различните им етапи взеха участие н.с. Анастасия Чолакова (зам. ръководител на надзора), н. с. Марио Иванов (зам. ръководител на спасителните разкопки) и докторанта Александър Манев – всички от НАИМ – БАН.

Теренът за новото строителство е на север от известните останки на римската пътна станция *Scretisca*. Той възлиза на близо 400 м^2, но тъй като немалка част от него е компрометирана от археологическа гледна точка, реално изследваната площ е около 250 м^2. В нея разкрихме нов участък от настилката на римския път *Naissus – Serdica*. Пътят тук е с ориентация северозапад-югоизток и пресича по диагонал терена, предвиден за ново строителство (Обр. 1 и 2).

Новоразкритият участък от пътната настилка е непосредствено на северозапад от досега известните (Божилова и др. 1989, 96; Динчев 2008, 478 – 480, Обр. 3). Той е основно от североизточното платно на пътя, т.е. изследваната площ не включва цялата ширина на пътното трасе. Максималната дължина на разкритата пътна настилка е 17,60 м, а максималната ширина (в южния край на изследвания участък) – 5,25 м (Обр. 1 и 2). Състоянието й на запазеност варира от добро в северния край на изследвания участък (Обр. 3) до крайно незадоволително в югозападния край на изследвания участък, където настилката практически е унищожена. Днес останките й се откриват на дълбочина от 1,10 до към 1,70 м, но следва да се има предвид, че днешната повърхност на терена е резултат от отлагането тук на насип с дебелина 1 – 1,30 м при изграждането на Производствения център „Coca Cola HBC” в средата на 90-те години на миналия век.

По-голямата част от новоразкритата пътна настилка всъщност е била непосредствено под повърхността на терена до това време и поради тази причина, както и в резултат на самото строителство на Производствения център, състоянието й като цяло е незадоволително. Най-добре съхранената настилка в северния край на изследвания участък е с най-голяма дълбочина (0,30-0,35 м) спрямо нивото на терена до средата на 90-те години на миналия век.

В изследвания участък римският път е с наклон от югоизток към северозапад, предопределен от близостта на коритото на р. Белица. Разликата във височините на настилката в южния и северния край на участъка достига 0,80 м. Запазена е частично североизточната бордюрна линия

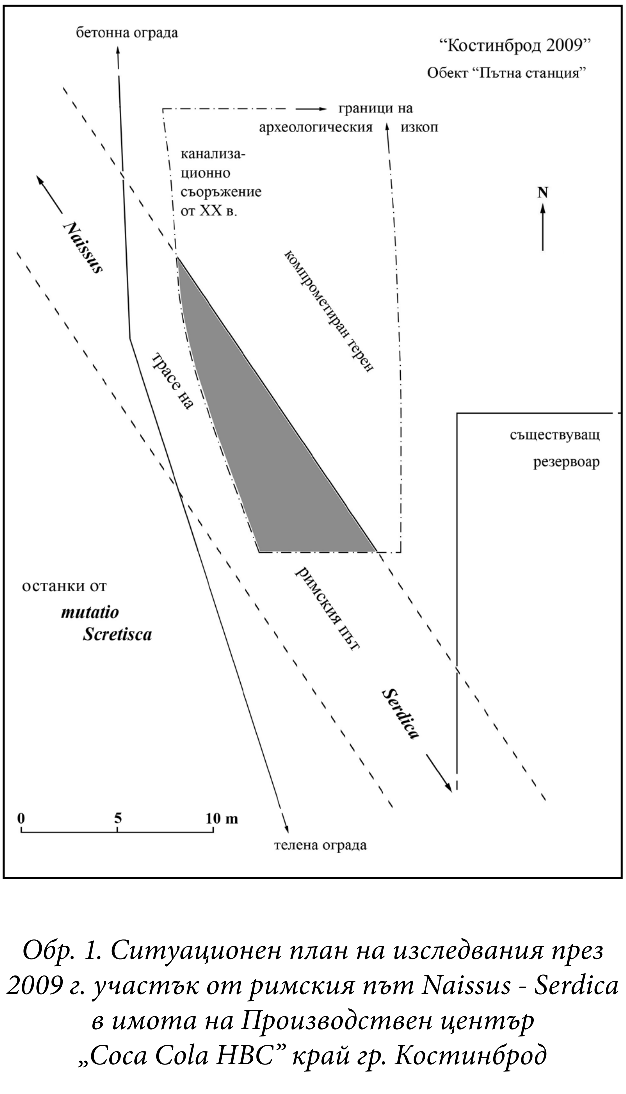

Обр. 1. Ситуационен план на изследвания през 2009 г. участък от римския път Naissus - Serdica в имота на Производствен център „Coca Cola HBC” край гр. Костинброд

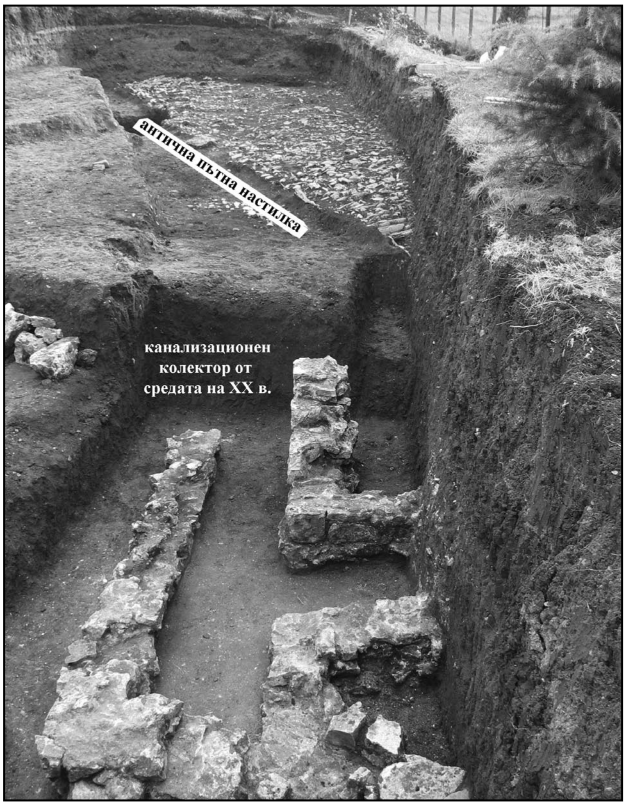
антична пътна настилка
канализационен колектор от средата на XX в.

Обр. 2. Изглед от север към разкритите останки при спасителните разкопки в района на mutatio Scretisca (в имота на „Coca Cola HBC" край гр. Костинброд

на пътя. Южният сектор на участъка би трябвало да включва и осева линия, но маркировката ѝ не е запазена. По отношение на материала на настилката, този участък не се отличава от по-рано известните (Динчев 2008, 478-479, Обр. 2). И тук са използвани средни по размери ломени камъни от мека порода (шисти ?). Цветът им е сив, с червеникав оттенък. По всяка вероятност са с местен произход. Те са побивани в хомогенната плътна почва (черен хумус или кафяв материк). Ограничените пространства между тях са трамбовани с по-дребни камъни от същата порода или с дребен речен чакъл.

Най-добрата представа за устройството на настилката дава най-добре запазената ѝ част в северния край на участъка (в североизточното платно на пътя). Бордюрните камъни тук са редени така, че дългите им страни съвпадат с линията на самия бордюр. Обратно, камъните от съседната настилка са побивани с дългите си страни напречно на тази линия (Обр. 3). Освен това настилката тук е с наклон и от осевата към бордюрната линия, при което камъните в периферията ѝ са с 0,15-0,20 м по-ниско от бордюрните камъни. Така покрай бордюрната линия се оформя канавка за оттичането на атмосферни води.

С ограничени сондажи установихме, че под пътната настилка няма някаква специална подложка, която да се отличава от хумуса и материковата субстанция в околния терен. В площта на изкопа, встрани от пътното трасе констатирахме няколко ограничени концентрации от камъни, идентични с тези от пътната настилка. Част от тях се дължат на по-късното разрушаване и разнасяне на самата настилка. За други би могло да се допусне, че са останали като излишен материал, с който частично е подравнен и укрепен теренът непосредствено край пътя.

Върху новоразкритата пътна настилка и (предимно) в околния незасегнат от по-късни нарушения терен открихме осем медни монети, масивна бронзова халка, различни железни предмети (гвоздеи, части от скоби и др.) и известно количество фрагментирана битова керамика. От общо шест определими монети, една е на император Александър Север (222 – 235), сечена в *Nicaea*, а

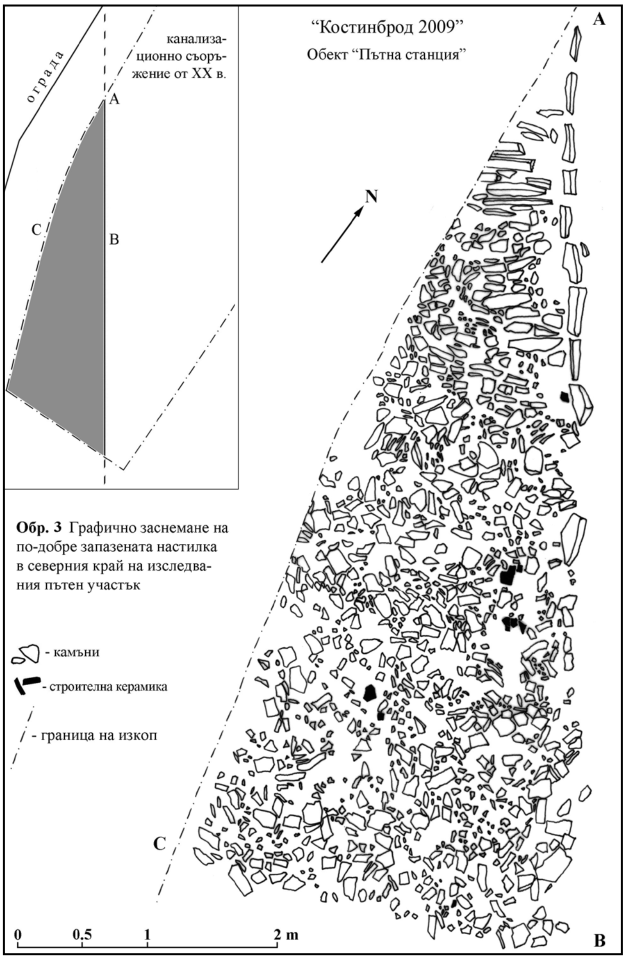
ограда
канализационно съоръжение от XX в.
A
B
C
"Костинброд 2009"
Обект "Пътна станция"
N
Обр. 3 Графично заснемане на по-добре запазената настилка в северния край на изследвания пътен участък
- камъни
- строителна керамика
- граница на изкоп
A
C
B
0
0,5
1
2 m

Обр. 3. Графично заснемане на по-добре запазената настилка в северния край на изследвания пътен участък останалите са от IV в. В границите на III – IV в. могат да се поставят и другите открити находки.

В северозападния край на изкопа, северно от разкритата настилка на римския път, попаднахме на останки от канализационни съоръжения – колектор, зидан с камъни и хоросан, и свързани с него канали, зидани с камъни и тухли без свързващ разтвор (Обр. 2). Тухлите в каналите, както и един фрагмент от цигла, попаднал в хоросана на колектора, показват ясно, че тези съоръжения не са по-ранни от средата на XX в. Част от подобен канал, водещ към сега разкрития колектор, изследвахме и през 2007 г. (Динчев 2008, 478-479, Обр. 1).

След приключването на разкопките инициирахме свикването на междуведомствена комисия за определяне на съдбата на разкритите останки. Желанието ни е да запазим добре съхранената настилка с бордюрна линия в северния край на изследвания пътен участък. Тя предоставя нова информация за устройството на античния път. Евентуалното демонтиране пък на по-зле съхранените части от разкритата настилка ще ни даде възможност за нови наблюдения относно устройството на пътя, както и шанс за по-точното му датиране.

Литература

Божилова и др. 1989: В. Божилова, В. Витски, Ж. Величков, Р. Стоянова, В. Иванов. Антична резиденция при Костинброд. – Археологически открития и разкопки през 1988 г., Кърджали, 1989, 95-96.

Динчев 2008: В. Динчев. Спасителни археологически разкопки при римската пътна станция Scretisca край гр. Костинброд. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 478-480.

№44. КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЕМО БУЧИНО, ПЕРНИШКА ОБЛАСТ

Илиян Боянов

Сондажното археологическо проучване на предполагаемия късноримски кастел в местността „Църквище” в землището на с. Големо Бучино, Пернишко, се проведе в периода юни – юли 2009 г. Бяха заложени три сондажа, които изцяло обхващат дълбоки иманярски изкопи, в които личаха археологически структури.

Сондаж 1. Сондажът е с размери 5 х 4 м и е ориентиран в посока изток – запад по дългите си страни. Обхваща изцяло голям иманярски изкоп с максимална дълбочина 1,40 м от съвременния терен. В средата на сондажа е засечен зид с посока изток – запад, като на този етап от проучването ясно личи северното му лице, което отстои на 2,10 м от северния профил на сондажа. Градежът му е от необработени средни по големина камъни на спойка от бял хоросан. Камъните са подредени с плоските си страни навън, като по този начин оформят сравнително гладко лице. До този момент запазената височина на зида в суперструкция не е изяснена, но ясно личи, че тя е поне от пет реда камъни. Дебелината му е 1,10 м. В контекста му се откриват множество фрагменти от тухли и парчета бял хоросан. Откриха се и няколко силно обезличени фрагмента битова керамика. С цел изясняване на ситуацията сондажът беше разширен с още 5 м в посока запад с ширина 1 м покрай северното лице на зида. В разширението на сондажа ясно се очерта запушен вход на стената, оформен с добре одялани квадри и тухлени страници (Обр. 1). Двата големи каменни блока от двете му страни маркират ходовото ниво при входа. На това ниво се откриха голям брой фрагменти битова керамика, като сред по-характерните такива може да се посочат устия на гърнета с извит навън ръб. В контекста му са открити и няколко железни пирона. Западно от входа камъните от градежа на стената са с измазани с хоросан фуги, наподобяващи касетиране (Обр. 2). В западния край на сондажа се разкри лице на стена с посока север – юг, долепена на фуга към проучваната. Градежът й е същият – необработени камъни на спойка от бял хоросан и тухлени пояси с до четири реда тухли.

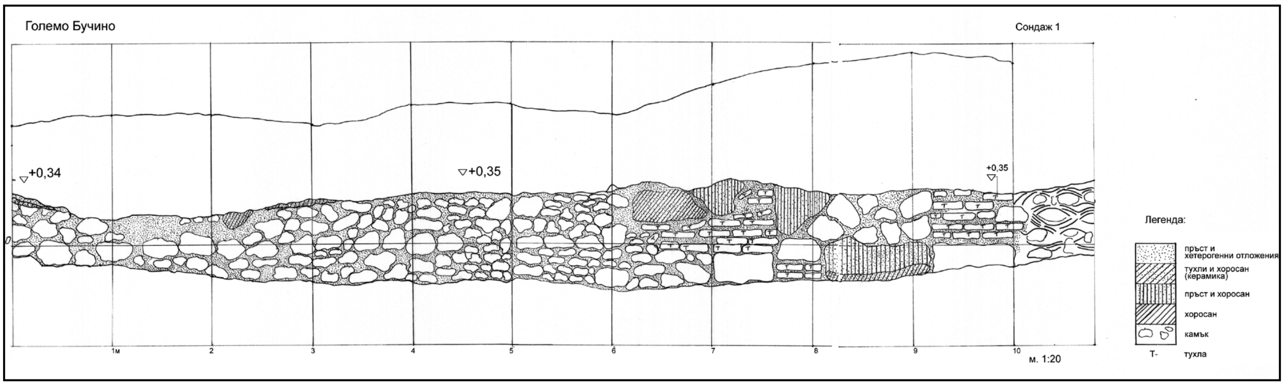

Обр. 1. Голямо Бучино, Пернишко. Сондаж 1. Северното лице на каменния зид

Обр. 2. Голямо Бучино, Пернишко. Сондаж 1. Северното лице на каменния зид

Сондаж 2. Разположен е на 3 м източно и на 1 м южно от сондаж 1. Размерите му са 5 м (изток – запад) х 2,50 м (север – юг). В източната му половина попада голям иманярски изкоп с дълбочина 1,30 м. На дълбочина 1,50 м са разкрити останки от зид с посока север – юг, който е перпендикулярен на зида в сондаж 1. Градежът и тук е от необработени камъни със спойка от бял хоросан, редуващи се с тухлени пояси от четири реда тухли, както ясно личи в южния профил на сондажа. Дебелината на зида е същата като на този в сондаж 1 – 1,10 м, но на този етап не е сигурно дали има конструктивна връзка между двата зида. В контекста на зида се откриха единични фрагменти силно обезличена битова керамика, както и железен пирон.

Сондаж 3. Разположен е на 7 м източно от сондаж 2. Размерите му са 3 м (изток – запад) х 1 м (север – юг). До дълбочина -1,75 м от R1 се разкриха голям брой камъни със следи от хоросан, фрагменти от тухли, както и една цяла тухла. Битова керамика не е открита до тази дълбочина. В пласт -1,75 -2,15 м от R1 продължават да се разкриват камъни и фрагменти от тухли без подредба, но вече има и значителен брой фрагменти битова керамика, предимно от големи съдове (гърнета и кани), както и от по-малки такива. Сред по-характерните фрагменти може да се посочат няколко устия на гърнета, с извит навън ръб. На достигнатата дълбочина -2,15 м от R1 се очертава тънък пласт от въглени, съдържащ и горели фрагменти битова керамика.

На този етап от проучването не може да се установи със сигурност към каква структура принадлежат разкритите в сондажи 1 и 2 зидове и дали между тях има конструктивна връзка. Не е ясно дали става дума за фортификационно съоръжение поради наличието на украса по северното лице на зида в сондаж 1. Тази украса, както и посоката на самия зид (изток – запад), дават основание да се предположи, че той принадлежи на църква, за наличието на каквато свидетелства и топонима „Църквище". Разкритите в сондажите археологически материали не позволяват точната датировка на обекта, но по-характерните фрагменти керамика насочват към дата на функциониране на комплекса в рамките на IV – VI в. Възникването през IV в. на селището и керамичния производствен център в м. Караула северно от проучвания кастел, свидетелства за нарасналото значение на пътя между Сердика и Пауталия през Бучинския проход в късноримската епоха. За това свидетелстват и изградените по същото време кастели в м. Църквище в Бучинския проход и в кв. Църква на гр. Перник.

№45. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНО УКРЕПЕНО СЕЛИЩЕ НА ХЪЛМА „СВ. СПАС”, С. БЕЛЧИН, ОБЩИНА САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов

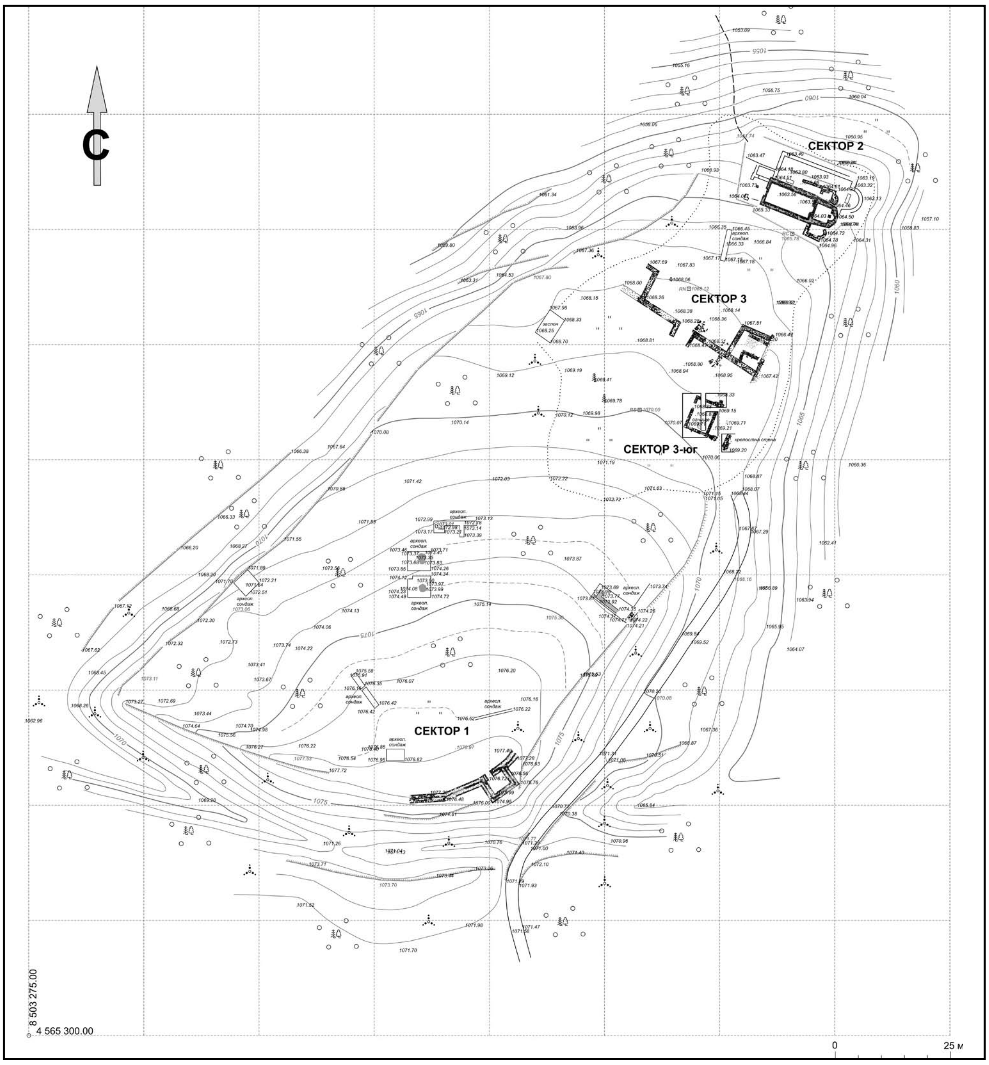

Обр. 1. Белчин, Самоковско. Археологическият обект „Св. Спас” – общ план

Археологическите проучвания на хълма „Св. Спас” при с. Белчин се провеждат за трета поредна година. При предходните проучвания се установи функционалната същност на обекта – укрепено селище с ясно очертани от крепостните стени граници, затварящи площ от 9 дка. От юг, откъдето достъпът към крепостта е лесен, към фортификационното съоръжение е изграден ров и вал. В четирите ъгъла на крепостта са издигнати правоъгълни кули, като две от тях са проучени напълно. Разкопани са портата на северната крепостна стена, три сгради, разположени до нея, както и раннохристиянски комплекс с останки от базилики от края на IV-VI в., върху които е полувкопана средновековна църква от XV в. (Обр.1) (Хаджиангелов, В., Христов. М., 2009)

През изминалия археологически сезон предвиденият обем от работа включваше изясняване на ситуацията във вътрешността на крепостта в т. нар. Сектор III и спешна полева консервация на зидовете на кал на средновековната църква. Работата се извърши в периода 20.07 – 30.09.2009 г. с финансиране от Фондация „Възраждане на Белчин”. В проучванията взеха участие студенти от специалност Информационни фондове на културно-историческото наследство, геодезическата работа извърши инж. Атанас Каменаров, а обработката на нумизматичните находки – Евгени Паунов.

Вътрешната площ на крепостта представлява заравнена тераса с денивелация 12 м в посока Ю – З. По-откритата от гора площ е в северния участък, където през 2008 г. е направено геофизично про-

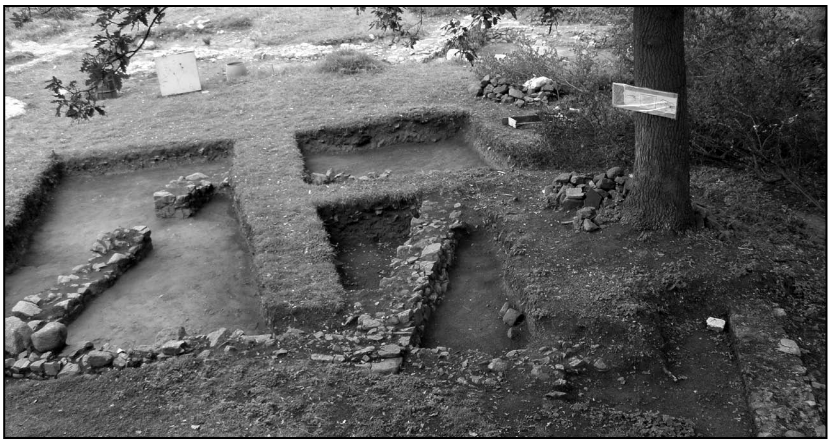

Обр. 2. Белчин, Самоковско. Археологическият обект „Св. Спас” – сектор III, сграда 1

учване. Тогава бяха регистрирани участъци с изявени аномалии, които определиха и разполагането на сондажите.

Сектор III. В участъка в близост до трасето на източната крепостна стена попаднахме на деструкции от зидове на кал. Разгърната бе локална мрежа от 7 квадрата с размери 5 х 5 м. При разчистването на струпванията се откриха множество фрагменти от тегули и имбрици, както и кухненска и дебелостенна керамика. Очерта се сграда с размери 7,50 х 5,70 м с правоъгълен план и ориентация 35° на изток спрямо севера (Обр. 2).

Зидовете са двулицеви, оформени от едри и средни ломени камъни на кал, като между тях и във вътрешността на зида са използвани и по-дребни камъни, а на места и фрагменти керамика. Дебелината на зида е 0,60 м. Вътрешните размери на помещението са 6,30 х 4,50 м. Подовото ниво от трамбована глина се зачисти на дълб. 0,65 м. На 1,75 м от СЗ ъгъл на сградата е оформен вход с широчина 1,40 м. Страниците на входа са старателно оформени от едри ломени камъни. В южната част на помещението върху подовото ниво се разкри горяло петно с неправилна правоъгълна форма и размери 0,85 х 0,90 м. Съоръжението е вкопано в трамбования глинест под и е много добре изпечено. Най-вероятно това е огнище, попадащо частично под реброто. В културния пласт с дебелина 0,60 м се откриха множество фрагменти от глинобитни мазилки със следи от плет и колове. Очевидно това са останките от стените, изградени над каменния цокъл. Находките, открити в това ограничено пространство са: 17 бр. монети, 3 върха от стрели, 7 тежести за стан и прешлени, пръстен и вотивна пръчица, фибула, множество железни инструменти, ключове , фрагменти от прозоречно стъкло и др.

Основите на СИ ъгъл застъпват по-ранни останки от сграда. На дълбочина 0,65 м от терена се разчистиха останки от зидове, сключващи ъгъл. Подобни бяха регистрирани и през предходната година в участъка на кула №3. През този сезон в кулата бе изкопан и централният профил, при което бяха отново открити предимно монети от първия строителен период – от края на IV в.

В южната част на крепостта бяха заложени още 4 сондажа.

Сондаж №2 е ситуиран в най-южната равна част, където бе разгърната локална мрежа от 6 квадрата. В него бе разкрит участък от крепостната стена и изследвано пространството северно от нея. Установи се, че в периметър от поне 10 м от стената архитектура липсва. Културният пласт е премесен с деструкциите от крепостната стена и разнесени находки от керамика и метал.

Сондажи №3 и 4 бяха ситуирани между дърветата в средната част на крепостта. Открити бяха спорадични каменни струпвания, средно големи количества от строителна и битова керамика (предимно кухненска). Културният пласт е премесен с парчета хоросан, които предполагат и наличие на още сгради с каменна субструкция наоколо.

Сондаж №5 е ситуиран на 40 м ЮЗ от сграда №1. Сондажът е с размери 5 х 5 м. При него се откри зид, изграден от едри и средни ломени камъни на кал. Градежът е идентичен с този от сграда №1. ЮИ ъгъл отстои на 2 м от вътрешното лице на крепостната стена. Дебелината на зида е 0,60 м, а дължината на целия южен зид е 5,50 м. Прокопана бе тясна траншея в северна посока с дължина 8 м, но северния зид не бе открит, очевидно общата дължина на сградата е по-голяма. Датираща находка за сградата, освен фолисите на Юстин II и София се явява и една бронзова фибула от типа 20б отливани фибули с подвито краче (Генчева 2004, 57). Цялостното проучване на сградата предстои.

Сектор II. Северно от крепостта, на 30 м от портата се намират раннохристиянските и средновековна църкви, те бяха проучени през предходната година (Хаджиангелов, Христов 2009). Разположени на по-ниска тераса и изградени от зидове на кал, архитектурните останки бяха сериозно увредени от атмосферните води и други външни влияния. Преди направата на цялостен проект за консервация и реставрация на обекта се наложи извършването на спешна полева консервация. Наосът на средновековния храм често е изцяло под вода, което наложи изграждането на дренажна система и съответни отводнителни наклони. За консервацията на зидовете на кал бе ангажирана специализирана реставраторска фирма, която извърши изправяне на разместените камъни от зида, заздравяване и попълни нападалите такива.

При прокопаването на дренажен канал извън притвора на храма се попадна на яма с очевидно култов характер. Ямата е в самата периферия на проучения участък. Частично е застъпена от ограждащия зид. Има неправилна кръгла форма и конично дъно. Вътрешността бе запълнена с натрошена керамика, работена на ръка, с излъскана външна повърхност. В периферията на ямата се откриха фрагменти от голям средностенен съд с равно дъно и подвит навътре удебелен устиен ръб. На дъното на ямата бе положен голям къс от камък със сиво-червеникав цвят, върху който бе врязан орнамент с ромбовидна форма. Други находки не бяха открити.

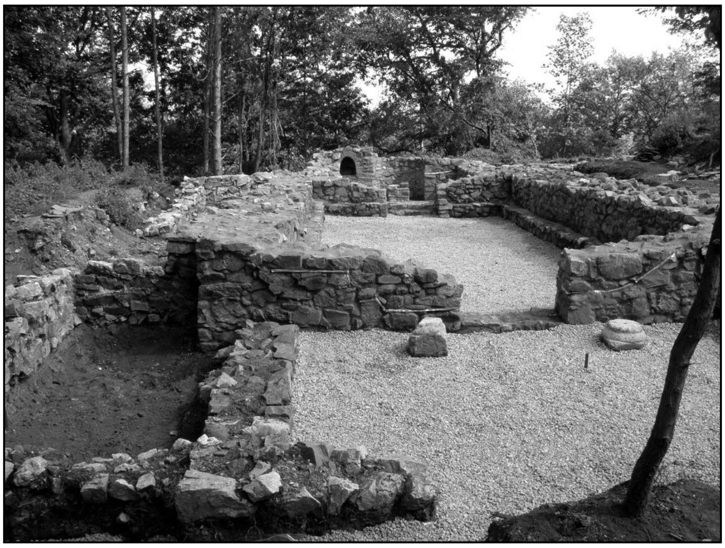

Обр. 3. Белчин, Самоковско. Археологическият обект „Св. Спас” – средновековната църква в сектор II след консервацията

Литература

Генчева, Е. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. В. Търново, 2004.

Хаджиангелов, В., Христов, М. Археологически открития и разкопки през 2008 г., 2009, 463.

№46. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ШИШМАНОВО КАЛЕ” ПРИ ГР. САМОКОВ

Анастасия Чолакова, Веселин Хаджиангелов

Археологическите разкопки на късноантичното укрепено селище Шишманово кале, при гр. Самоков се проведоха през периода 09.06 – 03.07.2009 г. от екип с ръководители В. Хаджиангелов (ИМ – Самоков) и А. Чолакова (НАИМ – БАН). В теренната работа участва д-р М. Иванов (НАИМ – БАН). Геодезичните заснемания и планове са дело на инж. А. Каменаров, реставрацията на находките е извършена от М. Тасева (НАИМ – БАН), нумизматичният материал е определен от Е. Паунов. Екипът е благодарен за консултациите на ст.н.с. д-р В. Динчев и ст. н. с. д-р Е. Генчева.

Разкопките имаха за цел допроучване на сектор 1В и 3 на селището, с което да завърши началният етап от проучването на обекта. В сектор 1В се проучва участък от североизточната крепостна стена и прилежащата ѝ сграда №1, в която завърши изчерпването на културните пластове. В източната ѝ част се установи, че естественият наклон на терена към СИ е частично компенсиран от културен пласт (нивелация ?), в който са вкопани основите на източната стена, под която е установена най-голямата дебелина на културния пласт – 0,45-0,50 м. Под него се попадна на останки от градеж на хоросан с четвъртити очертания (1,05 х 0,43 м), който продължава в източна посока под стената на сградата и най-вероятно е основа/ негатив от по-ранен зид, разграден при строежа на сграда №1. Възможно е откритата структура да има връзка със строежа на крепостната стена, което предполага, че в сектор 1В фор-

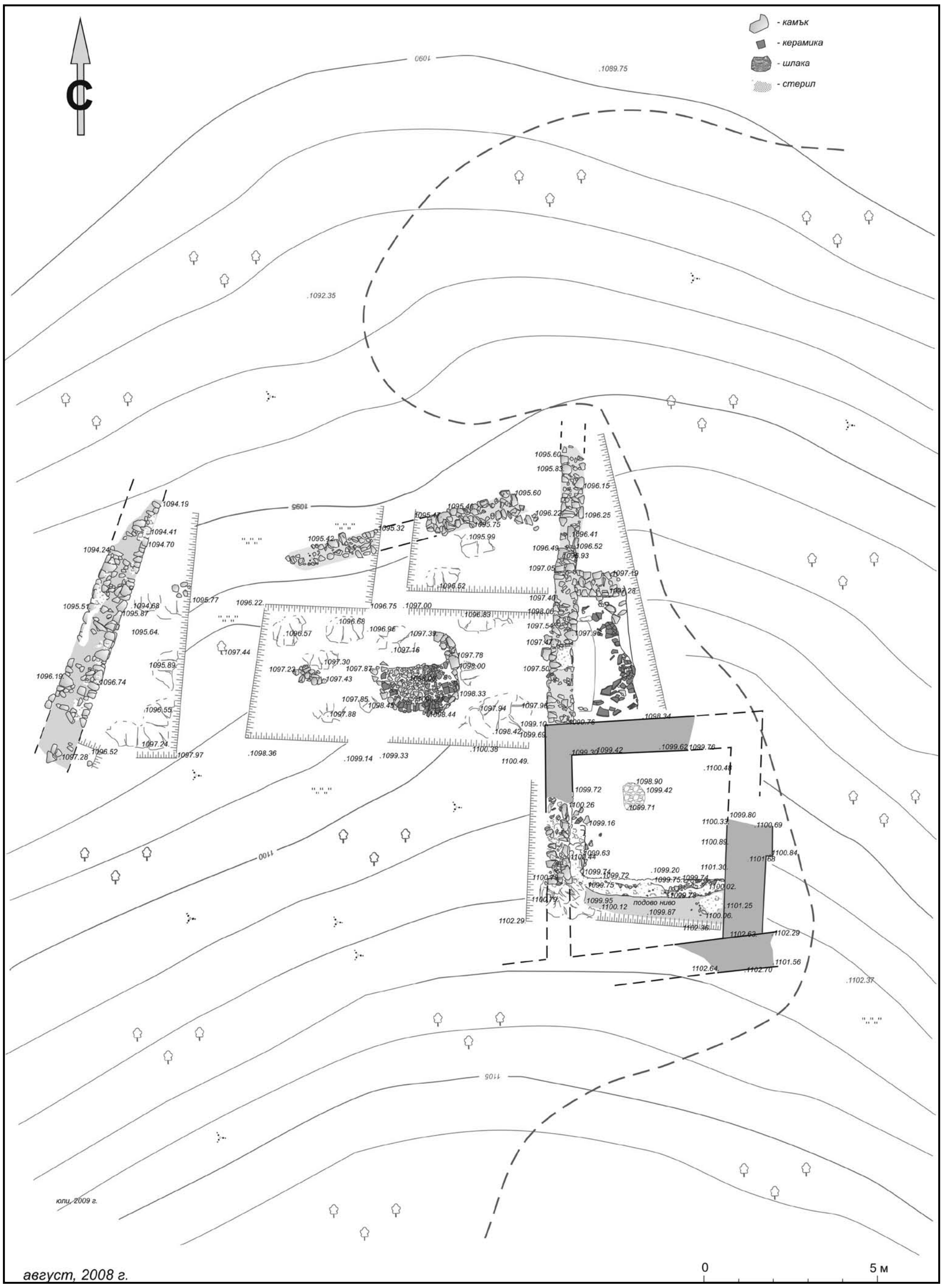

Обр. 1. Шишманово кале, Самоковско. Сектор 3 – план на разкритите градежи (автор инж. А. Каменаров)

тификационните съоръжения са по-ранни от строителството на сграда №1 или със сигурност има културни напластявания от късноантичния период, предшестващи сградата.

В източната й част на подовото ниво върху материковата скала се установиха структури от камъни, които най-вероятно са свързани с интериора на помещението и неговите стопански функции. Редица от три камъка (вкл. един мелничен) е разположена перпендикулярно до северната стена на сградата, частично вкопана в скалата. В средата на източната половина на сградата се допроучи концентрация от камъни, с приблизително четвъртити очертания (ок. 2,70 х 3,20 м). Тя попада непосредствено над трамбовано с глина подово ниво и под деструкциите от опожаряването на сградата. Между камъните има плътно запълване с глинеста пръст. При демонтирането им, под тях се намери монета на Лициний, отсечена в 308 – 310 г., вторично пробита. Описаните структури се отнасят към периода на построяване на сграда №1 през IV в. (след средата на века ?) и нейното първоначално функциониране до опожаряването й около края на първата четвърт на V в., датирано с монета на Теодосий II.

В западната част на сграда №1 се проучиха пластове, свързани с преизползването на зидовете през VI в. През 2007 г. в ЮЗ ъгъл се попадна на съоръжение със запазен полукръгъл план, в и край което се откриват доста късове шлака. По аналогия с подобно съоръжение от сектор 3 структурата се интерпретира като голямо ковашко огнище. Основите му са положени в пласта от разрушения, маркиращ опожаряването от V в. Непосредствено пред него, в наситен с въглени пласт, който се свързва с експлоатацията на съоръжението, се откриха монети на Анастасий, датирани през 512-517/518 г.

Вероятно след определен хиатус обитаването на западната половина на сграда №1 е възстановено към края на V-началото на VI в. Теренът с деструкциите е заравнен, нивото е повдигнато, което ясно личи при западния вход на сградата, където има леко стесняване и прагът е с ок. 0,70 м по-високо от подовото ниво от V в. Най-късната монета от този участък (най-късна и за целия обект) е на Юстин II от 576-577 г., което съвпада с установеното в сектори 2 и 3 опожаряване и окончателно разрушаване на селището към началото на последната четвърт на VI в.

През 2008 г. в Сектор 3 се разкриха части от междинната укрепителна линия на селището и прилежащи постройка и съоръжения. През 2009 г. се допълни информацията за трасето и датировката на западната крепостна стена. На терена южно – югозападно от сектор 3 беше видим и частично разкрит малък участък от външното лице на зида, при който личи чупка или част от някакво фортификационно съоръжение към стената, може би свързано с евентуален вход. В насипните пластове около градежа се намериха различни находки, вкл. желязна фибула (тип „Виминациум”), характерна за края на IV-V в., т. е. по-рано от констатираната датировка за обитаването в сектор 3 през VI в. Непосредствено до вътрешното лице на същата крепостната стена в сектор 3, в пласт с трошляк, свързан с построяването, се откри монета на Валент, отсечена в 367-375 г. Тази монета подкрепя предположеното синхронно изграждане на западната и на най-ниската североизточна куртина на селището през IV в.

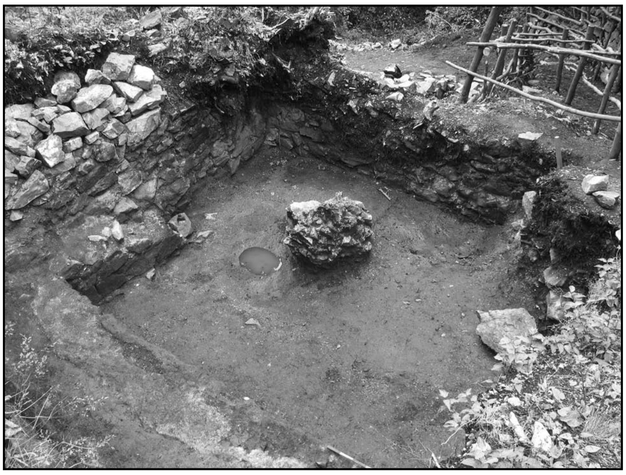

Обр. 2. Шишманово кале, Самоковско. Сектор 3 – интериор на кулата с по-ранните градежи, покрити с хоросанова замазка

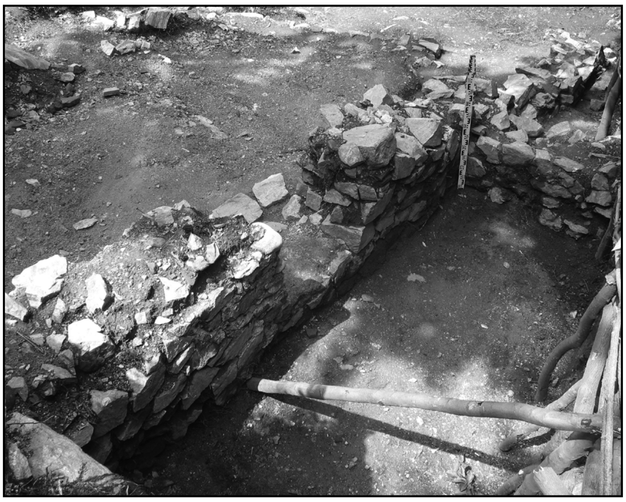

Обр. 3. Шишманово кале, Самоковско. Сектор 3 – помещения и вход на сградата пред лицето на кулата

Останалите, изследвани в сектор 3, постройки са част от междинната укрепителна линия с четириъгълна кула и сграда с производствени функции, долепена пред фронта на кулата (Обр. 1). Разкрита е изцяло вътрешността на кулата, в която се констатираха преизползвани останки от по-ранен строителен период. Зидове с височина ок. 0,55 м и прецизна техника на градеж са грижливо положени върху изсечената скала. В план те оформят прав ъгъл, съобразен с наклона на терена, който не съвпада напълно с посоката на по-високо разположените стени на кулата (Обр. 2). Няма категорични данни за датировката и функцията им, но най-вероятно те се отнасят към първия период на късноантичното селище (IV – VI в.) и са във връзка със западната крепостна стена.

Във вътрешността на кулата се намериха различни дребни находки и оскъдно количество битова керамика. Някои находки (фрагмент от стъклена чаша с украса от сини нишки, монета, намерена върху стерилния пласт пред кулата) дават основание изграждането на тази част от фортификацията на обекта да се постави след средата на V в. (последна четвърт ?), вероятно свързано с възстановяването на селището след опожаряването в началото на V в. и синхронно с установеното в сектори 1 и 2 строителство. Обитаването в сектор 3 продължава през VI в., което е установено с монети на Юстиниан, най-късната от 544-545 г. и елементи на костюма (катарама тип „Сучидава”, желязна фибула с подвито краче).

Към този период би следвало да се отнесе построяването на сградата със зидове, градени с калова спойка пред лицето на кулата и прилежащо ѝ ковашко огнище. Тук се допроучи входът на южното и се установи наличие на съседно северно помещение (Обр. 3). Вероятно второто също е имало вход в западната стена, но лошата запазеност на зидовете не позволява сигурното му идентифициране.

Краят на обитаването в сектор 3 е маркиран от опожаряване, с което се свързват и находките на стрели. Според общите данни за селището и региона тези събития следва да се поставят в началото на последната четвърт на VI в.

Литература

Хаджиангелов, Чолакова 2008: В. Хаджиангелов, А. Чолакова. Археологически проучвания на обект „Шишманово кале” при гр. Самоков. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 443 – 446.

Хаджиангелов, Чолакова 2009: В. Хаджиангелов, А. Чолакова, Археологически проучвания на обект „Шишманово кале” при гр. Самоков. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009.

РИМСКИ И КЪСНОАНТИЧЕН ГРАД ПАУТАЛИЯ

№47. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „МОРИЦ ЛЕВИ” №7, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

Във връзка с жилищно строителство са извършени спасителни археологически разкопки на ул. „Мориц Леви” №7, парцел УПИ Х квартал 297 по градоустройствения план на гр. Кюстендил. Западната половина от парцела, с приблизителна площ от около 90 кв.м, е проучена през 1997 г., от Р. Спасов и В. Кацарова като резултатите не са публикувани.

Обектът, на който е извършено настоящото археологическо проучване (в периода 27.IV – 15.II.2009), е с площ от 100 кв. м и е разположен в североизточната част на укрепената площ на антична Пауталия. Разкрити са археологически структури от съвременната, възрожденската, средновековната късноантичната и античната епохи (Обр. 1).

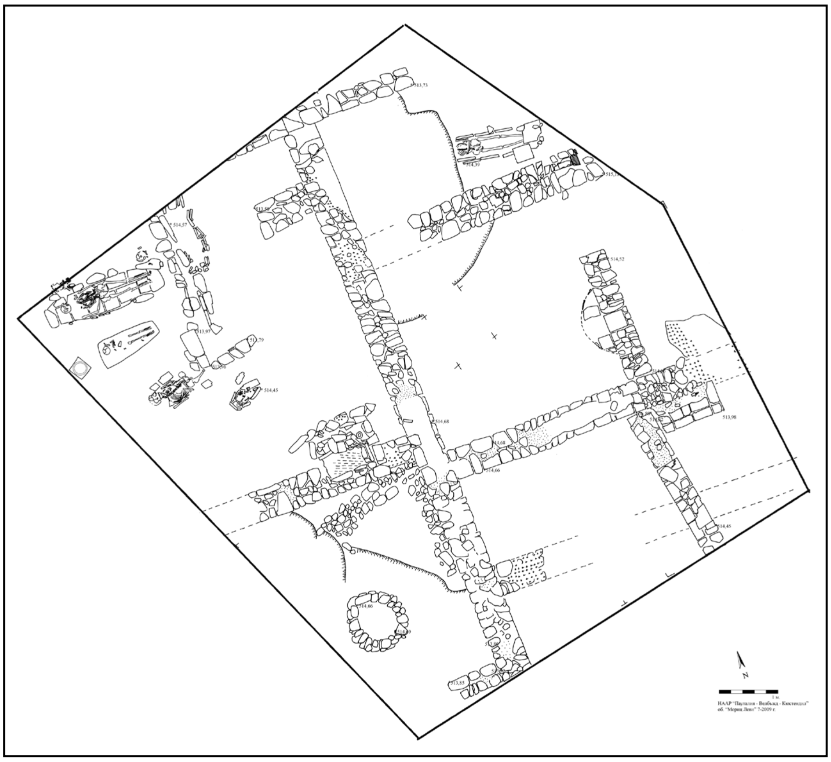

Обр. 1. Пауталия. Обект на ул. „Мориц Леви” №7. План на разкритите археологически структури

1. Съвременна епоха – разкрити са основи на зидове от къща от първата половина на XX в. Изградени са от средни и големи речни камъни със спойка от кал.

2. Възрожденска епоха – към нея се отнасят четири водопровода от глинени тръби. Три са с ориентация С – Ю и един З – И. Всичките са с леки отклонения от установената посока.

3. Османска епоха – канал от речни и ломени камъни и фрагменти от тухли с дъно от пръст. Дълбочината му е 0,40 м и върви с посока север-юг (излиза от северния профил) и завива под прав ъгъл на изток. Разкритата му дължина е 2,80 х 1,20 м (запазена част от чупката на изток). Широчината на светлия отвор е 0,30 м.

4. Средновековна епоха – останки от зле запазено жилище, отоплително съоръжение и 8 гроба от ранносредновековен некропол.

Жилището се локализира в югозападната част на обекта. Запазен е само североизточният му ъгъл с размери (2 х 2 м). Източната стена е долепена до зид от антична сграда. Останалата част на средновековното жилище е нарушена от по-късни вкопавания (кладенец и яма).

Отоплителното съоръжение – печка (Обр. 2) се намира северно от жилището и няма връзка с него. Вкопано е в зид с посока З – И от антична сграда и има правоъгълна форма с размери (1,61 х 1,30 м). Изградено е от средни речни и ломени камъни със спойка от кал. Дъното е от глина добила след горенето, червен цвят.

Седем гроба от средновековния некропол са разположени в северозападната и един в североизточната част на парцела (Грозданов, Дянкова, 2010). Част от тях са вкопани в късноантичния културен пласт. Гробен инвентар няма.

На базата на материалите от средновековния пласт, разкритите структури се датират през ранносредновековната епоха (горна граница – X в.), като за жилището може да се приеме предварителна дата X-XI в.

5. Късноантична и антична епоха – част от масивна перистилна сграда с правоъгълен план ориентирана по посоките на света (Обр. 3). Заема целият парцел, като всички описани по-горе, археологически структури от по-късни периоди са ситуирани в нейните граници, като повечето я нарушават. Разкрити са напълно или частично 8 помещения с 5 строителни периода на използване. Във всички посоки сградата се развива извън границите на парцела. Шест помещения са проучени в парцела, южно от нея през 2005 г. (Спасов, Грозданов, Вандова, Дянкова, Стоянова 2006, 378-379). Размери на разкритата част: 10,40 м (С – Ю) х 9,20 (З – И). Сградата е изградена от ломени средни и големи камъни със спойка от розов или жълт хоросан, като в последния строителен период има зидове от малки и средни речни камъни с фрагменти строителна керамика, споени с кал. Максималната запазена височина на зидовете с хоросанова спойка е 2,40 м (от които субструкцията е 0,60 м). Субструкцията на зидовете е от малки, средни речни и ломени камъни и фрагменти строителна керамика със спойка от малко количество жълт хоросан. По предварителни данни разграничените 5 строителни периода се датират: 1. втората половина на II – III в. (през III в. сградата е опожарена). 2. Края на III – начало на IV в. 3. Края IV – начало на V в. 5. втората половина на V-VI в.

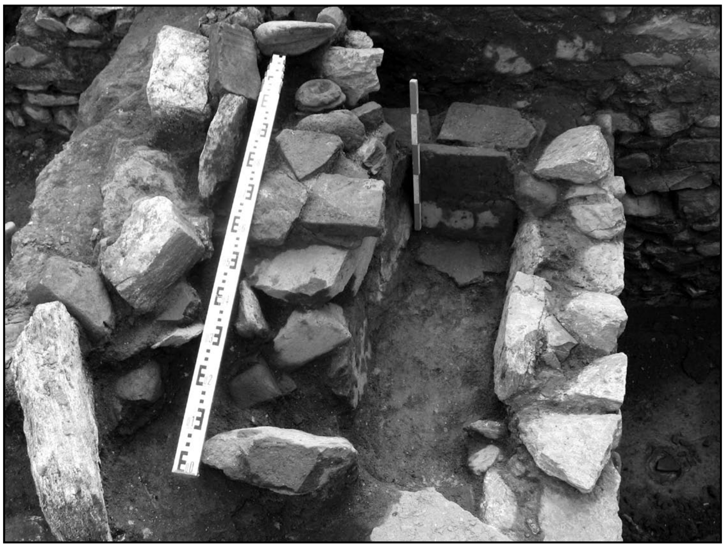

Обр. 2. Пауталия. Обект на ул. „Мориц Леви" №7. Отоплително съоръжение – печка от средновековната епоха

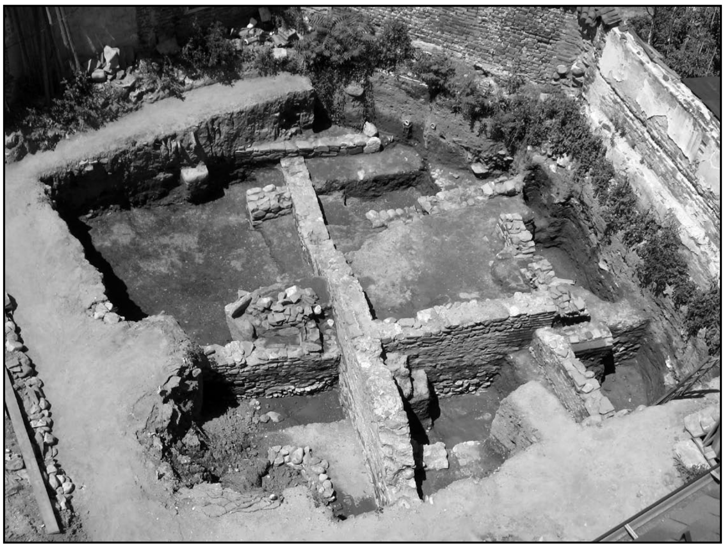

Обр. 3. Пауталия. Обект на ул. „Мориц Леви" №7. Сградата след края на археологическото проучване

На дълбочина между 3,05 (кота 512,44) и 3,11 (кота 512,38) м от нивото на съвременния терен, в различни участъци на терена се достигна до стерилна пръст.

Литература

Грозданов, Дянкова, 2010: Д. Грозданов, Г. Дянкова. Некрополи на ул. „Хан Крум” 12 и „Мориц Леви” 7 в НААР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил” и някои бележки във връзка с прехода от късна античност към средновековие – В: Сборник в чест на проф. Д. П. Димитров (под печат).

Спасов, Грозданов, Вандова, Дянкова, Стоянова 2006: Румен Спасов, Дойчин Грозданов, Веселина Вандова, Галина Дянкова, Росита Стоянова. Спасителни разкопки в ААР „Пауталия-Велбъжд-Кюстендил” на ул. М. Леви” №5 – АОР за 2005, 378-379, С., 2006 г.

№48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ГЕН. КРУМ ЛЕКАРСКИ” №24 А, ГР. КЮСТЕНДИЛ (ОБЕКТ „АРАКЧИЕВ ХАН-СЕВЕР”)

Д. Грозданов, Г. Дянкова

Във връзка с жилищно строителство са извършени спасителни археологически разкопки в периода 10.08 – 30.X.2009 г. на ул. „Ген. Крум Лекарски” №24 А, парцел УПИ V 2656, 2657, кв. 287 по градоустройствения план на гр. Кюстендил. Обектът е с площ от 60 кв. м и е разположен в югозападната част на укрепената площ на антична Пауталия. Южната част от парцела е проучена през 1988 г., където е разкрита част от перистилна сграда (Генадиева 1989, 157 – 177).

Разкрити са археологически структури от съвременната, възрожденската, османската, средновековната и късноантичната епохи (Обр. 1).

1. Съвременна епоха – разкрити са основи от зидове на къща от 20-те год. на XX в. кладенец и две септични ями. Изградени са от средни и големи речни камъни със спойка от кал.

2. Възрожденска епоха – основи от зидове на къща с няколко преустройства изградени от речни и ломени камъни с калова спойка и две нива на калдаръмена настилка.

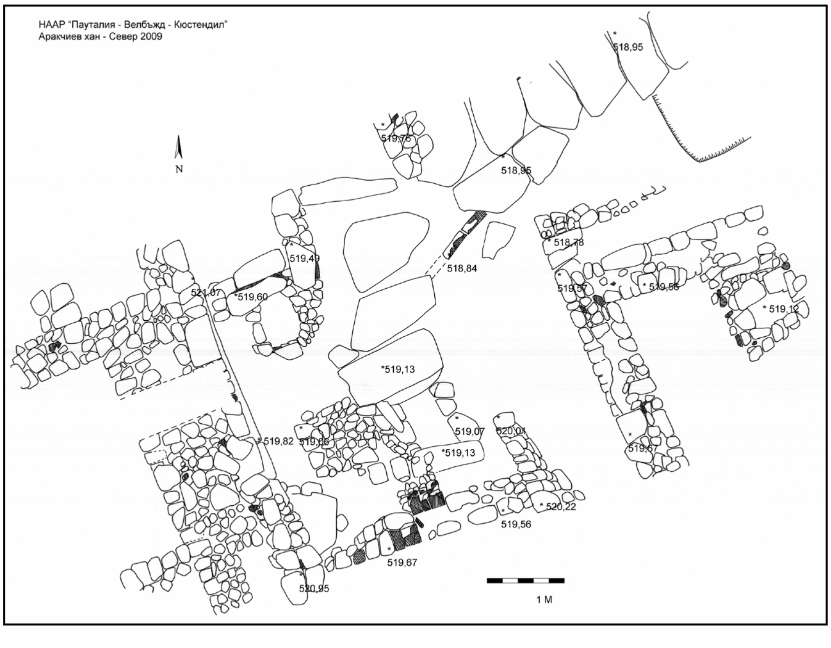

Обр. 1. Пауталия. Обект Аракчиев хан - Север. План на разкритите археологически структури

След документирането им археологическите структури от тези две епохи са демонтирани.

3. Османска епоха – част от помещение на сграда, която се развива на запад и излиза извън рамките на проучения терен (Обр. 2). От южния и северния зид е разкрита малка част. Запазеният източен зид от сградата е от речни и ломени камъни със спойка от кал с правоъгълна ниша към северната част. Разкритата част от подът на помещението е от трамбована пръст. Цокълът на зида е от речни и ломени камъни и преизползван бордюр от късноантична улица със спойка от кал. Максимална запазена височина: 2,20 м и дебелина1,30 – 1,40 м. Пред лицето на източния зид в северната му част (пред нишата) е оформено дворно пространство от преизползвани бордюри. В дворното пространство има кладенец с овална форма и размери 0,70 м (С – Ю) х 0,50 м (З – И). Вероятно сграда е изградена в периода XVI – XVII в.

Към османската епоха се отнася и огнище с полукръгла форма, като очертанията му са маркани с тънки тухли. То се намира в североизточната част на парцела.

4. Средновековна епоха – останки от зле запазена вкопана структура с размери 1 (С – Ю) х 0,94 м (З – И) в североизточната част, която се развива на изток и излиза извън границите на проучения парцел.

5. Късноантична епоха – част от помещение в югоизточния ъгъл на парцела с размери 2,90 м х 2,80 м (западния и северния зид) от проучена през 1989 г. късноантична сграда. Зидовете са изградени от речни и ломени камъни, споени с хоросан. Установени са три периода на използване, като при първото подово ниво е разкрито и огнище с правоъгълна форма с размери 1,30 х 0,80 м. Направено от камъни и е долепено до вътрешното лице на северния зид.

Западно от помещението се разкри зид с посока запад – изток от речни и ломени камъни с калова спойка, вероятно свързан с късноантичната сграда при по-късни преустройства. Най-обща дата на използване е между началото на IV до VI в. Западният зид на помещението ляга върху субструкцията на зид от по-ранна сграда, фундиран в стерилната пръст (дълб. 4,49 м; кота 517,90 м).

От същата епоха са и улиците (cardo и decumanus), който се пресичат и тангират късноантичната сграда от запад и север. Липсват каменни плочи от настилката им. Разкритата част от улицата cardo е с дължина 4 м и широчина 2,50 м. Под каменните плочи се установи наличието на канал с дълбочина 0,82 м и размери на светлия отвор 0,42 м х 0,80 м. Страните са оформени от ломени камъни с калова спойка. Улицата decumanus е с разкрити дължина 5,50 и широчина 1,50 (останалата част от излиза извън рамките на парцела).

С решение на Министерство на културата разкритата част от османската сграда, помещението от късноантичната сграда и улиците ще бъдат запазени и експонирани (Обр. 3).

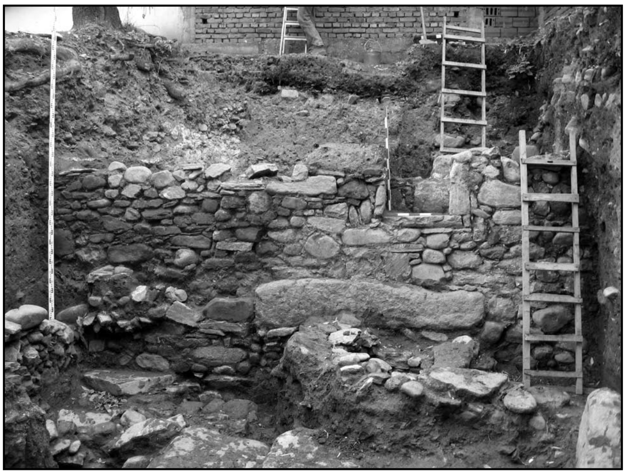

Обр. 2. Пауталия. Обект Аракчиев хан - Север. Зид от османската епоха (изглед от изток)

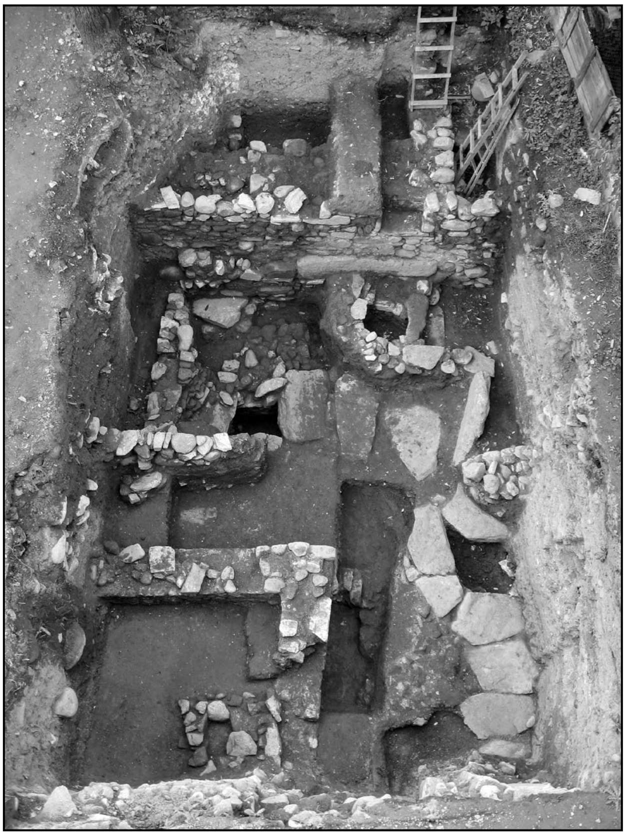

Обр. 3. Пауталия. Обект Аракчиев хан - Север. Парцелът с разкритите структури след края на археологическото проучване

Литература

Генадиева 1989: В. Генадиева. Късноримска перистилна сграда от Пауталия – ИИМКн, 1989, т. I, 157–177.

№49. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ХАН КРУМ” №6 В ГРАД КЮСТЕНДИЛ (УПИ XXIV-6131, кв. 294)

Лидия Стайкова-Александрова

Археологическите разкопки са проведени през периода от 15.06.2009 до 30.10.2009. Проучен е терен източно от базилика №2 от Пауталия с площ 100 кв. м. Античният културен пласт с дебелина 2,70 м и не е изчерпан изцяло. Разкрити са северната част на апсидата на базиликата, източният зид с вход и помещение пред него. Източно от базиликата са разчистени градежи от три строителни периоди (Обр. 1).

Базилика №2. Зидовете на базиликата (запазена на височина до 1,10 м) са изградени в opus mixtum от редуващи се каменни и тухлени пояси, споени с хоросанов разтвор, в който има примеси от счукана тухла. Градежът на основите е в opus caementicum от необработени камъни, споени с розов хоросан.

Апсидата има подкововидна форма и диаметър 6 м. Подът ѝ е настлан с тухли, под които има блокаж от необработени камъни на хоросанова спойка. В нея е открит градеж (дебелина до 0,30 м) на синтрон, покрит с два пласта мазилки. Синтронът е иззидан от камъни и тухли, но при оформлението на вътрешното лице са използвани предимно тухли.

Разкрит е един и част от втори тухлен контрафорс. Първият е с размери: височина – 1,50 м, дължина – 0,62 м и широчина – 0,30 м. Тухленият му градеж е на спойка с розов хоросан и се отличава с големи междуредови фуги.

На 3,20 м северно от апсидата на източната стена на базиликата се намира вход с ширина 1,50 м. Документирани са два строителни периода на входа. Първоначално той е оформен с праг от два гранитни блока, а фугите са запълнени с необработени камъни. През втория строителен период върху блоковете е поставен ред от тухли, а върху тях – гранитен блок с два отвора за гредите на двукрила врата.

Трансептът на базилика №2 от Пауталия има втори вход от юг, широк 1,86 м, който е извеждал към двора. Входът от юг функционира само през първия строителен период на базиликата, после той е затворен. Новоразкритият вход на източната стена обаче продължава да се използва като нивото му е повдигнато с нов прагов камък.

В Пауталия има и друга базилика е с вход на източната стена, а именно проучената от Й. Иванов базилика №1 на Хисарлъка е с вход на източната стена, широк 1,30 м.

Източно до входа на сградата е разкрито частично помещение с тухлена настилка. Размерите му са 3,70 м x 4 м (север – юг) и 3,60 м x 3 м (изток – запад). Западната и южната стени на помещението са с оригинален градеж, а от изток стената е изградена от камъни, между които и сполии на калов разтвор. Освен тухлената настилка, която е значително разрушена, под нея се откри настилка от необработени камъни, а пръстта във фугата е с деструкции. В северния профил се забелязва горял пласт на нивото на първия строителен период на базиликата. Липсват находки, които да определят датирането му, но връзката с базиликата е несъмнена.

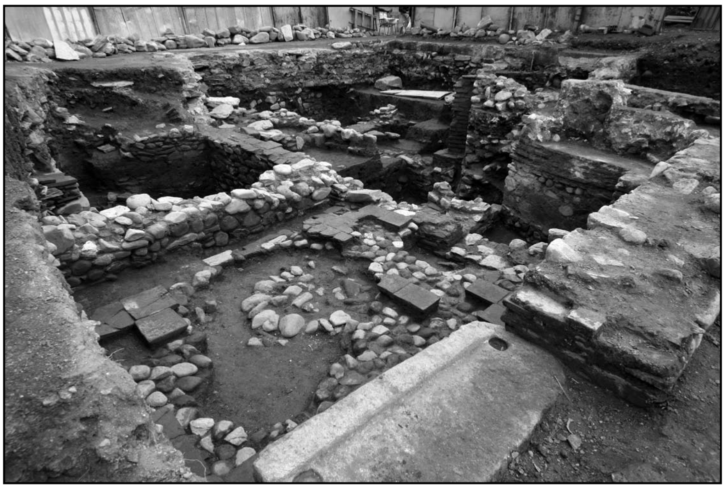

Обр. 1. Пауталия. Базилика №2 и архитектурни комплекси на изток от нея

Сондажи в трансепта (№VI и VII). Ориентацията им е в посока изток – запад. Сондаж VI – северно от апсидата, е с площ 6 кв. м. Разкрит е хоросанов зид с посока изток-запад и дебелина 0,55 м. Нумизматичният материал е от III в. до края на IV в.

Сондаж VII е в югозападната част на трансепта. Той има площ 5 кв. м. Разчистен е зид с посока изток – запад, който представлява надстройка от ломени и необработени камъни на калова спойка и сполия – гранитна база за колона. Открита е монета на император Теодосий I (379 – 395). Сондажът документира градежи преди преустройството на базиликата.

Археологическите проучвания датират първия строителен период на базилика №2 през втората половина на IV в. В началото на V в. се извършват реконструкции при входовете, повдига се подовото ниво и се изработва полихромна мозайка. Вторият строителен период датира от началото на V-VI в.

Архитектурни комплекси източно от базиликата**.** Разкрити са части от три помещения. Зидовете са изградени от ломени камъни, споени с жълто бял хоросанов разтвор, а оформлението на ъглите е с тухлен градеж (opus testaceum). Намереният керамичен материал и монета на император Каракала датират помещенията през II–III в.

В източната част на терена са открити два зида на хоросанова спойка с ориентация изток – запад. Единият от тях е фундиран върху отухлено ниво, запечатващо първия строителен период. Западно от него е разкрито тухлено огнище. Вторият строителен период според находките се отнася в IV в.

В североизточната част на петното е разчистена част от помещение с тухлено огнище. В него са открити железни предмети – инструменти, гвоздеи, халки и монета от началото на V в. Намерена е част от глинена лампа с дръжка във вид на равнораменен кръст. Тя се отнася към тип 38 по Г. Кузманов от V–VI в. Според находките помещението с огнище се датира през V-VI в.

Източно от апсидата на базиликата е разкрит зид на калов разтвор с посока изток-запад, а южно от него четири долиуми, два от които са поставени един в друг. Комплексът се датира през VI век.

Литература

Русева-Слокоска, Л. 1989: Л. Русева-Слокоска. Пауталия. 1. Топография, градоустройство и укрепителна система. София, 1989.

Кацарова, В. 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I-VI в. Велико Търново, 2005.

Русева-Слокоска, Л., В. Кацарова 2007: Л. Русева-Слокоска, В. Кацарова. Епископската базилика на Пауталия (разкопки 1968-1969 г.). – ИИМКн, XIII, 2007, 345 – 362.

№50. НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ”: СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „СТ. КАРАДЖА” №16

Румен Спасов

Обектът има площ 81 кв. м и се ситуира в североизточния ъгъл на укрепената площ на Пауталия в равнината. Отстои на 150 м западно от североизточната ъглова кула. Проучването е извършено в изпълнение решенията на комисия, назначена със заповед на Директора на НИНКН, която констатира разрушаване на участък от северната крепостна стена на Пауталия от механизиран изкоп на запланувано ново строителство. Теренът се намира в защитената зона на резервата.

Културният пласт има дебелина от 3,44 м до 3,64 м. На дълб. 0,00 – 3 м (дълбочината на строителния изкоп) обектът е документиран по профили с обща площ 41 кв. м. Установени се пластове от съвременната, възрожденската, средновековната и ранновизантийската епохи.

На дълб. 3 – 3,64 м са разкопани два слоя, които се отнасят към античната епоха. Стратиграфската им позиция спрямо нивата в градежа на крепостната стена показва, че се наслояват на терена преди нейното изграждане, т.е. преди третата четвърт на II в. Прецизирането на хронологичните им рамки е затруднено поради малкото количество на намерените в тях материали.

Разчистеният сектор от северната крепостна стена на Пауталия е с дълж. 9 м. Куртината има дебелина 2,45 м в суперструкция. Изпълнена е в opus quadratum (цокъл от рустицирани квадри на външното лице) и opus vitatum mixtum. Доколкото може да се съди по запазените части от стената в западния и източния профил на строителния изкоп суперструкцията е била запазена до 1,04 м във височина. Цокълът с квадров градеж е изпълнен с надлъжно поставени блокове (ортостати), редуващи се с напречно поставени (диатони), което е характерно за начина на подреждане, известен като биндер – лойфер. Фундирането на основите се проследява на дълбочина до 3,82 м от нивото на съвременния терен. Краят на основите не може да бъде точно установен, поради появата на подпочвени води на дълб. 3,66 м. Градежът в субструкция е от ломени камъни и жълто-бял песъчлив хоросан в opus cementicum.

Параметрите на крепостната стена и техниката на нейния градеж са сходни с разкритите участъци от нея на други обекти в предходните години (Русева-Слокоска 1989, 55 – 58; 84 – 90). Новоизследваният участък дава още един пункт, който позволява да бъде прецизирано нейното трасе в североизточната част на града.

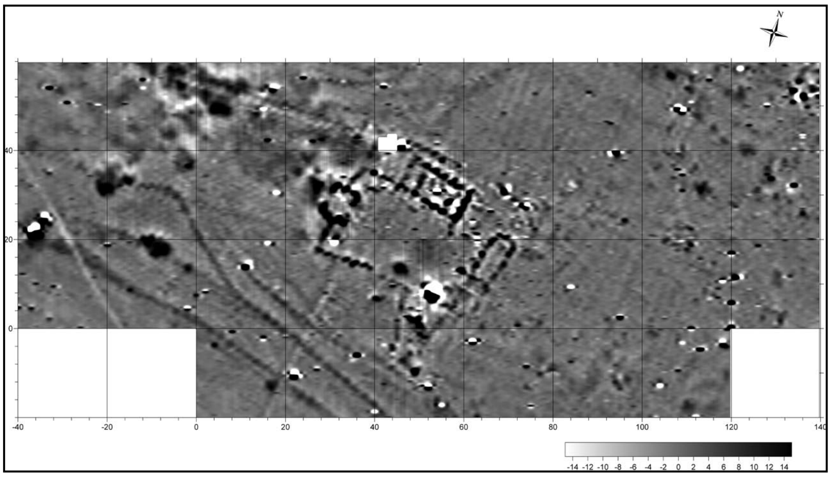

Обр. 1. Пауталия. Новооткритият сектор от северната крепостна стена. Сн. Р. Спасов

Литература

Русева-Слокоска 1989: Пауталия. 1. Топография, градоустройство и укрепителна система. С., 1989.

№51. НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ": СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. ЛЮЛЕ БУРГАС" №3

Румен Спасов

Обектът, с площ 200 кв. м, е разположен в североизточната четвърт на укрепената площ на Пауталия в равнината. Отстои на 8 м от северната крепостна стена на града. Разкритият културен пласт има дебелина 3,75м и съдържа слоеве от античната, късноантичната, средновековната и възрожденската епохи.

Пластът от възрожденската епоха е разположен на дълб. 0,60 – 0,95 м и при неговото проучване не са установени структури. Пластът от средновековната епоха е разположен на дълб. 0,95–1,20м и съдържа материали от X – XIIв. При изследването му са разкрити две сметни ями и две вкопавания. Последните преминават извън границите на обекта, поради което не е възможно да се разсъждава относно техните параметри и функции.

Пластът от античната и късноантичната епохи е разположен на дълб. 1,20/1,30–3,75 м. През тези епохи в границите на изследвания терен се развива архитектурен комплекс, в чието развитие се установяват 4 строителни периода:

1. Данни за най-ранния – I строителен период, датиран през II в., дават останките от помещение с размери 5 (З – И) x 4,20 м, локализирано в североизточната четвърт на проучения терен. Подът (дълб. 3,16 – 3,19 м) е оформен с трамбована пръст. Зидовете са градени с ломени камъни и хоросан.

2. В хронологичните рамки на II строителен период, датиран от края на II до края на III в., се развива комплекс, включващ cardo и помещения от две сгради, тангиращи улицата от запад (сграда №I) и изток (сграда №II) (Обр. 1). Разкритият сектор от кардото е с дълж. 9 м и шир. 4 – 4,50 м. Каналът е разположен по оста на уличното платно и има шир. 0,60 м. Ходовото ниво от плочи от настилката в западната част на улицата е на дълб. 2,54 м, а тухленият под в помещение №3 от сграда №II – на

2,57 м. Установени са 5 помещения от сграда №II, но в рамките на изследвания терен попадат цялостно само две от тях. От сграда №I в границите на обекта попада малка част от едно помещение.

3. През следващия – III строителен период, датиран от края на III до първата половина на V в., ходовите нива на улицата и помещенията на двете сгради са повдигнати с 0,50 м.

От сграда №II са изследвани 4 помещения. Помещение №1 има правоъгълен план и размери 4 х 2,50 м. Помещение №2 – 6 х 4,70 м. Разкритите части от помещения №3 и №4 имат размери съответно 4,25 м (З – И) х 3,60 м и 3 м (С – Ю) х 2 м. Зидовете са градени в opus mixtum и имат ширина от 0,60 до 0,80 м.

4. IV строителен период се развива при ново ходово ниво на комплекса, разположено на дълб. 1,60 м от съвременния терен. Улицата е настлана с чакъл, а в някои помещения от Сграда №II са извършени преустройства, характерни с това, че ремонтите и новоизградените зидове са изпълнени с камък и кал.

Обр. 1. Новооткритият участък от улица cardo. Сн. Р. Спасов

Данните от проучването на новия архитектурен комплекс кореспондират с информацията от съседните обекти, изследвани в предходните години – „Люле Бургас" №1 (Спасов, Вандова 1997) и „Люле Бургас" №2 (Спасов 2009).

Литература

Спасов, Вандова 1997: Р. Спасов, В. Вандова. Нови данни за градоустройството на Пауталия. – ИИМКн, VIII, 1997, 171 – 188.

Спасов 2009: Р. Спасов. НААР „Пауталия-Велбъжд-Кюстендил". Спасителни археологически разкопки на ул. „Люле Бургас" №2. – В: АОР през 2008 г. С., 2009, 352-353.

САНДАНСКИ

№52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА В ГРАД САНДАНСКИ

Владимир Петков

Археологическите проучвания на обект Епископска базилика през 2009 г. се проведоха с Разрешение за теренни проучване №263/12.05.2009 г., с ръководител Владимир Петков от Археологическия музей на гр. Сандански и Светла Петрова-Динева от НАИМ – БАН.

Разкопките започнаха на 1 август 2009 г. и завършиха на 30 септември 2009 г. с финансиране от бюджета на Археологическия музей на гр. Сандански и работници, наети по линия на ОСПОЗ при Бюро по труда, гр. Сандански.

След изпълнение на проект по ФАР през 2008 г. епископската базилика е вече обект, включен в програмите за културен туризъм, което съответно коригира плановете за цялостното проучване на комплекса. След този проект археологическото проучване е възможно само в югозападна и северозападна посока. Съобразявайки се с тези дадености, екипът на разкопките си постави за цел да довърши проучването на югозападния ъгъл на епископския комплекс. С оглед на малкото налични работници, конкретната задача за 2009 г. бе сведена до разчистването на един сектор от около 100 кв. м,

Обр. 1. Сандански. Епископска базилика. Общ поглед към проучвания сектор

южно от сградата на баптистерия и разчистването на нов подход към Базиликата от юг, по трасето на разбитата съвременна улица.

По време на двумесечните проучвания бе извършена значителна по обем изкопна работа по премахване на насипите и някои трудоемки дейности по разрушаването и изнасянето на останките от съвременната улица и части от съвременна сграда. В резултат бе окончателно проучен западния портик на атрия на епископската базилика. Южно от баптистерия се очерта ново помещение с размери 6 х 9,80 м., но проучването спря на кота 1,20 м., която отговаря на горното ниво на зидовете, които ограждат помещението (Обр. 1). Функциите му ще бъдат определени след цялостното му проучване през 2010 година.

Най-интересната находка от сезона бе откриването на две мраморни плочки с надпис на гръцки език. На всяка от тях има по две страници текст от 10 реда, с височина на хастите от 4 мм. Едната е запазена изцяло и първите изследвания на текста показват, че най-вероятно се касае за откриването на ктиторския надпис, в който ктиторът на епископската базилика се сравнява със Соломон. Пълното разчитане на текста ще покаже уникалността на находката и ще докаже със сигурност един от строителните периоди на базиликата през V в.

№53. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ГРОБНИЦА – МАВЗОЛЕЙ НА УЛ. „ГОРНО БРОДИ” №9, ГР. САНДАНСКИ

Владимир Петков

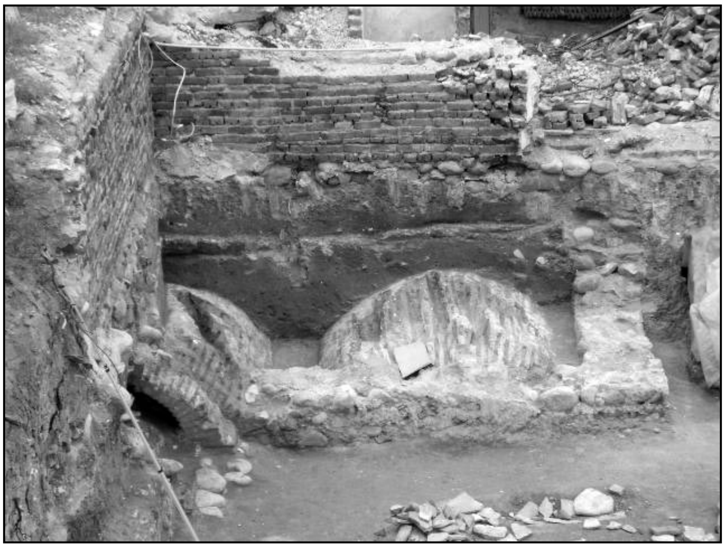

Обр. 1. Сандански. Гробница – мавзолей на ул. „Горно броди” №9

Археологическите проучвания на гробницата – мавзолей, която е част от югозападния некропол на античния град под днешния град Сандански се проведоха от 25.05 до 12.06.2009 година, с Разрешение за теренно проучване №140/25.03.2009 г. издадено на Владимир Петков от Археологическия музей на гр. Сандански и Светла Петрова-Динева от НАИМ при БАН – София. Те предвиждаха допроучване на единственото останало от предходния археологически сезон непроучено гробно съоръжение: гробница-мавзолей, непроучена поради настъпилите в края на 2008 г. невъзможни условия за теренна работа.

Гробницата-мавзолей е разположена в северозападния ъгъл на строителното петно, като част от нея преминава под трасето на ул. „Горно Броди”. Ориентира-

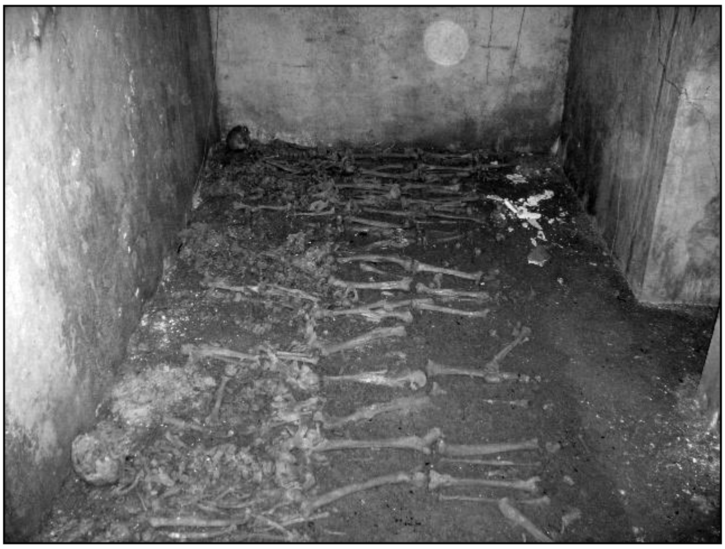

Обр. 2. Сандански. Гробница – мавзолей на ул. „Горно броди" №9. Откритите в западната камера скелети

на е в посока север - юг. Денивелацията на разкопките и улицата е близо 4 м. Още в 2008 г. бе установено, че мавзолеят е масивна постройка на два етажа. Горната камера, която е използвана за помени и погребални ритуали е разположена на 0,60 м над погребалните камери, изградени в основата на постройката, на дълбочина 4 м в земята. Външните стени с дебелина 0,60 м са общи за цялата сграда на мавзолея. В ската при разкопките открихме запазено подовото ниво на горната камера с дебелина от 0,10 м, направено от счукани тухли и розов хоросан. Размерите на гробницата-мавзолей са: широчина – 6 м; дължина – 6,50 м. Размерите са установени по вътрешните помещения, тъй като ситуацията не позволява пълното ѝ разкритие отвън. Предполагаемата височина заедно с основите е ок. 8 м. Горната камера е висока около 4 м над естествения терен на некропола.

В резултат на проучванията във вътрешността бяха открити две основни погребални камери с еднакви размери, от които източната е разделена на две отделни камери също с почти еднакви размери (Обр. 1). Гробницата-мавзолей е ориентирана в посока юг-север, като входът към погребалните камери е от юг. Официалният вход към горната камера най-вероятно е от север, но поради естеството на терена и разположението на гробницата под улицата и съседната къща, това не може да бъде установено със сигурност. Входът е изграден арковидно от тухли, е с размери: широчина 0,80 м и височина – 1,20 м. Разположен е в горната част на свода на голямата камера. До него се стига по добре оформено стълбище от четири стъпала високи по 0,50 м, започващи от нивото на горната камера. Началото на стълбището е на 4 м южно от постройката. То е изградено от тухли и речни валуни, измазани с хоросан. Запазеният в ската зид южно от входа, показва че може би и предвходното пространство е заградено и покрито. Това засега са предположения, които биха се потвърдили само при пълно проучване на мавзолея. Входът на гробницата е затворен с масивна мраморна плоча с две железни кръгли халки с диаметър 0,10 м и дебелина от 0,01м, споени към плочата с олово. От входа, вече от вътрешната страна се разкриха по три масивни стъпала, посредством които се влиза в основната камера, която е с размери: широчина 2 м и дължина 5,50 м. Височината на свода е 2,30 м. Стъпалата са изградени от тухли на калова спойка, като част от тях са разрушени частично от водата, стичала се в гробницата.

Цялата камера е измазана с бял фин хоросан с дебелина от 0,02 м. Подът на помещението бе покрит със скелети, разположени напречно на северната камера. Тя е с размери: 2,50 м x 2,20 м и височина от 2,30 м (Обр. 2), които са равни на тези на голямата камера. На северната стена е изградено погребално ложе с размери: дължина 2,20 м, широчина 0,80 м и височина 0,60 м. То е иззидано от два успоредни реда тухли, разположени по дължината на ложето. По средата между редовете е оформена празна средна част, като кухината остава под най-горния ред плочи. Ложето е покрито с големи тухлени плочи с размери: 0,60 x 0,60 x 0,04 м, върху които са поставяни починалите. В западната част с повдигане от 20 градуса на тухлите е оформено възглаве.

Вляво от ложето се откри ниша с размери: 0,25 x 0,25 м и дълбочина от 0,25 м, в която бяха поставени три фрагмента от счупени тухли и един фрагмент /стена/ от битова сива македонска керамика, най-вероятно от ойнохое. На ложето бяха открити два скелета силно разложени със следи от горяло на места. На пода пред ложето бяха разположени още две скелета. Всички скелети в камерата са на възрастни индивиди. Други находки не се откриха. Южната камера е с размери почти еднакви с тези на северната. Изградена е по същия начин, като в нея бяха открити 5 скелета, отново силно разложени. Разложеността на скелетите се дължи на почвата, върху която са поставени мъртвите.

При проучванията в южната част на строителното петно попаднахме на част от масивна сграда и по точно нейния северен зид с дебелина от 0,80 м. Разкритата дължина е от 5 м в посока изток-запад. Зидът е запазен в субструкция и е граден от обли речни камъни, със спойка от бял хоросан. Пак там се откри и част от гранитен праг с размери: дължина 1,20 м, широчина 0,40 м и дебелина 0,30 м. С оглед разположението на сградата южно и в близост до некропола, може да се предположи, че се касае за гробищна базилика от периода на съществуване на некропола в периода на V – VI в. Проучванията, макар и недовършени предвид сложността на терена и гъстотата на застроеност в квартала и невъзможността да се навлезе в съседните парцели и в улицата, обогатиха сериозно познанията за некрополите и погребалната архитектура в раннохристиянския град под дн. гр. Сандански през V – VI в.

№54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СВ. НИКОЛА” НА ТЕРИТОРИЯТА НА НАЦИОНАЛЕН ПАРК „ПИРИН”, ОБЩИНА БАНСКО

Владимир Баряков

През 2009 г. (20 юли – 18 септември) продължиха редовните археологически проучвания на обекта за трети пореден сезон. От 2007 г. изследователската работа се осъществява от постоянен екип в състав: Владимир Баряков – ръководител, Светла Барякова – зам. ръководител и доц. д-р Костадин Рабаджиев (СУ „Св. Кл. Охридски”) – научен консултант. Разкопките през отчетната година включват работа на 384 кв. м. (24 работни квадрата, 4 х 4 м) и един сондаж.

В квадратите в източната част на обекта (до новопостроения път) се достигна на различна дълбочина, в зависимост от трудността и специфичността на терена. Целта е достигане до основите на каменните зидове и материка. Дебелината на каменните зидове е 0.60–0.65 м, като запазената им височина е различна в отделните квадрати от 0,30 м до 3,10 м, следвайки денивелацията на местността. Всички те са споени с хоросан в основата, а впоследствие са доизградени на кална замазка, преизползвайки строителните материали (камъни, тухли и тегули) от по-ранния строеж (Обр. 1). Този пласт се е получил след опожаряването на сградите, като на места е с дебелина 0,40 – 0,50 м. В него се откриват множество фрагменти от покривна керамика и овъглено дърво. Поради близостта на помещенията пожарът е обхванал всички разкрити до момента квадрати. На нивото на горелия пласт на места се открива подова настилка от печени тухли с размери: 0,35 х 0,35 х 0,04 м, с хоросанова замазка към материковата основа.

Интересно и неочаквано се оказа, че материкът под тухлите е изкуствено създаден, резултат от смесване на пясък и чакъл с бяла глина и трамбован. Може би по този начин обитателите са получили една много добра изолация от влага, а също и слой за закопаването и устойчивостта на поставените керамични съдове (гърнета, делви, питоси и др.), в които се съхраняват произвежданите земеделски и животновъдни продукти. След изчерпването на този насипен вторичен пласт се оказа, че културните пластове продължават в дълбочина, но става въпрос за един много по-ранен период.

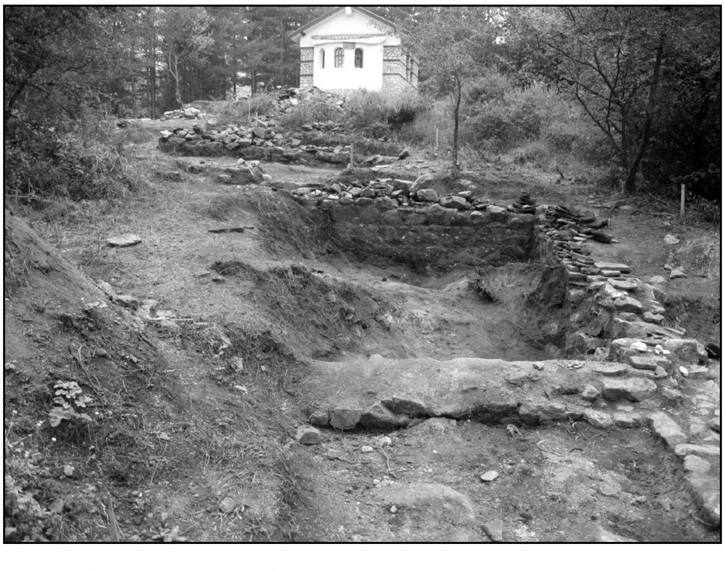

Обр. 1. Банско, обект „Св. Никола”. Проучване на помещенията в селището

През тази година започна проучването на обекта в североизточна посока, с цел да се търси продължението на сградите и оформянето на по-добър поглед и представа за големината им. Тук започна работа в нови пет квадрата (обща площ 80 кв. м) като в тях бяха открити каменни зидове от добре оформени цепени камъни, споени с хоросан и дебели 0,60 м.

Това ни дава основание да предположим, че и селището се разширява в тази посока и проучванията тук трябва да продължат. Бяха открити множество фрагменти от строителна и битова керамика. В някои от новоразкритите помещения бяха намерени по 3, 5 и 8 питоса, за съжаление напукани от падналата върху тях при пожара покривна конструкция (Обр. 2). В новия сектор бяха открити множество монети (предимно римски), железни гвоздеи и предмети, фрагменти от стъклени съдове и прозорци и др.

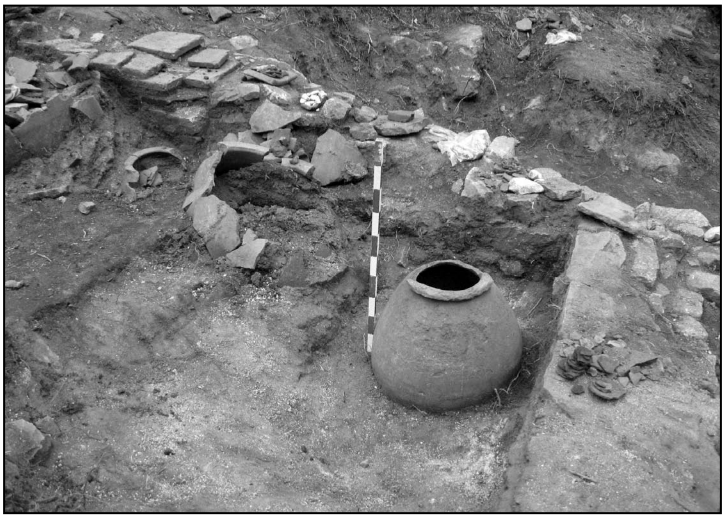

Обр. 2. Банско, обект „Св. Никола". Питоси от новоразкритите помещения

Продължи разкриването и на некропола в източна посока от възстановената базилика. Бяха открити нови девет гроба, ориентирани изток-запад, подредени в една линия, всичките вкопани в материка с грижливо оформени заграждения от обработени камъни и строителна керамика. Два от тях са детски (5 – 7 годишни индивиди) и един на бебе. По оскъдния гробен инвентар и по откритата монета в гроб №14, от времето на Втората българска държава, можем със сигурност да твърдим, че некрополът се отнася към XIII–XIV в. (Обр. 3).

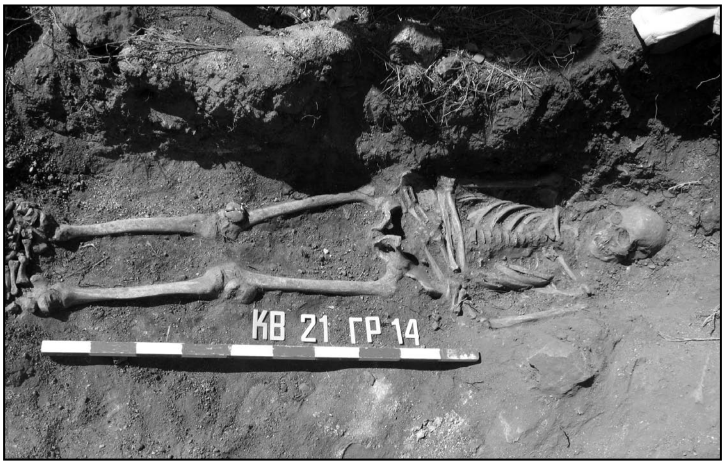

Обр. 3. Банско, обект „Св. Никола". Средновековният некропол

Най-важното откритие за тази година бе направено в сондаж №4, в североизточната част на местността до отвесните скали. По първоначални наблюдения се откри нов християнски храм, от който са проучени част от източната стена и абсидата. Понеже и тук преди години е имало иманярска намеса, пластовете са нарушени и размесени, но зидовете са изградени от добре оформени камъни, споени с хоросан.

Откритите през този сезон многобройни артефакти допринасят за изясняване на историческата съдба, въпреки че материалите все още се обработват (331 са новите инвентарни номера). Отново прави впечатление голямото количество монети – 166 бр., бронзови, медни и сребърни от голям период от време (III – XVII в.). Това потвърждава нашите предположения, че селището се е радвало на голям икономически просперитет. Битовата керамика също е в изобилие, с различни форми и украса, изработени както на ръка, така и на колело. Впечатлява броят на откритите питоси – 15 бр. Значително е количеството и на железните предмети: лезвиета на ножчета, стрели, бойна брадвичка, кукички, токи, резета, пластини и закопчалки. Още едно доказателство за заможността на населението са и откритите бронзови накити: фибули, пръстени, обици, копчета, части от гривни и множество бронзови пластини с различна големина и форма, както и откриваните стъклени, железни и оловни заготовки, което ни кара да предположим, че в района на селището или около него трябва да се открият работилници.

Екипът изказва своята благодарност за подкрепата на Общинското ръководство на гр. Банско, което, въпреки икономическите затруднения успя да осигури средства за проучване на обекта.

№55. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ

Цветана Комитова

Подновените през 2007 г. археологически разкопки на Никополис ад Нестум продължиха и през 2009 г. с проучване на градската вила, изградена в югоизточния ъгъл на укрепената през IV в. територия на античния град (Обр. 1). Изравнени са профилите и е вдигната пръстта, свлечена пред тях. Изравнени са нивата на помещенията, долепени до източната крепостна стена и са настлани с филц върху полиетилен, за да се предотврати поникването на трева. Разчистено е запазеното ниво на разрушената източна крепостна стена до 30 м северно от югоизточния ъгъл.

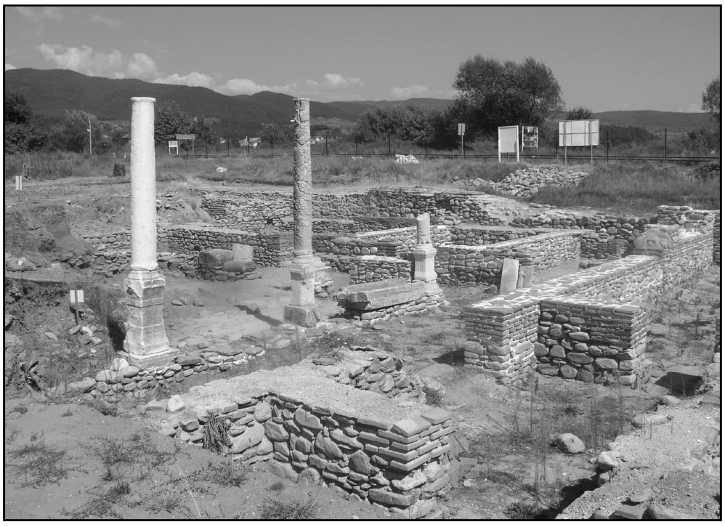

Обр. 1. Никополис ад Нестум. Градска вила в югоизточния ъгъл на укрепения град

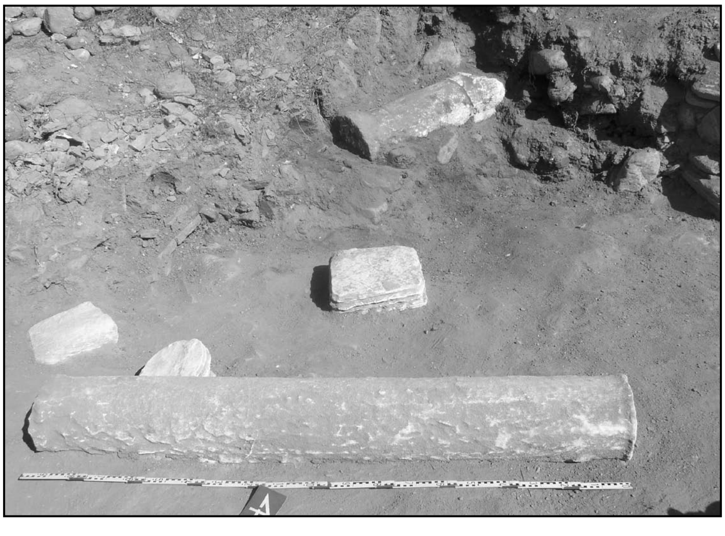

Обр. 2. Никополис ад Нестум. Архитектурни детайли, разкрити в североизточния ъгъл на перистила на градската вила

Продължи разкриването на частично проучените помещения по продължение на източната крепостна стена. Разкрито е пространство от 40 кв. м. Отнет е пласт с дебелина 0,40 м от съвременния терен. Пластът с дебелина 0,15-0,20 м е от чист речен нанос, в който няма археологически останки. Намират се единични фрагменти от средновековна керамика и керамика от османската епоха. Находките са един пръстен (XI-XII в.), една пафта и част от накит (XV-XVI в.).

Вдигнат е и първият пласт от речен нанос на дълбочина до 0,30 – 0,45 м от съвременния терен, по цялата ширина на помещение 7 в южната част на вилата (на запад от помещението, определено като кухня и двете складови помещения, проучени през минали години). Проследено е трасето на южния зид на помещението до 6,50 м от югозападния ъгъл без да е достигнат северозападния ъгъл, т.е сградата продължава още към запад.

Разчистен е североизточния ъгъл на перистилния двор. Открити са една мраморна колона с дължина 2,10 м и част от втора, с пукнатина по цялата дължина, база-постамент до допълнителното преграждане на перистила от север и един капител (Обр. 2). След извършването на частичната анастилоза в югоизточния ъгъл на перистилния двор и с новоразкритите архитектурни детайли има възможност да се продължи възстановяването на колонадата.

Намерен е оловен печат с изображение на Св. Йоан на лицевата страна и петредов текст на опакото, в който освен името Йоан се споменават и две титли – вестарх и нотарий (Обр. 3). Печатът се датира в края на XI-XII в.

В насипа на по-късен канал, прокаран през източния портик и покрай южния

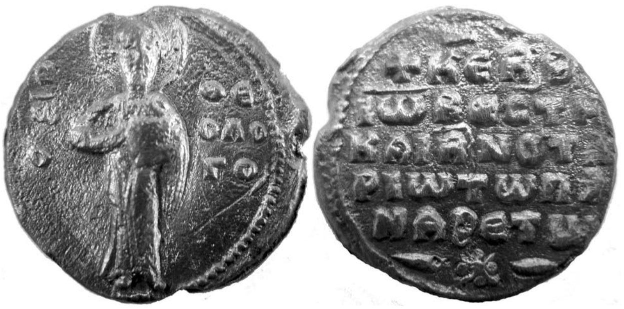

Обр. 3. Никополис ад Нестум. Оловен печат с изображение на Св. Йоан, края на XI - XII в.

зид на едно от помещенията до източната крепостна стена, са намерени лъжица (медицинска), заедно с монета на Максимин II (309-313), сравнително добре запазена. От едно от помещенията (най-вероятно използвано за склад), в което са намерени найголям брой монети, произхождат и две малки екзагии от бронз с размери: максимален диаметър – 0,7 см и 1 см. Монетите, намерени в помещенията, двора и портика, които са сравнително добре запазени и определяеми са: монета на Амфипол, сечена при Август (27 г. пр. Хр. – 14 г. сл. Хр.); монета, вероятно колониална на Септимий Север (193-211); монета на Проб (276-282); монета на Константин I (307-337), фолис, сечен в Хераклея; монети на Константин I (307-337) – 2бр.; монета на Максимин II (309-313); монета на Константин II (324-337), сечена в Сицилия; монети на Константин II (337-340) – 3 бр.; монета на Констанций II (337-346), сечена в Тесалоники; монета на Валентиан (364-375); монета на Констанс (337-346); монета на Грациан (367-383) – 2 бр.; монета на Юлиян II (360-363); монета на Теодосий II (402-450).

Останалите монети са от края на IV-V в. – 15 бр., римски, императорски, V в. – 7 бр., една римска колониална и четири неопределяеми. Хронологията на монетните находки, потвърждава досега направените стратиграфски наблюдения, че сградата е построена по всяка вероятност през III в. и е съществувала в границите на античното селище до началото на IV в., когато след преустройство е включена във вече укрепената територия на града, заемайки югоизточния ъгъл до югоизточната ъглова кула. В този си вид сградата съществува до 450 г., потвърдено с монета на Теодосий (402-450).

Следващият период експлоатация на сградата е свързан с времето, от което датира колективната монетна находка от Юстин и София, намерена върху тухления под на кухнята. Това е и времето на окончателното загиване на античния град. Обитаването му през средновековието се потвърждава от разкрити руини на зидове, поправки по съоръженията на крепостната стена, пещи за производство на битова керамика и такива, свързани с желязообработката, както и вкопани в античните пластове ями с материали от XI-XIII в.

№56. КРЕПОСТТА КОЙЧОВО КАЛЕ ПРИ ПАНАГЮРИЩЕ

Валери Григоров, Георги Абдулов, Любка Тодорова

Крепостта в м. Койчово кале е разположена на около 7 км северозападно от Панагюрище, на територията на медодобивен комбинат Асарел-Медет. Обектът се намира на билото на ниско възвишение, с надморска височина 930 м. Конкретен повод за започване на аварийните разкопки беше постъпил сигнал, че при разширяването на рудника са засегнати части от крепостните стени. Целта на разкопките беше да се установят границите на обекта и неговата хронология.

На билото на хълма се проучи площ от около 85 м^2. В квадрати 16/1 и 16/2 се разкри сграда с правоъгълен план, обозначена с №1. Тя е ориентирана с надлъжните си страни по оста северозапад-югоизток. Зидове са изградени с ломени камъни на калова спойка и са с дебелина 0,70 м. Размерите на сградата са: ширина 4,80 м, дължината е над 6 м, но силното ѝ разрушаване от югоизток не позволява по-точно определяне. В дебелия пласт от деструкции се откриха многобройни парчета от керемиди, което показва, че покривът на сградата е бил покрит с тях. В северната половина на квадрат 16/2 установихме петна от трамбована жълтеникава пръст, които маркират ходовото ниво на вътрешното пространство на сградата, както и ходовото ниво на север от сградата.

Проучването на крепостната стена се проведе на четири места. В квадрат 7/8 се разкри участък от стената с дължина 13 м. Тя е с дебелина 1,50 м и е запазена във височина до 2 м. Изградена е от дялани и ломени камъни. Зидарията е извършена на относително нивелирани редове, споени с хоросан (Обр. 1).

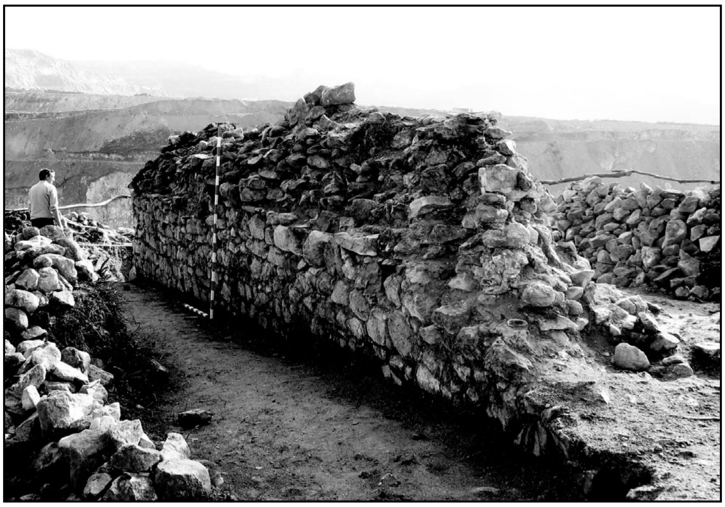

Обр. 1. Койчово кале, Панагюрище. Крепостната стена в квадрат 7/8

Непосредствено зад крепостната стена се разкриха основите на зид на хоросанова спойка. Той е разположен успоредно на стената, на 1 м от нея и има дължина 7 м и дебелина 0,70 м. Над запазените части от зида установихме тънки ивици, наситени с пепел, които маркират нивото на стария терен. В този пласт се откриха фрагменти от керемиди, битова керамика, устия от питоси с щемпелувана украса и животински кости. Планировката на зида категорично показва, че той е изграден във връзка със строежа на крепостната стена, оформяйки тесен коридор до вътрешното лице на стената. Във височина зидът вероятно е поддържал платформата на куртината, осигурявайки удобно придвижване на войниците (Обр. 2).

В източния край на крепостната стена разкрихме прохода на вход, който е с ширина около 1 – 1,10 м. От него е запазена западната му страна. От втората страница на входното пространство няма запазени части във височина. Прагът на входа е покрит с хоросанова замазка с дебелина 2-3 см. Тя е нанесена върху хоризонтално подредени дялани камъни, които са част от запазените в дълбочина основи на крепостната стена.

Непосредствено зад входа, от източната му страна, разкрихме помещение (сграда №2). В средата на сградата, върху пода се откриха части от питоси, обособени в две отделни групи. Основите на сградата са изградени с ломени камъни, споени с хоросан. Помещението е долепено до вътрешното лице на крепостната стена, затваряйки пространство от около 3 м. Сградата е била солидно изградена и е имала приземен етаж, използван за склад на хранителни продукти.

Западно от квадрат 7/8 крепостната стена е била разрушена от прокаран черен път. От нея са запазени само 1-2 реда от основите. В квадрат 7/10 стената е с дебелина 1,50 м и е запазена във височина до 1,30 – 1,40 м. Посоката на трасето ѝ се отклонява плавно на югозапад.

По северозападния склон на хълма заложихме два изкопа. В квадрат 10/13 разкрихме 7 м от трасето на крепостната стена. Тя е изградена от едри ломени камъни, споени с хоросан. Върху самата стена и от вътрешната ѝ страна открихме няколко начупени керемиди и фрагменти керамика, които маркират нивото на стария терен.

В квадрат 18а/4 разкрихме 7 м от трасето на крепостната стена. Тя е изградена от едри ломени

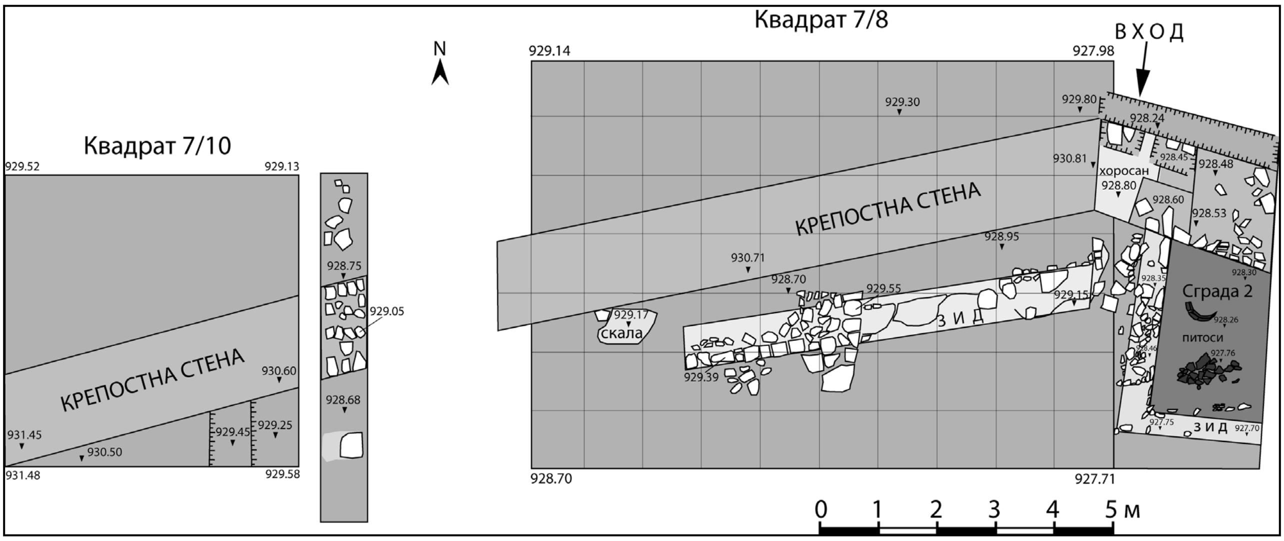
Квадрат 7/10
929.52
929.13
КРЕПОСТНА СТЕНА
930.60
931.45
930.50
929.45
929.25
931.48
929.58
928.75
929.05
928.68
N
Квадрат 7/8
ВХОД
929.14
927.98
929.30
929.80
928.24
928.45
928.48
930.81
хоросан
928.80
928.60
928.53
КРЕПОСТНА СТЕНА
928.95
930.71
928.70
929.55
929.15
929.17
скала
З И Д
929.39
928.35
928.30
Сграда 2
928.26
питоси
928.46
927.76
927.75
З И Д
927.70
928.70
927.71
0 1 2 3 4 5 м

Обр. 2. Койчово кале, Панагюрище. Графичен план на крепостната стена в квадрати 7/8 и 7/10 камъни, споени с хоросан. Максималната запазена височина е 1,10 м, а дебелината е 1,40 м. Зидарията е разрушена под наклон – в посока от вътрешното към външното лице. В този участък стената прави малка чупка на юг. В североизточния край на квадрата се разкри огнище. То лежи непосредствено върху скалата и е долепено до външното лице на крепостната стена. Хронологично огнището може да се отнесе към времето на изграждане на стената. В северния профил, над огнището, следва пласт от жълто-кафяв насип, който маркира нивото на стария терен по време на функциониране на укреплението. Над него следва втори пласт, който е наситен с разпрашен хоросан и маркира времето на разрушаване на крепостната стена.

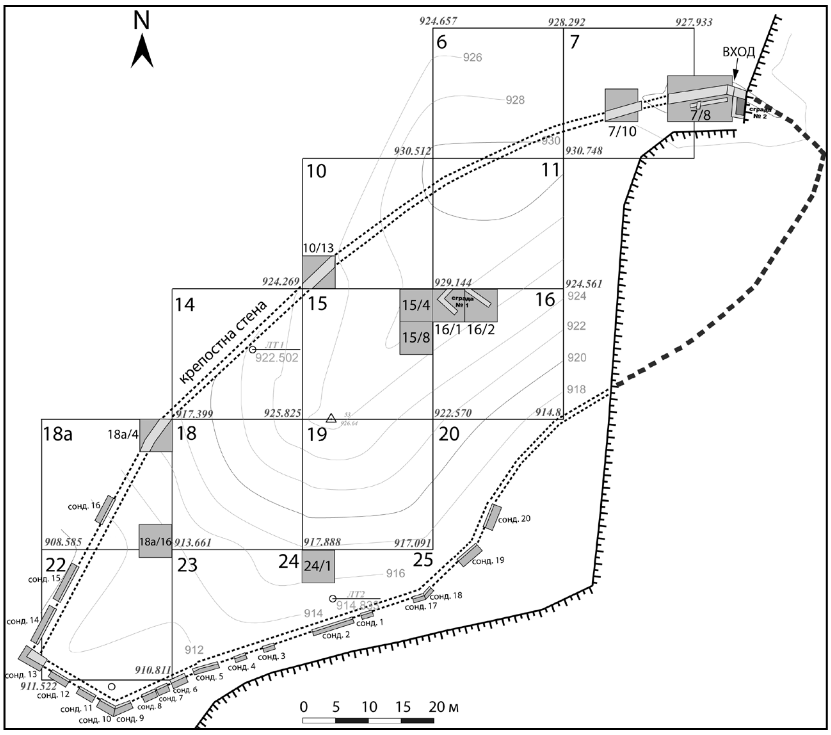
N
924.657
928.292
927.933
6
7
926
928
930
ВХОД
7/10
7/8
сграда № 2
930.512
930.748
10
11
10/13
924.269
929.144
924.561
14
15
15/4
сграда № 1
16
16/1 16/2
15/8
924
922
920
918
крепостна стена
ЛТ1
922.502
917.399
925.825
53
926.64
922.570
914.8
18a
18a/4
18
19
20
сонд. 16
18a/16
908.585
913.661
917.888
917.091
22
23
24
24/1
25
916
сонд. 20
сонд. 19
сонд. 15
ЛТ2
914.833
сонд. 18
сонд. 17
сонд. 14
914
сонд. 1
сонд. 2
912
сонд. 3
сонд. 4
сонд. 13
910.811
сонд. 5
911.522
сонд. 12
сонд. 6
сонд. 7
сонд. 11
сонд. 8
сонд. 10
сонд. 9
0 5 10 15 20 м

Обр. 3. Койчово кале, Панагюрище. План на крепостта

В квадрат 18а/16 се достигна до пласт от деструкции. Сред тях се откриха един добре запазен похлупак с конусовидна форма, волска подкова и желязна наковалня.

За да картираме точно крепостта, по южния склон направихме 20 малки сондажа, разположени ритмично покрай външното лице на крепостната стена. В резултат на това успяхме да установим над 100 м от трасето на стената и да изготвим цялостен план на укреплението (Обр. 3). То има силно издължена елипсовидна форма с размери 135 х 45 м. Общата площ на крепостта е 5,5 дка. Напълно унищожена от кариерата на Асарел-Медет е площ от около 0,5 дка.

За изясняване на химическия състав и процентното съотношение на елементите в хоросана, използван при изграждането на крепостните стени, беше направен енергийно дисперсивен рентгенофлуоресцентен анализ на пет проби, както и на една проба от зида, разположен зад крепостната стена[1]. Резултатите от химическия състав на хоросана, използван при изграждането на крепостната стена, показват, че съотношението между калций (Ca) и силиций (Si) е 6-11:1. Високи стойности на желязо (Fe) има в проба №3. В проби №2, 4 и 5 има еднакво съотношение между силиций (Si) и желязо (Fe), а в проба №1 съотношението е 2:1. Откриването на сяра в пробите предполага, че варта е получавана чрез горене с каменни въглища. Резултатите от химическия анализ показват, че при изграждането на крепостните стени е спазвана идентична строителна технология и е използван еднакъв по състав хоросан. По аналогичен начин, но с повече пясък в сместа, е изграден и зидът зад крепостната стена.

Твърде ограниченото количество на откритите находки и липсата на добре изразен културен пласт показват, че укреплението е функционирало за кратък период от време и в него са живели малък брой хора (вероятно само военен гарнизон). На фона на оскъдните материали се откроява голямото количество фрагменти от керемиди, което означава, че повечето сгради са били солидно изградени и покрити, т.е. налице е едно подчертано казармено, а не жилищно строителство.

Анализът на малкия брой керамични фрагменти насочва към извода, че крепостта е била изградена в ранновизантийския период[2]. Липсата на предмети с висока датираща стойност не дават възможност за една по-детайлна датировка на обекта. Предварителната ни оценка, която може да бъде коригирана и прецизирана при едни бъдещи проучвания, показва, че най-вероятно крепостта е била изградена през V – VI в.

---

[1] Технологичните изследвания се проведоха от инж. П. Бонев в лабораторията на НАИМ – БАН. Анализът на пробите е направен със спектометър тип EDX-720, с вакуум.

[2] Благодарим на Мария Манолова и на Здравко Димитров за консултациите за керамичните находки.

№57. СПАСИТЕЛНИ АРЕХОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЦЪРКВИЩЕТО, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

И. Топалилов, Е. Божинова

Спасителните археологически проучвания имат за цел да се установят стратиграфските напластявания на описания от И. Велков през 1955 г. обект (вж. Велков 1955, 88-89). В тази статия той споменава за откриването на предримски и римски материали в самото източно подножие на Църквището, който предвид т.нар. циклопски градежи и тази ранна керамика е склонен да отнесе обекта към предримската епоха (Велков 1955, 89).

Проучването се осъществи чрез залагането първоначално на два сондажа, впоследствие вторият бе допълнително разширен. Сондаж №1 е с правоъгълна форма, размери 7 х 2,50 м, ориентиран в посока изток – запад. Той е разположен така, че да пресича констатирана вече стена, в случая структура С (Обр. 1).

Сондаж №2 е ориентиран С – Ю, с размери 3/5 м, заложен напречно на стената – структура В (Обр. 2). Впоследствие, този сондаж е разширен в северна посока, т. нар. сондаж №3 с размери 3 х 5 м, като не се оставя профил между двата сондажа (Обр. 3).

Пластът и в трите сондажи е идентичен, състои се от кафява, ронлива пръст с ниска плътност. В него има малко органични примеси и не се отличава от характерната за терена почва. Дебелината му е между 0,10 и 0,60 м, от която горните около 0,10 м са хумусен пласт. Не се разграничават стратиграфски пластове, нито подови нива. Тези наблюдения, както и хомогенността на материала позволяват да се предположи, че обекта е еднослоен, като натрупването на културния пласт е относително кратковременно.

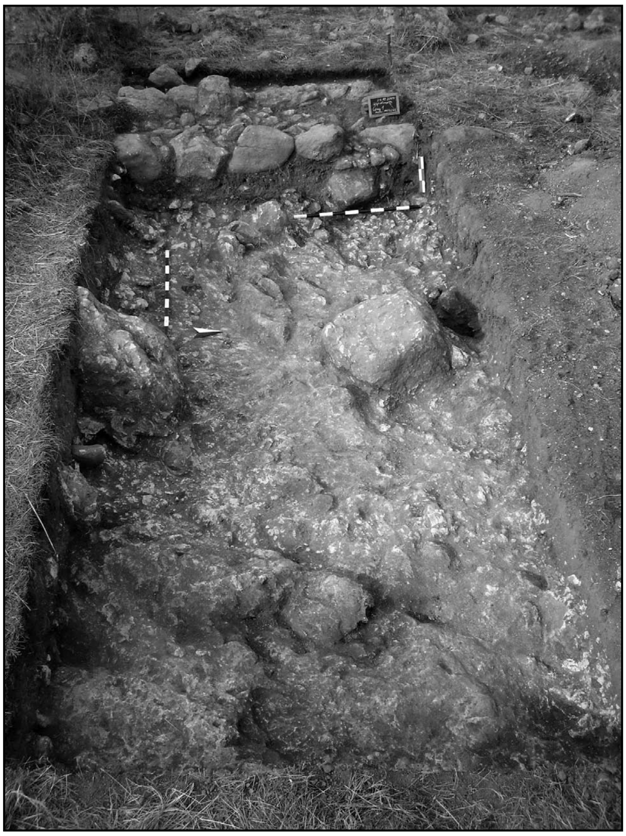

Обр. 1. Сондаж №1.

Подравняване на терена е направено чрез изсичане на материковата скала, като това се забелязва най-ясно в сондаж №3. Изсичане на материковите кулминации вероятно има и във вътрешността на структура С (ЮЗ оградено пространство), където повърхността е равна, без разкрития на материка и струпвания от камъни. В сондаж №1 личи нарушаване на скалата в източната част, където тя е най-висока. В негативните форми на скалата (в централната част на сондажа) в долната си част пластът е примесен с много дребни по размер камъни, които вероятно са естествен разлом на материка. Възможно е изкуственото им натрупване с цел запълването на тези негативи, което заедно с изсичането на високите форми на материка да оформя хоризонтална площадка. Липсата на археологически материали в този пласт обаче, както и липсата на подредени камъни или разграничаването на ясни пластове предполагат по-вероятно естествения им характер, без да се изключва обаче донасипването на терена на места. Хомогенността на пласта прави разграничаването на подобни насипвания изключително трудно. В този сондаж археологическите материали са малък брой фрагменти битова керамика (5 бр.). Тук стената е с ширина 1,10/1,20

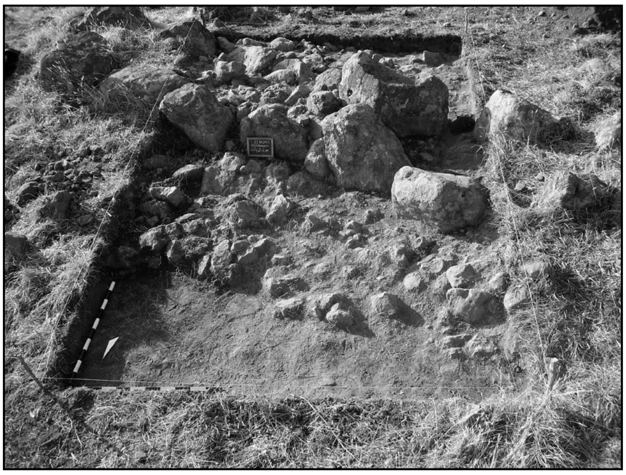

Обр. 2. Сондаж №2

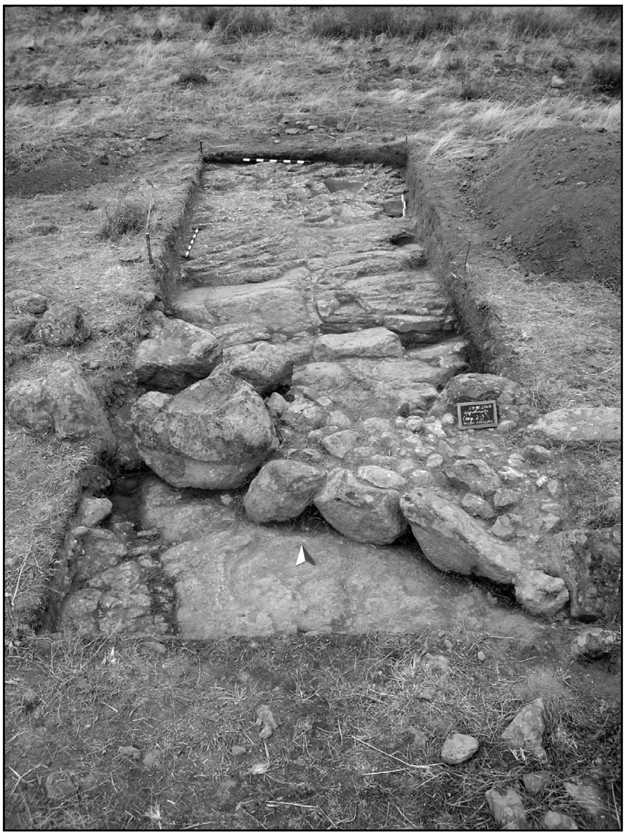

Обр. 3. Сондаж №3

м и е издигната върху пласт с дебелина 0,10 – 0,15 м, който вероятно е съществувал към момента на изграждането й. Разсип от стената във формата на каменно струпване от дребни и средни по размер камъни се разкрива пред вътрешното й лице, до разстояние около 0,80 м пред стената.

В сондаж №2 стената (с ширина тук 1,20/1,30 м) е изградена директно върху материковата скала, която е грижливо подравнена във вътрешността на ограждането, но вероятно и в тясна ивица извън него пред лицето на стената. Няколко (2 бр.) изкуствено изсечени квадратни в план ями с дълбочина между 0,10 и 0,40 м, на разстояние 7-8 м пред стената (във вътрешността на оградeното пространство) са вероятно „легла" за поставянето на дървени колони за изграждането на конструкция, която е възможно да е свързана със стената (навес от вътрешната й страна) или да е самостоятелна постройка. Разсипът на стената се разкрива каменно струпване пред вътрешното лице на стената. То лежи върху пласт, който вероятно се е натрупал над подовото ниво от материкова скала към момента на нейното разрушаване. Пластът в сондажи №2 и 3 е хомогенен, без примеси от камъни, което предполага липсата на други каменни градежи освен оградната стена тук.

Археологическите материали са във висока концентрация – 19 бр. фрагменти от вероятно стъклени съдове, сред които се разграничават фрагменти от едни и същи предмети; 1 стъклена висулка, вероятно от накит; железен кован гвоздей и значителен брой фрагменти от строителна (керемиди) и битова керамика – всички с малки и рядко средни размери. Най-високата им концентрация е на дълбочина около 0,20 – 0,40 м от повърхността, т.е. в пласта непосредствено над подовото ниво на материка. Единични керамични фрагменти се откриват и между цепнатините на материка, които потвърждават предположението, че той е бил разкрит по време на обитаването на обекта.

Археологическите материали, както и разкритите съоръжения (основата на оградната стена, изсичането на материка с цел подравняване и направата на легла за дървени колони) и тези, видими върху терена (структура А – деструкции от масивна каменна сграда) предполагат, че именно това оградено пространство е централната част на обитаваното пространство и неговото археологическо проучване ще даде възможност за разкриване функциите на обекта.

Литература

Велков 1955: Ив. Велков. Драгойново – един тракийски селищен център. - ИАИ 19, 1955, 85-94.

АНТИЧЕН ГРАД ФИЛИПОПОЛ

№58. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „УПИ XXIX – 722, УЛ. ДУШО ХАДЖИДЕКОВ №2 И УПИ XXVIII – 723, УЛ. МИТРОПОЛИТ ПАНАРЕТ №27” ОТ КВ. 392 ПО ПЛАНА НА СГЧ – ГР. ПЛОВДИВ

Иво Топалилов, Камен Станев

Археологическият обект се състои от две УПИ – XVIII-723, ул. Митрополит Панарет №27 и УПИ XXIX-722, ул. Душо Хаджидеков, №2. Той се намира на източните склонове на Трихълмието, в рамките на АИР „Старинен Пловдив”, в непосредствена близост до т нар. източна порта на Филипопол, в укрепената площ. По средата между двете УПИ е разкрита улица от късноантичната епоха, която разделя обекта на две части. Общата площ е около 630 кв. м, като е проучена около 450 кв. м. По време на проучванията са разкрити останки от Възраждането, средновековието, късната античност, римската и елинистическата епоха.

От епохата на възраждането, т.е. след средата на XIX в. са проучени два зимника с правоъгълна форма, които се използват до началото на XX в., два кладенеца, единият от които се е самосрутил и две големи по размер септични ями. Диаметърът на едната е 2,30 м, като дълбочината е повече от 3,50 м.

От средновековието не са разкрити архитектурни останки, като през тази епоха са преизползвани запазените във височина късноантични градежи.

В най-източната част на обекта е разкрито частично горяло глинобитно ниво и кирпичена стена към него, датирани по керамиката след XIII-XIV в. В близост до стената е прокопана яма, на чието дъно се откри горяло зърно.

По-голямата част от средновековните структури се отнасят към XI в. (Обр. 1) В сектора, западно от улицата се проучиха се три ями с диаметър, вариращ между 1,20 – 1,50 м, които имат крушовидна форма и се разширяват към основата си. Датиращият материал е фрагментирана керамика и монети. В сектора, източно от улицата също са открити няколко ями, които са долепени до съществуващи късноантични градежи.

В рамките на уличното трасе, в пласта от късноантични кирпичени деструкции се разкри полувкопано жилище с формата на трапец, като основата е южната страна. Размери: северна страна 2,70; дължина (север – юг) – 3,20 м. Основата вероятно е достигала до 4,50 м. Жилището е вкопано на дълбочина до 0, 40 м, влизало се е от южната страна чрез пътека, направена от камъни. В рамките на жилището са разкрити няколко ями и дупки от колове. Датира се към XI в., след което е запуснато и превърнато в септична яма.

Обр. 1. Пловдив. Обект „УПИ XXIX – 722 и УПИ XXVIII”. Средновековните структури в южната половина на обекта

В сектори източно от уличното платно и върху него се разкриха частично глинобитни нива от това време, които използват късноантичните градежи. В североизточния край на обекта се разкри керамичен материал от IX – X в. с врязана и излъскана украса, като жилището е разрушено през XI-XII в., когато тук е вкопано ново жилище.

Към епохата на късната античност принадлежат разкритата улична настилка и сградите от двете й страни (Обр. 2). Разкопките показаха, че след опожаряването на града през средата на III в. е започнало възстановяването на по-ранните сгради чрез преизползване и надграждане на заварените градежи, но през първата половина на IV в., по времето на Константин I Велики, тези сгради са частично унищожени от прекараните две улични платна. Едното е ориентирано в посока изток – запад, с ширина до 6 м. и е вероятното продължение на т. нар. улица Тримонциум, разкрита при разкопките на т.нар. Източна улица. Характерното за нея е, че тя има бордюри само от източната страна. Каналът, разположен по средата, е на розов хоросан. Към него е насочен тухлен зидан канал, разкрит в сградата, западно от улицата.

Втората улица с посока север – юг бе разкрита в югозападния сектор на проучваната площ, като вероятно тя се съединява с описаната Тримонциум. Направена е от масивни каменни квадри.

При полагането на тази втора улица се променя планировката на съществуващата сграда, като източният ограден зид е разрушен, тъй като улицата преминава през самата сграда. Изгражда се нов зид, който ограничава от юг сградата и който е построен върху края улично платно.

Сградите от този период са изградени от ломени камъни, споени с бял хоросан, премесен със счукана тухла. В сектора, западно от улицата са запазени в суперструкция, която на места достига до 1,60 м, докато в източната част са основно в субструкция. Самите стени надграждат по-ранни римски градежи, направени от ломени камъни и споени на калова спойка.

От сградата, проучена западно от улицата, са разкрити три помещения. Те са с почти квадратна форма, с размери: 4 х 4,20 м. Най-добре е проучено южното помещение. Нивата са глинобитни, или тухлени, като тухлите са ограбени, запазени са само единични екземпляри.

Планът на сградата, разположена източно от улицата, представлява наредени верижно покрай улицата помещения. Тук градежите са изключително обрушени или ограбени. Най-северното, което изцяло попада в рамките на проучваната площ има дължина 4,50 м (С – Ю). Планът остава неуточнен, но вероятно има пет подобни помещения, като най-северното и най-южното се развиват основно извън рамките на проучваната площ. Подовите нива също са глинобитни, но вероятно и тухлени, които впоследствие са ограбени. Сградата е силно нарушена през по-късни времена.

Сериозно преустройство на тази сграда се датира с монети на Юстианин I от средата на VI в. Тогава тя се разширява върху уличното платно, което вече не функционира, като лежи върху кирпичените деструкции от по-ранния период. От тази сграда са разкрити частично три помещения, с ширина съответно 4,20 м, 5,40 м и 4,50 м (С – Ю). Най-южното от тях е изцяло разрушено, но в останалите две се откриват вкопани в глинобитния под в редици питоси (Обр. 3).

От римската епоха се проучиха частично пластове, единствено в западната половина на обекта. Разкопките показват

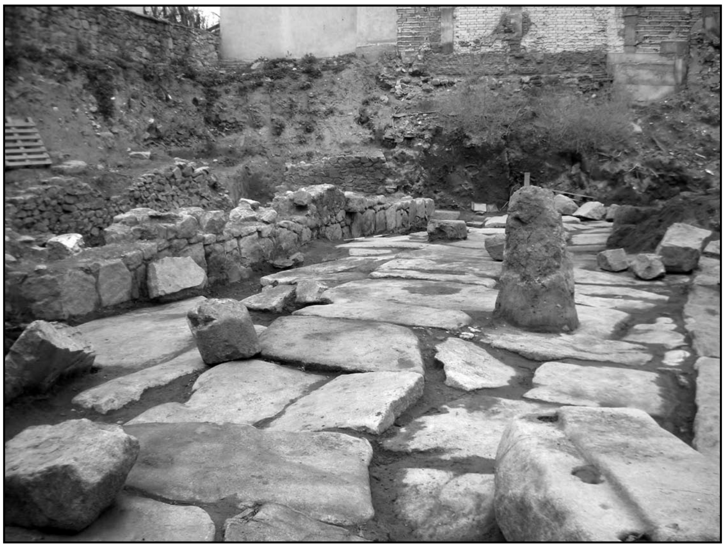

Обр. 2. Пловдив. Обект „УПИ XXIX – 722 и УПИ XXVIII". Късноантичната улична настилка и прилежащата ѝ от запад сграда

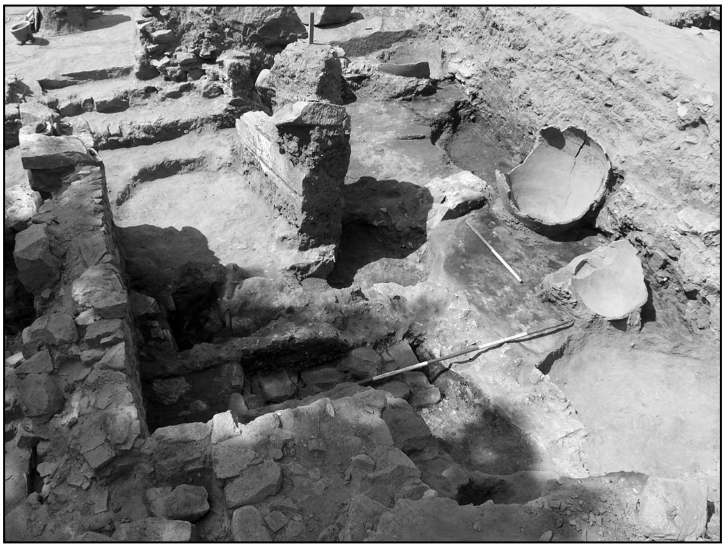

Обр. 3. Пловдив. Обект „УПИ XXIX – 722 и УПИ XXVIII". Редиците питоси, открити в сградата

съществуването на работилница, поради огромното количество открита желязна шлака и горели, пепеляви, слоеве. Градежите се откриват като субструкция на късноантичните и са изградени от ломени камъни на калова спойка. Единствено под северния проучен градеж, римският е направен от добре обработени квадратчета.

Към тази епоха принадлежи и проучен канал, който върви в посока СЗ – ЮИ. Страниците му са изградени от големи каменни блокове, някои от които бордюрни, споени с бял хоросан. В самия южен край настилката, която е направена от тънки плочести камъни, е заменена с тухли. Нивото на канала, чиято посока е към уличното платно чувствително се различава с това на самата улица, което може би е указание за съществуването на по-ранна такава.

В сектора, западно от улицата, се проучи и елинистическата епоха, от която се откриха единствено две ями. Те са проучени частично, тъй като се намират под ранноримския канал. Едната от тях има формата на гръцки съд, а другата е пресечена от трета яма. Пълнежът се състои основно от жълт пясък, сива глина и отухлена глина, премесена с голямо количество фрагментирана елинистическа керамика, три корозирали монети и глава на женска теракота.

В рамките на УПИ XXVIII – 723, ул. Митрополит Панарет №27, т. е. източната част на проучваната площ, разкопките не са приключили, като в западната половина от този сектор се е достигнало до късноантични подови нива.

№59. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „МУЗЕЯТ”, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Археологически обект Музеят се намира под южните склонове на Трихълмието, в близост до форумния комплекс, стадиона и театъра на античния Филипопол. Общата му площ е 8 дка. В резултат на археологическите проучвания през 2007-2008 г. в западната половина на парцела на площ от около 3 дка се разкриха части от три антични улици – два декумана (с №1 и 2 от север на юг), едно кардо и прилежащите им пет инсули, застроени общо с десет сгради, състоящи се от 42 помещения, както и крепостна стена, датирана след средата на VI в. с дължина 40 м е с посока североизток – югозапад.

Археологическите разкопки се проведоха от август до декември 2009 г. Проучването беше съсредоточено на площ от около 3 дка, югоизточно от крепостната стена. Върху този терен се проследиха в източна посока инсули №4 и 5 и трасетата на декуман 1 в продължение на 13 м.

Разчистени са сектори от още едно кардо с дължина 20 м и ширина 5,5 м, което образува кръстовища с декумани 1 и 2. Следвайки приетата номерация, кардото се означава с №2, а инсулата до него с №6.Четирите антични улици тангират инсула №4. Тя е с леко трапецовидна форма, стесняваща се в източна посока (Обр. 1).

От източното лице на крепостната стена, към кардо 2 се проучиха 6 помещения до стерилен пласт. Те са разположени на юг от декуман 1, а две на запад от кардо 2. Най-ранният културен пласт се регистрира под преградния зид между помещения 5 и 6, от яма с елипсовидна форма – 2,70 м х 2,10 м и дълбочина 0,50 м. Тя е вкопана в песъчлива структура, образувала се от ерозията на свлекли се скални

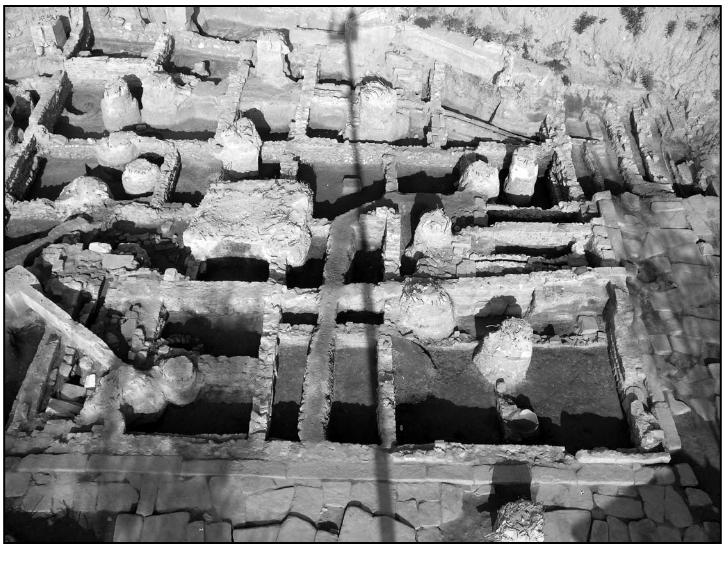

Обр. 1. Пловдив, Обект „Музеят”. Изглед на инсула №6

маси от тепето на около 4 м дълбочина под настилката на декуман 1. В нея се откриха множество фрагменти от керамични съдове, работени на ръка и колело, примесени с пръст и въглени. Според К. Кисьов материалите се датират във втората фаза на ранножелязната епоха, VIII в. пр. Хр. – VI в. пр. Хр.

В помещение 3 се проучи втора яма с диаметър 2,20 м и дълбочина 0,60 м, вкопана в същата структура като яма 1. В средата на ямата има струпване от три ломени камъка, наподобяващо пирамида и част от животински гръбнак между тях. От ямата, запълнена със сиво кафява, сравнително чиста пръст произхождат фрагменти от глинени амфора, тасоски тип и паница, тип сива керамика, датирани V в. пр. Хр. – IV в. пр. Хр. В съседство се разчистиха се още три ями, в които не бяха открити материали.

Най-ранните градежи в проучените осем помещения се отнасят към периода от втората половина на II в. пр. Хр. до I в. сл. Хр. Строителната техника е с речни камъни със спойка от калов разтвор в субструкция и цокъл в суперструкция, надзидан с плет, обмазан с глина. Ширината на зидовете е около 0,50 м. Подовото ниво е от трамбована глина. От пласта произхождат предимно фрагменти от разрушените паянтови стени на помещенията.

Следващият строителен период II – III в. е проучен и в още десет помещения от сградата в инсула 4. В суперструкция техниката е дялани и ломени сиенитни камъни споени с бял хоросан. На места, по вътрешното лице на зидовете има фрагментарно запазена бяла и розова стенна мазилка. Ширината им е 0,60-0,65 м. Подовете са глинени.

Между този и третия строителен период се проследява пласт от въглени, пепел, опалени кирпичи и голямо количество фрагментирана трапезна, амбалажна и строителна керамика, което свидетелства за масирано опожаряване по целия терен.

Следващият строителен период обхваща края на III в. – първата половина на V в. Той изцяло използва запазените по-ранни градежи. Промяна в плана на сградата, а именно разширяване и намаляване на пространствените обеми и затваряне на входове се реализира от допълнително изградените през този период зидове. В субструкция те са от ломени камъни на кал. Суперструкцията на градежите от третия строителен период е предимно от дялани каменни блокчета, със спойката е от розов хоросан. На места има фрагментарно запазена монохромна стенна мазилка, в бяло и розово. Тухли са използвани при оформяне на страниците на входове и външни, фасадни ъгли на сгради.

От този период специфичен характер има помещение от сграда Д, разположено в югозападния й ъгъл. В него се разкриха две зидани вани с полукръгла форма, измазани с розова хидрофобна мазилка и отводняващ канал в основата им. Това помещение, заедно с още три, разположени на север от горе описаното, снабдени със сложна водопроводна и канализационна мрежа оформят банската част на сградата. Тя е разположена по западната й фасада, непосредствено до източния бордюр на кардо 1. На изток, зад тези съоръжения, се намират проучените през 1976 г. помещения. Имайки предвид тяхното богато оформление, с тухлени, мраморни и мозаечни подови настилки и стенни мазилки, можем да квалифицираме сградата като аристократичен дом, с представителна, жилищна, банска и стопанска, която се намира на север. От пласта произхождат голямо количество цели глинени съдове, лампи и фрагменти амбалажна, кухненска, обикновена и луксозна трапезна керамика.

Градежи от V – VI в. в инсула 4 са малко запазени. Те са предимно от ломени камъни на розов хоросан, като на места са включени и тухлени пояси. Те надграждат запазените по-ранни зидове. Ходовите нива са два вида: трамбована глина и тухлена настилка. Строителството от този период се предхожда от опожаряване и частично разрушаване на сградата.

В проучвания сектор от инсула 5 се разкри-

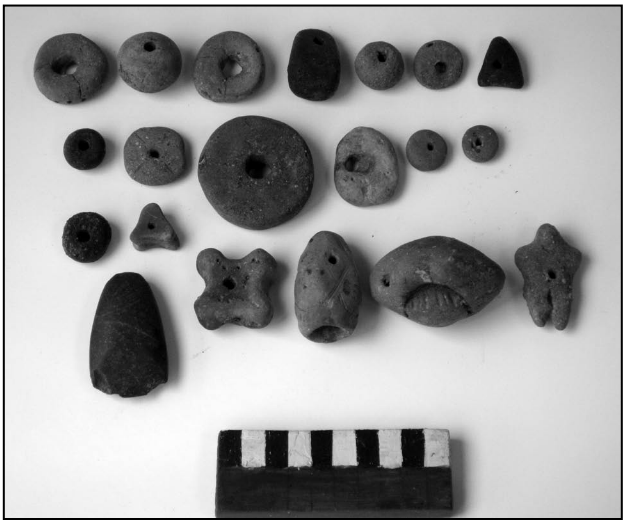

Обр. 2. Пловдив, Обект „Музеят". Колективна находка от 20 глинени тежести от ранноелинистическата епоха

ха осем помещения. Най-ранният културен пласт се регистрира в помещение 3 от огнище, с почти кръгла форма, настлано с гнайсови плочи и с кирпичен перваз. От пласта върху него произхожда колективна находка от 20 глинени тежести, най-общо датирани през ранноелинистическата епоха (Обр. 2). На около 0,15 м над него се разкри фрагментарно запазен тухлен под, който се свързва с градежите от II–III в. от дялани камъни със спойка от бял хоросан. Проучени са общо 4 помещения, развиващи се във верижен план и оформящи северната фасада на сградата. В тях се проследява пласт от въглени, горели кирпичи и силно фрагментирана трапезна и кухненска керамика с дебелина 0,15-0,20 м.

Градежите от следващия период, обхващащ втората половина на III до средата на V в., надзиждат поранните запазените архитектурни структури. Строителната техника е ломени и дялани каменни блокчета със спойка от розов хоросан. С тухлени колонки са оформени страниците на входовете между помещения 2 и 6 и 4 и 7. В помещение 4 се разкриха in situ десет питоса (обр 3). В помещение 7 се попадна също на два питоса.

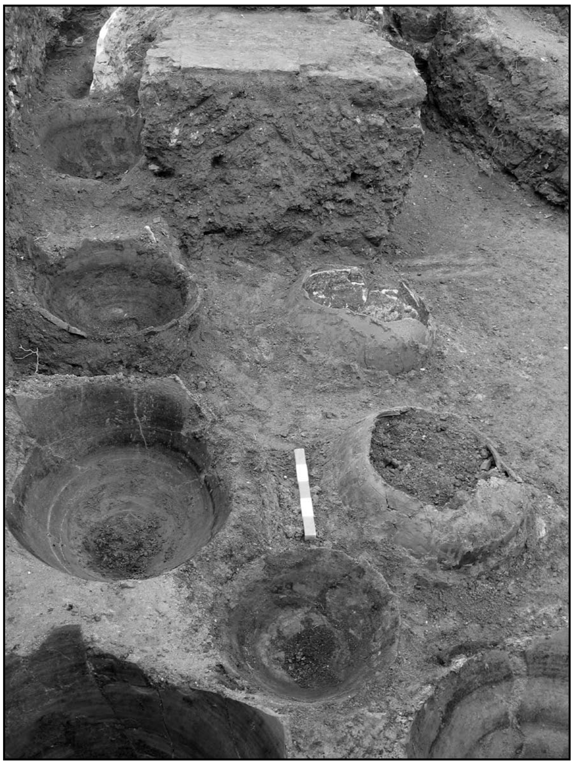

Обр. 3. Пловдив, Обект „Музеят”. Помещение №4 с вкопаните питоси

Помещение 5 е с масивен хоросанов под и фрагментарно запазена бяла хоросанова мазилка, положена на два пласта върху вътрешното лице на източния и южния зид. Оформлението му показва, че то вероятно е с представителни функции.

Към последния запазен строителен период V–VI в. принадлежат поправките по някои от зидовете на сградата и канал, със зидани от ломени камъни страници и покритие от гнайсови плочи. Той минава през помещения 3 и 6.

От инсула 6 са разкрити частично четири помещения. Те се развиват последователно в посока север – юг, на изток от кардо 2. Проучен е само последният им запазен строителен период, отнасящ се към III-IV в.

№60. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ТЕАТЪР – СЕВЕРЕН ВХОД”

Мая Мартинова-Кютова

Археологическото проучване е продължение на започналата през 2008 год. програма за „Проучване, възстановяване, консервация и адаптиране за ползване на Северния вход и Лоджията на Античния театър”, финансирана от Министерството на културата с изпълнител Областен съвет – Пловдив. Комисия, назначена от директора на НИПК, прие разкритите през 2008 год. археологически структури и реши да се пристъпи към изготвянето на проектна документация за консервацията, реставрацията и експонирането им и довършването на археологическото проучване в прохода на северния вход на Античния театър.

След изнасянето с кран на складираните архитектурни фрагменти и детайли от прохода се пристъпи към неговото разкопаване. Първото впечатление е, че склонът се спуска стръмно и не оставя възможност за разполагане на археологически структури след фундирането на масивните квадри, оформящи страниците на прохода непосредствено върху скалния масив. Проучванията бяха съсредоточени в най-ниската част на прохода, северно от засводената му част, носеща ложата за високопоставени лица, на площ от 15 кв. м. Останалата част от прохода се оказа, че е проучена от ст.н.с. Л. Ботушарова до скала.

В проучената площ е регистриран културен пласт от елинистическата епоха с дебелина от 0,10 до 0,50 м. Разкри се и подово ниво, изградено от червеникава трамбована глина със запазен слой от въглени и пепел с дебелина 0,05 м и добре очертано легло за греда с диаметър 0,30 м. Северно от него се разкри градеж от дребни ломени камъни на кал, запазени в един ред и долепени до обработен сиенитен блок с правоъгълна форма. Частично върху скалата и на малка площадка, изравнена с пръст, се намери част от огнище, изградено от глина, силно обгоряло и поредица от ямички, запълнени с чист речен пясък. Откриха се фрагменти от глинени мазилки със следи от преплетени пръти. Стратиграфската позиция на разкритите структури и намереното оскъдно количество керамични фрагменти – съдове, работени на ръка и фрагменти от чернофирнисови съдове датират разкритите структури в IV – III в. пр. Хр.

Обр. 1. Пловдив. Северен вход на Античния театър. Общ поглед с разкритите елинистически структури

Разкритията са част от по-голямо застроено пространство, което се проследява под квадрите, оформящи първия ред от страниците на прохода. При построяването на театъра е подравнено нивото на материка чрез запълване с чакълести дребни камъни и трамбовка в негативните му форми. Оригиналната настилка на прохода през римската епоха не можа да се изясни, но по скалите се забелязват стъпаловидни изсичания, което не изключва възможността да е изградено стълбище.

Южно от описаните структури, на нивото на диазомата се разкри яма, която нарушава подовото ниво на прохода през римската епоха. Пълнежът ѝ е от фрагментирана строителна керамика – антични тухли. Стратиграфски ямата е под ходовото ниво на засводения проход от римската епоха, чиято оригинална настилка е от мраморни плочи, но в този сектор не е запазена.

Извършиха се наблюдения в процеса на реставрацията и консервацията на разкритите през 2008 г. структури. Установи се, че радиалният зид, свързващ двата дъговидни – част от конструкцията на третия ранг седалки, е разрушен от възрожденска яма, в която се намериха мраморна седалка и фрагмент от римо-йонийски капител.

№61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛИЦА „КНЯЗ ЦЕРЕТЕЛЕВ" 17, УПИ XVII-797 , кв. 395 , ЦГЧ на гр. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Спасителните археологически разкопки се проведоха във връзка с изграждане на жилищна сграда. Обектът е с площ от 400 кв. м и попада в АИР „Старинен Пловдив". Ситуиран е на високата скална тераса на Джамбазтепе, най-южното от Трихълмието. Обектът заема полегат хълм и има голяма денивелация от запад на изток.

В северната страна на парцела се локализира цистерна за вода, запазена до съвременния терен и включена в градежа на сграда от XIX – XX в. Вътрешността на съоръжението е използвано за складово

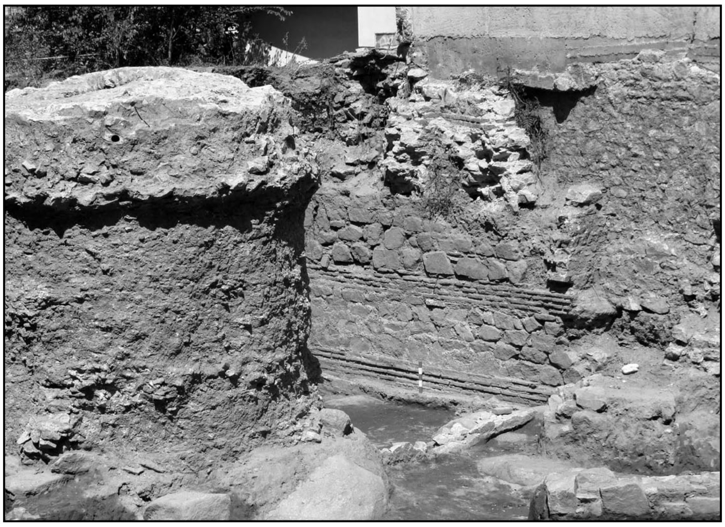

Обр. 1. Пловдив. Обект на ул. „Княз Церетелев" 17. Възрожденска цистерна и ранновизантийска крепостна стена

помещение. Цистерната е с цилиндрична форма, изградена е от ломен камък и тухли, споени с хоросан с тухлен прах и дребна фракция тухли. Съоръжението има вътрешен диаметър 3,30 м и запазена височина 4,70 м. Отвътре е обмазано с хидрофобна мазилка. На дъното е изграден малък утайник с правоъгълна форма. Горната част на цистерната е с градеж от ломен камък, споен с хоросан и вградени глинени тръби (преливници). Отворът е с неправилна овална форма. Наблюденията в съседните парцели доказват, че щерната не е изолиран обект, а представлява елемент от голяма система за водоснабдяване и съхранение на водни запаси през Възраждането, изключително необходими при военни нападения и обсада. Цистерната е фундирана върху скалния масив, при което са прорязани пластове от късноантичната, римската и елинистическата епохи.

В южната половина на имота са проучени четири гроба от средновековен некропол. Скелетите са положени в плитки гробни ями с посока северозапад-югоизток, главата на северозапад, ръцете са скръстени в областта на кръста. Гробните съоръжения са маркирани с камъни и фрагменти от антични тухли. Не се откри гробен инвентар. Ориентацията на скелетите и позата на ръцете позволяват определянето им като християнски, а стратиграфската позиция на некропола и откритите части от стъклени гривни в насипа го датират в XII – XIII в. Намерени са фрагменти от стенописи и декоративни керамопластични елементи за църковна фасадна украса – розети, което ни дава увереност да предположим, че възникналият на това място християнски некропол вероятно е организиран около църква, ситуирана в непосредствена близост. В тази връзка е важен фактът, че на около 20 м, на билото, е разположен днешния православен храм „Св. Димитър".

Под некропола се разкриха части от две средновековни жилища. Подовите нива са от трамбована глина или фрагментирана антична строителна керамика, положена върху пръстта. Останките са зле запазени и не е възможно да се изяснят размерите на жилищата. Върху трамбования глинен под на едно от тях е документирано огнище с кръгла форма и плитка яма с елипсовидна форма. Откритите керамични фрагменти датират жилищата през X – XI в. От този период се проучи и варница с ясно очертани граници и приблизителни размери 2 х 4 м.

През ранновизантийската епоха това пространство е включено в новата фортификационна система на Трихълмието, изграждането на която се свързва с мащабната строителна дейност на Юстиниан I по укрепителните съоръжения на много тракийски градове, включително и Филипопол. В североизточния ъгъл на парцела се разкри част от крепостната стена, от която е изявено само западното лице. Разкритият сектор е с дължина 7 м и запазена височина до 3 м. Върху крепостната стена е построена съвременна сграда, което пречи на проучването на куртината. Градежът е в opus mixtum с пет реда тухли и следи от по-късни поправки и ремонти, датиращи от средновековието и османския период. Фундирана е върху скалния масив и точно тук крепостната стена променя посоката си на югоизток, като следва конфигурацията на терена.

На 3 м западно са разкрити основи на друг зид, синхронен с крепостната стена с дължина 2 м, който се допира на фуга до щерната. Основите му са вкопани върху скалния масив. За субструкция служат един ред сиенитни квадри, суперструкцията е в опус микстум с пет реда тухли. По вътрешното лице на зида се откри стенна мазилка, оцветена в червен цвят. Трасетата на двата зида не са успоредни.

В западната половина на имота е документиран малък сектор от късноантичен зид, граден от ломени камъни на кал и прилежащо хоросаново подово ниво. Под него е проучен сектор от римска сграда, изградена непосредствено върху заравнения скален масив. Сградата се развива на запад, под съвременната улица „Княз Церетелев". Проучен е сектор от площадка, оформена върху скалистия терен с подово ниво от мраморен трошляк и хоросан с тухлен прах. От изток липсва фасаден зид, изградена е малка площадка с размери 4,50х1 м. Документиран е културен пласт от елинистическата епоха, разкрити са сектори от глинени подови нива и градежи на кал или с пестеливо използване на бял хоросан.

Поради голямата денивелация на терена градежите са ситуирани терасовидно. Археологическото проучване в голяма част от строителното петно е реализирано до скалистия масив. По южната имотна граница е преустановено, поради появата на подпочвена вода.

№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ)

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

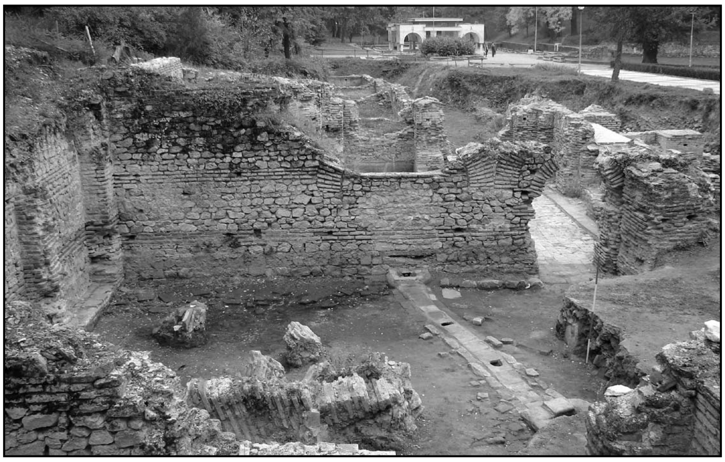

Обр. 1. Диоклецианополис. Общ изглед от помещение №2 на късноримския термален комплекс

През 2009 г. продължиха археологическите разкопки на термалния комплекс на Диоклецианополис. Работата беше съсредоточена към проучването на помещение №2 от комплекса (Обр. 1). Разкриването на помещението беше извършено от изток на запад. Културният пласт, който трябваше да се проучи и разчисти е с дебелина 0,80 м. Това е последният културен пласт, който беше останал за проучване преди отводняването на целия термален комплекс. Пластът се състои от пръст, примесена със строителни материали, голямо количество парчета от тухли от сводовата покривна конструкция и фрагменти от късноантична керамика. По площ бяха разчистени 2/3 от помещението. Почти в средата бяха намерени останките от два тухлени стълба, носещи сводовата покривна конструкция.

Суперструкцията на зидовете на помещението е запазена на височина до 4,5 м. Те са градени в системата opus mixtum на триредови тухлени пояси. На източния краен зид, където суперструкцията е най-висока са запазени два тухлени пояса. На този зид са оформени три ниши, чийто стълбове са изградени изцяло от тухли. Във височина нишите завършват със сводове. В долната част на нишите е оформен праг, който отстои на 0,30 м над подовото ниво на помещението. Подът на помещението е бил настлан с тухли, които в болшинство са извадени. Сравнително голяма концентрация от тухлената подова настилка беше открита в югоизточния ъгъл на помещението. Тухлите са поставени върху стабилна хоросанова подложка.

Изцяло беше разчистен входът между помещенията №1 и №2 (Обр. 2). Страниците на входа са изградени от тухли, а във височина той завършва с тухлена арка. Височината на входа до зенита на арката е 2,70 м, а височината до петата на арката е 1,90 м. Прагът на входа е оформен от масивни каменни блокове и големи по размери тухли. Двата големи камъка на прага са от страната на помещение №2, а тухлите са настлани при подстъпа към помещение №1. По страниците на входа не бяха открити следи от устройства за монтиране на врата. Очевидно между помещенията №1 и №2 е съществувала топла връзка.

При разчистването на помещение №2 беше разкрит зидан водопровод, чието вътрешно сечение е с правоъгълна форма с размери: шир. – 0,10 м и вис. 0,15 м. Водопроводът е с посока СЗ – ЮИ (Обр.

Обр. 2. Диоклецианопολис. Късноримски термален комплекс. Входът между помещенията №1 и №2

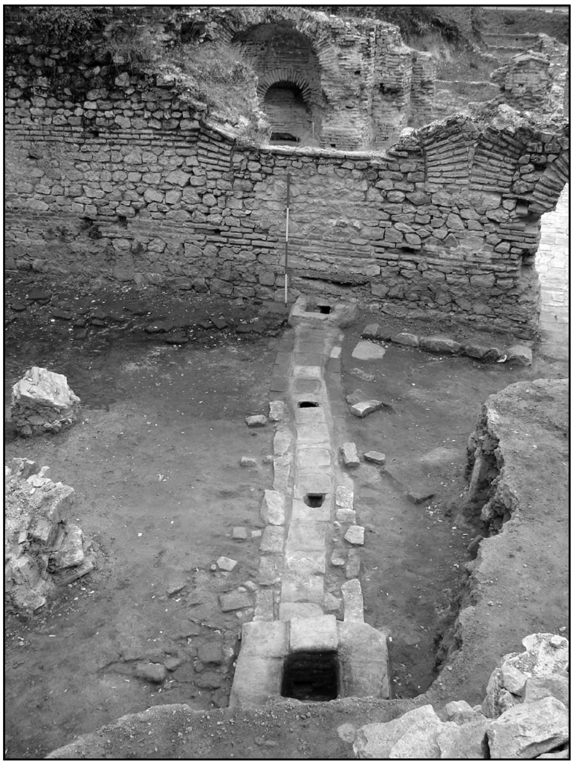

Обр. 3. Диоклецианополис. Късноримски термален комплекс. Зиданият тухлен водопровод в помещение №2

3). Външната широчина на водопровода е 0,90 м. От двете страни той е стабилизиран от по-дребни камъни и ½ тухли.

На северозапад направлението на водопровода е към близкоразположения на термите минерален извор, от който е ставало снабдяването на източната част на комплекса с топла минерална вода. В югоизточния край водопроводът завършва с шахта, която тангира разделителния зид между помещенията №1 и №2. Външните размери на шахтата са 0,87 х 0,65 м, а дълбочината ѝ е 0,47 м. От тази шахта минералната вода е преминавала през взидана глинена тръба, която е пълнила басейните в съседния калдариум (Маджаров, Танчева 2009, 378 сл.). Шахтата е изградена от тухли и от вътрешната страна е обмазана с хидрофобна мазилка.

На разстояние 6,04 м СЗ от шахтата по трасето на водопровода беше открита втора правоъгълна шахта. Тя е била изградена също от тухли, споени с хоросан със силен примес на ситно счукани тухли. Тази втора шахта е с квадратна форма със страна 1,14 м. Отворът на шахтата също е квадрат със страна 0,435 м, а дълбочината ѝ е 0,53 м Нивата на водопровода и в двете шахти е различно. Минералната вода е идвала от СЗ. Нивото на дъното на водопровода от СЗ страна и на двете шахти е еднакво с това на дъното на шахтите. След шахтата водопроводът е повдигнат с 0,075 м. При крайната ЮИ шахта нивото на водопровода е с 0,10 м над дъното на шахтата. Разликата в двете нива е спомагала за утаяване на минералната вода и нейното максимално прочистване. Шахтите са били покрити с големи тухли и замазани с хоросан със силен примес на ситно счукана тухла. Нивото на покривните тухли на водопровода е еднакво с това на тухления под на помещението. Устройството и разположението на двете шахти показват, че те са служили за утайници, в които водата се е пречиствала от евентуалните механически примеси. Крайната ЮИ шахта е представлявала своеобразен малък резервоар, от който минералната вода, чрез глинена тръба се е вливала в северния басейн на помещение №1.

Археологическите находки, намерени по време на разкопките са фрагменти от глинени съдове, характерни за късноримския период и парчета от масивни тухли от сводовата покривна конструкция. Предназначението на помещението ще бъде изяснено след цялостното негово разкриване, но при всички случаи то не е било свързано с извършването на преки водни процедури.

Литература

Маджаров, Танчева 2009: М. Маджаров, Д. Танчева. Диоклецианополис. Археологически разкопки на късноримски термален комплекс. – АОР, София, 2009, 378 сл.

№63. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН КАСТЕЛ И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ

Боян Думанов

Разкопките през 2009 г. (05.07.-08.08) се проведоха в рамките на лятната практика на студентите от програма „Археология" на НБУ и като част от проект „Археологически проучвания в микрорегиона на Горно Ново село", съвместно с община Братя Даскалови.

Сектор „Порта – Сграда 2". Работата в сектора продължи в заложения през 2006 г. сондаж в югоизточния ъгъл на сграда 2. Окончателно отстранен беше масивният пласт от струпани строителни материали (ломени камъни и строителна керамика) и са достигнати останки от покривната конструкция. Те се състоят от стандартни tegulae и imbrices, лежащи върху глинест седимент, наситен с фрагменти от питоси и кухненска керамика. Дебелината на този пласт варира от 0,60 до 0,10 м, като той изтънява към вътрешното лице на южната стена. Под него са открити цели керемиди от покривното покритие, лежащи върху силно компресиран тънък пласт от въглени и отухлена пръст. Керамичният материал от този пласт също носи следите от силно обгаряне. Опожареният пласт покрива подовото ниво на кота 699.22. Скалната основа е допълнително заравнена. Не бяха открити доказателства за някакъв вид подово покритие, положено върху материка.

Приблизителните размери на сградата, които могат да се изчислят на база на проучванията и на видимите над струпванията от строителен материал очертания са 11,8 х 8 м или на площ от ок. 88 кв. м. Масивният градеж на стените предполага съществуването на най-малко още едно ниво във височина. Запазената височина на южната стена е 1,50 м спрямо подовото ниво и 1,60 спрямо нивото на южния интервалум. Съдейки по дебелия на места до 0,60 м пласт от жълт глинест седимент, покри-

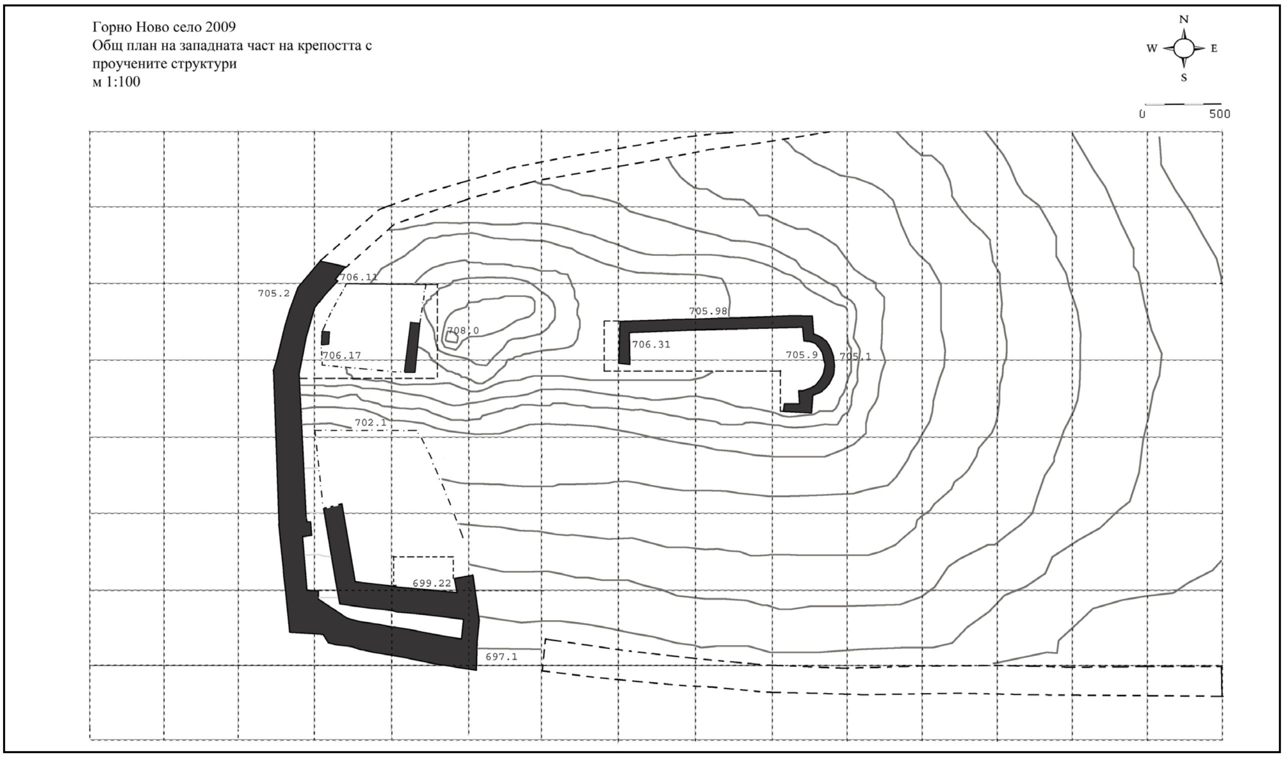

Обр. 1. Горно ново село, община Братя Даскалови. Общ план на западната част на крепостта. Сектори „Порта – Сграда 2" и „Плато" с проучените структури

ващ културния пласт, твърде вероятно част от надстройката да е изградена от кирпич.

От изток сградата е ограничена от трасе на проход, водещ от портата на северозапад до южната периферия на платото. Той се изкачва стъпаловидно в продължение на 18.0 м като денивелацията, която преодолява възлиза на 8,50 м. Сграда 2 е най-масивната видима постройка от площта на укрепеното ядро. Подемният материал от нея показва, че тя съчетава функциите на склад, работилница и жилище.

Сектор „Плато". Църква 2 (Обр. 2). Най-високата точка на вр. Калето е в западната третина на дълго и тясно плато с приблизителни размери 35 х 10 м. Теренните проучвания, които започнаха за пръв път през 2009 г. се извършиха по дължината на квадратите А4 – Н4. В тази линия бяха разкрити и разчистени части от останките на три структури – от изток Църква 1 (първата и засега единствена интрамурална църква); Сграда 3 и част от северозападния ъгъл на крепостната стена.

От църква 1 бяха разкрити част от западната стена, северната стена и цялата апсида. Общата дължина на църквата е 13,11 м, а ширината в източния край при апсидата – 6,45 м. Предполагаемата ширина в западния край е 6 м. Вътрешната широчина на олтарното пространство е 2,90 м, а дълбочината му – 1,50 м.

Дебелината на зида на апсидата е приблизително 1,60 м. Съставен е от четири радиално подредени реда ломени камъни. Разликата между нивото на материковата основа в северната част на олтарното пространство и това в неговата южна част е 1,12 м. Вътрешните два реда от градежа на апсидата са на глинена спойка. Външната част на апсидата е изградена от идентични по форма и изработка камъни, които обаче са споени с бял хоросан. Най-долният хоризонтален ред е от по-едри, радиално подредени камъни, които стъпват върху материковата скала и образуват масивен фундамент за апсидата.

Вътрешният ред силно контрастира с външните редове с хоросанова спойка. Вървейки в източна и североизточно посока на апсидата личи, че след оформянето на югоизточния ъгъл на апсидата, пространството между него, вътрешното лице и външните редове е запълнено с по-дребен трошляк. Това се дължи на необходимостта от компенсиране на денивелацията в олтарното пространство, където материкът е инкорпориран в неговата конструкция.

Цялостната денивелация от 0,66 м във вътрешността на църквата е вероятно частично преодоляна с глиnesta трамбовка и дървена конструкция, която стъпва върху банкет, оформен в североизточния ъгъл от два реда камъни и който излиза от 0,07 до 0,10 м пред вътрешното лице.

Почти по цялата дължина върху вътрешното лице на северната стена има останки от бяла варова обмазка. В източната част към апсидата са открити и отделни цветни фрагменти.

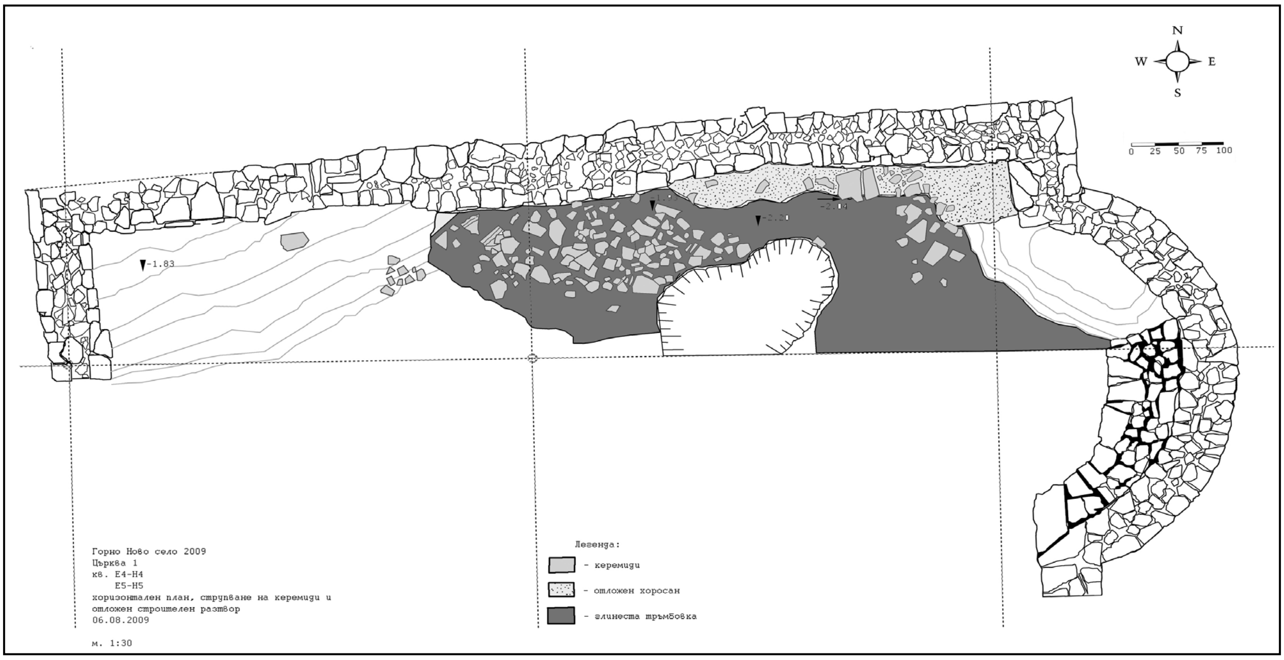

Обр. 2. Горно ново село, община Братя Даскалови. План на проучената част от църква 1

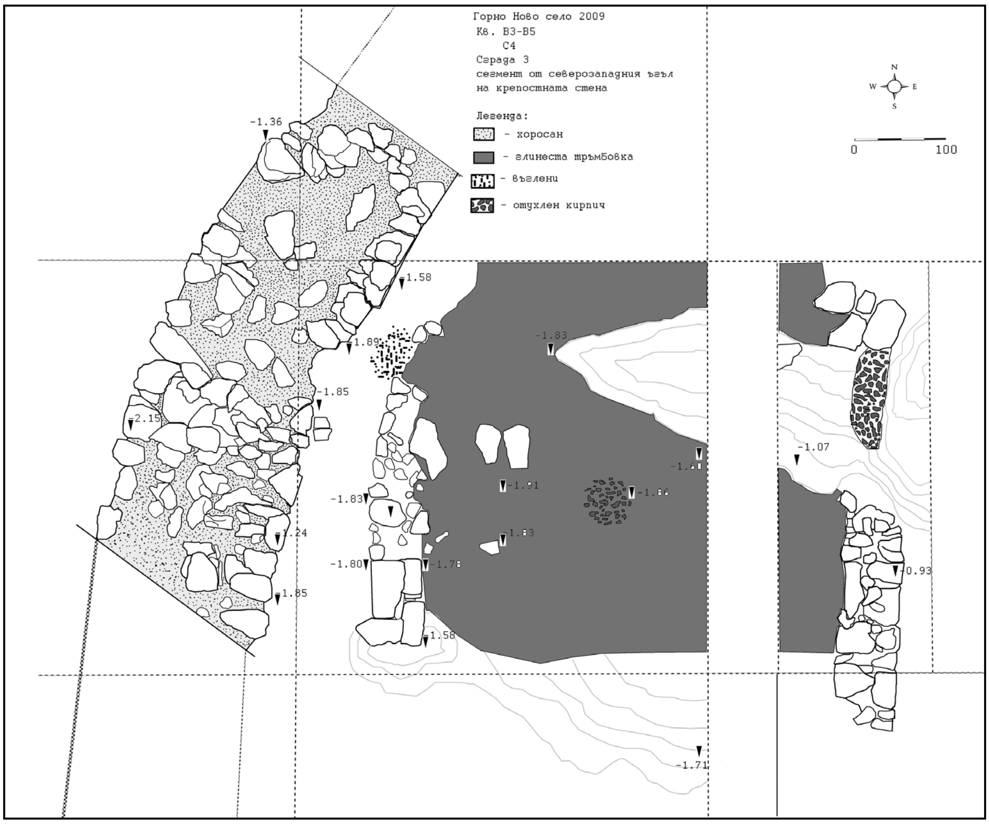

Обр. 3. Горно ново село, община Братя Даскалови.
План на проучената част от сграда 3

Сграда 3 (Обр. 3). Останките на Сграда 3 са разположени основно в кв. В4 и С4, а северната, неразкрита част от нея влиза в кв. В3. Разкритата площ от сградата възлиза на 75 кв. м. Установено бе, че само източната стена на сградата стъпва върху зидан на глинена спойка фундамент (дължина 3 м), който играе и ролята на терасиращ зид, осигуряващ подхода от сектора на портата и Сграда 2 към платото. Самият преход е разположен в кв. С5 като денивелацията е 5,2 м. След разчистването на пласт от отложен кирпич (0,50 м), наситен с фрагменти от строителна и битова керамика е достигнато опожарено ниво и културен пласт, наситен с находки между които фрагментирани две амфори и множество стъклени чаши. Културният пласт лежи върху трамбовка от глина и дребни камъни или директно върху материковата скала. Южната и западната кирпичени стени на сградата не стъпват върху зидан фундамент, а директно върху скалните гребени на периферията на платото. Такъв гребен причинява и значителна вътрешна денивелация на сградата от изток на запад (0,80 м), което от своя страна означава, че приземното ниво на тази сграда изпълнява складови функции, докато представителните дребни находки принадлежат към второ ниво с жилищни функции.

Разкритите структури се отнасят общо към времето на 6 в. В пласта от строителни материали в Сграда 3 е открита бронзова фибула от времето на втората половина на 3 – ранния 4 в., която обаче не може да послужи като индикатор за общата долна хронологична граница. Преобладаващата част от керамичния материал също принадлежи към 6 в., но бяха открити и отделни фрагменти от 11 в. и периодът на Второто Българско царство. Структури от средновековието обаче не са регистрирани, като може да се допусне по-късното използване на Църква 1.

Литература

Думанов, Б. Проучвания на късноантичната и средновековна крепост при с. Горно ново село, общ. Братя Даскалови. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 633-636.

Думанов, Б. Проучвания на късноантична и средновековна крепост при с. Горно Ново село, община Братя Даскалови. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 565-568.

Янков, Д. Разкопки на раннохристиянска църква в землището на село Горно Ново село, Старозагорско. – Археологически открития и разкопки за 1989 г. Кюстендил, 1990, 105-107.

Янков, Д. Раннохристиянска църква край село Горно Ново село, Старозагорско (към въпроса за епископските центрове през IV-VI в. в Тракия). – Тракия и Византия. Симпозиум на музеите от Югоизточна България. Сливен, 1992, 54-58.

РИМСКИ И КЪСНОАНТИЧЕН ГРАД АВГУСТА ТРАЯНА

№64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РЕЗЕРВАТА „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА” УПИ XXXII–3475, КВ. 58 (УЛ. „ЖЕЛЕЗНИ ВРАТА” №36)

Мария Камишева

Обектът попада в северната част на археологически резерват „Августа Траяна-Верея-Стара Загора”. Той е с приблизителна площ от около 220 м^2. През 2008 г. в близост до него (УПИ XXV-3480, кв. 42, ул. „Железни врата” 42) е проведено археологическо проучване с ръководител Димитър Янков. Разкрити са зидове от сгради III – IV в., водопроводни тръби, пласт с материали от XII в., както и пласт от XVIII – XIX в. В североизточния ъгъл на парцела е разкрита постройка, интерпретирана от проучвателя като „банска постройка”.

През 2007 г. на отсрещната страна на ул. „Железни врата” също са проведени археологически проучвания под ръководството на Димитър Янков. Разкрити са водопроводни съоръжения от XVIII век.

В проучването взеха участие Мариана Гинзарова – фондопазител в РИМ-Стара Загора, Донка Колева – уредник в отдел „Праистория” към РИМ – Стара Загора.

В проученото пространство са разкрити останки от седем строителни периода:

I период II – III в. От този период запазените археологически структури се откриват в източната част на парцела. Разкрит е зид, изграден от жълт травертин със спойка от кал (кота 238.52 – 238.54). Разкритата му дължина е 3,20 м, а ширината 0,65 м. Вероятно непосредствено източно от него е бил оформен канал, от който е запазен само западната стена. Той е изграден от същия тип камък, поставен напречно. Възможно е и зидът в южната част на проучената площ с посока изток-запад, също да принадлежи към този период (кота 238.64 – 238.53). От него е разкрита дължина 4,16 м, а ширината му е 0,60 м. В него е оформен вход с ширина 1,05 м.

II период III – IV в. През този период в проучвания парцел е изградена масивна сграда с няколко

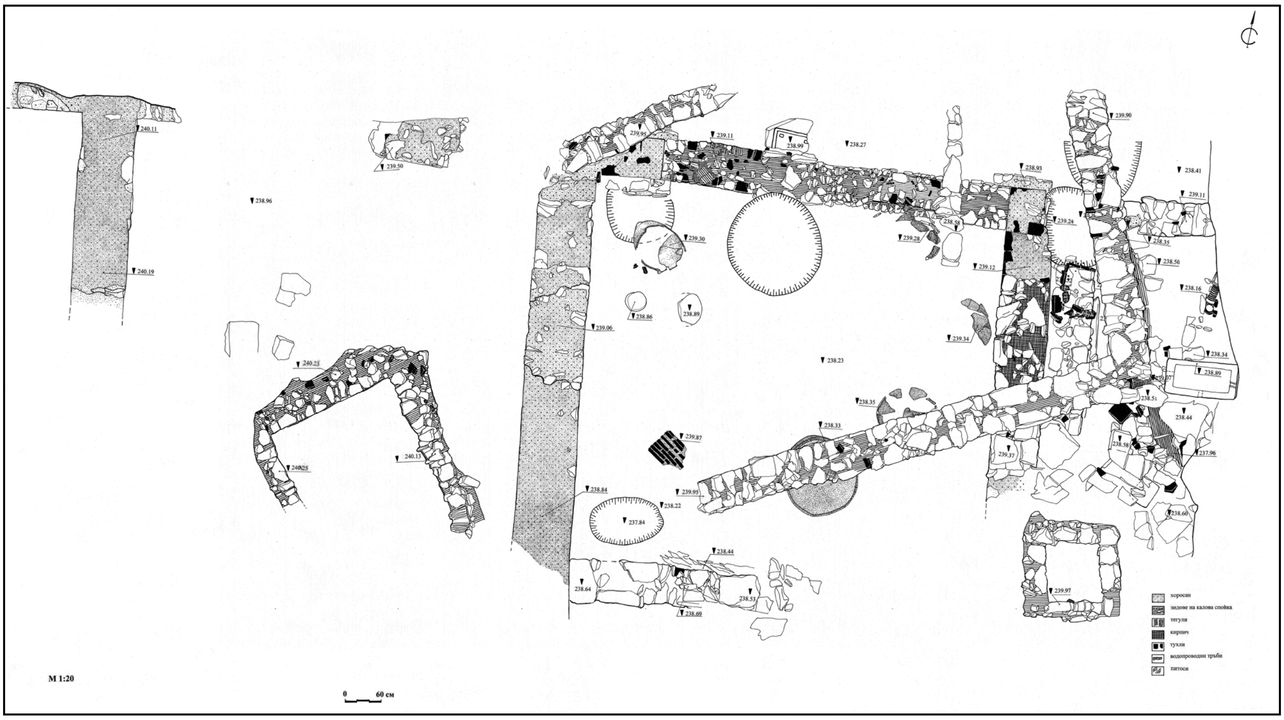
240.11
240.19
238.96
239.50
240.25
240.25
240.11
239.06
239.30
238.86
238.89
239.87
238.84
237.84
238.22
239.93
238.44
238.64
238.53
238.69
239.11
238.99
238.27
238.23
238.33
238.35
239.12
239.34
239.28
239.26
238.93
239.90
238.41
239.11
238.39
238.50
238.16
238.34
238.89
238.51
238.58
238.44
237.96
239.37
238.60
239.97
хоросан
зидове на калова спойка
тегули
кирпич
тухли
водопроводни тръби
питоси
M 1:20
0 60 см

Обр. 1. Августа Траяна. Обект на ул. „Железни врата” №36. Общ план на проучения терен (автор М. Гинзарова) верижни помещения (поне 3). Зидовете и са градени от ломени камъни, споени с хоросан. Фундирана е директно върху скалистия терен. Най-източното помещение е с размери: изток – запад – 6,85 м и север – юг – 8,20 м, като сградата е продължавала в южна посока. Вероятно входът и е бил от север.

Следващото помещение се развива непосредствено в западна посока до описаното и има размер изток – запад – 6,80 м.

От най-западното помещение е разкрита много малка част от северния зид, който е с дължина 1,40 м. Цялата разкрита дължина на сградата в посока изток – запад е 17,40 м, а в посока север – юг е 8,90 м, като на нито едно от трите помещения не е разкрита южната стена. Зидовете на сградата са с дебелина 0,97 м.

Източно от описаната сграда е оформен канал за мръсни води, чийто под е покрит с тегули. За стените му са използвани материали от зида от първия строителен период. Той е с дължина 4,50 м и ширина 0,38 – 0,32 м и следва денивелацията на терена (кота 238.35 – 237.96). Покрит е с големи каменни плочи (кота 238.51). Непосредствено източно от канала се разкри *in situ* каменно корито за чешма (кота 238.89). То е с правоъгълна форма и размери: ширина 0,58 м и дължина 1,17 м. Дълбочината му е 0,22 м. Изсечено е от монолитен каменен блок с размери: дължина 1,17 м, ширина 0,58 м и височина 0,39 м. От източната му страна е изсечен малък преливник. Снабдено е с два отвора – от запад и юг за изтичане на водата. От южната страна е било обработено допълнително, като е оформена правоъгълна рамка със скосени страни. Поради тази причина вероятно коритото е било видимо само от тази страна. Северно от него е оформена площадка за поставяне на чешма. Водата е била отвеждана до тук чрез водопровод (кота 238.16), разкрит северно от площадката. Проучени са общо две тръби, едната от които представлява коляно, което отвежда водата нагоре. Около чешмата е оформена площадка, изградена от каменни плочи, служеща за по-удобно използване и обслужване на съоръжението (Обр. 2).

Сградата е била с богата архитектурна украса, от която е намерена много малка част – колони (с различни диаметри), бази, детайли и други. Възможно е в някое от помещенията подът да е бил покрит с мозайка, от която се откриха няколко тесери.

III период VI – VII в. След голямо разрушение, вероятно в края на VI век, сградата от втория строителен период е претърпяла големи разрушения. Възстановяването на зидовете след това става с надграждането им с ломени камъни, фрагменти от строителна керамика и архитектурни мраморни детайли, споени с кал. Входовете на сградата за затворени, подовото ниво е повдигнато (Обр. 3). Към нея, непосредствено до източната и стена, е долепен и още един зид с посока изток - запад. Така общата дължина на сградата е достигнала до 20,40 м (в проученото пространство). По всяка вероятност сградата е сменила предназначението си и от изцяло жилищна е придобила и стопански функции. За това говори и големият брой питоси (и фрагменти от тях), разкрити *in situ* в проученото пространство. В по-късните периоди част от питосите са били използвани за огнища, съдейки по обгарянето на стените от вътрешна страна.

IV период IX – X в. Този период е засвидетелстван с керамични материали, но съществуването им следва да се отбележи, поради по-малкото им откриване в Августа Траяна. От този период не са открити жилищни структури.

V период XII – XIV в. През петия период, животът в проучвания парцел продължава. Разкрити са няколко ями с богат керамичен материал. Не са разкрити жилищни структури, но вероятно през този период те са представлявали полувкопани съоръжения, които са били разрушени от по-късните периоди.

VI период XVIII – XIX в. Останките от този период са ситуирани в централната и източната част на терена. Върху основите на сградата от втория строителен период е изградена правоъгълна постройка (кота 239.97) от ломени камъни и тухли, споени с кал,

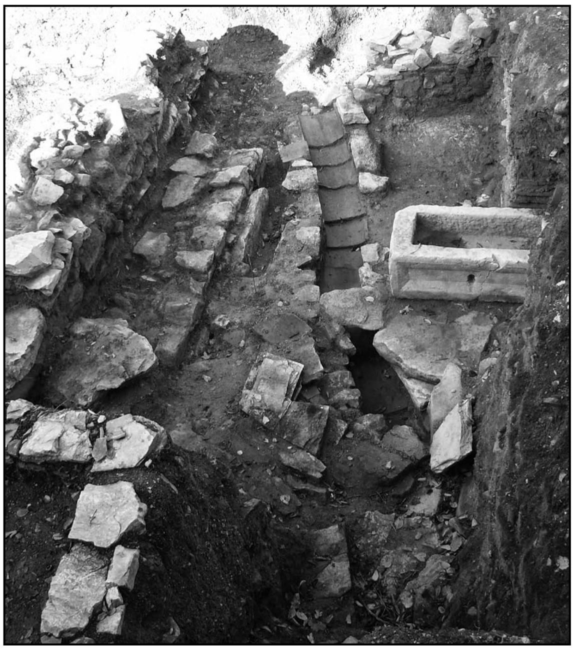

Обр. 2. Августа Траяна. Обект на ул. „Железни врата" №36. Водопроводни съоръжения в източния край на терена (сн. М. Камишева)

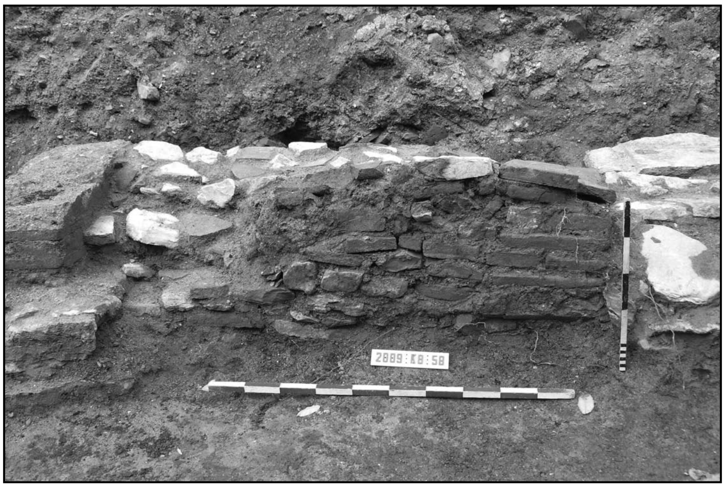

Обр. 3. Августа Траяна. Обект на ул. „Железни врата” №36. Запълване на вход от трети строителен период. Сн. М. Камишева

като на места е използване и суха зидария. До източната и стена, от вътрешна страна е долепено допълнително оформено огнище (кота 239.81), чийто стени са направени от тухли, вертикално забити в земята. В западната част на сградата е поставен част от античен зид (тухли, споени с хоросан), който вероятно е изваден от античните градежи и е служил за оформяне на ъгъла. Ширината на зидовете е 0,60 м. Сградата има ширина 5,60 м и дължина 7,60 м.

VII период XX в. Останките от този период се откриват в южната част на проучвания терен. Разкрита е част от къща (кота 240.23), която е възможно да е строена и в края на XIX век. Тя има размери 2,20 х 3 м. Бе установено, че до ходовото ниво (кота 239.91), вътрешната част на стените е била измазана с кафява пръст и след това варосана. Сградата е запазена на 0,40 м в суперструкция. В югоизточният ъгъл на терена е разкрита основата на тоалетна с размери 1,03 х 0,96 м

Структурите от шести и седми строителен период до голяма степен са разрушили тези от предишните периоди. В някои случаи те са използвали материала от по-ранните периоди при строителството на новите сгради.

№65. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА” УПИ VI–3419, КВ. 65 Б (УЛ. „ИРЕЧЕК” №38)

Мария Камишева

Проучваният терен се намира в северната част на археологическия резерват „Августа Траяна-Верея-Стара Загора”. Той е с приблизителна площ от около 250 м^2. В проучването взеха участие Мариана Гинзарова – фондопазител в РИМ-Стара Загора и Донка Колева – уредник в отдел „Праистория” към РИМ – Стара Загора. Проучена е част от голяма антична постройка, в едно от помещенията на която е разкрита и многоцветна подова мозайка.

Могат да се установят четири строителни периода:

I ПЕРИОД – II-III в. Първоначално в проученото пространство е изградена правоъгълна по план сграда с няколко помещения. Части от нея са разкрити в източната и западна части на парцела. Зидовете са изградени от ломени камъни от жълт травертин с ширина 0,60-0,65 м.

След средата на III в. сградата е разрушена (при нашествия или умишлено), като терена е заравнен и трамбован. Поради тази причина не може да се установи точния план на първоначалната сграда.

Към този период може да се причислят и трите водопроводни тръби, които са запазени *in situ* и следват наклона на терена.

Вероятно сградата е била оформена с колони и капители, от които е запазен един пиластров акантово-канелиран капител, датиращ като тип около средата на II в., който е бил преизползван през по-късната епоха (Обр. 1).

II ПЕРИОД – IV-VI в. В средата на IV в. е построена голяма сграда. Тя е изградена от ломени камъни, споени с хоросан. Зидовете и са с ширина 0,60-0,63 м. Сградата е ориентирана североизток – югозапад по дългата си ос. Има обща дължина 23,05 м. В югоизточния ъгъл на сградата е оформен басейн с вътрешни размери 2,55 м (север – юг) и до 1,65 м (изток – запад), като на изток басейна и сградата не могат да се проследят, защото попадат в съседния имот. Дъното му е изградено от тухли с размери 0,34 х 0,34 м (кота 228.89). Стените му са обмазани с хидрофобна замазка. Във вътрешността му, по северната и южната му стена са оформени правоъгълни стълбчета с размер 0,19 х 0,36 м, които вероятно са основа за седалки. Непосредствено западно от басейна се развива правоъгълно помещение с проследими размери изток-запад – 15,80 м и север – юг – 5,30 м. Възможно е то да е изпълнявало ролята на вътрешен двор.

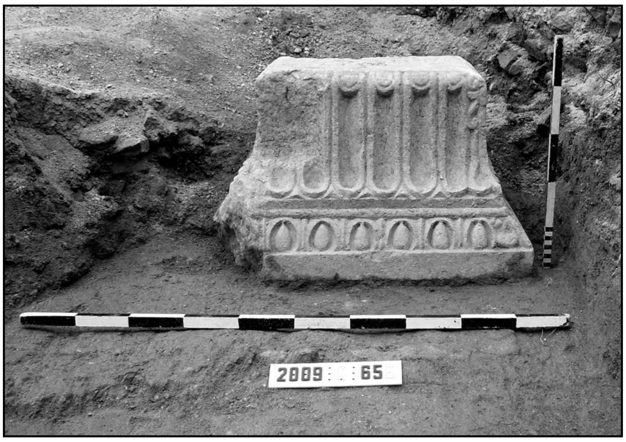

Обр. 1. Августа Траяна. Обект на ул. „Иречек" №38. Пиластров капител, преизползван в по-късна сграда. Сн. М. Камишева

Северно от него се намира жилищната част на сградата. Тя е разделена на две помещения, като в западното е разкрит вход от юг. Страните на входа са оформени с квадратни и правоъгълни тухли. Има ширина 1,20 м. Подът на помещението е оформен с многоцветна подова мозайка (кота 230.51 – запад и кота 230.26 – изток) (Обр. 2). От разкритото до момента става ясно, че мозайката е оформена с няколко пояса, след което следват правоъгълни или квадратни пана. Първият пояс е изпълнен от жълти тесери с вписани кръстове от черни и бели кубчета. Следва пояс оформен с вита линия в няколко цвята – червено, розово, бяло, сиво, черно и жълто. Третия пояс представлява плетеница в черно, червено, сиво и жълто. След това следват няколко пана, от които частично е разкрито само най-източното. В него е вписан кръг, оформен отново с плетеници. В ъглите на правоъгълника са представени стилизирани цветове. Помещението има размер изток – запад 10,10 м. Продължението на сградата попада под северния профил на имота и е трудно да се установи до какви размери достига в посока север-юг. Подът на източното помещение вероятно също е бил настлан с мозайка, от която се откри един фрагмент. На места в него е запазена подложката за поставянето и.

В западната част на сградата е оформено правоъгълно помещение, вкопано в стерилния терен. Вероятно то изпълнява функциите на склад. Южната му част е разрушена през по-късните епохи и не може да се установят точните му размери в посока север – юг. По тази ос то е запазено до 2,20 м, а в посока изток – запад 1,60 м.

В началото на VII в. сградата е разрушена почти до основи. Това особено ясно личи в помещението с мозайката и южно от него, като пластът с рушевини – ломени камъни, фрагментирана строителна керамика и хоросан - на места достига до 2,10 м в северния профил. Южно от помещението, както и непосредствено върху мозайката, се разчисти плътен пласт от въглени, пепел и горели греди (кота 229.96). След това разрушение сградата е възстановена, като помещението с мо-

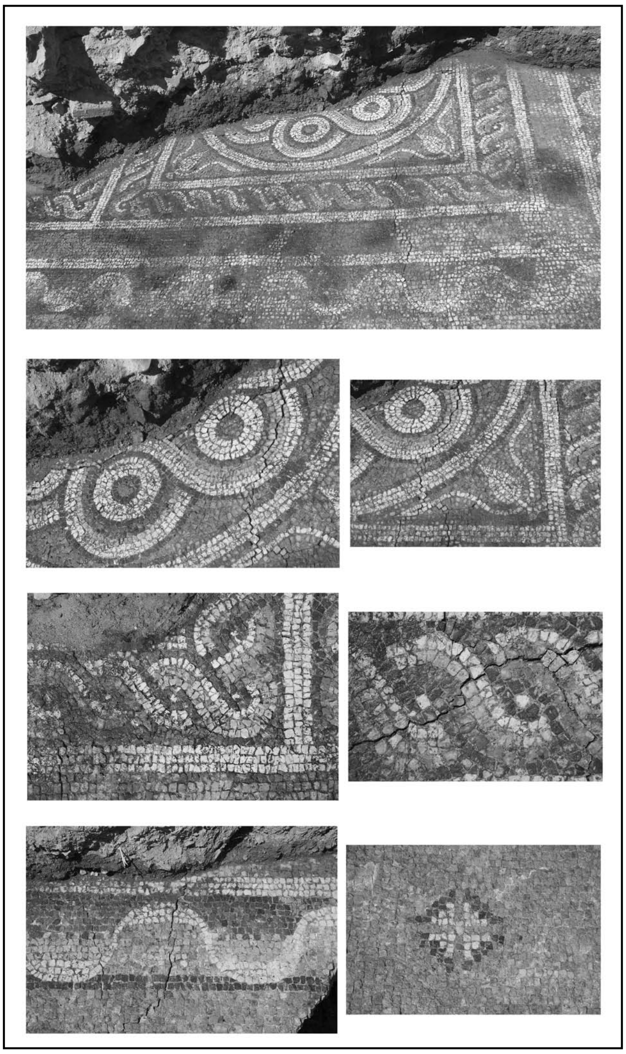

Обр. 2. Августа Траяна. Обект на ул. „Иречек" №38. Късноантична подова мозайка – детайли (сн. Ц. Четъшки, М. Камишева)

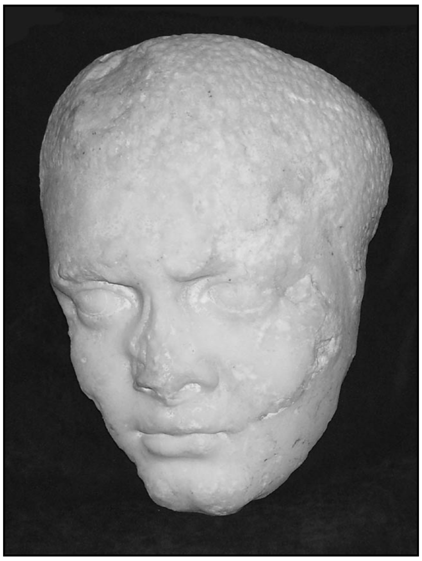

Обр. 3. Августа Траяна. Обект на ул. „Иречек” №38. Портретна мраморна глава, част от релеф. Сн. М. Камишева

зайката е елиминирано, а съседното източно до него е оформено с нова настилка – трамбована кафява пръст върху която са наредени квадратни тухли (кота 230.19). Също по това време там е поставен и пиластровият капител, който вероятно е използван за сядане. Разрушените зидове на места са надстроени, повдигнато е и ходовото ниво. Открити са и две атическо-йонийски бази, с които вероятно е била оформена сградата.

Преустроен е и басейнът в източната част на парцела. Входът към него е запушен и е повдигнато подовото му ниво, като върху първоначалната настилка е трамбована пръст и върху нея са поставени квадратни тухли (кота 229.08). Вероятно в този период басейнът е загубил своите функции и е бил използван с друго предназначение.

През IX в. на това място са регистрирани следи от живот, които не могат да се обособят в археологически структури. Открива се голямо количество керамика, характерна за този период.

III ПЕРИОД – XII – XIII в. Останките от средновековния период могат да се проследят главно по керамичния материал и няколкото регистрирани ями, главно в южната и югоизточната част на терена. Те са ситуирани върху античните структури и на много места ги разрушават.

IV ПЕРИОД – XV – XIX в. От периода XV – XVI в. в южната част на парцела са разкрити два гроба. Те са на разстояние 4,20 м един от друг. Костите са силно разбъркани и единствено при гроб 1 (кота 230.70) може да се каже, че скелета е разположен в посока запад – изток. Съдейки по костите той принадлежи на дете. Като гробен инвентар бе открита бронзова гривна, която е срязана и приспособена за по-малка ръка. Гробни ями не бяха установени.

През XVIII – XIX в., отново в южната част на парцела, е построена сграда, от която е разкрит североизточният ъгъл (кота 230.50). Зидовете са от ломени камъни и фрагментирана строителна керамика, споени с кал. Северно от сградата е оформен водопровод от глинени тръби (кота 230.49), който е разрушен на едно място от по-късна яма. Тръбите са подсилени с варова спойка и долепени до тях малки и средно големи ломени камъни. В западната част на имота също бе разкрит зид и съоръжение, вероятно шахта за вода (кота 230.36).

Всички зидове от IV-ти строителен период разрушават по-ранните структури и дори на места използват материалите от тях.

№66. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ – ОБЕКТ ЖИЛИЩНА СГРАДА С ОСД И ГАРАЖИ – УПИ – 3384, КВ. 6901,УЛ. „САВА СИЛОВ” №76 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев

Предвиденият за строителството парцел е с площ 440 кв. м. Намира се западно от крепостната стена на античния град Августа Траяна в охранителна зона А на резервата „Августа Траяна – Верея – Боруй”. Той е застроен с масивна жилищна сграда, гаражи и стопански постройки. Мазето на къщата е вкопано на дълбочина 2,20 м от нивото на съвременния терен. Подът му е покрит с армирана бетонна плоча. В средата на проучвания терен е оставен профил, ориентиран в дългата си ос в посока изток – запад, за да бъдат проследени напластяванията в проучвания терен. Проучени са части от две силно разрушени и горели къщи от периода XVIII – XIX в. Те са имали основи от ломени камъни със спойка от кал, а стените са изградени от кирпич. Покрити са с т.н. прости турски керемиди. В къщите се откриха части от керамични съдове характерни за XVIII–XIX в., керамични лули, порцеланови чаши за кафе и др. материали.

В югозападната част на парцела се разкри кладенец, които сега е пресъхнал. Изграден е от ломени камъни на суха зидария и е построен през 30-те години на XX в. По-късно към него е направен водопровод за снабдяване с вода на намиращите се там сгради.

В парцела при разкопките, при достигнатата дълбочина 3,96 м се появи подпочвена вода и археологическите проучвания бяха прекратени.

№67. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ В М. „ПОД ЯМАЧА” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Венцислав Динчев

Разкопките са проведоха в късната есен на 2009 г., с логистичната подкрепа на Археологическия музей в гр. Раднево. В тях участваха н. с. Марио Иванов (НАИМ – БАН), Александър Манев (докторант в НАИМ – БАН) и Пламена Дончева (АМ Раднево).

Обектът се намира южно от изоставеното с. Овчарци. Представлява полегат склон от юг/югоизток на север/северозапад. Площта, на която се откриват културни материали, е ок. 60-70 дка, като отделни по-малки концентрации на такива има и в околните ниви. Разкривките на един от откритите рудници на мини „Марица-изток” са в близост до южната и до западната граници на обекта, което обуславя неговото спешно проучване. Още откритите при първоначалния му оглед материали показаха, че тук е имало живот през различни епохи – в бронзовата епоха, в римската епоха и през средновековието. Целта ни през 2009 г. бе изясняването на характеристиките на обекта. Тя предопредели и методиката на проучването ни – чрез сондажи предимно във вид на дълги траншеи, заложени в перспективните сектори на обекта. Там, където попадахме на части от някакви структури, пристъпвахме към странични разширения на съответните траншеи (Обр. 1 и 2).

Естествената стратиграфия в площта на обекта над материковата субстанция включва само хумусен пласт. Дебелината му варира от 0,30 м в северния сектор до 1,30 м в южния сектор на обекта. Материковата субстанция е мека, бяла на цвят скала, на места с различни оттенъци.

Откритите материали от бронзовата епоха са преди всичко фрагменти от битова керамика. Преобладават тези от по-големи и груби съдове с прави устия. Намерихме и част от масивен съд от типа на т.нар. солници. Има също и фрагменти от по-фини паници със завити навътре устия и излъскани повърхности. Украсата на съдовете е предимно с апликирани релефни ленти. Има и примери за набодна украса. Морфологичните и декоративните белези на тази керамика позволяват да я отнесем края на средната – началото на късната бронзова епоха (приблизително към средата на II хил. пр. Хр.). С нея можем да свържем още няколко находки – основно кремъчни пластини и отцепи. Представените материали откривахме обикновено в долната част на хомогенния хумусен пласт, т.е. при проучванията не установихме обособен културен пласт или синхронни структури. В централния и в южния сектори на обекта обаче констатирахме няколко концентрации с такива материали (Обр. 1 и 2), като при една от тях намерихме и частици от човешки черепни кости. Това позволява да включим предположението за некропол сред възможностите за интерпретацията на обекта от бронзовата епоха.

Количеството на откритите материали от римската епоха е по-голямо. Поради това изглежда странно, че отново не установихме синхронен пласт и не попаднахме на синхронни структури. Не констатирахме и някакви обособени концентрации на движимите материали – предимно фрагменти от битова керамика, намирани по-често на дълбочина до 0,50 – 0,60 м от повърхността на терена. Интересна е функционалната и типологическата статистика на тази керамика. Категорично преобладават фрагментите от трапезни съдове – чаши, паници, купи и кани, повечето от които са с малки размери. Значителна част от тях са с червенолаково покритие. Някои имат щампована украса. Има и примери за релефна украса в техника „барботино”. Значително по-малко са фрагментите от кухненски съдове (предимно гърнета) и амфори.

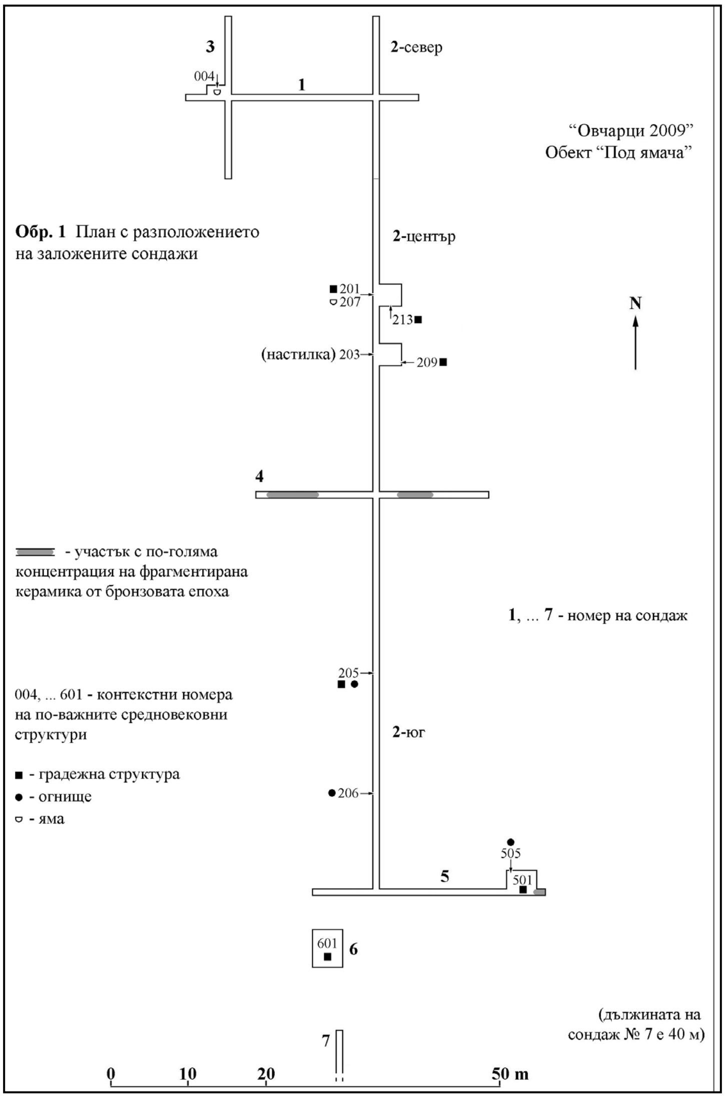
3
2-север
004
1
"Овчарци 2009"
Обект "Под ямача"
Обр. 1 План с разположението на заложените сондажи
2-център
■201
▿207
213■
(настилка) 203
209■
N
4
- участък с по-голяма концентрация на фрагментирана керамика от бронзовата епоха
1, ... 7 - номер на сондаж
205
■ ●
004, ... 601 - контекстни номера на по-важните средновековни структури
2-юг
■ - градежна структура
● - огнище
▿ - яма
●206
●
505
5
501
601
6
(дължината на сондаж № 7 е 40 м)
7
0
10
20
50 m

Обр. 1. План с разположението на заложените сондажи

Сред останалите материали, които могат да се отнесат към римската епоха, има няколко тежести за стан с пирамидална форма и ограничено количество фрагменти от тухли и керемиди. Може би и част от металните ни находки – пирони, ножчета и др., са с подобна хронология. Ценни са трите римски монети, които открихме в площта на обекта, но вън от заложените сондажи. Най-ранната сред тях е сребърна – денар на Тиберий (14 - 37). Другите две са бронзови, нечетливи, но номиналът им позволява да ги отнесем към II – първата половина на III в. Със сходна хронология е и представената битова керамика, т.е. функционирането на римския обект тук не преминава средата на III в. Ако бъдещите проучвания потвърдят актуалната му характеристика, то възможностите за неговата интерпретация не са много. Обекти с подобни характеристики – с отсъствие на значими структури, но с наличие на значим движим материал – се определят като временни, епизодично свиквани локални тържища (напр. Торбатов, 1993, 47 - 57).

В резултатите от проучванията ни най-добре е представено средновековието и по-точно периода XI – XII в. От това време са и всички установени досега градежни структури (Обр. 1). Става въпрос за останки от стени на постройки със слаб градеж – без основи, с долни части от необработени камъни, споени с кал. Във височина градежът им е бил паянтов. Всъщност въпросните структури са по-скоро деструкции от подобни стени. Изключение донякъде е структурата, която разчистихме в източния край на сондаж №5 – запазена в един ред камъни част от южната стена на неголяма постройка. Последната изглежда е била с овална в план форма (Обр. 2).

Изключение с вида и предназначението си е и една сравнително добре запазена настилка от няколко м^2, в която е използван речен чакъл и която разчистихме в сондаж №2 – център (Обр. 1 – к. 203). Тя е в съседство с останки от постройки и следва да се приеме, че е била във връзка с тях. Всички изредени структури се откриха на дълбочина от 0,30 до 0,50 м от днешната повърхност, т. е. били са наземни. При все това обаче обитаемите пространства на съответните постройки или поне техните огнища са били вкопани спрямо околния терен. В сондаж №2 – юг регистрирахме две огнища (Обр. 1) със средновековни материали на около 1 м под днешната повърхност. В разширението на сондаж №5 за постройката с частично запазена южна стена също разкрихме останки от огнище, чието ниво е на 0,45 м под това на стената (Обр. 1 и 2). Сред изследваните средновековни структури са няколко боклучни ями. В една от тях първоначално е бил вкопан питос (Обр. 1 – к. 207). В нея открихме почти цял износен хромел (Обр. 3а), половина на друг хромел (Обр. 3б) и част от трети хромел, а също фрагменти от битова керамика и една керемида. Тази яма е попаднала на трасето на по-късна стена (на постройка или оградна стена; Обр. 1 – к. 201 и 213), поради което е и била запълнена.

Средновековните останки в терена на обекта индикират открито селище. В битовата керамика на неговите обитатели, са представени форми и типове, добре познати от други обекти от XI – XII в.

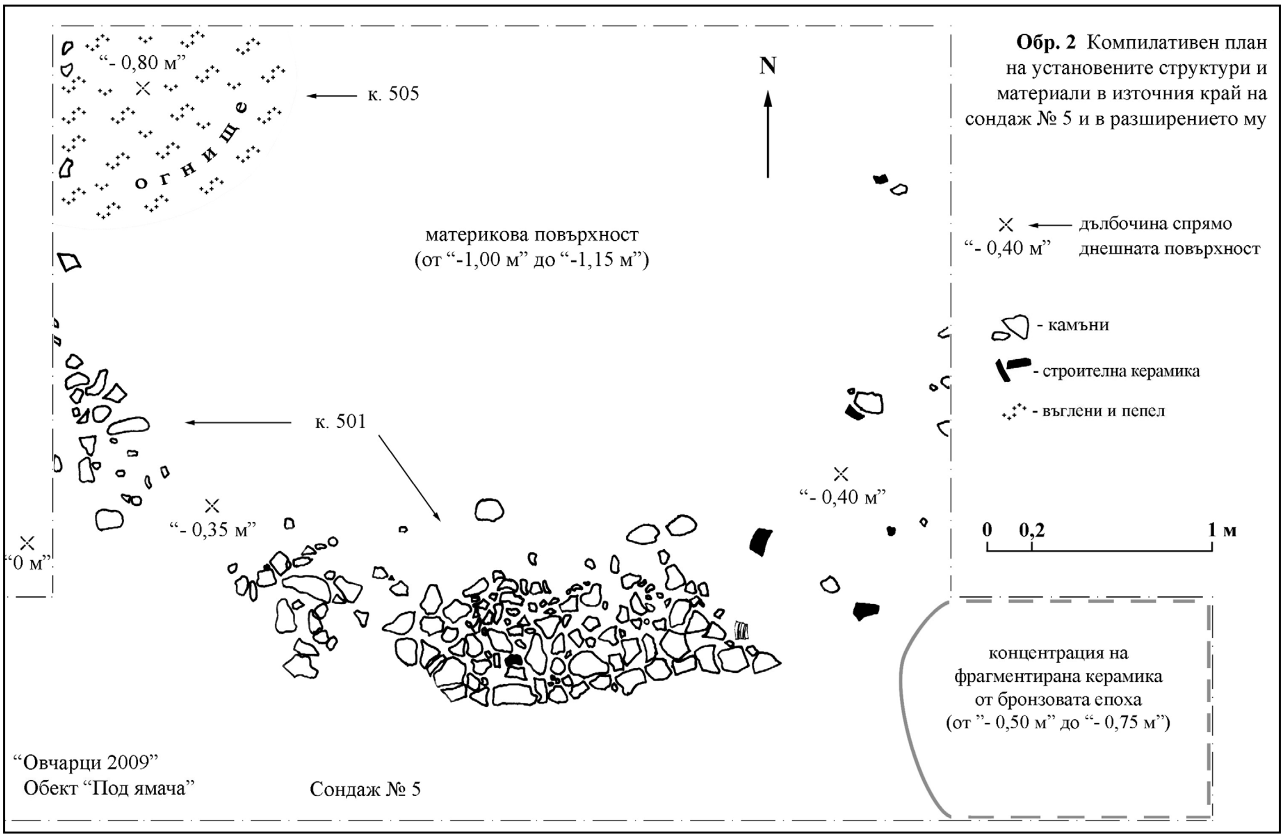
Обр. 2 Компилативен план на установените структури и материали в източния край на сондаж № 5 и в разширението му
N
"- 0,80 м"
огнище
к. 505
материкова повърхност
(от "-1,00 м" до "-1,15 м")
к. 501
"- 0,35 м"
"0 м"
"- 0,40 м"
дълбочина спрямо днешната повърхност
"- 0,40 м"
- камъни
- строителна керамика
- въглени и пепел
0 0,2 1 м
концентрация на фрагментирана керамика от бронзовата епоха
(от "- 0,50 м" до "- 0,75 м")
"Овчарци 2009"
Обект "Под ямача"
Сондаж № 5

Обр. 2. Сондаж №5 - план на установените структури

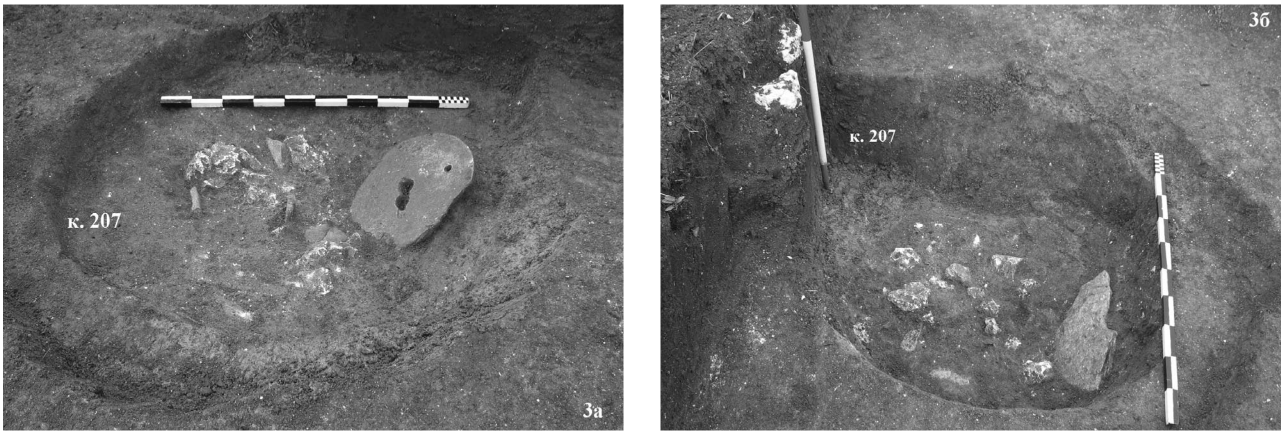
к. 207
3а
к. 207
3б

Обр. 3 (а, б). Яма от питос, запълнена впоследствие със средновековни материали, в сондаж №2 - център - етапи на изследване

в Югоизточна България (Борисов 2002, 18 - 204). Тук са използвани трапезни съдове с червена ангоба, със златиста ангоба, а също и образци на сграфито керамика. Сред останалите находки заслужава да се споменат желязна огрибка (от огнището на постройката с частично запазена южна стена) и три медни монети, включително две „коруби", сечени в XII в.

Литература

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI-XII век от територията на днешна Югоизточна България. - „Марица-изток" – археологически проучвания, 6, Раднево, 2002.

Торбатов 1993: С. Торбатов. Антично периодично тържище край с. Одърци, Добричко. – Известия на народния музей във Варна, 29 (44), 1993, 47 – 63.

№68. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ПРИ С. КРЕПОСТ, МЕСТНОСТТА „ЖЕЛЬОВА ЧЕШМА”, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, АМ „МАРИЦА” КМ 42+020 – 42+300

Венета Ханджийска, Ивайло Лозанов, Иван Вълчев

Археологическите разкопки на обекта в местността „Жельова чешма” (Обр. 1) при село Крепост се проведоха в периода август – октомври 2009 г.

Продължиха проучванията на раннохристиянската църква, които бяха съсредоточени в площта на атриума. Зидовете в тази част на сградата са много разрушени, а на места изцяло извадени заедно със субструкцията, поради което не бе възможно да се установи връзката на северния и южния зид на атриума с проучения през 2007 г. зид от запад. В източната част на помещението е регистриран втори зид долепен на фуга до източната и източните части от южната и северната стени. На този етап на проучванията не е ясно дали става въпрос за по-ранна структура или реконструкция на атриума. Откритите в деструкциите на църквата находки – предимно монети, както и фрагментирана стъклена чаша (Обр. 3.1), допълват предложената датировка на сградата в рамките на IV-VI в.

В площта източно и северно от църквата е разположен некропол, от който са проучени 17 гроба. Практикуваният обред е трупополагане по гръб в изпънато положение с глава на запад. Гробните съоръжения представляват прости ями с правоъгълна форма и заоблени ъгли. Гробовете са без инвентар, само в гроб №6 е открит железен нож. Възрастта на погребаните индивиди е различна – откритите костни останки са както на деца и млади индивиди, така и на възрастни. Характерът на практикувания обред позволява гробовете да бъдат определени като християнски и синхронни на църквата.

Североизточно от християнския храм са проучени основите на сграда, градена от ломени камъни, споени с глина, с дебелина на зидовете 0,50 м. Запазените части имат П-образна форма и размери 5,30 (И – З) х 3,60 м. От южната страна вероятно е бил оформен навес. Откритите материали, както и стратиграфската позиция на сградата, застъпваща ров от римската епоха, позволяват тя да бъде отнесена най-общо към късната античност – т. е. синхронна на църквата.

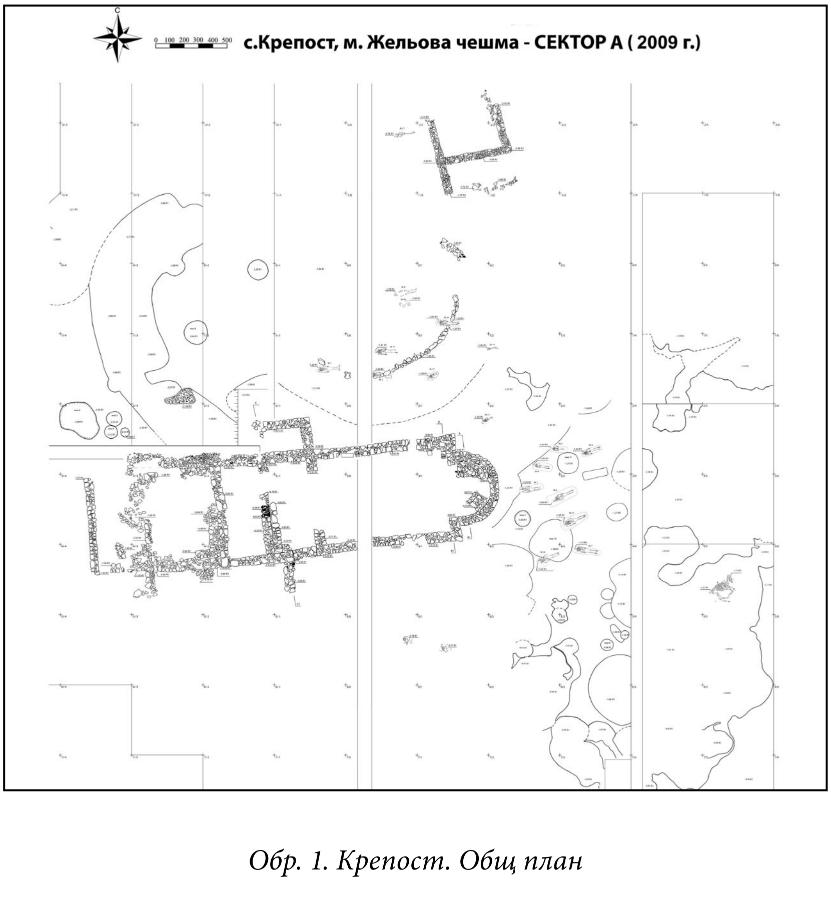

Обр. 1. Крепост. Общ план

Продължи проследяването на северната дъга на регистрирания под и северно от църквата ров, затварящ пространство с неправилна кръгла форма – т. нар. „могила”. Структурата е частично вкопана в материка, но отчасти се е откроявала като позитива форма над повърхността (Обр. 2/1). Разкритите материали, основно фрагменти от амфори и амфорни печати от о-в Тасос, отнасят периода на възникване към последната четвърт на IV в. или началото на III в. Направеният разрез на ограждащия „могилата” ров показва, че първоначално той е представлявал вкопана траншея с полукръгло сечение, ширина в северната част около 2 м и дълбочина 0,60-0,70 м. Съоръжението постепенно е запълвано и с течение на времето се изявява на повърхността като позитивна структура. Пълнежът е от пръст със сиво-пепелив цвят, наситена с материали – най-вече фрагменти от битова керамика (кратеровидни съдове, трапезни амфори, кани и дълбоки паници (Обр. 3. 3, 4, 6), животински кости и единични метални предмети. Материалите, добити през 2007 и 2009 г. показват функционирането на рова в един дълъг период от I до III в.

Източно от църквата е частично проучен втори ров с неправилна форма с размери ок. 16 м (С – Ю) х 9 м (И – З) и приблизителна ориентация север – юг (квадрати 4/4, 4/5, 5/4, 5/5, 6/4 и 6/5). Пълнежът в различните участъци е с различен цвят и структура и създава впечатлението, че се състои от отделни вкопани съоръжения. Пръстта е с кафяв до сиво-кафяв и сив цвят, на места примесена с жълтеникав материк. Добитите материали (фрагменти от кратеровидни съдове, трапезни амфори, кани, паници) са идентични на произхождащите от рова със сив пълнеж. В североизточната част на съоръжението е проучен цял конски скелет в анатомичен порядък ориентиран изток-запад с глава на изток. Източният ров е синхронен на западния и може най-общо да бъде датиран във II-III в.

На римската императорска епоха принадлежат и проучените ями с номера 10 и 10А. Пълнежът и на двете съоръжения е от сиво-кафява, рохка пръст, примесена с малко на брой фрагменти от керамични съдове (червена обикновена и червеноангобирана керамика на колело). Открити са и единични животински кости.

С дата в късножелязната епоха са ями 5, 6 и 11. Пълнежът на трите съоръжения е идентичен: сиво-черна пръст с варовикови включения, примесена с въглени, фрагменти от керамични съдове и животински кости. От ями 5 и 6 произхожда ограничено количество материал – стени от амфорна тара, както и почти цял профил от кратеровиден съд със сив цвят от яма 5 (Обр. 3/7). По-значително количество материал произхожда от яма 11 (кв. 2/2, 2/3; Обр. 2/3). В нея се откриха фрагменти от скифос (*Fat boys* ?), фрагменти от чернофирнисов кантарос (втора ¼ на III в.; Обр. 3/2), дъно на амфора, произведена вероятно в Синопе, фрагмент от лекит с украса от *мрежест орнамент* (Обр. 3/5), значително количество фрагменти от керамични съдове работени на ръка и колело, както и животински кости. Материалите, датиращи в широките рамки от втората половина на IV – първата половина на III в. пр. Хр., позволяват съоръжението да бъде отнесено към ранноелинистическата епоха.

Интерес представляват и откритите фрагменти от кратеровидни съдове с червена ангоба, които се явяват производствен брак и насочват към съществуването на грънчарска работилница

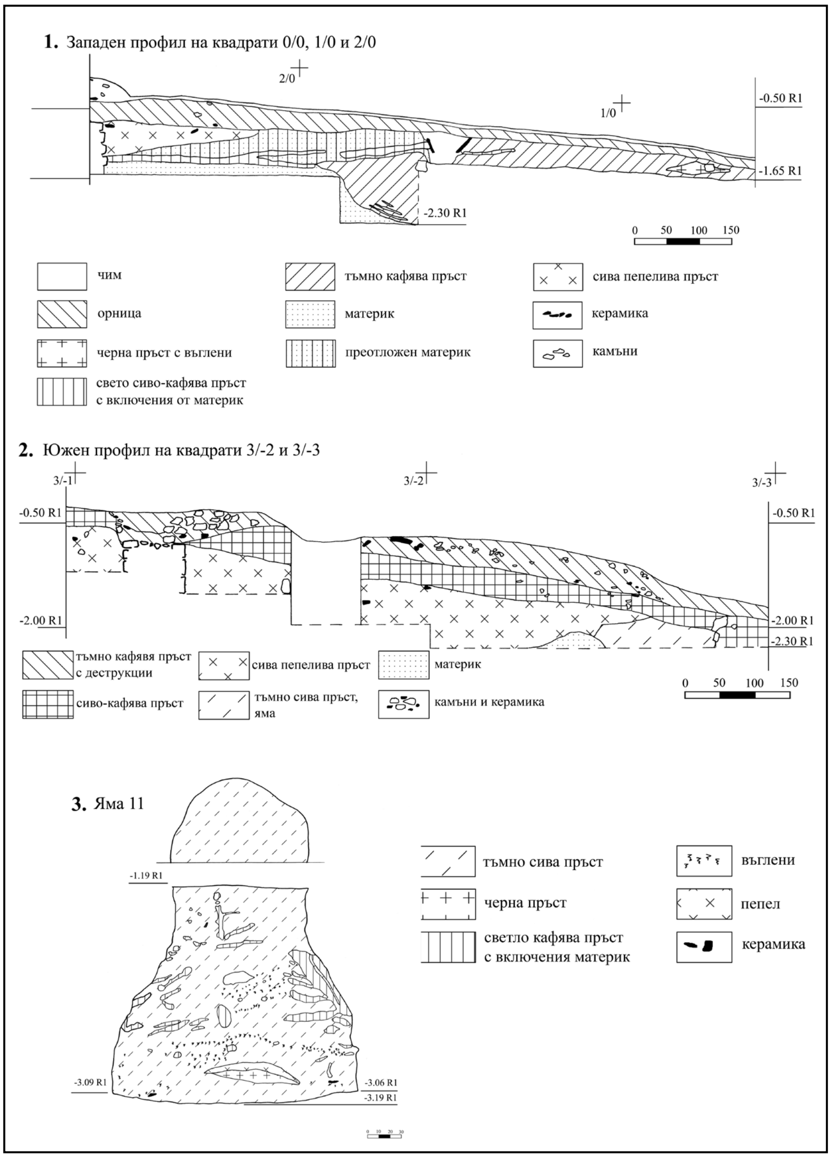
1. Западен профил на квадрати 0/0, 1/0 и 2/0
2/0
1/0
-0.50 R1
-1.65 R1
-2.30 R1
0 50 100 150
чим
тъмно кафява пръст
сива пепелива пръст
орница
материк
керамика
черна пръст с въглени
преотложен материк
камъни
светло сиво-кафява пръст с включения от материк
2. Южен профил на квадрати 3/-2 и 3/-3
3/-1
3/-2
3/-3
-0.50 R1
-0.50 R1
-2.00 R1
-2.00 R1
-2.30 R1
тъмно кафявя пръст с деструкции
сива пепелива пръст
материк
сиво-кафява пръст
тъмно сива пръст, яма
камъни и керамика
0 50 100 150
3. Яма 11
-1.19 R1
-3.09 R1
-3.06 R1
-3.19 R1
тъмно сива пръст
въглени
черна пръст
пепел
светло кафява пръст с включения материк
керамика

Обр. 2. Крепост. Стратиграфски профили в близост.

Относно топографията и вътрешната организация на светилището на този етап на проучванията се забелязват два основни момента. През ранноелинисисчесата епоха възниква т. нар. „могила”. Предполагаме, че това съоръжение е разположено в централната зона на светилището. Около началото на I в. комплексът е разширен с изкопаването на ров около „могилата”, като ровът постепенно е запълван с депонирани материали. Това депониране е довело с течение на времето до образуването на позитивна структура. В северния профил на централното ребро с посока изток - запад е документирана ситуация, при която сиво-пепеливият пласт от рова е разстлан над гърлото на една от ямите от ранноелинистическата епоха (Обр. 2/2).

Особеност в оформянето на останалите обредни структури от римската епоха (I – III в.) е наличието на големи вкопани съоръжения с неправилни в план очертания. Налага се впечатлението, че те се разпадат на отделни ями в дълбочина. Изкопаването им е свързано от една страна с извършването на жертвоприношения на животни (кучета, кон), а от друга – с ритуалното натрошаване или полагане на цели керамични съдове.

Цялостното изясняване на функциите и хронологията на отделните структури и съоръжения в рамките на светилището предстои.

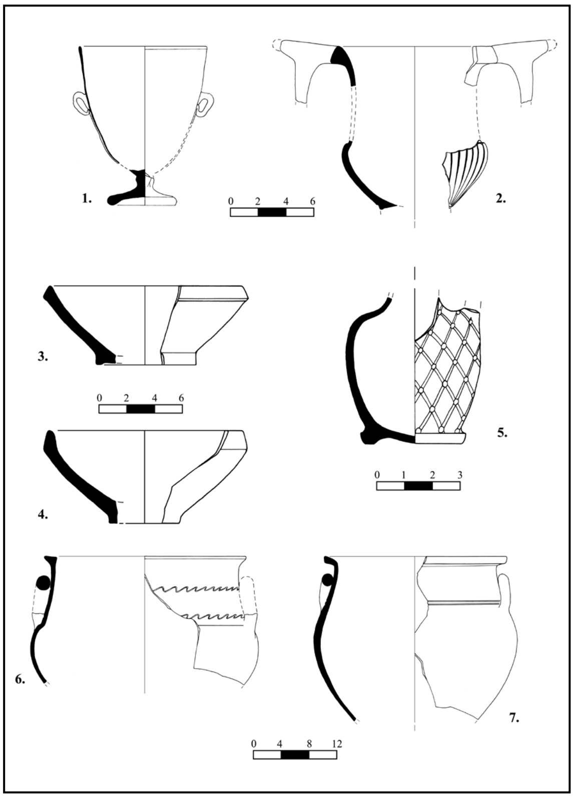

Обр. 3. Крепост. Материали, открити при проучванията

№69. ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №17, АМ „ТРАКИЯ”, ЛОТ 4, С. ЧАРДА, ОБЩИНА СТРАЛДЖА

Иво Д. Чолаков, Наталия Пеева

Обект 17 (км 295+750 – 296+050) по трасето на АМ „Тракия”, ЛОТ 4 се намира в местността Балъкчийската могила край с. Чарда, община Стралджа, Ямболска област. Археологическото проучване започна на 29.04.2009 г. и продължи три месеца. То е продължение на сондажните проучвания проведени през 2008 г. (Чолаков, Пеева 2009)

На мястото има могилен некропол от 14-15 могили. Повечето от тях са с височина 0,50 – 1,20 м и видим диаметър 25 – 50 м. Всички могили имат силно разлята форма, тъй като мястото се обработва със селскостопанска техника. Трасето на магистралата преминава директно през три от тях и засяга голяма част от перифериите на още две могили. Съгласно разрешението за теренно археологическо проучване, бяха извършени разкопки на тези пет могили в границите определени от сервитута на магистралата. Предварително беше направено геофизично изследване с георадар.

На костните останки и материалите от некропола бяха извършени различни изследвания. Антропологичното е дело на д-р Виктория Русева (ИЕМА – БАН); археозоологичното е направено от ст. н. с. д-р Н. Спасов (НПМ – БАН); палеоботаническото от д-р Цветана Попова (НАИМ – БАН). Монетите са определени от ст. н. с. д-р Бистра Божкова (НАИМ – БАН), керамиката е обработена от Сирма Александрова – докторант в НБУ.

След проведените разкопки са регистрирани множество погребения и следи от поменални практики. Проучени са тридесет и един гроба, от които деветнадесет са трупоизгаряния и дванадесет трупополагания. По-голямата част от инхумациите са вторични погребения. Почти всички кремации са правени на място – направо върху тогавашния терен или в предварително изкопана яма. Свидетелства за ритуални и поменални практики са регистрираните деветнадесет тризни и едно погребение на кон. Гробовете и тризните имат богат и разнообразен инвентар. Най-голямо е количеството на откритата керамика с различна форма и предназначение. Срещат се кани, гърнета, купи, паници, чинии, капаци и чашки. Една част от съдовете са със запазени цели форми или могат да се възстановят изцяло. Според тях и според останалите характерни фрагменти, броят на използваните керамични съдове, в проучената част на некропола, е над 320. Те са използвани при различни практики, като някои от съдовете са поставяни един в друг. В част от погребенията и тризните се срещат стъклени съдове – купи и чашки, всички много силно фрагментирани.

Като погребален инвентар, често са поставяни предмети на бита. При погребенията на жени се откриват прешлени за вретено; железни ножчета и различни накити – пръстени, обеци, мъниста, торкви и гривни. Характерни за мъжките погребения са оръжията – от различни гробове има регистрирани меч и пет копия, всичките от желязо. Като погребален инвентар се откриват и други предмети – лампи, железни скоби и гвоздеи, бронзови пластинки, костена лъжичка. Особен интерес представляват разкритите в различни погребения златни накити – шест обеци и две висулки – лунули. Подобни предмети на ювелирството от същото време са известни и от други могилни некрополи в Тракия. Единият чифт обеци от могила №5 са масивни, с вграден малахит и с много добра изработка.

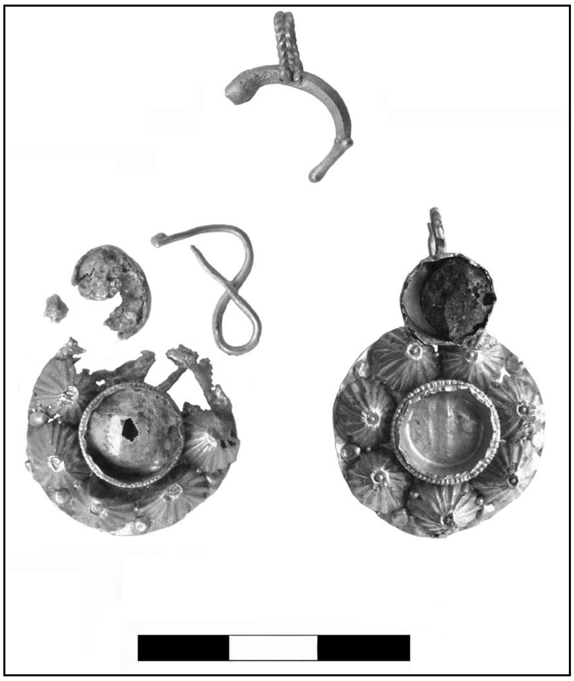
Обр. 1. Чарда, община Стралджа. Обект №17. Две обеци и висулка-лунула от гроб №25, могила №5

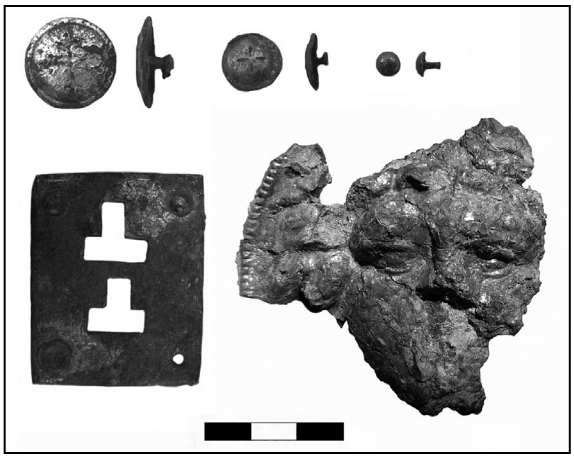
Обр. 2. Чарда, община Стралджа. Обект №17. Тока, накрайник и апликации от колан, открити в гроб №13, могила №3

Често като гробен инвентар се срещат бронзови накити – пръстен, гривна и торкви. Пръстенчето е с поставен в гнездо бял опал, гривната и торквите са изработени от усукана или гладка тел. В една от тризните на могила №3 бяха открити бронзови предмети с кръгла форма, вероятно представляващи комплект за конска амуниция. Една от най-атрактивните находки от некропола, открита в централното погребение на могила №3, е колан с над 200 бронзови апликации, покрити със сребърно фолио от външната страна. Апликациите имат кръгла форма и са с три размера, като големите и средните имат кръстовиден орнамент, изработен от ниело. Коланът има правоъгълен накрайник от бронз и силно фрагментирана тока от олово, покрита със сребърен лист. Токата изобразява човешко лице с венец, който е позлатен (Обр. 2) .От същото място са и два силно фрагментирани бронзови съда – патера и ойнохое, с украса по дръжките. Тази на патерата завършва с глава на овен, а дръжката на ойнохоето има в основата си глава на сатир. Добър датиращ материал са намерените в различни погребения десет монети. Най-старата монета е на имп. Траян (97 – 117), а най-младата на император Диадумениан (218).

При проучването на некропола беше установен начина на натрупване на могилните насипи, както и реалните им диаметри. Установи се, че голяма част от погребалните дарове са поставяни в гробовете с трупоизгаряния след като кладата е вече изгоряла. В могилния некропол са открити и многобройни животински костни останки. Според направения остеологичен анализ, костите от различните гробни съоръжения и тризни, принадлежат на животни като коза, овца, говедо, свиня, заек и кокошка. Безспорно, най-голям интерес представлява погребаната бременна кобила в могила №2.

Според направеният археоботаничен анализ, сред овъглената дървесина от кремациите и тризните доминират няколко вида дъб. Това не е изненада, като се имат предвид добрите му горивни качества. Има малко примери на дървесина от ясен и черен бор. Най-интересна е откритата органична материя от гроб №23, чиято структура наподобява тази на хляб.

Според откритите монети, някои находки и керамиката, некрополът може да се датира II–III в. Петте могили са проучени изцяло и обектът е предаден за строителна дейност.

Литература

Чолаков, Пеева 2009: И. Д. Чолаков, Н. Пеева. Проучване на обект №17, АМ „Тракия”, ЛОТ 4. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 535 – 537.

№70. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 15, КМ. 267+850-268+300, ЛОТ 3, АМ „ТРАКИЯ” ПРИ С. СКОБЕЛЕВО, СЛИВЕНСКА ОБЛАСТ

Христо Попов, Пламен Георгиев

През 2008 г. бяха проведени сондажни археологически разкопки за изясняване на териториалните граници и функционалните и хронологически характеристики на обект 15 по ЛОТ 3 на АМ Тракия. По време на проучването е установено, че една част от обекта представляват останки от антично селище, а друга е свързана с неговия некропол (Попов, Петкова 2009, 497-498). По тази причина, съгласно решенията на междуведомствена комисия, той е разделен на две – обект 15 и обект 15 А, като е предвидено да се извърши пълно археологическо проучване. Разрешителното за теренно проучване за обект 15 е издадено за участъка на км. 267+850-268+300. Теренната работа е осъществена между 25.04 и 27.07.2009 г.

Преди началото на разкопките инж. Никола Тонков (НАИМ – БАН) извърши широкомащабно геомагнитно проучване, което обхвана целия сервитут на магистралата в този участък. Допълнително са обследвани и пояси от по 20 метра встрани, които позволят да се изгради по-ясна представа за средата, в която се разполагат структурите, които трябва да се проучат в рамките на сервитута. Най-висока концентрация на археологически структури е установена в участъка на км 268-268+180 (Обр. 1). Заедно със сондажно проучените участъци общия размер на напълно проучената площ надхвърля 4000 м^2.

Продължаващите втори сезон спасителни археологически разкопки показаха, че на това място в периода от втората половина на I до средата на IV в. съществува антично село (коме/викус), разположено на голяма площ, надхвърляща 400 дка. Магистралата, пресича южната периферия от площта на някогашното населено място. Античното селище е разположено северно от съвременното с. Скобелево, между Чалъ баир (от юг) и ниски възвишения от масива на Средна гора (от север). В проучените 450 линейни метра от сервитута са разкрити останки от няколко стопанства, отнасящи се към различни хронологически периоди от съществуването на селището. Най-добре е запазено домакинството в участъка на км 268+070-268+110 (Обр. 2). Комплексът разполага с голям вътрешен двор. От изток пространството е рамкирано от две големи стопански постройки. На юг, извън оградената част, е разкрита постройка с елипсовидна форма. И трите сгради могат да се интерпретират като свързани с животновъдство – кошари, обори. Остеологичният анализ показва количествено преобладаване на костен материал от овце, но така също са представени и кости от магарета, коне и говеда, като по някои от тях има ясни следи от използването на животните за впрегатен добитък. Извън оградената площ са проучени и няколко отпадъчни ями.

Жилищната част е разположена в северния сектор на домакинството. Сградата има три основни помещения, а пред нейната фасада от юг са разкрити стъпки от дървени колони на навес. Вероятно постройката е само на един етаж, като над двулицевия градеж от ломени камъни със спойка от глина конструкцията на стените е по-лека – от кирпич. Във вътрешността на помещенията са открити падналите in situ керемидени покриви. В две от помещенията под падналите тегули са открити отухле-

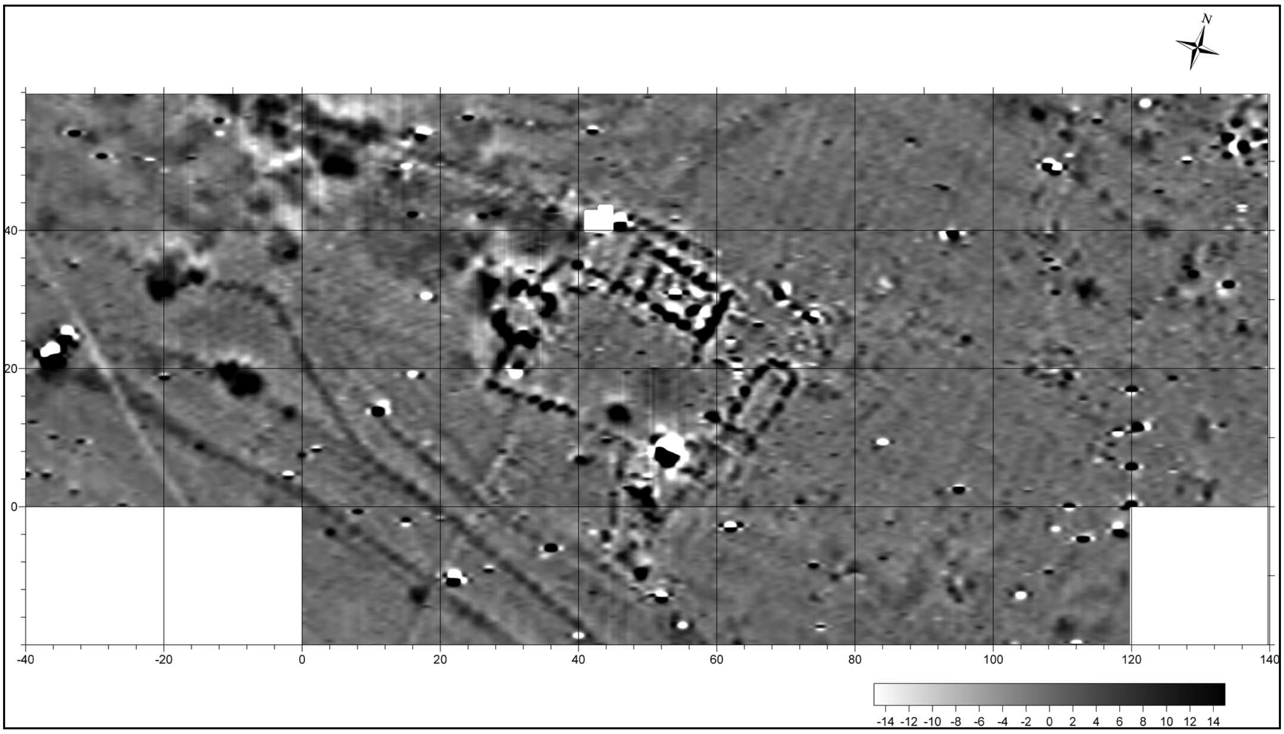

Обр. 1. Резултати от геомагнитното измерване в участъка на км. 268 – 268 + 180. Ясно се виждат очертанията на голямо стопанство в централнана част на изследвания участък. В източния сектор, извън сервитута на магистралата, се фиксират част от очертанията на друг комплекс, който се развива в североизточна посока. (Геофизическо проучване – инж. Никола Тонков)

ните основи на огнища. В североизточната част от комплекса има малки вътрешни дворове, а от запад основният достъп към стопанството е осигуряван от солидно изградена „кула-порта” (дебелина на стените 1-1,10 м), пред която има малък запазен участък от калдъръм.

Стратиграфската ситуация и многобройните движими находки, позволяват да се направи извода, че това голямо домакинство е изградено през последните десетилетия на II в. Около средата на III в. комплексът е преживял катаклизъм, вероятно свързан с готските нашествия в Тракия по това време.

Разкопките източно от км 268+100 показват ясно, че тук се откриват и частично запазени основи на сгради и отпадъчни ями, отнасящи се към по-ранни етапи от обитаването на селището (края на I - II в.). Анализът на данните от геофизиката, комбинирани с преките резултати от разкопките, ясно показват, че някои от тези домакинства също са разполагали с големи дворни пространства. От получените теренни резултати може да се направи изводът, че животът на един такъв комплекс в рамките на селото не надхвърля 100-120 години.

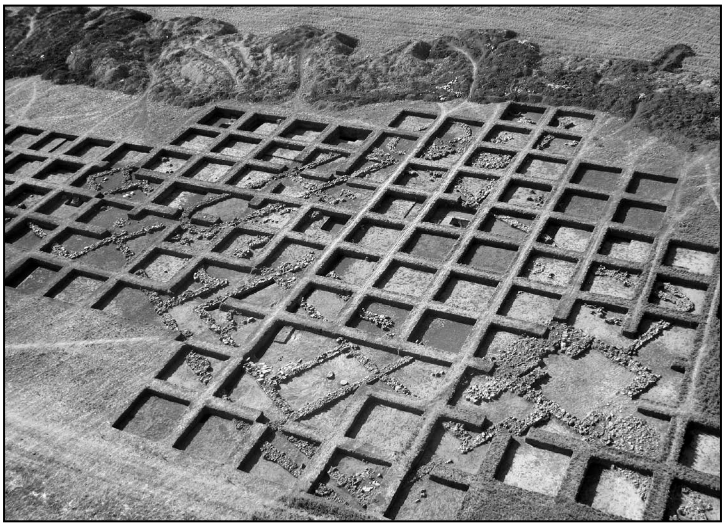

Обр. 2. Панорамен поглед от северозапад към стопанството, проучено в участъка на км. 268+70 – 268+110

По-на изток, в участъка на км 267+150-267+200 се разкриват частично запазени постройки от III и IV в. Една от тях отново може да се интерпретира като кошара. На североизток се развива друго стопанство, което попада извън рамките на сервитута.

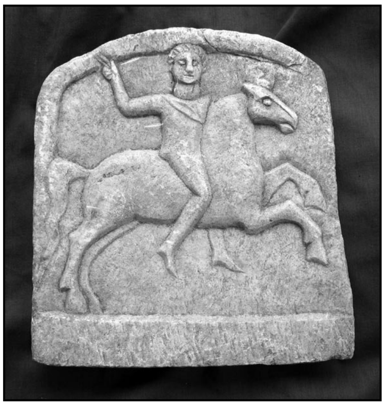

Обр. 3. Оброчна плочка на тракийския конник, открита паднала при входа на жилищната сграда, проучена в сектор Е

Животът във викуса при дн. с. Скобелево продължава с малки прекъсвания поне до средата на IV в. Многобройните монетни находки демонстрират приемственост в обитаването. Представени са сребърни и бронзови монети на римските императори Клавдий I, Домициан, Траян, Хадриан, Антонин Пий, Марк Аврелий, Комод, Септимий Север, Каракала, Гета, Александър Север, Максимин, Гордиан III, Филип I, Галиен, Диоклециан, Максимиан I, Константин Велики и др. Значителен е делът на колониалното монетосечене. Сред другите интересни движими находки са две напълно запазени оброчни плочки на тракийския конник (Обр. 3), многобройни селскостопански железни сечива (включително и колективни находки), някои добре запазени керамични съдове и др.

Съчетаването на резултатите от геофизическото проучване с тези от конвенционалните археологически разкопки позволяват да се направи по-детайлен пространствен анализ на планировката и териториалното развитие на селището. Чрез геофизика са проучени около 70 дка, а с пълно археологическо проучване – 4 дка. Може да се изкаже хипотезата, че в комето основна единица са домакинствата с големи дворни пространства и прилежащи стопански постройки. Те могат да се отнесат към тип 2 или 3 по типологията на В. Динчев (Динчев 2000, 189). Вероятно голямата площ, оставаща между отделните домакинства е обработваема. Разбира се, тук трябва да бъде взет под внимание фактът, че не всички стопанства са синхронни и някои от тях принадлежат на различни етапи от живота на селището.

Обектът при с. Скобелево се присъединява към примерите за селски агломерации с домакинства, към които принадлежат не само дворове, но и парцели обработваема земя (Динчев 2006, 253). Идентификацията на отделни комплекси от обект 15 като този в участъка на км. 268+070-268+110 като *villa rustica* ни се струва неуместна, доколкото този комплекс заема много малка част от общата площ на обекта и е само един от примерите на регистрираните в границите на селището домакинства. Пълното геофизично проучване даде възможност да се установи, че в източна посока границите на селището продължават до км 268+400.

Литература

Динчев 2000: В. Динчев. Селските викуси в днешните български земи през римската епоха. – Известия на националния исторически музей, XI, 2001, 185-219.

Динчев 2006: В. Динчев. Селата в днешната българска територия през късноримската епоха (края на III – IV в.). – Известия на археологическия институт, XXXIX, 2006, 243-270.

Попов, Петкова 2009: Х. Попов, К. Петкова. Сондажни археологически проучвания на обект №15, км 267+200 – 267+300, ЛОТ 3, АМ „Тракия", землище на с. Скобелево, община Сливен. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., Велико Търново, 2009, 496-499.

№71. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 15 А, АМ „ТРАКИЯ", ЛОТ 3 (ОТ КМ 267+750 ДО КМ 267+850), С. СКОБЕЛЕВО, СЛИВЕНСКО

Веселка Кацарова

Като обект 15 А по трасето на АМ Тракия, ЛОТ 3 (от км 267+750 до км 267+850) са регистрирани две надгробни могили от могилен некропол и техните околомогилни пространства, пряко застрашени от бъдещото строителство на магистралата (Попов, Петкова 2009: 496 – 499). Могили 1 и 2 са ниски и разлети. Многократно са подлагани на обработка със селскостопанска техника, в резултат на което височината им не надвишава 0,50 – 0,70 м, а диаметрите им трудно могат да бъдат определени на терена. Спасителните археологически проучвания на обекта се проведоха в рамките на месеците юни-юли 2009 г.

Съобразно с утвърдената методика за проучване на надгробни могили, първоначално бе направено геофизическо изследване на двата могилни насипа и непосредствено прилежащите им околомогилни пространства.

Могила 1 попада непосредствено в границите на сервитута на магистралата. Геофизическото й проучване показа наличието на няколко аномалии – една в центъра на могилата и 4 в различни участъци на нейната периферия. При направените сондажи в местата с аномалии се констатира наличието на тънък културен пласт (с дебелина до 0,20 м) от античната епоха, който е разнесен и до голяма степен унищожен в следствие на селскостопанската обработка. Откритите в пласта материали – главно находки от фрагментирани керамични съдове, позволяват датирането му да бъде отнесено към римската епоха и по-специално към III – IV в. Сондажите са проучени до дълбочина 1,30 м от нивото на терена, където се достигна до материк без при това да бъдат установени следи с антропогенен характер (Обр. 1).

Могила 2 е разположена югоизточно от могила 1 и се засяга частично от трасето на магистралата. В хода на пълното й археологическо проучване бяха разкрити и документирани един първичен гроб и 35 вторични (Обр. 2).

Първичният гроб е разкрит в СИ сектор на могилата и представлява останки от клада с размери 2,40 м х 1,60 м, върху която е извършено трупоизгаряне на място (Обр. 3). В западната половина на гроба са открити фрагментирани шест керамични съда – три червенолакови паници, една червенолакова чашка, урна, изработена на ръка и едно гърне с две дръжки. Сред въглените и пепелта в източната част на кладата – недогорели човешки кости и железни цинтове. Времето, когато е било извършено това погребение, според находките открити в гроба и тризната северно от него, е не по-късно от края на II в. С този гроб се свързва и първоначалното натрупване на могилния насип.

По-късно през римската епоха (III – до началото на IV в.) в могилата са извършени още 20 погребения, от които 16 с трупоизгаряне и 4 с трупополагане.

Кремациите са правени на специална площадка, открита в СЗ сектор на могилата. Останките от тях – въглени, пепел и недогорели фрагменти от кости, са поставяни в плитки и малки по размери елипсовидни ями (Обр. 4). Те се откриват на малка дълбочина в периферията на могилата. Находките от тези гробове са главно керамични съдове изработени на колело и на ръка. Сред тях преобладават количествено чашите, паниците и купите от популярни типове, произвеждани в Тракия през римската епоха (Кабакчиева 1983; Кабакчиева 1986). Общият брой на откритите цели и подлежащи на реставриране съдове в античните гробове от могила 2 е 48. Сред другите находки от гробовете има стъклени мъниста от наниз, сребърна лунула, бронзови монети (II – III в.), железни ножчета, брон-

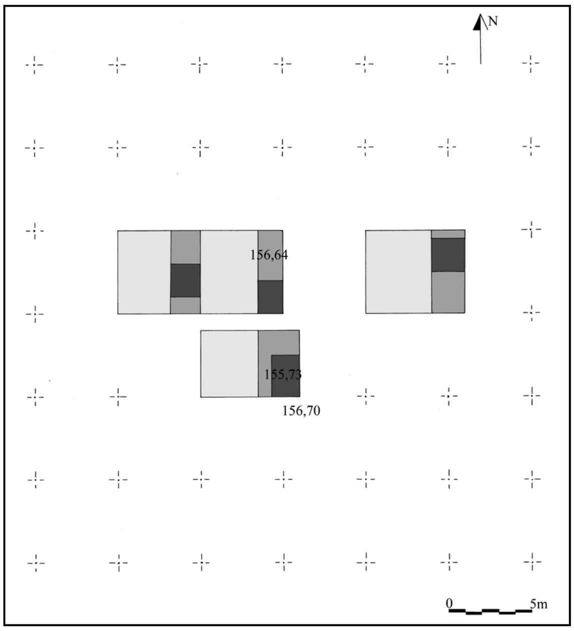

Обр. 1. Скобелево, Сливенско. Обект 15А, Могила №1

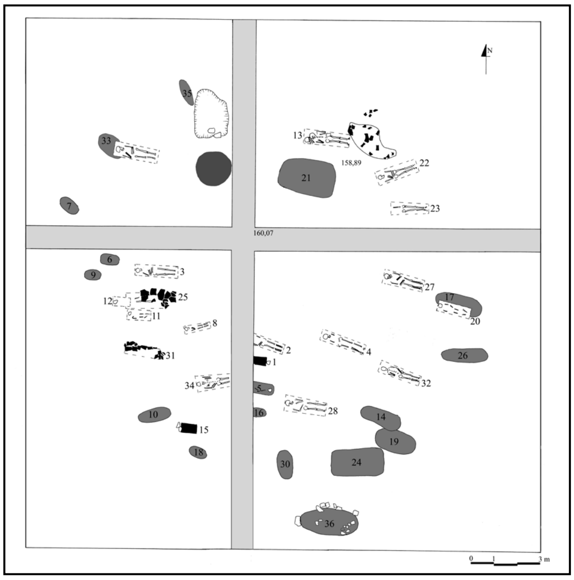

Обр. 2. Скобелево, Сливенско. Обект 15А, Могила №2

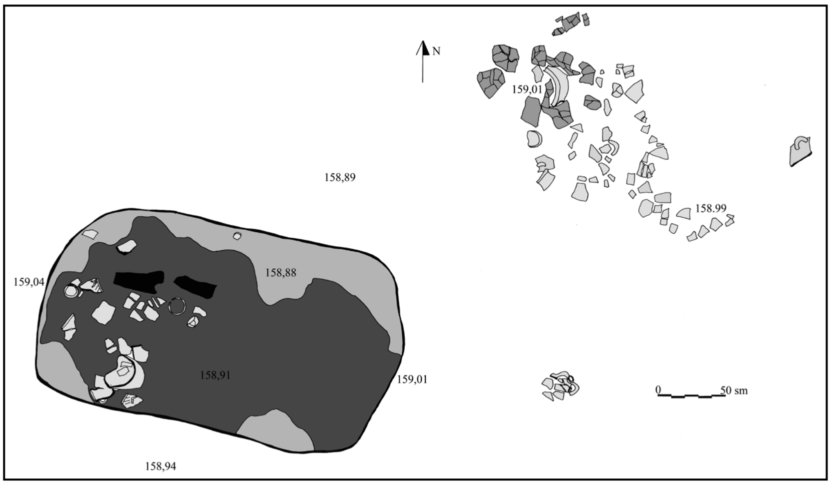

Обр. 3. Скобелево, Сливенско. Могила №2, гроб №21 – централен

зови апликации от кания и др. Аналогични гробни съоръжения и инвентар са известни от могили в Новозагорско (Игнатов 1996: 71 – 124; Велков 1996:125 – 138).

Римските гробове с трупополагане в могила №2 са с ориентация И – З (глава на изток) и с покритие от керемиди. Три от тях са без инвентар, а в един са открити две керамични паници и чифт медни халки – обеци.

В могила 2 са разкрити и документирани още 15 гроба с трупополагане, които принадлежат към друга епоха – средновековната. Те са извършени в плитко вкопани, обикновени гробни ями, чиито очертания не личат на терена. Стриктно са спазени изискванията на християнската религия по отношение на ориентацията и гробните дарове. Находки от тези гробове почти липсват, като се изключи един бронзов пръстен и един оловен нагръден кръст, които позволяват датировката на средновековния некропол върху могила 2 да се определи в рамките на XI-XII в.

След приключване на пълното археологическо проучване на застрашените от разрушаване могили, обект 15 А при с. Скобелево, е предаден за строителна дейност по трасето на автомагистралата.

Литература

Велков 1996: Кр. Велков, Случайни находки от надгробни могили в музея – Нова Загора. – В: Т. Кънчева-Русева, Кр. Велков, В. Игнатов, Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. – Русе, 1996, 125-138.

Игнатов 1996: В. Игнатов, Тракийска надгробна могила от римската епоха край с. Пет могили, Новозагорско. – В: Т. Кънчева-Русева, Кр. Велков, В. Игнатов, Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. – Русе, 1996, 71-124.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева, Типология и хронология на глинените червенолакови паници от Тракия (I – IV в.). – Археология, 4, 1983, 1-12.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева, Керамика от вилата при Ивайловград, II-IV в. – РП, XV, София, 1986.

Попов, Петкова 2009: Х. Попов, К. Петкова, Сондажни археологически проучвания на Обект №15, км 267+200 – 267+300, ЛОТ 3, АМ „Тракия”, землище на с. Скобелево, община Сливен. – АОР през 2008 г., София, 2009, 496-499.

АНТИЧЕН ГРАД КАБИЛЕ

№72. КАБИЛЕ. СЕКТОР VIII, КВЛ. 3. ПРОУЧВАНЕ В КВВ. 31, 32, 41, 42

Ивайло Лозанов, Божидар Драганов

През настоящия сезон работата бе съсредоточена основно в четири квадрата от сектора – кв. 31, 32, 41, 42. Това е най-издигнатата част от терена, която дава възможност оттук да преминава северната крепостна стена от елинистическата епоха (Обр. 1). В подкрепа на това предположение е и откритата през 2008 год. есхара. Подобни глинобитни съоръжения се разполагат в близост до крепостните стени и на други обекти като Пистирос, Севтополис и Сборяново.

Теренът е използван за вадене на камък в недалечното минало, а наред с това при разкопките бяха установени нарушения от периода на късната античност и средновековието.

И в четирите проучвани квадрата е свален пласт от около 0,50 – 0,70 м в зависимост от денивелацията (+0,50 м/- 0,10 м (R9)). Стратиграфската картина, която се наблюдава е следната: под хумуса, на дълбочина от около 0.20 м започва смесен културен пласт, съдържащ материали от елинистическата, римската, късноримската и средновековната епоха. Освен битова и строителна керамика се откриват и дребни метални находки – пирони, железни пластини и оловни тежести, като по-голямо внимание заслужават две железни стрели, една шпора с конично „петле” и глинен прешлен за вретено с врязани цилиндрични линии.

Под този пласт на дълбочина +0,30 м/+0,10 м (R9) започва друг, който е съставен от жълтеникаво-сива, на места сбита, на места по-рохка пръст. Част от структурата на слоя вероятно се дължи на разложени кирпичи. Това обяснява и силно разяждащите спрямо метала свойства на пръстта и лошата запазеност на металните изделия – особено на монетите. Материалите от пласта са смесени – римска и елинистическа керамика, като за разлика от предходния, концентрацията на елинистическата е много по-голяма.

На места стратиграфската картина е компрометирана от негативни структури. Така например в източната половина на кв. 31 е засвидетелствано нарушение от късноримската епоха, достигащо дълбочина до – 0,05 м (R 9). То се характеризира със сиво пепелява, рохка пръст с множество дребни камъни и строителна керамика. Наблюдава се висока концентрация от битова керамика (преобладава късноримската груба кухненска керамика на едри фрагменти от устия и стени; отделни фрагменти елинистическа керамика) и животински кости. Вероятно става въпрос за яма за отпадъци, пресякла здравия елинистически пласт. Под нарушението, този здрав пласт се проявява, както навсякъде в сектора като сиво-жълт, глинест слой. Той е най-ясно отчетлив в кв. 32, откъдето произхожда и амфорен печат с монограм, както и елинистическа бронзова монета от дребен номинал (силно корозирала).

В кв. 42 бе проучен късноримски зид (Обр. 2). Продължението му не бе засвидетелствано в кв. 31 и 32, а кв. 52 предстои да бъде проучен през следващия сезон. Деструкциите от зида са регистрирани като плътно срутване от дребни и средно големи необработени камъни и фрагменти строителна керамика. Керамиката от контекста на деструкциите е предимно късноримска (устия и дръжки от груба кухненска и червена обикновена керамика), като спорадично се срещат фрагменти от елинистическа амфорна тара. На места ясно личи, че деструкциите лежат върху здрав глинен пласт с жълтеникав цвят (вероятно кирпичи). В структурата на самата стена се откриват фрагменти от мраморни облицовъчни плочки и бучки бял хоросан. В пласта, запечатан от рушевините се откриват малко фрагменти битова керамика: фрагменти от панички със завит навътре ръб и фрагменти от ихтии със заоблен перваз, всичките с червен лак. Открит е и фрагмент

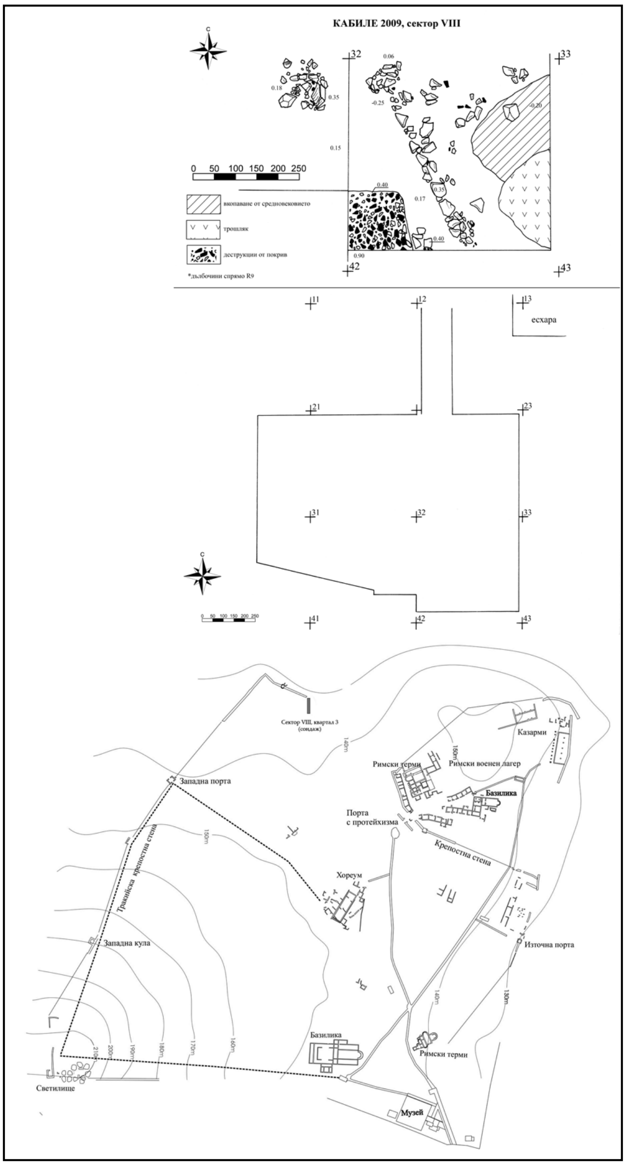
КАБИЛЕ 2009, сектор VIII
С
0 50 100 150 200 250
вкопаване от средновековието
трошляк
деструкции от покрив
*дълбочини спрямо R9
32
33
42
43
0.06
0.18
0.35
-0.25
-0.20
0.15
0.40
0.35
0.17
0.40
0.90
11
12
13
ескара
21
23
31
32
33
41
42
43
Сектор VIII, квартал 3 (сондаж)
Казарми
Римски терми
Римски военен лагер
Базилика
Западна порта
Порта с протейхизма
Крепостна стена
Тракийска крепостна стена
Хореум
Западна кула
Източна порта
Базилика
Римски терми
Светилище
Музей
140m
150m
160m
170m
180m
190m
200m
210m
130m

Обр. 1. Общ план и ситуиране на проучвания участък

Обр. 2. а) Кабиле, Сектор VIII, поглед от северозапад;
б) Сектор VIII, кв. 32, поглед от запад

от прозоречно стъкло, както и малко количество животински кости.

В западната част на квадрата, покрай ЮЗ лице на зида е направен сондаж за проследяване дълбочината на фундиране на зида (дълб. – 0,05/- 0,25 (R 9)). Установено е, че зидът е плитко фундиран (дълб. – 0,10 (R9)) с подложка от дребни камъни. Материалите в пласта са смесени – късноримска керамика и елинистическа керамика, като доказателство за това са и откритите късноримска бронзова монета и от хиоска амфора с конично краче.

От всички открити около 20 монети в четирите проучени квадрата, над 1/2 произхождат от южната половина на кв. 42. Лошата им запазеност позволява само най-общо да бъдат отнесени към IV в. Освен нумизматичен материал в рушевините се откриват фрагменти от стъклени гривни и корозирали железни сечива и инструменти – нож, длето и игла.

До източния профил на кв. 42 се изчерпи нарушение със сиво-пепелива структура, съдържащо трошляк, керамика и малко животински кости. Нарушението личи ясно в източния профил – започва непосредствено под хумуса и се очертава по дължината на профила от 0,30 м до около 2,60 м в посока север – юг (Обр. 2). Като характерен материал от нарушението се разграничава гърне със сиво черен цвят и украса от врязани вълнообразни и прави линии по плещите[1]. Бъдещите проучвания в източна посока ще покажат дали очертаната негативна форма не е част от вкопана средновековна жилищна структура (землянка?).

По-късното преизползване на градежите, засечени в кв. 42 проличава ясно и от разчистеното каменно съоръжение в СИ ъгъл на кв. 41. То е с правоъгълна форма с размери около 0,90 м (И – З) и 0,80 м (С – Ю), с отвор от запад. Градено е от големи и средно големи необработени камъни, които много наподобяват тези, използвани при градежа на късноантичния зид в кв. 42. На места фугите са запълвани от нарушена строителна керамика (тухли и тегули). Съоръжението вероятно представлява пещ (ковашка?), поради факта, че камъните са нацепени от развиването на висока температура.

Сред по-интересните находки, които бяха открити при проучването на четирите квадрата могат да бъдат посочени: кръгла оловна пломба, върху която се чете трибуквен надпис на латински „RAT" (най-вероятно стоково-митнически знак от Ratiaria); костна апликация с елипсовидна форма, с три капковидни отвора и украса, съставена от вписани един в друг кръгове и врязани линии; полукръгла дръжка от мраморен съд, със средно голям диаметър, украсена с врязвания във формата на четирилистна палмета.

Разкопките в сектор VIII, квл. 3, затвърдиха присъствието на късноантични и средновековни структури, които на места компрометират здравия елинистически пласт. Все по-отчетливо се налага предположението, че северната крепостна елинистическа стена е демонтирана и преизползвана при строежа на късноантичния кастел.

---

[1] Според мнението на д-р Ч. Кирилов съдът би следвало да се датира в границите на IX – X в.

№73. НАР КАБИЛЕ. СЕКТОР V – ЕЛИНИСТИЧЕСКА АГОРА

Людмил Гетов, Венета Ханджийска, Иван Вълчев

През изминалия сезон един от основните приоритети на проучванията в сектора беше проследяването на настилката от розови камъни в южна посока с цел установяване на размерите и функцията й. Поради това бяха демонтирани останките от разкритата през 2006 г. керамична пещ. От настилката са запазени малки участъци, тъй като е много нарушена от по-късни вкопавания. Въпреки това е видно, че тя продължава на юг (Обр. 1. кв. 83).

В западна посока нивото от розови камъни преминава в настилка от дребни и много дребни камъчета и керамични фрагменти, плътно подредени (трамбовани) върху стерилната глинеста основа. На северозапад тази настилка е проследена до стените на хореума (Обр. 1. кв. 72, 82, 73, 83). За да се установи дали тя продължава и във вътрешността му, бяха разкопани ивици с широчина около 1 м. И тук е достигнато нивото от дребни камъчета, което очевидно продължава в западна и в южна посока от сондажа. Аналогично на настилката от розови камъни и тази е пресечена от по-късни вкопавания (Обр. 1. кв. 51, 61).

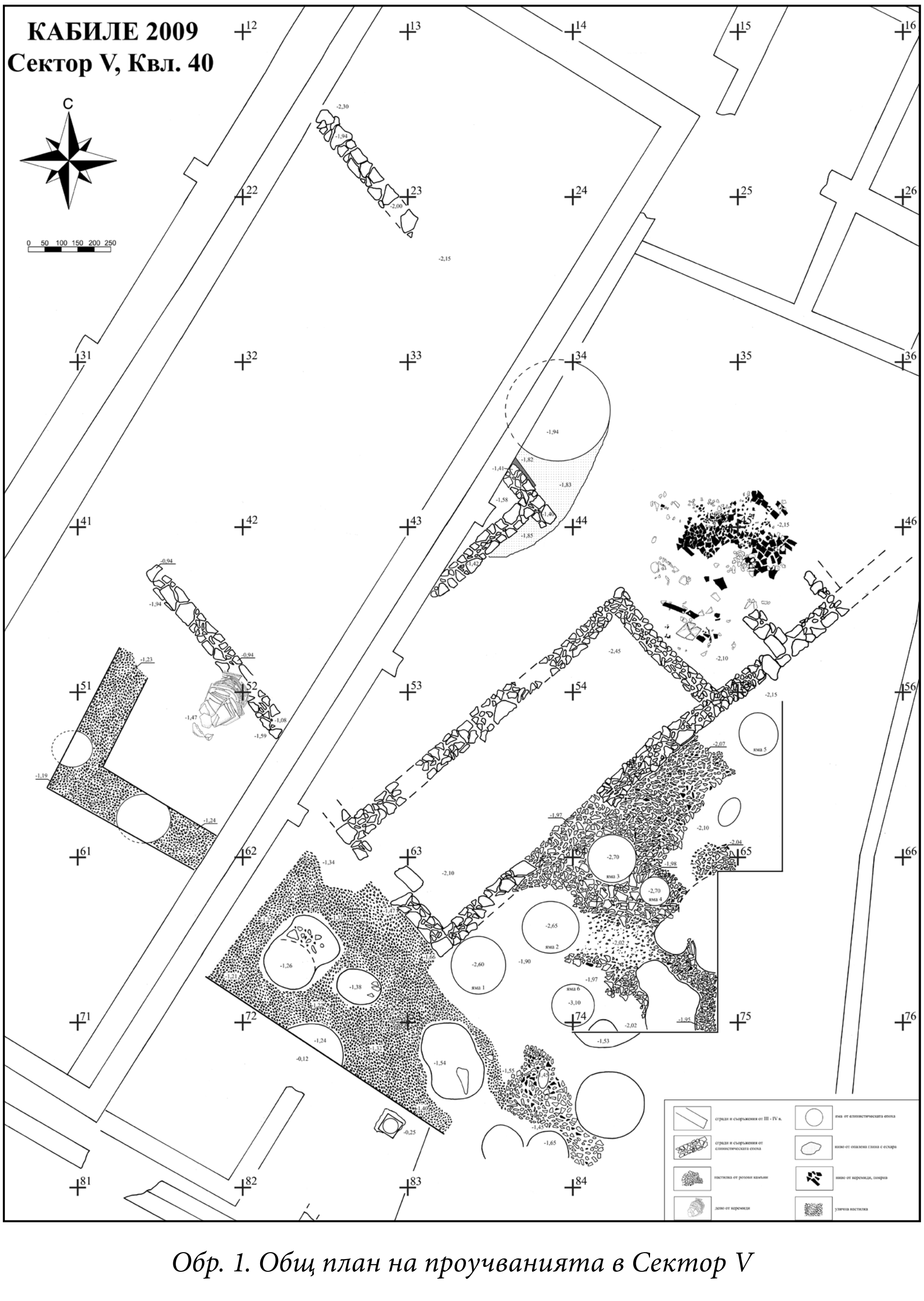

Обр. 1. Общ план на проучванията в Сектор V

Настилката е от улица с ориентация СЗ-ЮИ, която минава от югозападната страна на проучваната сграда. Максималната й широчина е 6,50 м, размери които предполагат, че става въпрос за една от главните улици на ранноелинистическия град. Върху нея се откриха два книдски амфорни печати с прора (320 - 280 г. пр. Хр.), силно корозирали бронзови монети, бронзов пръстен – печат с изображение на Нике, дребни фрагменти от чернофирнисова керамика. Те поставят съществуването й едновременно с ранноелинистическата сграда.

Продължи и премахването на насипа, покриващ бетонната подпора на източната стена на хореума. Целта е да се достигне „здрав” пласт

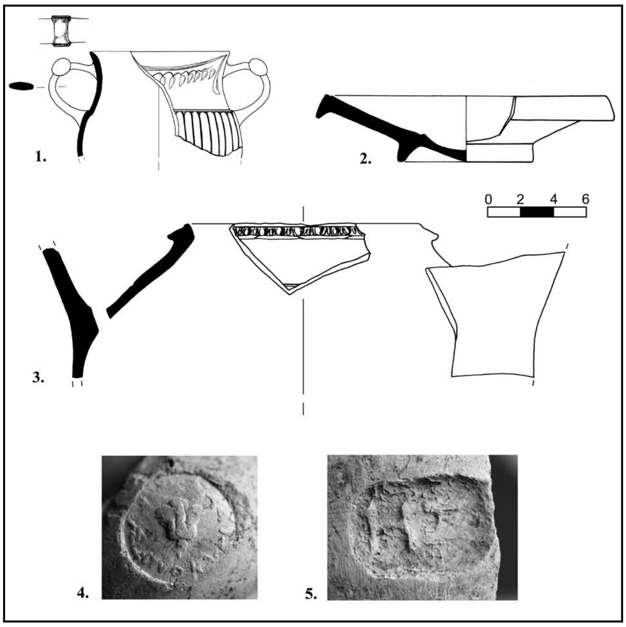

Обр. 2. 1 - 4. Материали от ямата, пресичаща опаленото ниво; 5. Печат, открит в близост до фрагмент от керамичната вана

от деструкциите на ранноелинистическата сграда и да се очертаят границите на регистрираната през 2008 г. яма.

След отстраняването на деструкциите от стените на сградата – разложен кирпич, който на места е отухлен до червено, се достигна до пласт от много рохка, черна, пепелява пръст с висока концентрация на въглени. Той се проследява и от двете страни на Т-образния зид и очевидно е пресечен при вкопаването на последния. Под него се разкри заравнено ниво от добре изпечена глина, като непосредствено до лицето на Т-образния зид се откри част от периферията на есхара с шнурова украса. Съоръжението е разрушено при вкопаването на зида, които прерязва и опаленото ниво, върху което е изградена есхарата (Обр. 1. кв. 43, 44, 53). Последното е своеобразен подиум, който се състои от много твърда подложка от дребни ломени камъчета и опалена глина, която лежи върху стерилната глинеста пръст. Подложката е обмазана със сравнително дебел слой глина, от каквато е оформена и есхарата, чиито ръбове при основата преминават плавно в подиума. Цялото съоръжение е с обща дебелина ок. 0,25 м. Размерите му в план са неясни поради по-късните нарушения от елинистическата и от късноримската епохи. Глиненият подиум се проследява на сравнително голяма площ ок. 5 х 3 м.

От запазената на място част от есхарата личи, че тя е с квадратна (правоъгълна?) форма, като ъглите ѝ са ориентирани по посоките на света. Ориентация, която съответства на тази на сградата. В контекста на глинобитното съоръжение се откриха няколко тежести за стан и силно корозирали бронзови монети, които не дават по-конкретна датировка. Най-близкият известен аналог е от Филипопол и може да се датира към средата на III в. пр. Хр.

В североизточна посока глинобитното съоръжение също е нарушено, в случая от регистрираната и частично проучена през изминалия сезон яма, в която е открит фрагмент от старогръцки надпис (Обр. 1. кв. 43, 44). На нивото на пресичане на глинения подиум ясно личат контурите на вкопаната структура, която е със сравнително големи размери (диаметър около 3 м).

Пълнежът на ямата се състои от рохка пръст с пепел и въглени, фрагментирана строителна и битова керамика и ломени камъни. В нея се откриват и фрагменти от съд с две устия, едното от които украсено с релефна кима (Обр. 2/3). Той е аналогичен на съд от тракийския център в м. Халка Бунар, от първата половина на III в. пр. Хр., но украсата му предполага по-късна дата, след началото на II в. пр. Хр. Друга находка от ямата е фрагмент от чернофирнисов кантарос с украса в стил Западен склон, който може да се причисли към т.нар. Понтийска група и да се датира най-рано през втората четвърт на III в. пр. Хр. (Обр. 2/1). Откри се и родоски амфорен печат (емблема роза и епоним ΤΙΜΟΚΛΕΙΔΑ, изписан ретроградно), които се отнася около 220 г. пр. Хр. (Обр. 2/4).

Материалите от ямата свидетелстват, че тя е запълнена с останки от по-ранните пластове, извадени на повърхността при ново строителство, в конкретния случай – от траншеята направена за изграждането на Т-образния зид. Находките показват, че това вероятно се е случило през първата четвърт на II в. пр. Хр.

Откритите в ямата сравнително големи фрагменти от централната част на есхарата и запазената на място част от периферията ѝ, дават възможност да се възстанови част от украсата ѝ (Обр. 3). Като схема тя се състои от четири двойки вписани квадрати (правоъгълници ?) и две двойки вписани в тях концентрични кръгове. Според типологията на T. Makiewicz може да бъде отнесена към тип IVG (IV/III – II/I в. пр. Хр.). Най-близки като паралели се явяват паметници от Севтополис.

През изминалия сезон се доразчистиха и документираха разкритите през 2005 г. останки от паднал на място покрив в североизточната част на проучвания участък (Обр. 1. кв. 44, 45, 54, 55). Под тях, след вдигането им, на места се достигна до ниво от дребни речни камъчета, които вероятно са от настилката на открито дворно пространство в сградата. Южно от падналия покрив се откри част от керамична вана с S-овиден профил, която не е на място. Непосредствено до нея е намерен книдски амфорен печат от група Ζηνων от края на III – началото на II в. пр. Хр. (Обр. 2/5). Единствения, познат за сега от територията на България, близък аналог на находката е керамичната вана от селището при Кръстевич, която е с по-ранна датировка, в рамките на класическата епоха. От същия период са известни вани от Олинт, които са открити на място, в рамките на малки помещения, интерпретирани като бани.

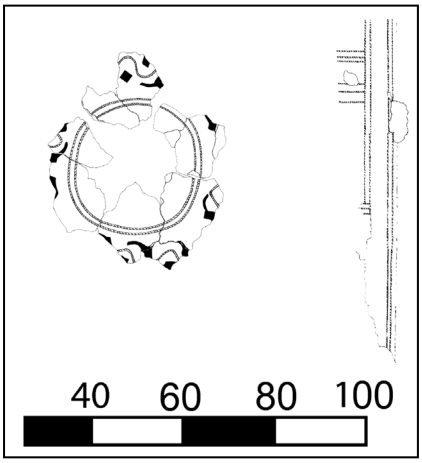

Обр. 3. Графична реконструкция на есхарата

Литература

Б. Колева. Един новооткрит тракийски олтар от Пловдив. – ГАМП VIII (1997), 7 – 16.

Л. Гетов. Амфори и амфорни печати от Кабиле (IV – II в. пр. н. е.). С., 1995.

М. Тонкова. Новооткрит тракийски център от ранноелинистическата епоха при извора Халка Бунар в землището на с. Горно Белево (проучвания през 2000 и 2001 г.). – В: Годишник на АИМ – БАН, II, С., 148 – 196.

A. Bozkova. A Pontic Pottery Group of the Hellenistic Age (A Survey Based on Examples from the Bulgarian Black Sea Coast). – Archaeologia Bulgarica, I, 1997, 2, 8 – 17.

D. M. Robinson, J. W. Graham. Excavations at Olynthus. Part VIII. The Hellenic House. London, Oxford University Press, 1938.

S. Rotroff. Hellenistic Pottery. The plain wares. The Athenian Agora XXXIII. New Jersey, 2006.

М. Чичикова. Жертвеники эллинистической эпохи в Фракии. – Studia Thracica I, 1975, 180 – 194.

T. Makiewicz. Znaczenie sakralnych trackich i dackich domowych ołtarzy ornamentowanych. – Balcanica Posnaniensia V (1990), Poznań.

№74. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ”, ЛОТ 4, КМ. 281 + 500 – 281 + 600, ОБЕКТ №6, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАБИЛЕ, ОБЩИНА ТУНДЖА

Ивайло Лозанов, Кристиан Христов

Проучваната отсечка от магистрала „Тракия” се ситуира южно от античния град Кабиле и северно от съвременно едноименно селище. Теренът е с изразена денивелация от запад на изток (ок. 11 м) и по-слаб наклон от север на юг. Определеният за изследване участък обхваща км 281 + 500 – 281 + 600, ЛОТ 4, АМ „Тракия”. Той бе проучен през сезон 2008 г., чрез сондажни в сервитутната зона: км 281 + 400 – 280 + 000.[1] Непосредствено на север от разрешената за строеж зона (при км 281 + 550, на ок. 15 м) се намира средно голяма могила. Земленият насип е с форма на пресечен конус и размери: диаметър 30 – 35 м, височина – 3,20 м, надморско равнище – 154.40 м, обозначен с триангулачна точка със сигнатура: ГУГКК 1978 ТТ – НР 69.

Поради опасната близост на паметника до периметъра на бъдещата строителна дейност, с решение на комисия от СУ „Св. Климент Охридски”, НАИМ–БАН, НАПИ и НПК е издаден открит лист за проучване на могилата и пространството между нея и сервитута на магистралата.

---

[1] Виж: Лозанов, Христов 2009: 529 – 531.

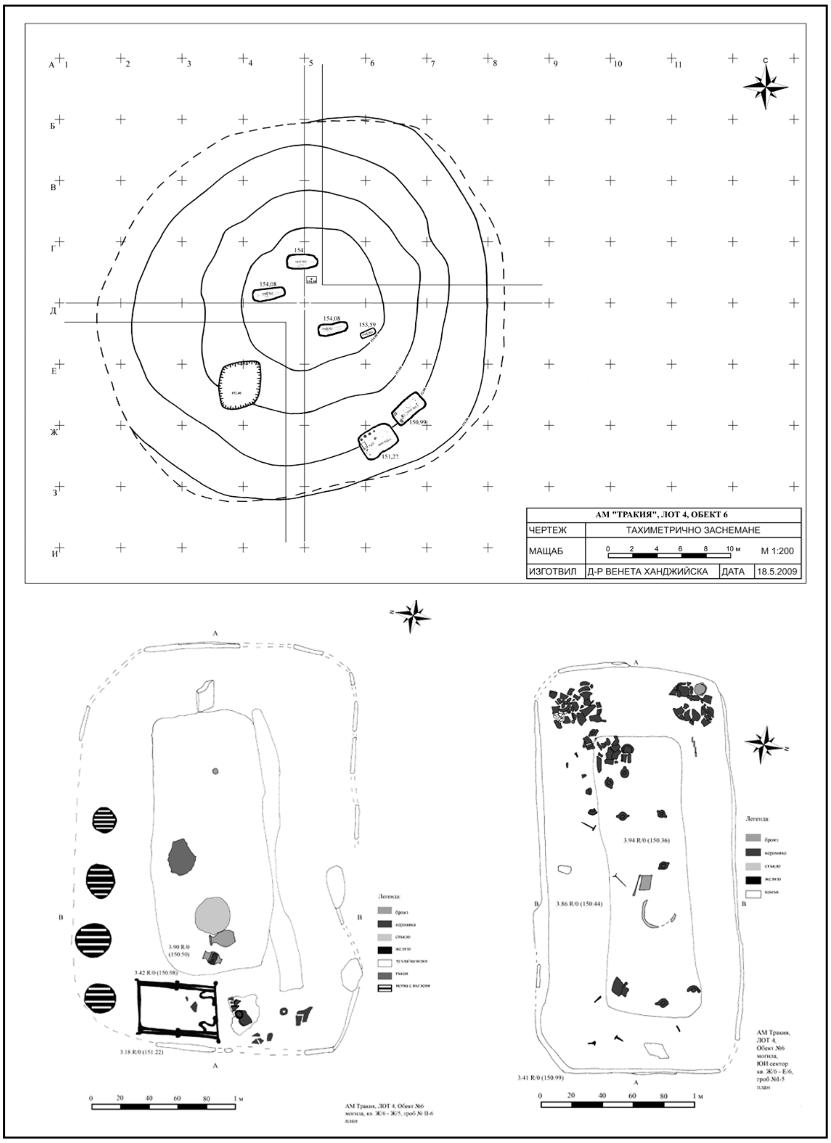

Обр. 1. Кабиле, Ямболско. Тахиметрично заснемане на могилата и разположение на разкритите гробове

Археологическите разкопки бяха проведени в периода 28.04 – 31.07.2009 г.[1] Разкрити и проучени са следните структури: 1. Околомогилен ров; 2. Четири вторични гроба от късната античност; 3. Два първични гроба от римската епоха; 4. Останки от разбито съоръжение в югоизточната периферия на могилата; 5. Четири негативни структури от РБЕ и РЖЕ, вкопани под терена, върху който е насипана могилата.

1. Околомогилният ров е засечен още през сезон 2008 г. От проведените разкопки в сектора на южното предмогилно пространство се установи планът, формата и размерите на древния изкоп, от който е извлечена пръстта за изграждането на могилата. Ширината (7 м) и дълбочината му (1,20 м) е еднаква по цялата разкрита дължина. Трасето му оформя равнобедрен триъгълник пред южната половина на могилата, като продължава отвъд границите на разрешената за проучване зона. Проследен е на дължина от 69 м. Археологическият материал от рова е оскъден – предимно силно фрагментирана строителна керамика.

2. На заравнения горен дял на могилата, непосредствено под чимовия пласт са разкрити четири инхумации (Обр. 1), ориентирани запад–изток, вкопани на малка дълбочина в неразличими от околния терен гробни ями. Липсват отделни части, като крайници, черепна кутия, ребра и др. Единствено гроб №2 е съхранен в по-голяма степен. Той е и единственият, притежаващ запазен инвентар. На всяка ръка е поставена по една бронзова гривна. По форма и украса гривните се датират във втората половина на IV в – начало на V в.[2]

3. Засечената в югоизточна четвърт на могилата аномалия (сезон 2008 г.) показа наличие на две първични погребения чрез трупоизгаряне (Обр. 1). Съоръженията принадлежат към тип IV, вариант А по Л. Гетов.[3] Според инвентара се определят, като женско (гроб I-5) и мъжко (гроб II-6) погребение. Първото е от тип *bustum*, а второто – *ustrinum*. И в двата случая отделни гробни дарове са част от процеса на кремиране, други са били в досег с още топлите останки от кладата, а трети са непокътнати от огъня. Керамичният материал (купи с високо столче, кани/стомни и лампи) е характерен за погребалния ком-

---

[1] В проучването взеха участие: докторантите от СУ „Св. Климент Охридски": Ив. Вълчев, Ив. Славова, магистрите М. Райчева и Е. Гергова, Ал. Харизанов. Своите знания и опит споделиха: проф. Л. Гетов, д-р В. Ханджийска, Д. Янкулов, д-р. Б. Думанов, д-р Е. Маринова. Консервацията и реставрацията на находките е извършена от доц. д-р Г. Мавров и д-р Кр. Франгова. На всички тях, както и на дузината студенти от СУ „Св. Климент Охридски" взели участие в проучването на обекта, изказваме нашата сърдечна благодарност.

[2] Консултация на д-р Б. Думанов, за което любезно благодарим.

[3] Гетов 1970: 4.

плекс на некропола от II-III в.[1] (Гроб I-5, Обр. 2 з - й). Изключение прави червенолаков съд с релефна украса от гроб II–6, който вероятно е местно производство[2] (Обр. 2к). В двата гроба се разкриха останки от силно деформирани и разпукани стъклени съдове (по един във всеки гроб), които не се поддават на реставрация. Запазените фрагменти от профилни части подсказват, че това са стъклени купи, използвани за захлупване на кремираните останки. Като част от инвентара на гроб II-6 се откроява железен стол (Обр. 2б-в) и бронзова кана с гравирана украса и релефна дръжка (Обр. 2а). Последните са често срещани в погребалните комплекси от Тракия от втората половина на I до началото на III в.[3] И при мъжкия и женския гроб има наличие на шишарки и семена от пиния и орехови черупки. От дървесните са представени дрян и ясен.[4] В гроб I–5 е открита силно обгоряла монета на Марк Аврелий от 145 г. (Обр. 2е-ж), докато в гроб II–6 сравнително запазен екземпляр на Луций Вер, сечен във Филипопол между 161 – 169 г. (Обр. 2г-д). Според монетния материал гробовете биха могли да са изградени с малка разлика във времето между средата – третата четвърт на II в.

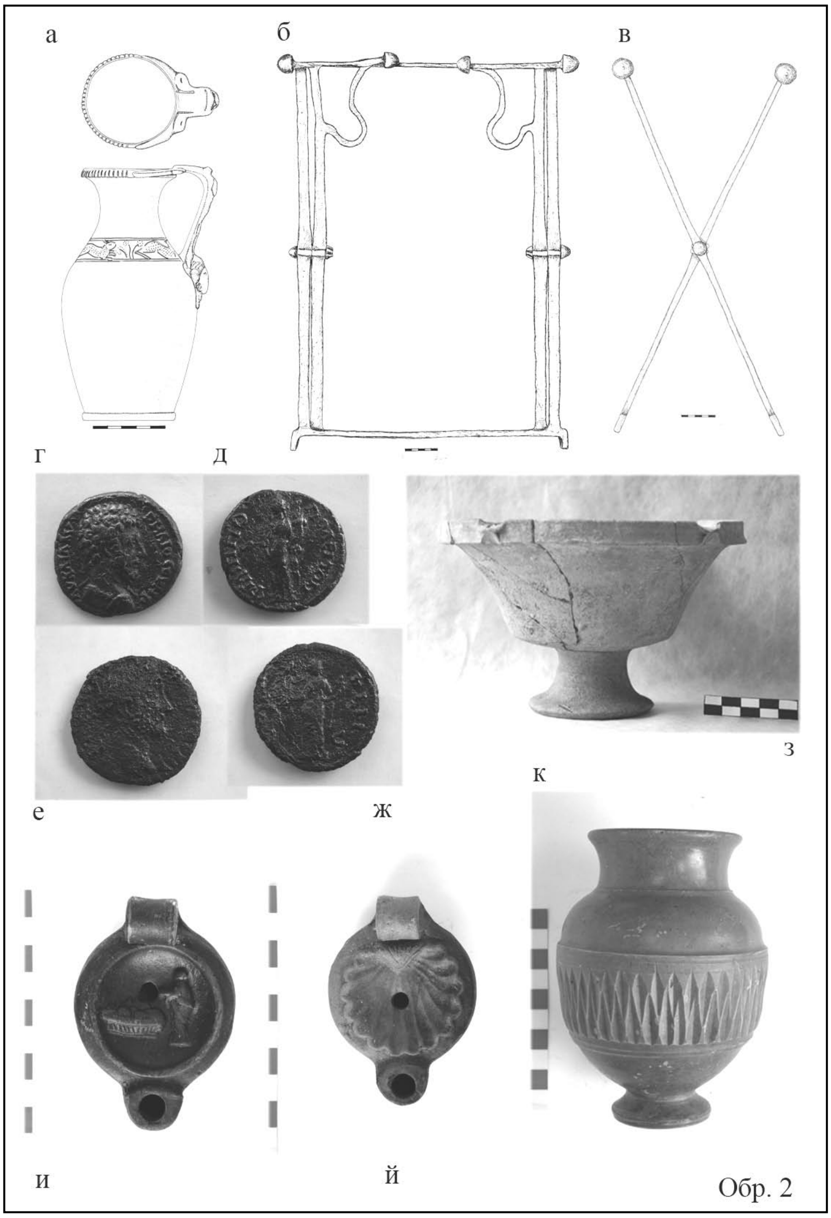

Обр. 2. Кабиле, Ямболско. Находки от гроб I-5 и гроб II-6

4. В непосредствена близост до гробове I-5 и II-6 се разкри каменно-тухлено струпване, вероятно останки от разбито гробно съоръжение (?). Наред с парчетата от тухли и керемиди от римската епоха, тук се констатира наличие на множество фрагменти от тънкостенни керамични съдове, част от тях луксозни (*terra sigilata*) и червенолакова керамика. Около това струпване са разкрити фрагменти от елинистическа амфорна тара и обезличена бронзова монета (вероятно на Спарток ?), попаднали тук вторично при натрупването на могилния насип.

5. Под нивото на античния терен, върху който е издигната могилата, се разкриха четири негативни структури: една от РБЕ, две от РЖЕ и една неопределена. Те представляват ями с овална или близка до правоъгълник форма и средно големи размери (№1 – 4,40 x 2,75; №2 – 3,60 x 3). Дълбочината на вкопаването им варира от 0,40 до 1,80 м. Запълнени са с останки от мазилки и силно обезличен керамичен материал.[5] Част от тях съдържат следи с дупки от колове. Смятаме, че това са преотложени

---

[1] Гетов 1982: 40 – 78.

[2] Съдът носи следи от производствен брак, като напуквания по дъното и плещите. Формата не е добре центрирана при формуването. Лакът е със светлокафяв цвят, плътен, но на места неравномерно нанесен.

[3] Георгиева 2000: 163-164.

[4] Археоботаничния анализ е дело на докторант Ив. Славова, за което любезно благодарим.

[5] Керамиката бе консултирана на място с Илия Илиев и д-р Т. Джанфезова, за което им благодарим.

материали от жилищни или стопански структури от споменатите епохи.

Наблюденията върху могилния насип показват, че при натрупването му са засегнати разположени наблизо структури от ранножелязната и ранноелинистическата епохи, докато запечатаните под основата на могилата съоръжения свидетелстват за наличието на комплекси и от ранннобронзовата епоха. Всички те дават основание да се търсят компоненти на селищната структура от съответните периоди в зоната на юг от НАР „Кабиле”.

Литература

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – IV в.). – Археология, XII (1970), №1, 1-11.

Гетов 1982: Л. Гетов. Тракийски могилен некропол от римската епоха при Кабиле. – В: Кабиле 1. София, 1982, 40-78.

Георгиева 2000: Р. Георгиева. Раннотракийската обредност в надгробните могили от римската епоха. – *Seminarium Thracicum* 4 (2000), 153-172.

Лозанов, Христов 2009: Ив. Лозанов, К. Христов. Спасително проучване на обект №6, ЛОТ 4 на АМ „Тракия”, км. 281 + 400 – 282 + 000, в землището на с. Кабиле, община Тунджа. – В: АОР през 2008 г. София 2009, 529-531.

№75. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 4, ОБЕКТ 8. ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА КАБИЛЕ ОТ II-III В.

Венета Ханджийска, Диян Янкулов

Обектът е разположен в землището на с. Кабиле, на около един километър източно от крепостната стена на античния град. Сондажното проучване през 2008 г. установи наличието на некропол от II-III в. Той се локализира в централната част на предвидения за проучване участък, като се развива в северна и северозападна посока от трасето на магистралата. Прави впечатление, от една страна, обособяването на своеобразни гнезда с концентрация на гробове, а от друга наличието на т. нар. празни участъци или такива, в които гробовете са разположени по-нарядко. Макар и рядко се констатира застъпване на някои от гробните ями (Обр. 1).

Проучени бяха общо 62 гроба – 40 кремации и 22 инхумации. И при двата основни вида погребален ритуал не се забелязва правило по отношение на ориентацията и на разположението на гробните съоръжение. От друга страна се открояват участъци, в които преобладава съответно единия или другия погребален ритуал. На отделни места, в непосредствена близост до гробове с кремация са регистрирани и керамични струпвания, вероятно останки от тризни, следствие на поменални практики.

Почти всички кремации са извършени на място, в гробната яма и само в един случаи на нивото на терена (Обр. 2). Една от кремациите е извън гробното съоръжение, като изгорелите останки са поставени в урна – съд на ръка обърнат с дъното нагоре. Гробните ями са два вида – предимно обикновени правоъгълни и в по-редки случаи (4 броя) – двустъпални ями. Само при една от тях е налице и специално покритие на вътрешната яма с две цели тегули, като последната изпълнява функцията на урна, в която са събрани останките от кремацията. В повечето случаи ямите не са дълбоки – 0,20-0,30 м. Тялото на мъртвия вероятно е полагано върху дървена скара, която от своя страна е поставяна на известна височина върху ръбовете на ямата. След изгарянето жарта и неизгорелите кости са се свличали в ямата, като по разположението на последните в някои от случаите може да се съди за ориентацията на тялото. При ямите, които са ориентирани изток–запад например, то е било поставено с главата на запад.

Археоботаничните изследвания показват, че дървесината се отличава с изключително разнообразие. Преобладават леска и габър, а с единични примери са представени дъб, елша, елшовиден зърнастец, бряст и круша/ябълка.

Гробовете с инхумация са вкопани по-дълбоко, като контурите на гробните ями не личат на тере-

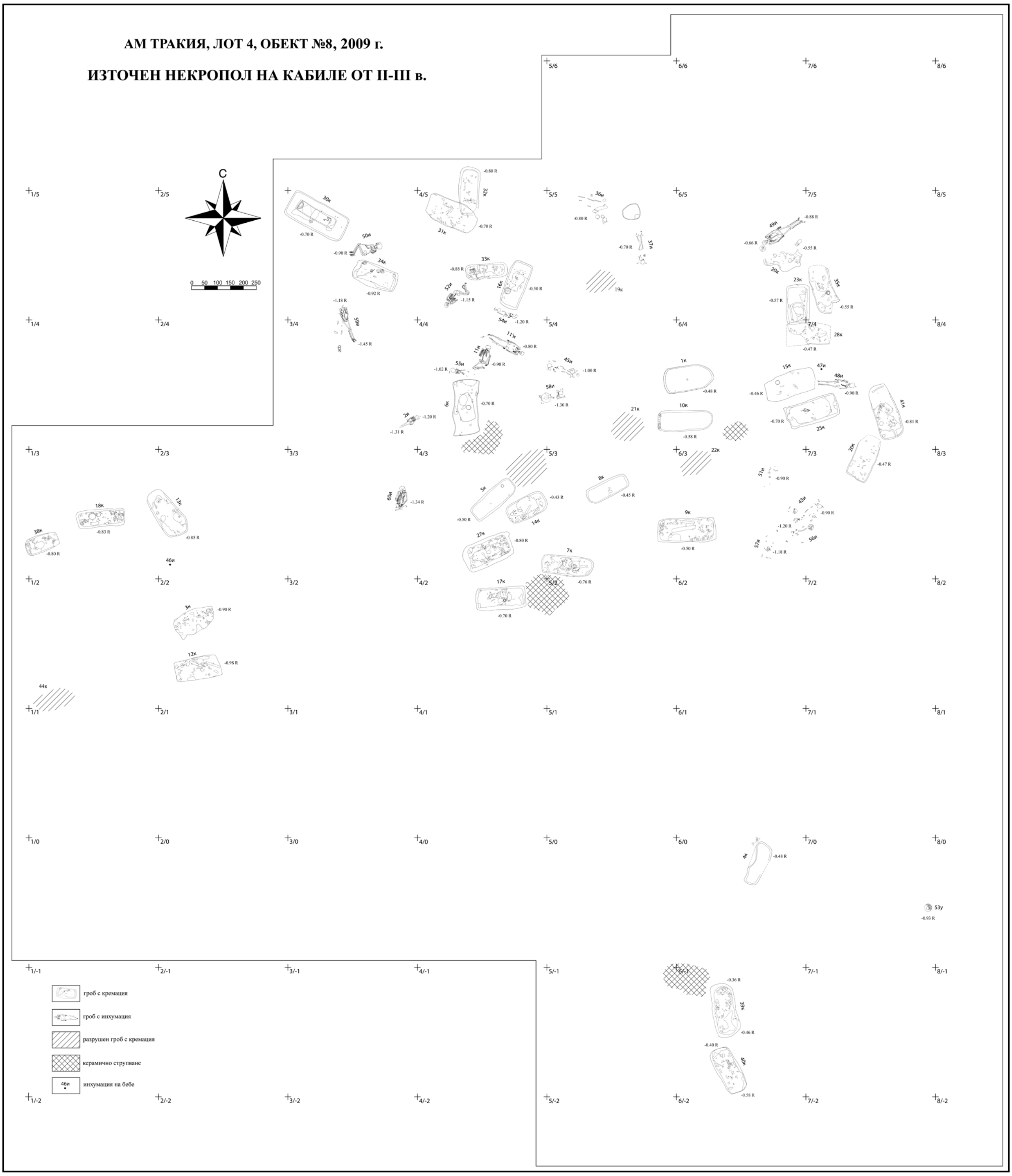
АМ ТРАКИЯ, ЛОТ 4, ОБЕКТ №8, 2009 г.
ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА КАБИЛЕ ОТ II-III в.
С
0 50 100 150 200 250
гроб с кремация
гроб с инхумация
разрушен гроб с кремация
керамично струпване
46и
инхумация на бебе

Обр. 1. АМ Тракия, Лот 4, Обект №8, Източен некропол на Кабиле от II-III в.

на. При повечето от тях телата са полагани по гръб, с изпънати долни крайници, в ковчег или в обикновена яма. Прави впечатление, че преобладават инхумациите на деца в ранна детска възраст, като именно те са поставяни в ковчези (Обр. 3). Те се отличават и с по-голямото количество на инвентара, в сравнение с инхумациите на възрастните индивиди. Освен това, в три случая телата на възрастните са положени със свити долни крайници, като това вероятно е правено, за да не бъде нарушена по-ранна яма с кремация, която се открива непосредствено до тях. Особен случай представлява един гроб, които притежава всички характеристики на гробна яма с кремация, с тази разлика, че в него не е изгорено тяло, а върху още горещите въглени е положено тялото на дете, на което е обгоряла само част от долните крайници.

Гробният инвентар в проучените съоръжения е разнообразен и включва предимно керамични

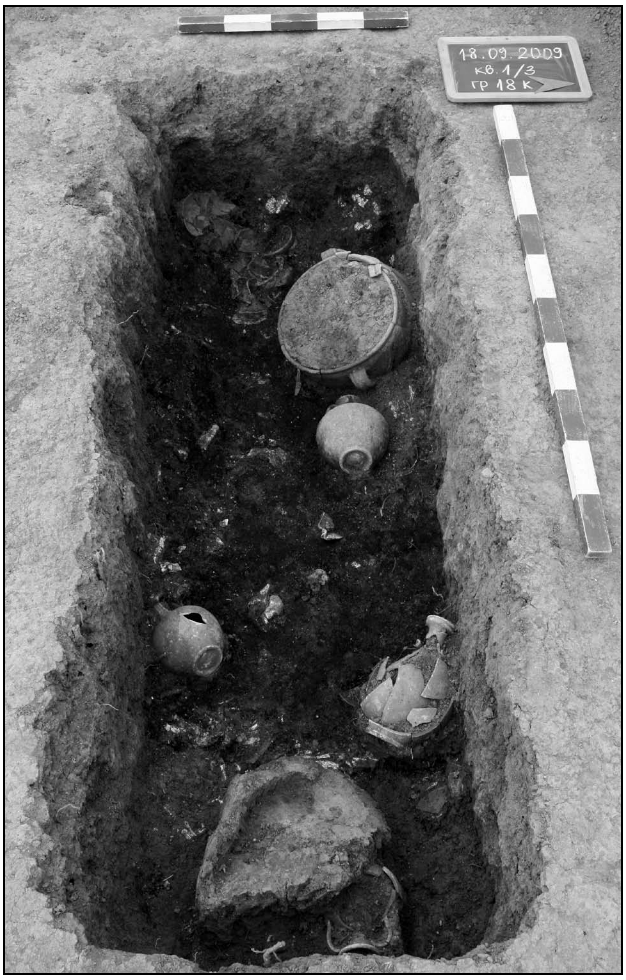

Обр. 2. Гроб с кремация

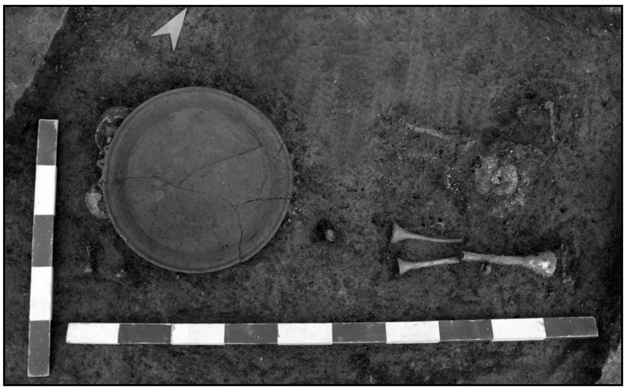

Обр. 3. Гроб с трупополагане

съдове, освен това множество стъклени съдове, елементи на костюма, накити, костени предмети и монети. На лице са както гробове с голямо количество инвентар, така и такива, в които той почти липсва. При почти всички тях се намериха монети, поставени в устата, които са изпълнявали функцията на Харонов обол. Сред тях преобладават монетите на Антонин Пий (138 - 161 г.), сечени в Анхиало и Филопопол, и по една монета на Марк Аврелий (161 - 180 г.), сечена в Августа Траяна, на Септимий Север (193 - 211 г.), а от по-ранните, монета на Клавдий (41 - 54 г.) и ас на Траян (98 - 117 г.).

Керамичните съдове се откриват цели или почти цели, внимателно положени в гробната яма или фрагментирани, вероятно още при поставянето им. Срещат се основно съдове правени на колело, частично или изцяло покрити с лак. От отделните категории най-разпространени са различните типове паници и чашки с две дръжки, често се срещат малки амфори и стомни, по-рядко купи, някои от които украсени в техника барботино. Често отворените съдове са поставяни един в друг, а затворените полегнали настрани, което е свидетелство, че те са били празни.

Стъклени съдове се откриват предимно в гробовете с по-богат инвентар. Те включват множество балсамарии и чашки от различни типове, които се датират най-общо от началото на II до към средата на III в. Сред тях се отличават стъклен арибал от тип разпространен от средата на I до към края на II в. и амфориск от синьо стъкло с допълнително апликирана стъклена маса, който може да се постави след средата на II в.

Накитите не са много, но са сравнително разнообразни. Те са от бронз (торкви, гривни, обеци, пръстени) и по-рядко от желязо (пръстени) и злато (обеци). Откриват се и огърлици от стъклени и фаянсови мониста. При два от пръстените са запазени и гемите вградени в тях. Те са с изображение на Атина и Арес/Марс, а формата на пръстените (тип II по Слокоска) ги датира към края на II и в III в. По отношение на огърлиците прави впечатление, че при кремациите са откриват такива от фаянсови мониста, докато при инхумациите, от цветни стъклени мониста, включително и покрити със златен варак. Всички са характерни за времето на II и III в.

Към инвентара, свързан с елементите на костюма принадлежат обувките, маркирани от железни цинти в повечето гробове с кремация. Само в един гроб, отличаващ се с многото съдове в него, се намериха бронзови апликации и части от ажурната тока на войнишки колан, характерен за времето на Антонините (96-193). Той има близки паралели в южния могилен некропол на Кабиле, в гробове от втората половина II в.

Анализът на досега обработените материали от проучените гробове датират некропола най-общо в рамките на II вероятно до към средата на III в. Гробовете с кремация и инхумация са синхронни, като вторите са характерни предимно за индивиди в ранна детска възраст. Единични по-късни находки (луковична фибула), открити извън съоръженията, непосредствено под орницата, свидетелстват, че вероятно е имало и гробове от първата половина на IV в., които са унищожени. Наличните данни от терена свидетелстват, че вероятно става въпрос за некропол от ниски разлати могили и може би плоски гробове между тях, като насипите на първите и част от гробните съоръжения са били унищожени при заравняването на терена. Нарушенията ясно личат в централния профил на обекта, където са запазени и част от могилните насипи.

Литература

А. Чолакова. Стъклото в римска Тракия и Мизия. – В: Археология на българските земи. Том 2. С., 2006, 209 – 244.

Л. Гетов. Тракийски могилен некропол от римската епоха при Кабиле. – В: Кабиле, Том 1. С., 1982, 40 – 78.

L. Ruseva-Slokoska. Roman Jewellery . A Collection of The National Archaeological Museum – Sofia. 1991.

M. C. Bishop, J. C. N. Coulston. Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome. Oxbow Books. 2006.

№76. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ”, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВОДЕН, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев

Теренните археологически проучвания на късноантичната и средновековна крепост „Малкото кале” в землището на с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол се извършиха в периода на 15.09-27.09.2009 г. от екип на РИМ – Ямбол в състав – научен ръководител Стефан Бакърджиев, Илия Илиев – зам. ръководител и членове Явор Русев и Георги Илиев. Финансирането на проучванията си осъществява от РИМ – Ямбол. Съобразно целите, които си бе поставил археологическия екип се направиха два сондажа №2 и №3.

Сондаж №2 с площ от 30 м^2 е продължение на сондаж №1 от 2008 г. и има за цел да се проучи изцяло външното лице от север на открития в предходната година кръгъл бастион. В рамките на проучването е изцяло зачистено външното му лице в СЗ ъгъл на крепостта. Потвърдени са направените през 2008 г. изводи, че се касае за два строителни периода на това фортификационно съоръжение. При първият СЗ ъгъл на крепостта е защитен от кръгъл бастион с диаметър 5,50 м, изграден от едри и средни ломени камъни, споени с бял хоросан, като има стремеж към спазване на редове, в по-широките фуги са изпълвани от дребни ломени камъни. Запазеността на бастиона във суперструкция е 2,30 м. На един по-късен етап той е удебелен с нова стена с дебелина от 2 м, която му придава леко елипсовидна форма с ос ЮЗ – СИ и размери: 10,60 х 9,70 м.

Градежът при този втори строителен период е по различен. За основа са използвани големи камъни в два реда, които оформят банкет от 0,20 м пред лицето на суперструкцията, което е изградено от големи и средни камъни положени с плоската си страна към външното лице, споени с бял хоросан. На определена височина за подравняване е използван и един неравен ред тухли. По лицето има следи от външна мазилка. Субструкцията на бастиона от втория строителен период е фундирана с 0,80 м по-дълбоко от тази на крепостната стена, а запазената височина е ок. 1,20-1,30 м. Удебелението при втория строителен период е долепено на фуга към северната крепостна стена.

От северната крепостна стена изцяло са проучени два метра. В суперструкция тя е запазена на височина от 2,10 м. Стена е изградена от големи плоски ломени камъни в редове, споени с бял хоросан. При разчистването на субструкцията бяха открити три фрагмента от гребенчати късноантични амфори.

Сондаж №3 има правоъгълна форма и размери: С – Ю – 12 и И – З – 11 м, площ от 130 м^2 и е разположен от вътрешната страна на СЗ ъгъл на крепостта. При проучването се разкри изцяло едно

Обр. 1. Воден, Ямболско. Бастиона с част от северната крепостна стена

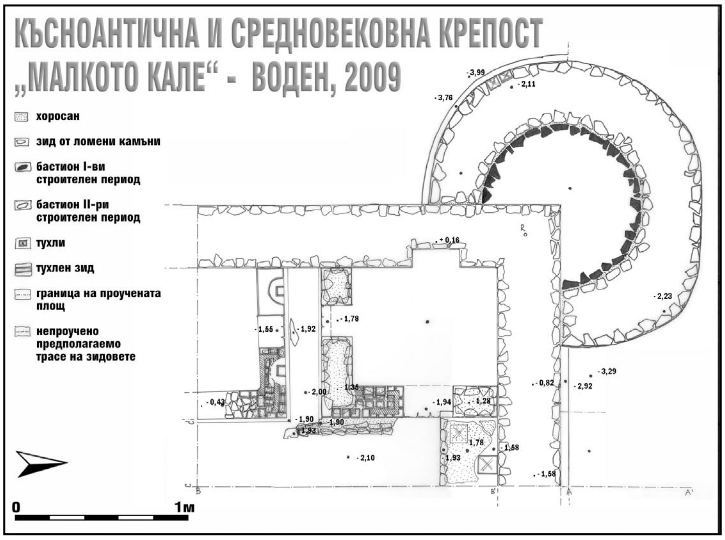
КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ
„МАЛКОТО КАЛЕ“ - ВОДЕН, 2009
хоросан
зид от ломени камъни
бастион I-ви строителен период
бастион II-ри строителен период
тухли
тухлен зид
граница на проучената площ
непроучено предполагаемо трасе на зидовете
-3,99
-2,11
-3,76
+0,16
-2,23
-1,55
-1,92
-1,78
-0,82
-2,92
-3,29
-0,43
-2,00
1,35
-1,94
-1,28
-1,90
1,90
1,93
1,78
-1,58
-1,93
-2,10
-1,58
B
B'
A
A'
0
1м

Обр. 2. Воден, Ямболско. План на проучения СЗ ъгъл на крепостта

квадратно помещение и част от второ, обозначени работно като сграда №1 и №2, както и участък от улица източно от тях.

Сграда №1 (помещение) е залепена за СЗ вътрешен ъгъл на крепостта. Има правоъгълна форма и външни размери: С – Ю – 5,55 м, И – З 4,75 м, като за западна и северна стена са използвани вътрешното лице на крепостната стена. От изток почти в средата е оформен вход с ширина 1,60 м. Втори вход с ширина 1 м е регистриран от юг. Срещу източния вход от запад на крепостната стена е оформена конструктивна ниша с ширина 1,10 м и дълбочина 0,90 м. Южния и източния зид са запазени в суперструкция между 0,70 и 1,30 м. Западната стена на помещението и съответно западната крепостна стена са запазени на височина до 2,10 м. При южния вход има следи от повдигане на ходовото ниво.

Южния и източния зид са с дебелина от 1,00 м, изградени са до 0,70 м от ломени камъни на бял хоросан. Над този цокъл следват редове от тухли с размери 0,34 x 0,35 x 0,04 м и 0,17 x 0,175 x 0,04 м. При изграждането на тухлените пояси са използвани правоъгълни скари от квадратни греди с размери 15 x 15 см, скрепени с железни пирони в ъглите. По зидовете има следи от по-късни преправки с розов хоросан, както и от декоративна външна мазилка.

Сграда №2 отстои на 1,10-1,20 м южно от сграда №1. От нея са проучени северната стена с дължина от 4,75 м, и ок. 1,80 м от източната. Тя е запазена по-високо до към 1,65 м над банкета. Външното лице на част от северния зид е обрушено от иманярите. Почти в средата на северната стена има вход с ширина от 1 м. Нивото на прага е по-високо с 0,20 м от това на сграда №1. Дебелината на зидовете е 0,80 м. До 0,70 м над основата има цокъл изграден от камъни, споени с бял. Над цокъла следва пояс от 10 реда тухли, при изграждането на който отново са използвани дървени скари. На северния зид непосредствено западно от входа има декоративна полукръгла ниша дълбока 0,40 м, такава е имало вероятно и от изток. Под нишите има декоративен елемент – касета оформена от тухли. По източната стена тухлените пояси са измазани с външна мазилка, като декорация са оставяни видими тухлени редове през ред. Над прага има опожарен пласт с дебелина 0,50 м. В него точно върху прага се откри in situ, почти цяло гърне, което се датира през периода след средата на XI до началото на XII в.

В пространството източно от сградите се попадна на улица, чието подово ниво представлява замазка от розов хоросан. Ходовото ниво е на 0,15 м по-ниско от прага на източния вход на сграда №1. В северния край на улицата, от чиято ширина проучихме 2,40 м се попадна на преграждане от поредица камъни и тухли, сред които и такива с размери 0,44 x 0,44 x 6 см, което се свързва на фуга със сграда №1 и северната крепостна стена. Към момента не е изцяло проучено.

В южната част на профила в горелия пласт и под него се откриха фрагменти от блюдо – сграфито керамика, което бе почти изцяло реставрирано. То може да се датира от края на XII и началото на XIII в.

От извършените проучвания към този момент със сигурност можем да разграничим два строителни периода: първият е свързан с изграждането на укреплението, което поради формата си и малките си размери (32 x 33 x 29 x 30 м). може да се класифицира най-общо като квадрибургий. Датата на това събитие е много несигурна. Въпреки това съществуването на декоративните ниши, използваният формат тухли и откритите фрагменти гребенчата керамика, ни насочват към периода на късната античност, най-общо V-VI век. С вторият строителен период се свързва най-вече удебеляването на бастиона и вероятно повдигането на подовите нива на сграда №1, което се е случило вероятно преди края на XII в. Единственият по-точен репер към този момент е опожаряването, което е свързано със събития разиграли се в края на XII и началото на XIII в.

Литература

Борисов 2002: Керамика и керамично производство през XI-XII век (по данни от територията на дн. Югоизточна България). – Марица – изток, т. 6, Раднево.

Динчев 2006: Ранновизантийските крепости в България и съседните земи (в диоцезите THRACIA и DACIA). – Разкопки и проучвания, XXXV, София.

Милчев, Дамянов 1984: Археологически разкопки на късноантичната крепост при с. Войвода, Шуменски окръг. – Разкопки и проучвания, X, 43-83.

№77. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НАОБЕКТ „ЦЪРКВА” В М. ГЛУХИТЕ КАМЪНИ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Веселка Кацарова, Дойчин Гроздановv

Обектът се намира на най-високата, заравнена тераса в м. Глухите камъни при с. Малко градище, община Любимец. Известен е в научната литература като тракийски скален култов комплекс (Аладжов 1997, 151-152). Най-високата тераса от комплекса е оградена от север с отвесна скала. В нейната южна фасада е издълбан засводен отвор и малко помещение с неправилна геометрична форма, а на върха й – правоъгълна щерна, към която водят каменни стъпала, изрязани в скалата (Обр. 1). Помещението с арковидния вход и щерната са добили гражданственост като „тракийски скални гробници”.

Археологически проучвания и разкопки се провеждат през последните години в по-ниските части на обекта – т. нар. сектор „Централен”. Установено е, че това разширение между скалите е било интензивно използвано, в резултат на което тук е отложен значителен културен пласт от РЖЕ (Нехризов 2009, 181-184).

Отдавна е известно, че върху терасата с южно изложение под скалите има архитектурни останки от църква, но досега там не са провеждани археологически разкопки. При теренни обхождания през 2004 г. е констатирано, че църквата е била подложена на масирана иманярска интервенция, като при това е бил използван и взрив (Попов, Илиев 2006: 54, 63, обр. 20). В резултат на това, зидовете на архитектурния паметник са силно разрушени, а културните пластове – компрометирани на голяма дълбочина и площ.

Археологическите проучвания на църквата през м. август 2009 г. са инициирани от Община Любимец, във връзка с намерението й да кандидатства за финансиране с проект за консервация и реставрация на църквата. Поради това, основните усилия при проучването бяха съсредоточени в изясняване плана и размерите на сградата.

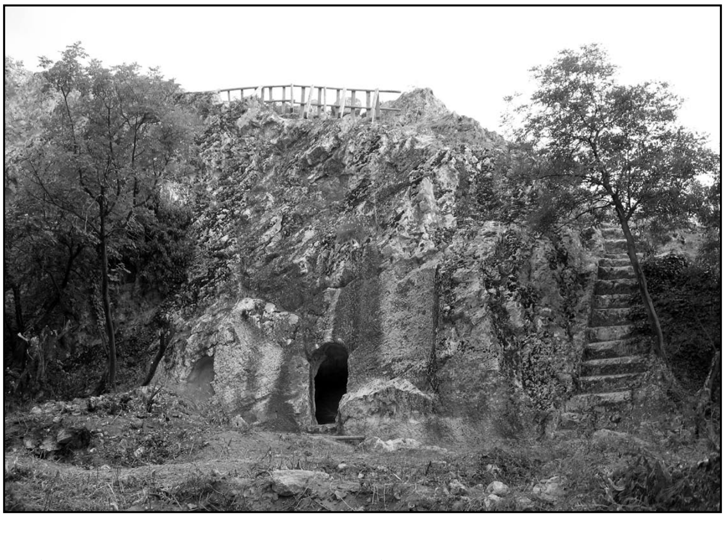

Обр. 1. М. Глухите камъни, община Любимец. Изсичания в скалата, ограждаща терасата с църквата от север

Вследствие на иманярските намеси,

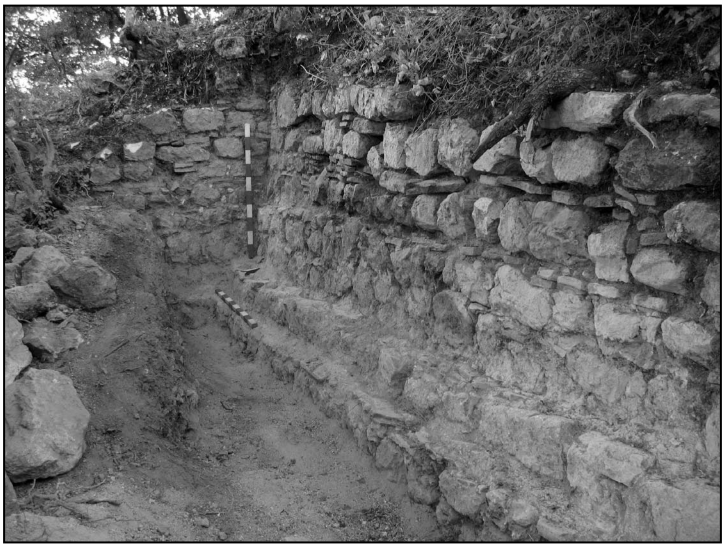

Обр. 2. М. Глухите камъни, община Любимец. Южен подпорен зид с контрафорс

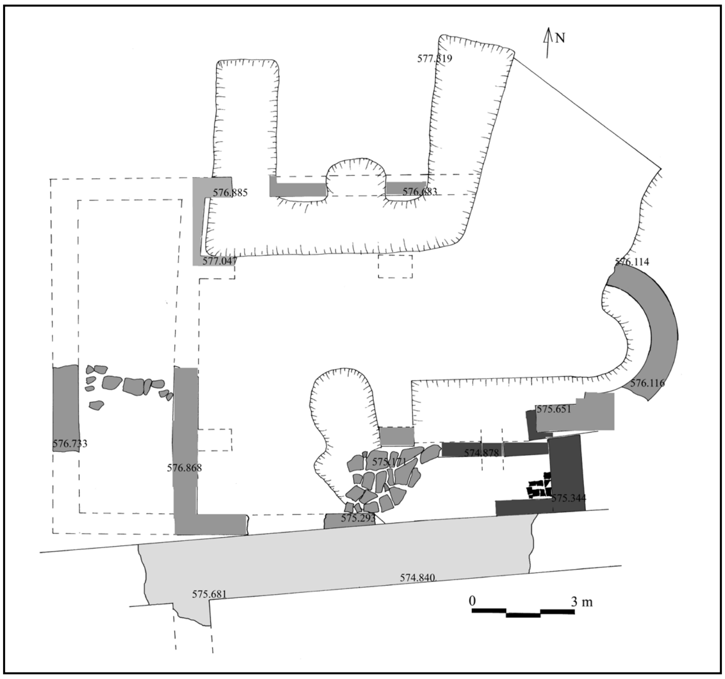

Обр. 3. М. Глухите камъни, община Любимец. План на разкритите архитектурни останки от църковната сграда

преди началото на разкопките, на терена се очертаваха два големи изкопа. Единият с посока И – З заема северната половина на обекта, а другият (предполагаемото място на взрива) е разположен в ЮИ му четвърт. При разчистването на насипите в тях се оказа, че първият припокрива цялата площ на северния кораб на църквата, а другият попада в границите на южния и централния ѝ кораб, точно пред апсидата.

В южното подножие на терасата се разчисти масивен зид с посока И – З, изграден от обработени камъни и фрагменти строителна керамика, споени с бял хоросан. Зидът е с широчина между 1,65 и 1,80 м и е проследен на дължина около 12 м. В ЮЗ си край се свързва конструктивно с друг по-малък зид със сходен градеж с посока С – Ю (Обр. 2). Вероятно става въпрос за подпорен (или ограден) зид и контрафорс. Южната стена на църквата прилепва плътно до северното лице на този подпорен зид.

Разкрити са няколко опорни точки от църковната сграда, които дават представа за плана и размерите ѝ (Обр. 3).

Църквата е с трикорабен базиликален план и една полукръгла апсида от изток. Широчината на наоса ѝ е 9,50 м, а дължината му – 11,30 м. Широчината на притвора – 2,50 м. Диаметърът на апсидата – 3 м. Зидовете ѝ са в лошо състояние. Изградени са от обработени, необработени камъни и фрагменти строителна керамика, споени с бял хоросан. Максималната височина, на която се откриват запазени е до 1 м. В СЗ ъгъл на наоса има вход от север с широчина 1 м. Подът в южния кораб и притвора е бил настлан с каменни плочи, а в централния – с тухли. В насипите от иманярските изкопи се откриват значително количество фрагменти от стенописната украса на църквата. Според намерените, макар и в несигурни контексти находки, сред които и една бронзова монета на император Мануил I Комнин (1143-1180 г.), тя е функционирала в периода XI-XII в.

В иманярския изкоп в ЮИ край на терасата, под подовото ниво на средновековната църква, се откриха зидове от по-ранни строителни периоди. Те се различават от зидовете на църквата по техника на градеж и ориентация. За спойка между камъните е използван сив, песъклив или розов хоросан. Смятаме, че принадлежат на раннохристиянска базилика, чиито основи са били преизползвани частично при строежа на по-късната църква. Поради малката площ, на която са разкрити и нарушаването на културните пластове, свързани с тях, за сега е трудно да се прецизира датировката на ранната сграда. Откритите в насипите фрагменти от мраморен канцел, вероятно принадлежат на раннохристиянската базилика.

Важен извод от наблюденията по време на кампанията през 2009 г., е че по всяка вероятност изрязванията в скалите, свързвани до момента с доста по-ранни исторически периоди, са синхронни с времето на функциониране на църквата. Тук вероятно е бил оформен малък манастирски комплекс, чиито функционални звена са църквата, щерната и скалния скит.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

Нехризов 2009: Г. Нехризов, Скален култов комплекс в м. Глухите камъни при с. Малко градище, община Любимец. – АОР през 2008, София, 2009, 181-184.

Попов, Илиев 2006: Хр. Попов, С. Илиев, Теренни обхождания на територията на община Любимец през 2004 г. – Известия на РИМ – Хасково, т. 3, Хасково, 2006, 46-63.

№78. ОБЕКТ 35 А, КМ 323+200 – 323+400, ЛОТ 4 ПО ТРАСЕТО НА АМ ТРАКИЯ, МЕЖДУ СЕЛАТА ЖЕЛЕЗНИК И КРУМОВО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Красимира Костова, Димо Момчилов

Обект №35 „А", км 323+200 – 323+400, ЛОТ 4, по трасето на АМ „Тракия", попада в землищата на селата Железник и Крумово градище, община Карнобат. Разположен е на около 3,5 км югоизточно от с. Крумово градище, в местността „Ташкюнрия". Обектът се намира в обработваема нива. По повърхността се наблюдава фрагментирана римска битова керамика от II – IV в., разпръснати мазилки и силно фрагментирана строителна керамика.

По протежение на обекта беше разгъната план-квадратна мрежа, ориентирана спрямо оста на трасето и съобразена с неговата ширина. Заложени и проучени бяха 18 сондажа от двете страни (С и Ю) на трасето, три централни по оста в западната част на обекта и пет траншеи по 21 м. в източната част на обекта там, където концентрацията на римска керамика беше най-голяма.

Обектът е с преобладаващо хоризонтална стратиграфия, с унищожени структури поради дългогодишната обработка на земята. В Сондаж 11 е разкрита и проучена канавка с дължина 7,56 м и посоки изток – запад, вкопа-

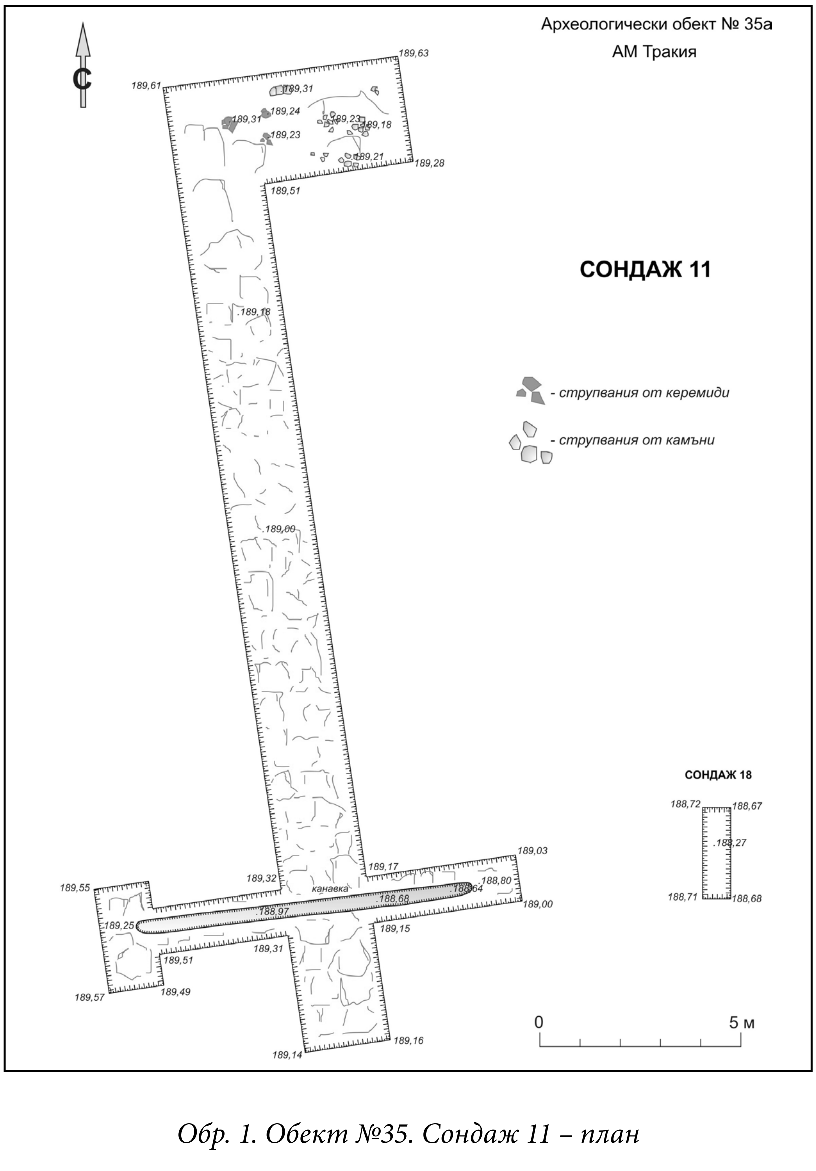
Археологически обект № 35а
АМ Тракия
С
СОНДАЖ 11
- струпвания от керемиди
- струпвания от камъни
СОНДАЖ 18
189,61
189,63
189,31
189,24
189,31
189,23
189,23
189,18
189,21
189,28
189,51
189,18
189,00
189,03
189,17
189,32
189,55
канавка
188,64
188,80
188,68
188,97
189,00
189,25
189,15
189,31
189,51
189,57
189,49
189,14
189,16
188,72
188,67
188,27
188,71
188,68
0
5 м

Обр. 1. Обект №35. Сондаж 11 – план

на в материковата скала. Във всички сондажи се откриват фрагменти от строителна и битова керамика от римската епоха, както и глинени мазилки. Монети не бяха открити. По всяка вероятност на това място в древността е имало сгради със стопански функции.

Обр. 2. Обект №35. Сондаж 11. Канавка

№79. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №12, ЛОТ 3 НА АМ „ТРАКИЯ”, КМ 260+700-260+900, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КЕРМЕН, ОБЩ. СЛИВЕН

Йордан Гатев

Спасителните археологически проучвания на археологически обект №12, ЛОТ 3 на автомагистрала „Тракия”, км 260+700-260+900, намиращ се в землището на гр. Кермен, общ. Сливен, бяха проведени през периода юли – септември 2009 г. от екип в състав – д-р Йордан Гатев, НАИМ – БАН, ръководител, Александър Манев, докторант при НАИМ – БАН – заместник ръководител, ст. н. с. д-р Иван Сотиров и ст. н. с. д-р Алексей Гоцев, НАИМ-БАН – научни консултанти.

Предварителните сондажи по трасето на магистралата през 2008 г. доказаха следи от живот от ранната и късната желязна епоха, късната античност и османския период. След поставянето на квадратна мрежа и свалянето на орницата със земекопна техника започнаха проучвания на широк фронт. При проучването на квадратите бяха открити фрагменти от съдове от османския период, както и голямо количество горели мазилки от добре пречистена глина и фрагменти от керамични съдове от късната античност. Структурите от този период (IV – VI в.) бяха по-точно датирани от откритите с металдетектор в рампата бронзова монета, сечена при император Аркадий (395 – 408) и триръба желязна стрела, аварски тип, характерна за VI в. Липсата на останки от покривни керемиди показва, че разрушената късноантична постройка е с лека конструкция и вероятно със стопански характер.

Около откритата през миналата година в сондаж №27 яма, датираща от ранната желязна епоха, бяха открити три други ями от същия период. В пълнежа им бяха открити характерни фрагменти от керамични съдове, кости от коза, овца и говедо и въглени от дъб, топола и клен. Анализът на животински кости е извършен от ст. н. с. д-р Лазар Нинов, а поленовият от н. с. д-р Цветана Попова. Керамичните фрагменти с есовиден профил са от кана или букел амфора с богата щемпелувана украса – сложни щемпели плюс двойни линии в псевдошнур – отнасят се към втората фаза на РЖЕ (X – IX в. пр. Хр.). Тунелестата дръжка с украса щемпели е също от втора фаза на РЖЕ. На североизток от тези ями е открита друга яма, която според откритите фрагменти от керамични съдове с комбинация от насечки по устието, релефни ленти и езичести издатъци, следва да се отнесе към късната желязна епоха (VI – V в. пр. Хр.). Прави впечатление наличието на едно е също място на ритуални ями от РЖЕ и КЖЕ, което е свидетелство за континюитет. Открити бяха и кремъчна стъргалка и кремъчно многофункционално оръдие, отнасящи се към ранната желязна епоха.

След направените проучвания археологически обект №12, ЛОТ 3 на автомагистрала „Тракия", км 260+700-260+900 може да се счита за проучен и на това място да започнат строителни дейности.

№80. ЖИВОТИНСКИ ОСТАНКИ ОТ АНТИЧНИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

През 2009 г са изследвани археозоологични материали от много антични обекти разположени в различни региони. В обект 15 на АМ „Тракия" край с. Скобелево са открити останки от бозайници и птици. Според ръководителя на разкопките Христо Попов обекта е викус, а датировката – II – средата на IV век.

Изследвани са редица основни качествени и количествени характеристики: видовото разнообразие на идентифицираните кости, тяхното количество, минималния брой на индивидите, възрастта на животните, разпределението на костите по части от скелета и т. н.. По този начин в концентриран вид е събрана ключовата информация за последващи анализи и интерпретации. От домашните животни на първо място по брой на костите са говедата - 271, следвани от дребните преживни - 177. По брой на индивидите обаче на първо място са овцете и козите – 15, следвани от говедата – 11. На трето място са свинете с 45 кости от 5 индивида. На четвърто - магарето. Следват коня и кучето. Дивечът е представен само с 3 кости от един елен и 4 кости от дива свиня. Очевидно е имало дивеч, но присъствието му на трапезата е било рядкост.

За храна е използвано преди всичко месото на едрите и дребни преживни и свинете. В материала има значително количество кости от еднокопитни – коне и магарета. Свинете, които са отглеждани основно за месо, мазнини и кожи са убивани в по-ранна възраст – /възрастовите групи infantil и juvenil. От дребните преживни почти изцяло доминират овцете. Птицевъдството също е застъпено – намираме кости от кокошка.

Наличието на три вида домашни животни - говедо, кон и магаре използвани за работа, храни и суровини свидетелства за комплексно развито селскостопанско производство с възможности за транспорт и предпоставки за търговия.

Има остеологични доказателства по акроподиите свидетелстващи за използване на физическата сила на говедото. В материала има много възрастна овца. До такава възраст се гледат животни които имат много добри продуктивни качества – млечност, вълнодайност, плодовитост или някои от тях. Такива ценни животни се гледат дълго, за да се извлече максимална полза приживе, преди да бъдат заклани.

На обекта е открит цяло магаре на възраст около 1,5 години. То се намира в кв. О 16, яма 1 (Обр. 1). Прави впечатление относително високият процент на магарета в сравнение с други обекти. Вероятно това е свързано със селскостопанската дейност и транспорт. Няма следи по костите за използване на тези животни за храна

Животинските кости са от затворени комплекси – ями и масов материал от обекта. По квадрати и ями концентрацията на костите е различна.

Останки от магарета има в кв. Н 7; О 13, D 12, f14; О 3; О 16

Останки от кон има в: кв. Д 10; Е 8; М 1; Е 8; Q 8; Н 14;

Останки от куче има в кв.О13, 14-15.07.2009, д. 0,1 – 0,4 м

В кв. Р 4, 0,1 – 0,3 м има дясна бедрена кост от човек и човешки фетус.

От района на кулата – порта на дълбочина 0,4 – 0,5 м. има кости от говедо- рога и долна челюст.

През археологически сезон 2009 г. в Ескус е открита черупка от морска мида. По данни на Г. Кабакчиева тя е намерена с материали от първата половина на II век. Това датира находката. Касае се за мидата Pecten jacobaeus от семейство Pectinidae (Обр. 2 и Обр. 3). Видът е широко разпространен

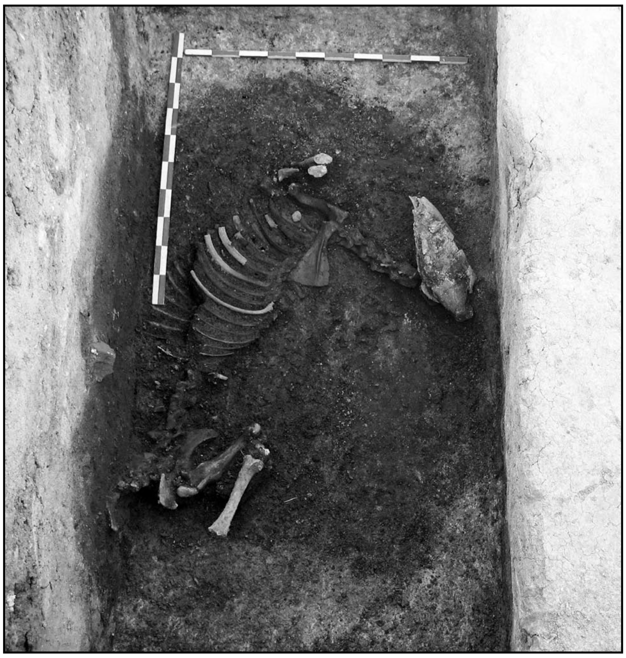

Обр. 1. Скобелево, Сливенско. Скелет на малко магаренце

в средиземноморието. Черупките са закръглени и ръбести. Долните са изпъкнали, а горните – плоски. Намерената черупка е плоска. Този вид миди се използват за храна и представлява кулинарен деликатес. В този случай, обаче не става въпрос за храна. Част от мидената черупка е отрязана и обработвана. Това е първата археологическа находка на мида от вида Pecten jacobaeus открита по нашите земи.

Фаунистичните останки намерени в Тримамиум през археологически сезон 2009 г. са изследвани по епохи, ями и комплекси (Върбанов, Драгоев, Русев, Димитров 2009). Животинските останки са от бозайници, птици, риби и миди. От домашните животни през античността по брой на костите и индивидите доминират говедата и свинете . На трето място са овцете и козите. След тях са еднокопитните - коне и магарета. Има кости от кучета и котка. В античния период има птици и значително количество риба.

В материала от античността има дивеч - елен, дива свиня, сърна, лисица и заек. През средновековието се наблюдава почти пълното отсъствие на дивеч и еднообразност в храненето. Количеството на свинско месо на трапезата също значително намалява.

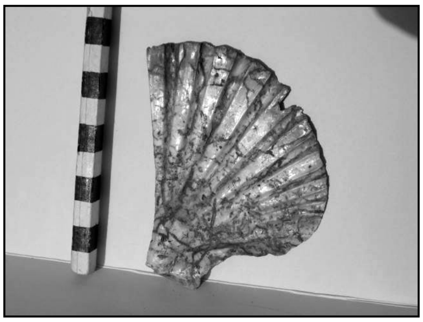

Обр. 2. Улпиа Ескус. Pecten jacobaeus. Външна повърхност на мидата

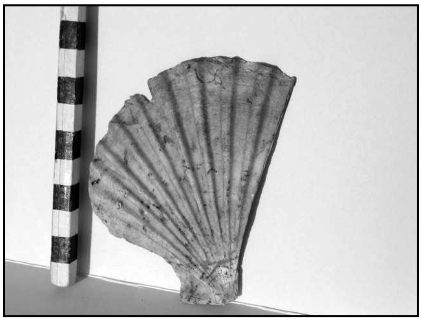

Обр. 3. Улпиа Ескус. Pecten jacobaeus. Вътрешна повърхност на мидата

В яма 5 има долна челюст от лисица. Вероятно тя е одрана в околностите, а в селището е донесена кожата заедно с главата. По тази причина намираме част от черепа - мандибулата.

Продължават проучванията на материалите от Сексагинта Приста, Сваленик и други.

Литература:

Върбанов, Драгоев, Русев, Димитров 2009: В.Върбинов, Д. Драгоев, Н. Русев, М. Димитров. Аварийни археологически разкопки на територията на античната крепост Тримамиум. –АОР през 2008. София, 426 – 430.

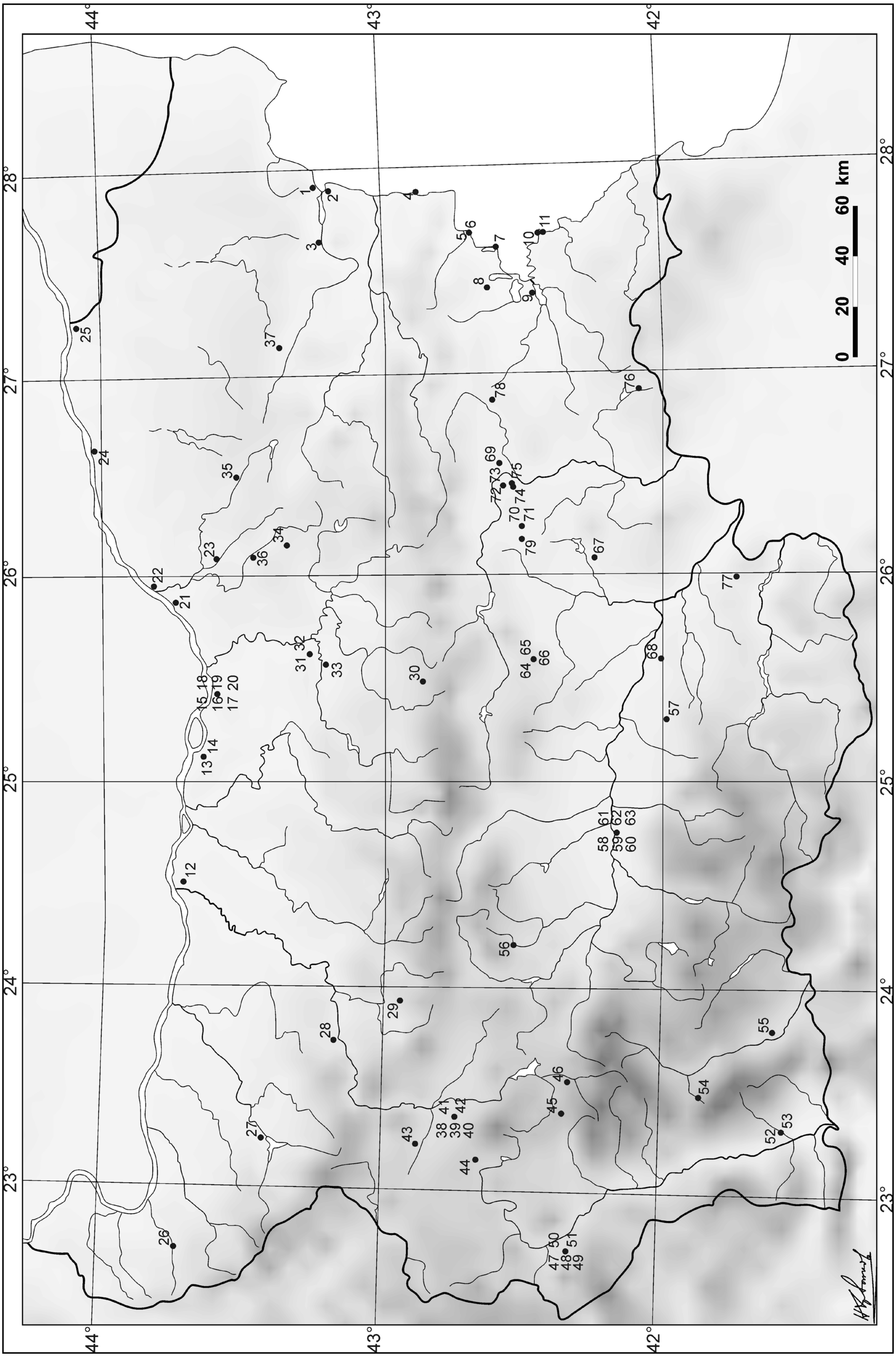
44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0
20
40
60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79

Карта 3. Раздел Антична археология